

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

వ్యవస్థాపకము

మధ్యకాలపు కవులు

By

K VEERESALINGAM

2

రాజమహేంద్రవరము

ఆవంత్రి ప్రెస్ నందు ముద్రింపబడినది

జూలై 1948

విషయ సూచిక

1	శృష్టదేవతాయలు	పుట 1
2	ఆల్లపావి పెద్దన్న	97
3	నంది తిమ్మన్న	50
4	ధూర్జటి కవి	59
5	మాదయ్యగారి మల్లన్న	64
6	తాళ్ళపాక చిన్నన్న	69
7	నంతుపాలి స్వసంవాకవి	70
8	కాసె నరసన్న	74
9	భాస్కరి వంతులు	76
10	తైళరాజు చెంకటనాథకవి	77
11	అయ్యలరాజు రామభద్రుడు	80
12	వెల్లంకి తాతంపిట్ట	87
13	కుమ్మరి మొల్లి	88
14	ఎడుపర్తి సోమనాథుడు	91
15	ఎడుపర్తి జనవకవి	94
16	కోట శివరామయ్య	95
17	కుమార ధూర్జటి	98
18	దోమారి కోనేరుకవి	100
19	ఎంగళి సూరనార్యుడు	106
20	అద్దంకి గంగాధరకవి	117
21	పొప్పికంటి తెలగన్న	122
22	రామరాజు భూషణుడు	125
23	మల్లారెడ్డి	144
24	రామరాజు రంగప్పరాజు	147
25	మట్ల అనంతభూపాలుడు	150
26	ఎర్రన	154
27	శంకర కవి	159
28	కంది పీఠకరణకవి	162

29	తెనాలి రామకృష్ణుడు	184
30	తిమ్మరాజు	185
31	శాశ్వపాక తిరువెంగళనాథుడు	187
32	రాయనము వేంకటనతి	189
33	శరీగొప్పల మల్లన	191
34	జరిగొండ ధర్మస్థ	192
35	పారంగు తమ్మయ్య	196
36	తురగా రామకవి	204
37	చెన్నమరాజు చెన్నమరాజు	209
38	తెనాలి అన్నయ్య	210
39	నవండు చిననారాయణ నాయుడు	215
40	దామెరి వేంకటకవి	217
41	చిత్రకవి పెద్దన్న	219
42	యాదవాచార్య కవి	220
43	కంసారి రుద్రయ్య	223
44	ఎలటూచి వాలవరస్వామి	230
45	మొదలరాజు రమన్న	233
46	చిత్రకవి అనంతకవి	238
47	లింగమగుంట రామకవి	234
48	లింగమగుంట తిమ్మన్న	236
49	వెలగపూడి వెంగళనార్యుడు	239
50	రెంటూరి రంగరాం	240
51	నంపూడి వేంకటార్యుడు	242
52	చేమకూర వేంకటకవి	243
53	రాజలింగకవి	252
54	చిత్రకవి రమణకవి	254
55	అందుగుల వేంకటయ్య	258
56	కొనుమూరి అప్పకవి	261
	పేర్లుతెలియని ఇతరకవుల గ్రంథాలు	265

శ్రీ శే కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

మధ్యకవులు

కృష్ణదేవరాయలు

ఇతఁ డాము క్తిమూల్యున యను నామాంతరముగల నిష్ఠుచిత్తీయ మనుప్రబంధమును రచించిన సహకారి ఇతఁడు కవిత్వరూఁదిగఁ బుష్కల విద్య గ్రహీతప్రల నాదరించుట వలననేకాక మహారాజులు య సేవకేములను జయించుటవలఁగూడ నుప్రసంగఁ గలుగ వాఁడు చిట్టికొండపూర్ణాచలమును పాలించినరాజులలో నింతదేశమును జయించి యేలినవాఁడును, ఇంత క్రుత్తిది కెక్కినవాఁడును, సుప్రసిద్ధులగు శ్రీకృష్ణ శాస్త్రి యాతని చరిత్రమును వ్రాయుట ఎఱుం దీరిని పూర్వచరిత్రముగఁ గూడ పంక్షేపముగాఁ గొంతవ్రాయుట యుచితము. తోచుచున్నది ఈతని రాజధాని బళ్ళారి నుండిలమునోని యున్నగొండికి సమాపమున తొంగ భద్రాతీరమునం దున్న విజయనగరము ఈవిజయనగరమునకు విద్యా నగరమనియు నామాంతరము గలదు ఈకృష్ణాము విద్యారణ్యస్వామి యని మహాప్రసిద్ధిగ ను మాధవాచార్యులవారి యాజ్ఞచేతఁ గట్టఁబడి నది ఈమాధవాచార్యు లొకలమునందు బుక్కరావువద్ద ముద్రితగా నుండు సంపత్సరము క్తిము రుక్మన బుక్కరావు క్రీస్తుశకము ౧౩౪౧ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౭౨ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను ఈరాజు హుణిశకము ౧౩౩౬ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౬౦ వ సంవత్సరము వఱకునుగూడ తనయన్నయైన హుమాయుని రాజ్యం గలిసి రాజ్యము చేసెననయు, ఆకాలమునందుఁగూడ మాధవాచార్యుడే వారికి ముద్రియనియు, వారిరాజ్యము మాధవాచార్యుని

ఆంధ్రకవులచరిత్రము.

మధ్యకవులు

కృష్ణదేవరాయలు

ఇతఁ డొక్కమాత్రమైన యను నామాంతరముగల నిష్ఠురతయనున్న ప్రబంధమును రచించిన సుహాకరి ఇతఁడు కవిశ్రేష్ఠుఁ డయి విగ్నప్రహాకిపుల నాదరించుట ఎలవనేకాక మహారాజయి యనేకదేశములను జయించుటవలనఁగూడ సుప్రసిద్ధుఁ డయివాఁడు దక్షిణహిందూదేశమును పాలించినరాజులలో నింతదేశమును జయించి యేలినవాఁడును, ఇంత ప్రసిద్ధి కెక్కినవాఁడును సుజయవృక్షును లేని కాలుట యీతని చరిత్రమును వ్రాయుట అమొదటివి పూర్వచరిత్రముచుగూఁసంతై కముగాఁ గొనివ్రాయుట యుచితము) ఇతఁడుచున్నది ఈతని రాజధాని బళ్ళారిమండలములోని యానెగొండికి సమీపమున తుంగభద్రనాదీరిమునం దున్న విజయనగరము ఈవిజయనగరమునకు విద్యానగరమనియు నామాంతరము గలదు ఈపట్టణము విద్యారణ్యప్రభావమున మహాప్రసిద్ధిగల్గి మాధవాచార్యులవారి యాచార్యగృహమునది ఈమాధవాచార్యులారామునందు బుక్కరాజువద్ద మర్రిగానుండు కంపభూపతి కుమారుడైన బుక్కరాజు క్రీస్తుశకము ౧౩౫౦ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౭౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసెను ఈరాజు హూణశకము ౧౩౩౭ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౩౫౦ వ సంవత్సరము వఱకునుగూడ తనయన్నయైన హరిహరరాజుతో గలిసి రాజ్యము చేసెననయు, ఆకాలమునందఁగూడ మాధవాచార్యుడే వారికి మర్రియనియు, వారికిరాజ్యము మాధవాచార్యుని

వలననే వచ్చెననియు, కొందఱుందురుగాని యిది యెంతవఱకు సత్యమో తెలియదు బుక్కభూపాలుని తల్లియైన సంగ (శంప) రాజాకచిన్న సంసానాధిపతియై యుండి, మహమ్మదీయులు దండెత్తివచ్చి హిందూ రాజ్యమును నాశనముచేసి యొరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని చెఱగొనిపోయిన కాలములో తనరాజ్యమును పోగొట్టుకొని యుండును కొందఱుతడు గొల్లవాడని చెప్పుదురు కాని యాతని పూర్వసిద్ధి నీర్ధారణము చేయుటకు దగినయధారము లేనియు నిప్పుడు కానరావు ఈ హరిహర బుక్కరాజులు సహితము ప్రతాపరుద్రుని యవసానదశయం దాతని నేనో దండనాథులుగా నుండిరని యొకానొకరు వ్రాసి యున్నారు ఏదియెట్లున్నది వీ రారంభదశలో రాజ్యసీమలయియుండి తమ దైర్ఘ్యసాహసముల వలనను తమ కులగురువైన మాధవాచార్యుని యిబలమువలనను రాజ్యము సంపాదించి, స్వతిత్తులై మాధవాచార్యుని మృత్రిగాఁ జేసికొని యాతని యాలోచన ననుసరించి వర్తించు చుండిట్లుమాత్రము నిశ్చయముగా తెలియపచ్చుచున్నది మాధవాచార్యులు తానొక దేవత నుపాసించి యా దేవతను బ్రత్యక్షము చేసికొని యామెవరముచేత బుక్కభూపాలునకు రాజ్యమిప్పించెనని కొందఱును లక్ష్మీకటాక్షమున బొంది న్నిహితరాలయిన లక్ష్మీదేవిని ౩ నైశ్చర్య పంతులిగాఁ జేయుమని కోరినప్పు డామె యాతని శాజన్యమునందు లక్ష్మీ లభించెనని చెప్పగా జగ్జాంతరత్నమయై సన్యాసమును స్వీకరించి వైభవములను వొందెనని కొందఱును వ్రాసియున్నారు ఇవి యిటీవలివారి బుద్ధితల్పితములు ఇటువంటి కథలను కల్పించుటలో హిందువులకు గల సామర్థ్యము మఱియెవ్వరికిని గానఁబడదు మాధవాచార్యులకు బూర్వమునందు శంకరాచార్య పీఠమునకు వచ్చిన యతీశ్వరు లాదిశంకరుని వరెను, ఇతర సన్యాసులవలెను వాదచాటలయి భిక్షుటనము చేయుచు, శిష్యురంధరకు తత్పూర్ణధను జేయుచువచ్చిరి ఈ మాధవాచార్యుడు

బుక్కరాజువద్ద మంత్రిగానుండి సమస్తసైన్యముల ననుభవింపుచు సన్యసింపినవాఁ డగుటచేతఁ దాను సన్యాసియైయున్న కొంటిభద్రములను విడువఁజాలనివాఁ డయి జనులకుఁ దనయందుఁ గల గౌరవాధిక్యము వలనను, రాజానుగ్రహము వలనను, గజాశ్వాద్యోశనాది సమస్తరాజ చిహ్నములను ధరించి, వీరాధిపతుల కట్టి యోగ్యతయిహ్నము లుంపవచ్చునని నిబంధనముచేసె సమర్థించుకొనెను ఏనుఁగులతోను, గుఱ్ఱములతోను, వాద్యములతోను పల్లకులతోనక్కీ సర్వసంగపరిత్యాగులయిన సన్యాసులు మహారాజు వైభవముతో సంచరించుట దేవతావరాయత్తనని సాధించుటకై మనవారీ లక్ష్మీకథన తరువాతఁ గల్పించియుండు సన్యాసాశ్రమమును స్వీకరించినప్పుడు మాధవాచార్యులవారు ఎద్వారణ్యులను నామమును స్వీకరించిరి వీరికామునందుండి జగ్గుడువులగునుకొనెడు స్మారాచార్యవీరస్థులయినయెల్లవారి కందఱుకను గజాశ్వాదులును వాద్యములును పెండ్లెల్ల ఖలును ఎరంపరగా నచ్చుచున్నవి ఈ మాధవాచార్యులవారు గొప్ప విద్వాంసులు ఆదిశంకరుల తరువాతి శంకరాచార్య వీరిమునకుఁ నచ్చినవారిలో మాధవాచార్యులకుఁ బూర్వమునందుఁగాని పరమునందుఁగాని యింతటిపండితులు మఱియెవ్వరును లేరు ఈయన పరాశరమాధవీయ మనునెర పరాశరస్మృతి కొరకొప్ప వ్యాఖ్యానమును, కాలమాధవీయ మనునొక కాలనిర్ణయగ్రంథమును, శంకరవిజయమును, విద్యారణ్యమని ప్రసిద్ధిగన్న వేదభాష్యమును, నూటయెనిమిది యుపనిషత్తుల కొకవ్యాఖ్యానమును, సర్వదర్శన సంగ్రహమును, మాధవసదానమును రచియించెను రాఁబోయెడు విజయనగర రాజుల చరిత్రమును దివ్యజ్ఞానముచేత ముందుగానే తెలుపుచు నీ మహావిద్వాంసునిచే రచియింపఁబడిన దన్న కాలజ్ఞానమును వున్నక మొకటి కలదు గాని యది విజయనగర సంస్థానము క్షీణించితరువాత రచింపఁబడిన ముద్ధునకగ్రంథ మయియుండును మాధవాచార్యులవారు తుంగ

భద్రాతీరమునందున్న కంపానగరమునందు జన్మించిరి, వీరు బుక్కభూపతిని కీ కులుగురువులు, భారద్వాజసగోత్రులయిన తెలుగు బ్రాహ్మణులు, ఈయన తండ్రి మాయణుడు, అన్న నయణుడు అన్నయందును శంక్రియందునుగల గౌరవముచేత మాధవాచార్యుల కేదభాష్యములతో గన్పిటికీ వారిపేరులు పెట్టెను మాధవాచార్యులు కొంబదీనంపత్సరి ములు ప్రయమున స్థిరపొందిరట, ఈయన ౧౩౬౮ వ సంవత్సరము నందు బుక్కరాజగుత్రి యెయిందిన ట్లక్షతావ్రశాసములవలన దెలియ వచ్చుచున్నది మాధవిమాదిగింధములతో మాధవాచార్యులవారు తమవంశమును తెలుపుచు వ్రాసిన రెండు శ్లోకముల నందు జూపు చున్నాము—

శ్లో॥ యన్యో ఖోధాయ సంసూత్రం శాఖాయన్యచయాజమ్

భారద్వాజకలయన్య సర్వజ్ఞ స్సహిమాధవ

త్రైకుటీయస్యజగన్ సుకీర్తి ర్నాయణ పితా

సాయణోభోగ వాధశ్చ మచోబుద్ధిపహాదరౌ

బుక్కరాజతరువాత వారసకీ కామాక్షిదేవవలన బుద్ధినవారి హరనాథుడు ౧౩౭౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౦౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెను ఈ వారిపారరా ఎకు మల్లాదేవవలన గలిగిన పుత్రుడైన వీరప్రభాదేవరాయలు ౧౪౧౨ వ సంవత్సరము వఱకును, ఆతనిపుత్రుడైన విజయరూపి ౧౪౧౮ వ సంవత్సరము వఱకును, ఆతనికుమారుడైన దేవరాయలు ౧౪౨౨ వ సంవత్సరము మొదలు ౧౪౪౪ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెట్లు కొంతావ్రశాసములవలన దెలియవచ్చుచున్నది కాని వీరేయెంతవ గౌరవములందు సంహార మెక్కడో యేయెసంవత్సరములందు చని పడమును పొందిరో నిశ్చయముగా దెలియు ఎక్కరా

కాలమునుండియు వీరికి మహమ్మదీయులతో యుద్ధములు జరుగుచు వచ్చెను గరితర వ సంవత్సరమునంగ మొట్టమొదట బుక్కరాజు మహమ్మదీయులను యుద్ధమునో జయించెను అని ఎత్తుపై న హరిహరరాజును మహమ్మదీయులతో యుద్ధము చేసి గరితర వ సంవత్సరమునగు తురుష్కులను శోవానగరమునుండి వెడలఁగొల్పెను ఈ హరిహరరాజు శౌందూబీవాలయముల కనేకములను భూదానములు చేసెను హరిహరరాజుయొక్క కడపటిదినములలో సాళువగుండరాజు మొదలగు నుండు గుండరాజు వైవిధ్యభరతము కృతిచిన సాళువసృసింహరాజులందఱి గుండరాజు సుత్రిగాచ దండనాథుఁడగును అది కొంత రాజ్యమును సంపాదించెను అదనంతర మాళివపుత్రుఁడు సాళువ సృసింహరాజు దేవరాయలు సంతానములేక స్వత్రు పొటవననో సుత్యేలూగనతో రాటకరాజ్యము నామించుకొనెను పరిసహారాజునకు తిమ్మరాజునునేరుల జ్యేష్ఠభ్రాత యొడగు గలఁడు అతఁడె యాశ్వరరాజు తండ్రియై సాళువసామ్యరాజుని కోరుచున్నది సాళువ సృసింహరాజు భూదానములు మొదలయిన దానము లనేకములు చేసెను ఇకఁడు హరిహరమునకునోని వందహానగరమునకు నుండు నాపడదూరములలో నున్నవెల్లము గ్రామములలోని దేవాలయములకు శాలివాహనశకము గరితర వ సంవత్సరమునం రసఁగా హూణశకము గరితర వ సంవత్సరమునందుఁ గొంతభూలు యిచ్చెను, ఈతన రాజ్య కాలమునోనే చిత్తూరిమంలములలోని యావూరుగ్రామమునోని శివాయమున కొరిచేరి శాలివాహనశకము గరితర వ సంవత్సరమునకు పరియైన క్రస్తుశకము గరితర వ సంవత్సరమునందుఁ గొంతభూలు యియ్యఁచినది ఈ సృసింహరాజు కాలమున తిమ్మరాజు పుత్రుడైన యాశ్వరరాజు దండనాథుఁగా నున్నట్లు నరాహస్యరాణ కీ కనలనఁ జెలియ పట్టుచున్నది ఈ సృసింహరా మర రాజర మిశ్వరరాజుపుత్రుఁ

కయిన నరసింహరాజు రాజ్యమునకు వచ్చెను ఇతఁడు ౧౮౮౭ వ సంవత్సరము కటకును రాజ్యము చేసినట్లు శాసనమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది కొండజిత్తఁడు ౧౮౦౫ వ సంవత్సరముకటకు మూత్రలేమే రాజ్యపరిపాలనము చేసె ననియు, అసంవత్సరము కౌంకలుగొలి రు తని శ్రేష్ఠ పుత్రుఁ డయిన వీరస్వంహారాయలు పరిపాలనము చేసెననియు చెప్పు మిన్నార్లు ఇదియే నిజమై యుండవచ్చును పే రొక్కటియే యె యుండ లాచిత శాసనములను పరిశీలించివారు కొడుకునుగూడ తొడ్డి గా ప్రమించియుండుదు ౧౮౦౦ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవ రాయల వ్రభుత్వ మారంభమొనరి కృష్ణదేవరాయలు రాజ్యమునకు రాకకుం చాతని యన్నయైన వీరస్వంహారాయలు కొంతకాలము రాజ్యము చేసినట్లు కృష్ణదేవరాయు కంకితము చేయఁబడిన గ్రంథముల యందు లెల్ల ను జెప్పఁబడియున్నది —

క వీరస్వంహారాయలు నిజభుజ

దారుణకరవాలపరుషధారాహతపీ

రారియగుచు నేకాతన

వారణముగ నేతె ధర నవారణమహిమన్

క అవిభు వనంతరంబు ధ

రావలయుముఁ దాల్చె గృష్ణరాయఁడు చిన్న

దెవియు శుభమతి తిరుమల

దేవియునుం దనకుఁ గూర్చుదేవేరులుగన్ — సుమచరిత్రము

క వారిలలోఁ దిన్నాంబకు

మా రుఁడు పరిపంథికింపిమంథాచలమై

వీరనరసింహరాయఁడు

వారాళిపరీతభూమివలయం బేతె

శా పీఠశ్రీ శరసింహశౌరి ఎడఁక విశ్వతనూమండలి

ధౌరంధర్యమున స్వనంబు ముద మంద న్నగమాంబాసుతం
డామూనోన్నతి గృష్ణరాయలు విభుండై రాజ్యసింహాసనం
బారోహించె విరోధులు స్థానశైలారోహము జేయఁగన్ —
చారిజాతాపహరణము

శిలాతామ్రశాసనాదులవలనఁ దెలియవచ్చెడు పయివిధమునఁగాఁ
యీ వంశవిషయ ముయి శలువులు శలువిధముల వరస్పరవిరుద్ధముగా
వ్రాసియున్నారు అందుక విధము నిందుక్రిందఁ గలఁబోచెదను —

మొదలు — వఱకు

హరిహరరాయలు	1336—1350
బుక్కరాయలు	1350—1379
హరిహరరాయలు	1379—1401
విజయలక్ష్మరాయలు	1401—1418
శల్లభుక్కురాయలు	1418—1434
గౌడదేవరాయలు	1434—1454
రాజశేఖరిరాయలు	1454—1475
విజయభూపతి	1459—1466
ప్రౌఢదేవరాయ	1456—1477
వీరప్రతాపరాయలు	1477—1481
మల్లికార్జునరాయలు	1481—1487
రామచంద్రరాయలు	1487—1488
విరూపాక్షరాయలు	1488—1490
నరసింహరాయలు	1490—1496
శరపరాయలు	1495—1504
వీరనరసింహరాయలు	1504—1509
కృష్ణదేవరాయలు	1509—1580

ఈ కట్టి యొక్కటియే చాలవఱకు శిలాశాస్త్రశాసనములలోని కాలము ననుసరించి యున్నది

కృష్ణ దేవరాయలు జన్మించినదిగనుగాని సంవత్సరముగాని పరిగణించలేదు కృష్ణరాయలజనన మొకరు ౧౪౬౫ వ సంవత్సరమునందుగాను, ఇంకొకరు ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునందుగాను ప్రాశియ్యారుగాని యుండేది సత్యమయినదియు నిశ్చయించుట కాధము లేవియు దొరకలేదు ఇతఁలు శాలివాహనశకము ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునందుగా క్రీస్తుశకము ౧౪౬౫ విశ్వసంవత్సర పుష్యబహుళ చాదికీ శుక్రవారమునాఁడు భుక్తిపట్టు తెలిపెడి యాక్రందికపద్య మొకటి వాడుకలో నున్నది —

ఈ అందలి శాలివాహనశకార్థము లధివస్తుతినోము —

నందిత మైతయ వృత్తతివత్సరమందలి పుష్యమాసమం

దం దిగుక్కట్టు క్షము నుండెడిద్వాదశి శుక్రవాసరం

అం గుదయిం గృష్ణుడొ శుభాన్వితఁ డానరనంహమూ రికిన్

ఇది యెంతవఱకు విశ్వసీయమో దగ్గిందో బుద్ధిమంతులగువారాలో

చించుకొంగరుగాక! అయినను, ఇది మొదటివారు చెప్పినకాలముతో

సరిపోవును గనుక దీని ధీకివిశ్వాసముగానెంచవచ్చును ౧౫౨౦వ

సంవత్సరముతో కావల వలెకటరామస్వామిగారు కలకత్తానగరమునందు

బ్రహ్మరింగిన దక్షిణహిందూదేశకవుల చరిత్రములో కృష్ణరాయలు తన

నలువదవయేట శాలివాహనశకార్థములు ౧౪౮౭ వ సంవత్సరమునందు

గనఁగా క్రీస్తుశకము ౧౫౨౪ వ సంవత్సరమునందు యృతిన్ గదిపట్టు

ప్రాసయ్యగారు దీనినిట్టిమా గా నీ రాయలవారు హూణశకము

౧౪౮౭ వ సంవత్సరమున బుట్టిన ఔర్వకుమన్నది అల్లసాని పెద్దన్న

చెప్పిపట్టు చాటుభారగా వచ్చుచున్న యాక్రంది కద్యులనుబట్టికూడ

కృష్ణదేవరాయల యృతికాల మించుమించుగా దీనితో సరిపోవునున్నది

ఉ బోరన మూచక్రతతి భూరిమిద్దత పొందుచుంఁగా
 నాగయ నొలివాహాశకాబము లద్రియగ్ధానోములం
 దారణవత్సరంబున నిదాఘదినంబున జ్యేష్ఠపక్ష
 ప్నీవివాసరంబున నృసింహుని కృష్ణుని చేరె స్వరమున
 ద్వారక నున్నకృష్ణుని దేవతాసమాప్తము నొందు కైవరీక

ఈపద్యమునుబట్టి కృష్ణులు ౧౫౪౭ టికి సరియయినఁగా
 శకము ౧౫౭౪ వ సంవత్సరమున గృష్ణరాయ పరిచిట్లు కా
 బుబుచ్చును, ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమునఁ గానెన దాన శాసనములు
 ఎన్నఁగానున్నందున శాసనములను బరిశీలించిన యిట్టి వారతఁడు
 ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమునందే మృతినొందెనని నిశ్చయించియున్నాడు
 ౧౫౭౫, ౧౫౭౮, ౧౫౭౯ వ సంవత్సరములయం దెవ్వతఁడెవరాయలు
 దానిశాసనములు ఎఱితియును? అనునది కానవచ్చుచున్నది, అవి
 కృష్ణరాయల జీవితకాలముననే చేయఁబడినవి కావచ్చును. కృష్ణదేవ
 రాయలతండ్రియైన నరసింహరాయ కిత్తిప్పాంబ యనఁడు, నాగమూలంబ
 యనియు, ఇద్దఱు భార్యలు గలరు ఆ యిరువురలో కిత్తిప్పాంబ
 ఎక్కువరాణియనయు, నాగమూలంబ భోగకాలియనయు, చెప్పకరు
 కొన్ని శాసనములయ దుఁగూని నిట్లే కానఁబడుచున్నది ఆయిద్దఱు
 భార్యలలో కిత్తిప్పాంబ పరస్పరసింహరాయలును, నాగమూలంబ కృష్ణ
 దేవరాయలును పుట్టి నరసింహదేవరాయుల కొరవమూలంబ యన
 యింకొక భార్య యున్నట్లును, ఆమె కన్యతదేవరాయలు పుత్రుఁ
 డయియును, నొలివాహాశకము ౧౫౭౯ వ సంవత్సరమునకు సరియైన
 యానాదము ౧౫౭౭ హేలిశంబి సంవత్సరమున చిత్తూరునొలము
 లోని నారాయణపురము నొక బ్రాహ్మణునికి దాన మిచ్చుచు నచ్చిత
 దేవరాయలు ప్రసించి న తామ్రశాసనమునొక యీద్రుని నాశ్రి
 యులవలఁచెననియువచ్చుచున్నది

తిప్పాడే కాగలాడే గోష్ఠి కౌసల్య శ్రీసుమిత్రయో
 జాతౌ వీరకృపింశోద్ర కృష్ణరాయ ౪ హీ తి
 అస్మాదోబాంధికాదేవ్యా మయ్యతేంద్రోపి భూపతిః

కృష్ణదేవరాయలతండ్రి నరసింహరాజే మధుర శ్రీరంగవట్టణము
 మొగలయువారిని జయించి అద్దేముల న క్రమించి పారిపో
 ఎవర ౧ మి గోని యొక్కింది ద్యమువలనఁ జేటకూచున్నది

సీ కుంతేశ్వరుడు చిత్తు పడంగలద్యాపుగంబుఁ గై కొని నిజప్రాధీ నతఁ
 బారపెడినకు దుర్భరమానవ క్షణముఁ గొలంగించె మానవదుర్గతీనుఁ
 లోళవల్లభుఁడురవధామధురాధరముల్ ప్రియమర పురంబుగొయె
 శ్రీరంగ వట్టణసీమ భద్రచటివినోదంబు హాసనోదయనకుఁ జూపె
 పరిణమ నుకొక్కె రాసుపేర్వంతరాళ
 కలితహృదయ దానవిభావితమును
 మంజులీర మేళుమారాండబిరుదుఁ
 శీతల సుఖ నరసృష్టిశ్చంద్రుడు

గిరింగ న సంవత్సరముగకు సరియైం శాగివాళ శశము గరతెం
 కుక సంవత్సర వై శాఖమాసముంబు సింహాసమునకు వచ్చునకును
 గల కృష్ణరాయనిచరిత్రము విశ్వాపార్థ మెన జేయు తెలియదు విక
 కృష్ణహరాయం పై నిజాపు ప్రేమముకంటె దగ్గరి కృష్ణరాయయెడ
 గదికప్రేమను జూపు ను వచ్చెననియు, అది మాది ఎఱుంపలేక నీర
 న్మనోహరాయం అల్లి తన సౌత్తిపుత్రుం బంపించఁ బ్రయత్నించెగా
 ముగ్ధుడైన తిమ్మరు సాజుఁ గలపెట్టి గూతనిని దాచి ప్రాణమును
 రక్షించి కాపాడె ననియు, తరువాతఁ గొంతకాలమునకు కృష్ణహరదేవ
 రాయ లుబుద్ధులైత బాధపడ నుఁ బ్రాణాపాయకముగందుఁ గొంత
 కాలము బిలిపి తిక్రేయంగరమును దీసికొచ్చి నాడు గా గొట్టెఁ డె

చెప్పించి యిచ్చునాడు తీయుట సిగ్గునను తోచక యూరకుండగా
గిన్నెరాయలు ఏచేతిఖమ్మతో జుగుప్సేషి గణి యుంగరమును
యెడలెనయ, అని నానాముని మెచ్చి లెంద్రియ అనినే పట్టాధి
పతుల యెడ నిడుమించి యెవరియోగమును యెడలెనయ కిథలు
చెప్పదురు సకలసంహారముని యుంతరమున ద్వేష్ట యుని మిచ్చుకొని
రాయగోరాజ్యమును విచ్చిట్లు కృష్ణరాయని కంకితము చేయఁబడిన
మనుచుదితాది గ్రంథములే చెప్పబున్నవి, ఈ క గణిసంగతి కృష్ణ
మయి యుండిదు కిష్టదేవరాయలు సంకల్పముచేసి వచ్చున శీఘ్ర
అమలగోనే యుద్ధయోధులను సెల రాజ్యమును గానముఖముల
చాటుకొనేసెను దానీగిల్లెనుటచేత గలగి సమకాలీనులగు రా
జెవ్వురుగు గృహనియ్యవంతున పింహ సహ సుకృతపతి వివాహము
కలీసు కృష్ణరాయలు గలగి వ సంకల్పమునందు కిష్టది దిగ్విజయ
యొక్క బయల వెడలి మహిమారుదేశములలోని యుక్కుటూరు, కిచ
సముద్రము, శ్రీగంగిట్టాము రోజులుదుకొని గంగివంశిరాజులను
జయింపఁగా, ఎరువారి మహిమారుదేశములయు స్వాధీనమునది ఈ
దేశమును జయింపసంగతి పారిశ్రామికములలోని ద్వితీయాశ్వా
సాంతమునది యీ క్రిందిపద్యమునకు సూచింపఁబడినది -

శా సమృద్ధక్షునినిబంధననిధానగ్రంథాచార్య హా

రమ్మనాచలప్రజాత బగళంబైంబుజాతై శిరి

ధ్వహాల్లగన సౌభ్య రాజ్య గు సామ్రాజ్యవాతీ భా

గుక్కుటూరి శివసముద్రపురి వనోన్మాదనాదంబరా

ఆ సంకల్పమునందే కృష్ణదేవరాయలు నెల్లూరియంపములోని
యెడలగిదిమొడికి దండెత్తి దాని కిధికారిగాను వీరభద్రరక్కను
సంతరించున ప్రహరేశ్వరస్వామిని జయించి యాచురమును సాధించెను
అటులరువాత గృష్ణరాయల మంత్రియైన యచ్చాజీ యను నామాంతే

రము గల శిష్యుడును (సాళువశిష్యురాలు) నెల్లూరిమండలములోని కని
గిరి (కనకగిరి) క రామసిట్టియు, ఓరుగంటి ప్రతాపరుద్రుని సంతతి
గారిలోఁ గల టివాఁ యిట్టయు ఏరరుద్రగజఁగి శాతవహిరమారెను
శృష్టరాదుల కిచ్చి వివాహము చేయుచుని సందేశము పంపెను అలఁ
హినగలుఁడై శృష్టరామనికి ఓంపుత్రిక నియోగము ప్పవముగాఁ గెప్ప
యలువంటి ఒలవంతునితో విదోధము పెట్టుకొనుటకు సాంఘికజాలక
కొమార్తె నిచ్చెనని చెప్పి రాయలను మంత్రిసహితముగా రప్పించి,
అంతపురము చొచ్చునప్పుడు రాజుచాణములు గోనఁ బ్రయత్నించెను.
నోటరోఁ బ్రతేకించిన తరువాత మంత్రియైన తిమ్మరు సేమోసమును
గంపెత్తి రాజుప్రాణములు కాపాడుటకై తాచు రాసవేషమును చేకొని
కృష్ణరాయ క సేవవేషమువేసి గెవ వెటంగనిపోయెను కాని శృష్ట
రాయనిచేతిక్రేలినున్న ముద్రయుంగరమునుబట్టి యుతిఁజేరాజని యతిఁ
పురములోనివా రాసవాలు కట్టిరి ప్రాణోద్రవము సంభవించును
యో పనుయమునందు క్షిమింతుఁడైన మంత్రియు పాయమువలన రాజు
తానును మంత్రియు నెట్లొ ప్రాణములు దక్కించుకొని పాతీపోయి
స్వదేశమును జేరినగోడనే నేనలనుగూర్చి కనిగిరియొడ దంత్రివచ్చి
విరరుద్రునిరాజ్యమును, అతనిపుత్రికయైన చిన్నాదేవినికైకొని, ద్రోహి
యైన యాతనిఁ జంపక కుటుంబవహితముగా వింధ్యపర్వత గ్రాంతము
లకుఁ బాటద్రోతను విరరుద్రునిశుద్ధాంతస్త్రీలు వింధ్యపర్వతము
పాలైన సంగతిని మనుచరిత్రమనం దల్లసాని పెద్దన యారీతిగ వర్ణించి
యున్నాఁడు —

మ ధరకెంధూసులు శృష్టరాదులచమూధాటిగని నిర్వింధ్యగ

హ్వారము ల్పూరిం గూచి తారచటఁ గొప్పై యుండుటం జాల న

చ్చెరువై యెఱ్ఱనింత దీక్షలు వచ్చెను పూర్వేయించు కే

నారిదింజాతుడు వీరరుద్రగజరాజ్యదాంతముగ్గా గుల్

కృష్ణరాయలు ౧౫౧౭ వ సంవత్సరమునకు పూర్వదిగ్విజయ యాత్ర వెళ్లి ఆ సంవత్సరము నందె కొండగోపు, బెల్లముకొండ బెడ వాడి, కొండల్లి, రాజగుహేంద్రవరము మొదలయ్యి ప్రదేశములను జయించి, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునందు విజాపురప్రభునందములోని భీమునికట్టామున కయిదు క్రోసులదూరమున నున్న పొట్నూరివద్ద రాతిజయసంభమును వేయించి, ఆ కుండములోని శిరస్లి తాగాకా లోని గడ్డాది జయించి, ఉత్కలదేశమునోని కటకపురమువఱకు బోయి కటకపురమును గాల్చి, కలింగదేశాధిపతియై యోధ్రదేశమును బాలించుచుండిన బ్రతాపరుద్రదేవుడు తనకుమా రెయ్యి తీరుములదేవిని రాజున కిచ్చి వివాహముచేసి సంతి చేసికొనిన అందుచేత కృష్ణదేవ రాయలు రాజగుహేంద్రవరమువఱకును గల కలింగదేశమును మరల బ్రతాపరుద్రదేవుని కిచ్చినే, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరాంతమున కాంచీ పురము ప్రవేశించెను ఈతని ప్రభుత్వకార్యయైన చిన్నాదేవి అన్న పూర్ణాదేవియనియు న మూంతరముగలదు ఈతనికి దినుమలదేవియు నన్నపూర్ణాదేవియు నిదలుభార్యలగుటను గృష్ణదేవరాయలు తాను విష్ణు చిత్రియమునం దిట్లు తెలియఁబెట్టెను —

క జవిధు ననంతరంబ భ

రావలయుముఁ బూని తీవు రహిమై దిరును

లేరియ ను నన్నపూర్ణా

దేవియుఁ గమలాబ్జముఖులు దేవేరులుగన్

ఈతఁడు పూర్వదిగ్విజయయాత్రలో సింహాచలమును దర్శించి నప్పుడు భార్యాసహితముగాఁ జేసినదానమునుకొని సింహాచలదేవాల యములో నేడవస్తూభముమీఁదఁ జెక్కించిన యా బ్రందియంమును విజాపురప్రభునందముల న త్రమునకుఁ తీసి నుకున్నాను —

“శుభమును శ్రీమం మహారాజాధిరాజ కరమేష్వర మూరు
 రాయరగం ఆదింయు బయభానాగిత క్రవర రాయరగండు యవన
 రాజ్యసంపానాచార్య శ్రీమద్రామోత్పత్తి దేవసుహా రాజులువిజయవగరాన
 సింహాసనస్థుడై పూర్వోన్మీలనయ్యుత్తర విచ్చేసి రదయగిరి కొండవీడు
 కొండల్లి, రాజమహేంద్రవరము మొలయిన దుర్గాలు సాధించి సంహ
 ద్రిక విచ్చేసి స్వశ్రీ విజయస్థుడగు శాలివాహనశక వర్తంబులు
 ౧౮౦౮ అగు నేటి భారత సరి చెత్ర బ ౧౨ స్థరవ ర న సింహాద్రినాగు
 దర్శించి లతులై నాగాదేవగారికిన్ని తమరంద్రీ నరసరాయనగారికిన్ని
 పూజ్యముగాను యెనకి సమర్పించిన కంఠమాల ౧ కి ముత్యాలు ౯౦౦
 ప్రజామణికాల కలియ బ డు ౧ టి శంఖచక్రాల ఎతకం ౧ న్ని
 ఎయ్యనశ్శేం ౧ న్ని హతాలు ౧ ౮౮౨౨ కానిమాలు ౧ ౨౦౦౦
 ముదేసి చిన్నాదేవస్థులచేతు సమర్పించిన రంగం ౧ కి ౫ ౧౦౦
 తరుల దనమ్మకారితను సమర్పించిన పతకం ౧ కి ౫ ౧౦౦ యిం
 వట్టలు సమర్పించు ధర్మశాస ము

ప్రజారామలవిదయములనుబట్టి పారిశాఖ పారిణములగును,
 మను చరిత్రమునందు ను తెల్పబడిన కొన్ని విషయముల ను దుదవారిండు
 మున్నెను -

చ మున కొని కొండవీటికి మూడు రుద్రులు కృష్ణగుడను
 స్మరింపి నిన్ దయించె నది మూడుమె సరినేలదు కృష్ణరా
 యనృపతి కొండవీటికి ౫ హనభూరు బ్రతురుదగు
 దను రంగవిరభద్రుల గురుకాయతఁ గాచె బగత్రిప్పిగిగ్
 చ శివకొని కృష్ణరాయదరణీవిభుఁ డుక్క భూమి నలుకొ
 గలన నెదిర్చి వా స్థికిరకాండతు ల్బ్రహ్మంపుఁదాములై
 పులిసినచోటఁ గూడిన నదుగ్రయశోనసంబు గప్పి తా
 వలవఁగఁ జేసె భూస్థిని వశ్యవిధిజ్ఞుఁడుగాన నేర్పున్

నీ ఉదయాద్రి వేగచక్రవర్తి సాధించెనుకొండ మాటమూలన వారించె
 గూటము లెందరింగఁగొంపీకరించె కలముల ర యచ్చిల్లజెఱచె
 వేలుపుకొండ నుద్యత్తి భంగము నేసె బల్లికై పమగ్రశఁగూల్చె
 గినుకమీఱి పంతురి క్రోడుకఁజేసె గంబులెల్ల గ్రక్కనగదల్చె
 బలనరాయము కొలుముంబు నొంచు
 గటకమును నిగ నయచు నల్లలనహీశుఁ
 గనుడినమ్మును వెఱచు నెవ్వనికీ నరఁడు
 రాజమాత్రుండ శ్రీకృష్ణాయవిభండ — సారితామరము

నీ కొలువొల్ల నుదయాద్రికిఁదాఁ జేరించెను నులోహమున
 నెచ్చునయిజగించె
 కురికొండపీఠాన్ని మాన్మొన పయ్యెనయలక వ పాత్రు లుదరాశె
 నటసాగి బమ్మియఁబడి వేగదహించె గోనబిల్లిగైఁగొట్టాడగిలె
 గనకగిరిస్ఫూరి గరఁచె గోపముఁ గ్రాంచె పవునాపొట్టారు రవులు
 నియె

మామములు వ్రేల్చె నొడ్డాది ముయ్యెరల్చె
 గటకపురి గాల్చె గజరాజు గలఁగివత్తవఁ
 దోచఁచిచ్చున నార యుద్ధురతఁ గృష్ణ
 రాయబాహుప్రతాపజగన్మహాగ్ని

చ అభిరతిఁ గృష్ణరాయఁడు జయరాంకములక్ లిఖించి తాళన
 నిల్చుముగఁ గొట్టు బారికక నల్పింకంబము సునాభూభర
 ప్రభు తిరునాళ్ళుం దిగుసురప్రకంబు కళింగమేదిసీ
 విభు నవక రి జ్వలమువేముఱు బెట్టవంబు నచ్చలున్ సునచరిత్రము

పూర్వద్యోజయమః శ్ర చే వచ్చినతదవాతి మూడుంబర్నిర
 ములకత్తును కృష్ణదేవరాయలు యుద్ధము చేయుఁ జెనన్త కానఁ
 ఒడదు అతఁ డాకాలమునంబలచు విద్యావ్యాంకమునందు శ్రీ ప్రి

పుచ్చమంజును అల్లసానిపెద్దన తనస్వారోచిషును చరిత్రను, నంది
తిమ్మన త పారిజాతాక్షహరణమును, ౧౫౧౬ వ సంవత్సరమునకు తరు
వాతను ౧౫౨౦వ సంవత్సరమునకు లోచలను కృష్ణదేవరాయనికంతిము
చేసిరి ౧౫౧౯ వ సంవత్సరమునకు బీజపురిమహమ్మదీయలవ్రో
యధము చేసి, ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకు సుల్తానయి యేబీల్ ఖానుని
జగంపెను ఈయధ్వార పూర్వోక్తములైన తెండుగ్రంథములయందు
నదిహరింపుటకు ప్రయత్నించె 'వియాయుధమునకు బూర్వమునం
రచియింపబడినట్లు నిశ్చయింపవలసియున్నది అయినను గృష్ణదేవ
రాయగే తన ముక్తకూల్యదయం దీయధ్వంత్రాంతము నీక్రింది
రచ్యముచే జెప్పయున్నాడు —

మ అలుక నోటనిధటికాఘరిపుటోహల్య గుర్రాసానపు

చ్చలుకోఁ ద న్న చలచ్చమూగజమహాసరస్వతీ ౧ రిపు

ష్కలసస్యం బిశి పోకభాటి ఒలిరా కట్టించిలొ దృష్టి కే

లఖానోగ్రహిపాల మర్థపహరిద్భూజ ౨గలశ్రేణికే

ఇయచద్వయమునుబట్టి మూము కమాల్యద ౧౫౨౦ వ సంవత్సర
మునఁ జరువారి రచియింపబడిన శ్లోచ్ఛమము న్నది ౩ రుగల్లు, గోల
కొండ మొదలయిన సంస్థా ములనుపూజ బయ్యించి యిగలకు తనరాజ్య
మును దీక్షిణహిందూస్తానమునం దంతటను వ్యాపింపజేసెను ఈదీక్షిణ
దేశమును సాలించినరాజులకు 'నింతి' గొప్పరాజ్యమేమిరాజు మఱియెవ్వఁ
డును లేడు ఒడ్డిరాజు లయిన గజఘోషులను, తిరుప్పరాజు లయిన
యశోవంతులను, తెలుగురాజు లయిననరకతులను, జయించుటచేత నీత
నికి మూరురాయరగంజుని బిరుదు కలిగినది ఇటువంటి బిరుదము
లనేకము లీయనకుఁ గలపుగాని యవి యన్నియు నిండు విపరిమట
యనావశ్యకము ఈతఁడు శ్రీరంగపుట్టము, మధుర, తిరుచనాపల్లి,
మళయ భము మొదలయిన దేశములను సాలించుటకు తెలుగునాయకు

లను ఎలకలనుగా నేర్పణచెను ఈరచితే తుంగభద్రానదికి విజయనగర
మునద్య వగలైన కృష్ణను ఈతనికి తిమ్మరుసు మంత్రిగా నుంఁదెనుగాని
యశోధు రాజునకంటె మూఁడు సంవత్సరములు ముందుగా మృతి
నొందెన

ఈశ్వరదేవరాయలది శుభవశంకము ఇంటిపేరు సాళువవారు,
పూర్వ లావణకు వసీయించిన గ్రామసాములనుబట్టి ఎంపెటవా
రనియు, సెలగోలవారనియు కూడ గృహనామము గలదు ఈకడవటి
కొండుపేరులును కరణములు వ్రాసియుంచిన కొండవీటికివెల చరిత్ర
మునం గుదాహరింపఁబడి యున్నది ఇంతవఱకును రాజయొక్క విజ
యగులనుగూర్చి సుత్రేనముగా వ్రాసియున్నాను ఇత నీతనిచాంఛిత్య
ప్రభావానలనుగూర్చి కొంత వ్రాయవలసి యున్నది పూర్వకాలము
నందు భోజరాజు ఎంస్కృతభవ నాదరించియు యితఁ డాంధ్రభాష
నానరించి కవులను సమ్మూలించి గ్రంథరచన చేయుచుటచేత నీతని
కాంధ్రభోజులని బిరుదనామము గలిగినది ఇతఁడు కవుల చాదరించి
కావ్యములు చేయుచుటయేకాక తానుకూడ విద్వాంసుడై సంస్కృ
తాంధ్రములయందు గ్రంథములను రచియించుటకు పురుష డయియుం
డెను ఈతఁడు సంస్కృతమునందుఁ బెక్కుగ్రంథములు రచించిపట్టె
విష్ణుచిత్తీయమునందలి యాశ్వాద్యమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది —

సీ ఎలికి తుత్త్రేక్షోమల జాతిమె పెక్కు రసికకౌశల మదాలసచరిత్ర
భావధ్వనివ్యంగ్యసేవగిగాఁగఁ జెప్పితిని సత్యావధూతీణనంబు
శ్రుతిపురాణోపసంగిత తేర్చి కూర్చితె సకలధాసారసంగ్రహంబు
శ్రోత్రఘచ్చటలు విచ్చుగర పించితిను కీ న పుణ్యనచితామణిశృతి
మతియు రసమంజరీసుఖమధురకావ్య
రచనమెప్పుంచుకొంటి గీర్వాణభాష

సంధ్యావ యసాధ్యంశై యందు నొక్క

శృతి వినిర్మింపు మీఁ మాకుఁ బ్రేమముగాఁగ

అయ్యను కృష్ణదేవరాయలు రచించిన యాంధ్రపుట గ్రంథము లేవీయ నప్పుడు గానరాకున్న సంతకముకూట యెటు న్నిను శివునను బ్రోత్సాహితిచి కావ్యములను చేయించియు తాను జేసెయ తెలుగుభాష కీయన మహాపకారము చేసి యున్నందు ప్రబంధచరము ప్రాతగా నీ కృష్ణదేవరాయల కాలమునందే ను రంభ మైది అంతఁగి బూర్వమునందున్న కవులు యంధ్రమునుంచి యి సములను బురాణములనుమాత్రము వెలిగించుచు నచ్చిరి వారిలో శైత్య యుచుకవి యొక ను గ్రంథరత్నశాస్త్రమును సంవిద్యుతమై శతకు ముచరిత్రమును, త్రినాథుడనుకవి శ్రీహర్షునిరచితమైన నైషధకావ్య మును పద్యకావ్యములనుగాఁ దెలిగించిరి వానిరచితమైన కావంబరి హుంధ్రీకరింపఁబడినట్లు కావలగుచున్నదిగాని కొన్ని లక్షణగ్రంథముల యందుపారింపఁబడిన పద్యములుతక్క గ్రంథ మెక్కను పూర్ణముగా గొరకకున్నది

ఏది యెట్లున్నను గృష్ణదేవరాయలకీ బూర్వకాలమునందలికవులు రచించిన యాంధ్రగ్రంథములన్నియు సంతకమునుండి చేసిన భాషాం రిములేకాని ప్లయధికబ్ధిత్వముగా రచించిన నూతనగ్రంథములొక్క టియుఁ గానరాదు తెలుగునందు నూతనముగా ప్రబంధరచనచేసె తరు వాతివారికి దారిమూసవలెను కృష్ణదేవరాయల యాస్థానకవియైన యల్లసాని పెద్దనామాత్యుఁడు ఆరంభ రచించిన మొదటిప్రబంధము సార్వభౌమచరణసంభవము నునుచరిత్రము ఈ గ్రంథమునందలి కథ మూర్ఖుండేయ పురాణమునందీ గ్రహింపఁబడినది మొట్టమొదట నీమనుచరిత్రమును ప్రబంధరూపమున రచింపఁబట్టియే పెద్దనాధ్యక్ష కాంధ్రకవిలాపతామసూఁ గను విరుదనామము కలిగినది

కృష్ణదేవరాయలకు సంస్కృతాధ్యయనమునకు జనాభారణాపాండిత్యము గలిగియుండుట నాతఁడు రచించిన యాముక్తమాల్యదయే సహజములును ఘోషించుచున్నది ఆముక్తమాల్యద కృష్ణరాయ కృతము కాద యు దానిని తిదానానకవియొక్క పెద్దనార్యులకు రచించి పుస్తకమునఁ ద ప్రభువునకుఁ గర్పిత్యమును నారోపించెన యు వాసుక కలమఁ ది రచించియుండుగా ఎశ్వనీయముగాను కృష్ణదేవరాయ లలసాన పద్యము, రామరాజమాన్యము, ప్రబంధములను రచించి తెమ్మని యిచ్చించెనయు, తదాజ్ఞానుసారముగా వారిగువురును గ్రంథరచనచేసి తిరుబంధములను దీక్షానిరాగఁగఁ గావి రాజ వసుచరిత్రముగంటె సుసుచరిత్రము తేలిపాకమునఁ బడినద యభిప్రాయము తెలిపెనయు, అంజుమీఁది పెద్దన 'యాముక్త మాల్యద' యనుచేర విష్ణుచిత్తుగ చుట త్రిమును రచించి తీసికొనిరాగా విష్ణుచిత్రియము ముదురుపాకముగా నున్నదనియె న యు, చెప్పుచుగాని యిదియంతయు నిజీచలివారి న్యకవాలక్విలేము వసుచరిత్రమును రచించి రాజరాజభూషణుడు కృష్ణదేవరాయని కాలమునం దుండెనో లేదోయని సంజేహించవలయున్నది టంకిపక్షమున నతిఁ జాలమునఁ బిన్నవయసుగఁగియుండవచ్చును ఆముక్తమాల్యదయు సుసుచరిత్రమును రచించిఁ బడి తిరువార నేబదియొడ్లగుఁగాన రామరాజభూషణుడు వసుచరిత్రమును రచించువాడు కాఁబట్టి వయోభ యెంతమాత్రమును నక్కఱద? నదికాదు ఆముక్తమాల్యదకును, వసుచరిత్రమునకును తేలియందు ఎ శేషభేద ముండుటచేసిను, ఆముక్తమాల్యద వ్యాకరణశాస్త్రము క్తమయినదిగా నుండుచేతను, ఆరెండుపుస్తకములు సేకకవిచే రచియింపఁబడివి కావని నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును పెద్దనకవిత్యములో లేనియికారిసంధులును, లేల్లనుశ్చిత్తమునం దకారసంధులును, కావ్యక సంధులును, ఆముక్తమాల్యదయందుఁ గానఁబడుచున్నవి అందుఁ

గొన్నట్టి నిండు క్రిందఁ జూపుచున్నాను —

ఇ క ర స ం ఘ య

౧ గీ నిం గిటు క్రిశంకుశతన మాతంగివాటి

యయ్యె నిక నుండఁదగదని యవనికరిగి

నట్టి నక్షత్రతారాగ్రహశ్శియవగఁ

గాంధనవరత్నరాసు లంగళ్ళు బాలుచు ఆ ౨

ఇందు మొదటిపదమునందు “నింగి + ఇటు = నింగిటు” అని ప్రయోగించబడినది

౨ చ వ తల నొనర్చి మోహితల న్న యయోముఖ సామలస్య భూ
సుతచు విరూపతాట ననువో ముసలిక బెదనట్టతాడువం
టతివ రనించెఁ దా ముసలి యయ్యె రహి స్త్రుగుజ్జామేష్యకై
ధృతిచెడి యుగ్రనేరునకుఁ బ్రేష్యత కొనియు దిద్ది నే లఁడే ఆ గి
ఇందు మూడవపాదమునందు ‘నిట్టతాగువంటి - అతివ = నిట్టతాగు
వంటివ’ అని ప్రయోగించబడినది

క త్పరుములం దకరసంధులు

౧ చ అనుగుననందీయుం బదిలమై చద లంపెదులోటనొప్పు ప్రో
ల్పానికడంక దించెవపుచేతులఁ గం గనుకాసె దూఱఁగా
నడుమనె యున్నిఁదేసి యల నాకపురి వర్తికై పెరంగి లా
వెడలఁగఁ బట్టి వేయుటకు నెత్తె ననం జయ మల్లరారెనుక ఆ ౨
ఇచ్చట రెండవపాదమున “గంగ + అను = గంగను” అని ప్రయోగించబడినది

౨ చ తడితల డిగిముంగ జడతం నుదత్పలఁ గన్నువిప్పి యి
ల్పొదుచుచు నీరు ముంగరలపోలిక ముక్కలఁగూడ నోటఁ గొం
కొడియుచు గూటికట్టి నగ మొత్తొచు తెక్కవిదిర్చి మున్నగా
వడకుటెకాక చేష్టుడిగెవత్తెము పుట్టులుబానవుల చొరన్ ఆ ౪

ఇచట న లవచరణమున “చేష్ట + అంశం = చేష్టాంశం” అని ప్రయోగింపబడినది

3 శా అబ్రహ్మణ్యము లోనై చుకొనె నగ్నాయంబున స్థితునం
దాబ్రహ్మణ్యులమేర నిల్పియు బ్రభుత్వం బూడియుం ద్రోతురే
యీబ్రహ్మణ్యుల జూడరయ్య సభవా రీరంగభ రంచుడు
4 బ్రాహ్మణ్య బ్రాహ్మకంఠుడు సముద్యద్దో లాబంధునై అ. ౬
ఇచట మూడవచరణమున “రంగభ ర + అంచు = రంగభ రంచు”
అని ప్రయోగింపబడినది

4 నీ కొంగవల్లులుగుండులబలుకబట్టలటంగుట్టిదవెజ్జనరయువారు
తల బ్ద గదియనెట్టులనానెమసియియంగిగింపం నమగువారు
తమనేగెజెప్పి లో దయమీట వినిచిగెజెం చిచ్చువారి దీచించువారు
నొంగి రామున గెలవేసిగెజెప్పి చుటపై దాని వెట్టువారు
నై నపాంధులచేత గ్రంథే నయ్యార్ల
బాడగా నిటఁ చెచ్చి యిగ్గరించి
వారు నీ రానబోవనా వ్వారిమగి
పచ్చవారోన సీరూపువచ్చెగాకు అ. ౬

ఇచ్చట మూడవపాదమునకు “చించి + ఇచ్చు = చించిచ్చు”
అని ప్రయోగింపబడినది మరియు సీపద్యమునందే మొదటిచరణమున
“పట్టుకొని” యనుటకు “పట్టుక” యనియు, “దెండవచరణమునకు
“గంజి + ఇండ్ల = గంజిండ్ల” ననియు వ్యాకరణశాస్త్రములయొక ప్రయోగము లున్నవి ఈవిధముగానే,

శా ఎట్టా యిట్టగునయ్యపట్ట దయలే కిన్నాళ్లు సీరూకొ యీ
పొట్టంబెట్టి పుహాఘలట్టి దనువుం వోపించి యెన్నాళ్లకే
నెట్టి నొక్కతపస్వి యొక్కప్రతి రాగో మూడడే తత్కృతకొ
బుట్టు స్మగద దీని నా నొదవి యె పుకృత్య యెట్లంటికే — అ. ౬

“పుట్టుకొకడ” (పుట్టుకొకడు) మొదలయిన వ్యాకరణ విద్యములైన ప్రయోగములు మఱి కొన్నియందందుఁ గానవచ్చుచున్నవి కాబట్టి యీ భాముక్తమాల్యద సర్వలక్షణకేత్ర యయిన యల్లసాని పెద్దన నిరదితము కాదనుట స్పష్టము అంతేకాక యీపుస్తకము పెద్దనకవనములయెల్ల మృత్యువై నదియు, నల్లికగలదియుఁగాక కటుపద ఘాంక్షముగ నున్నందున పెద్దనాత్మకృతము కాదని నిశ్చయించవలసి యున్నది అయినను కృత్యాద్యవస్థయందు వంశావధిలో పెద్దన ప్రణీత మయిన మనుచరిత్రములలోని పద్యములే యందుఁ గానఁబడుచున్నందున “రెంటిని గృతికర లొక్కరేయని యూహించవలసి యుండునని కొందఁ జెందుదుగాని సూయూవా సరియొనెదెందు వంశావధిలో కృష్ణదేవరాయుని జయములును గుణవర్ణనలు మాత్రమే యధికముగా నున్నందున, ఆత్మనుకెని దిన పద్యములతో జేసికొనుట కిష్టములేదనివా రయి కృష్ణదేవరాయలు ప్రథమపురుషములను మధ్యమపురుషములనుగా మార్చి వేంకటేశ్వరుఁడు తన్నుఁగూర్చి పలికింపుగా మనుచరిత్రములోని పద్యములనే తన సూయూవా మాల్యదయందు వేంకటయొందును అయినను విష్ణుచిత్రియమగుచు ముఖ్యముగా నయిన యా ఆప యాశ్వాసములందు పెద్దనపద్యములవంటి ‘యల్లిక జగిల్లి’ గల పద్యములును బెక్కులు కానఁబడుచున్నందునఁ గృష్ణదేవరాయుని తన యాస్థాన కవి కృతులైనవారి సాహాయ్యమును స్వగ్రంథరచనమునందుఁ బొందియుండును బెక్కుసాహాయ్యమే యున్నదే? ఆ యిరువురుకవులును ముఖ్యముగా నాంధ్రకవిత్వాతామసముఁ దనెడి కొందిన యల్లసాని పెద్దనయు రచించిన పద్యములే పెక్కు భాముక్తమాల్యదయందు దున్నట్లు కానఁబడుచున్నవి అంతమాత్రముచేత గ్రంథకర్తృత్వమును వారి కారోపించుట పలనకుకగు గ్రంథమును రాజేచేయఁగా తదాస్థానకవులు కొన్ని పద్యములను మార్చియు, కొన్ని పద్యములను తమవిచేర్చియు నందురు కృతి

కర్త కృష్ణదేవరాయలనుట కాశ్వాసాతిమనదను కృత్యాదియందును జెప్పబడుటకూత్రమే కాక “పరిశిత్ ప్రేక్షామల” నిత్యాది షడ్వ ముల నుదాహరించుచు తద్రీతి గ్రంథనామమును తత్కర్తృత్వ మును సాధించుచున్నది

ఈ కృష్ణరాయలు కవిత్వమునందు సగురులను యాత్రాకాల మునం దాసులగుటకూత్రమే యీతని యాహ్వాన కవులు చెప్పయుండుటకూత్రమే యీయము కృష్ణరాయకృత మగుటను సరికరించుచున్నది ఈరాజ కవిత్వమునందు నిపుణు డగుటను సూచించుచు రాజుగూర్చి “కవితాప్రావీణ్యభ శ్చ” యను విశేషము నుపయోగించి సరిజాతాపహరణమునందు లెమ్మనార్యులకృష్ణము నొకదాని నిమి క్రింద బొంకుపలుచుచున్నాడు —

క శ్రీ వేంకటగిరివల్లభ

సేవాపరతిలక్రహృదయ చిన్నమదవి

జీవితనాయక కవితా

ప్రావీణ్యభరీత కృష్ణరాయమహేశా ఆ ర

అక్కడక్కడ వ్యాకరణ సాలిత్వము లున్నను కటువుగానున్నను మొత్తముమీద విష్ణుచిత్రియముయొక్క కవిత్వము మిక్కిలి ప్రాధము గాను, అరగాంభీర్యము కలదిగాను, అలంకార బహుళమయి స్వభావ వర్ణనలు కలదిగాను ఉన్నది అందుచేతనే రేఫ శకటరేఫములనిమిల మయి పెనంగులాడిన యప్పకవివంటివాడు సోకము యతిపాపముల యందు ద్విరేఫమైతి నంగీకరించిన యీకవిగ్రంథమును గుణభాసాభ్య మును బట్టి లాక్షణికమైనదానినిగా నంగీకరించి తన లక్షణగ్రంథమునం దాముకర్తృకూర్ణదనుండి పద్యములను లక్ష్యములగుగాఁ దీసికొని యున్నాడు

నుని జయించినవర్ణిచ మిందుండుటనుబట్టి యీ గ్రంథము ౧౫౮౦ వ
 సంవత్సరమువఱకును ముగించబడలేదు ఈ పుస్తకమునందలి పద్య
 ములు యొక్కమువ్విడ శ్రుతిపాత్రలుగా నున్నచు, పెక్కు పద్యము
 లర్థగాంభీర్యము కలిగిగా నుండుటయే కాక మృదుమధురపదగుంధిల
 ములై కూడ నున్నవి కవియొక్క ప్రాధీనుయు కవనైపుణ్యమును
 తెలియుటకయి కొన్ని పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను —

మ శయపూజంబుజము లట్టిం దడబం జన్మోయి లేగొనుపై
 దయదప్ప స్వసుపాది పాగ్వులబాదం నొక్క జెంగలన్వద
 గియనీ రమ్యతమజనార్థము కటిం గీలించి దివ్యప్రబం
 ధయుగాస్య ల్విహంగన ల్నుడుతు దుద్యావంబు గోత్రోపలకా ఆ ౧

చ ఒలనన హల్లకచ్చటలపై దమూంజయముం రాయగో
 గలమములుండు బండ్లెఱుగంబడి నీ రెడలింప దృష్ట లో
 దలకొన వంగి మున్ జలముగ్రదావె స కందటికేళ్ళు మీదట
 న్నిలిన మరందమానుకరణి క్కొకతోపవనానలానా ఆ ౨

మ తరుణు ల్లియొట యువంబు యువం దచ్చెక్కుము లీములై
 పెరచేడం జనుచెంచెగాక రవిదీప్తిం గ్రుంకి పాతాళగ
 హ్వరముం దూజినవాని నీయదుకుతాళ్ళా తెచ్చునా దీర్ఘత
 చ్చిరకృష్టిం గనునట్టితైత్త్య మలరించె న్నుతులం దత్తజీ ఆ ౩

మ గృహసమూర్జనమో జలాహరణమో శృంగారలయింకా
 వహనంబో వనమాళికాకరణమో వాల్లభ్యలభ్యద్వజ
 గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ప్రాగ్దీపికారోపమో
 నృహరీ వాదము లేల లేరె యికరు ల్నిలీలకుం బాత్రములే ఆ ౪

ఉ నాల్పకు వార లమ్మనుజనాధున కిట్లని దుబ్బి నేడుగా
 దైవము గల్గె వేగ గురుదక్షిణగాఁ జతురర్థ వీవృతో

ద్విపలయం బశేషమును కేడుము భూపర మమ్ముగంబఱం
బ్రాహ్మము బాంధవాక్షజనపోషణకంఠెను ధర్మమున్నదే ఆ 3

౯ హెచ్చిమైతిఁ బద్మినుల కెల్ల ఘనాత్యయకారకుండు సా
మృచ్చుచుంగఁ జేయుటకునై యలక్రొంచనగంబువేరిక
మృచ్చున నీపు శర్వగిరియందలివెండిశిలాకంబు నా
వచ్చి మరాళమాలికలు వ్రాలెఁ గొలంకులుఁ బ్రకర్షుంకృతిన్ ఆ ౪

౯ వాతెఱి నొంటి వడి మాట లాడదు
కుటిలవృత్తి వహించెఁ గుంతలంబు

లక్షులు నిరులుగా సరచూర్కిఁ గనుగొనె

రాడించె బొమగొని యాననంబు

పడగొమ పైగయ నక్ష మువేయఁ గడకొత్తెఁ

బాణిపాదము లెఱ్ఱవాఱుదోడఁగె

సారెకు మధ్యంబు నాల్పద్రవములె చెప్పె

అొచ్చోర్వ కిటు లోఁగఁజొచ్చె మేను

పట్టిగాంభీర్య మొక్కఁడు వెట్టుకొనియె

నాభి నానాఁటి కీగతి నాటిపొందు

చవుకయెఱటి యిచ్చటఁ జనదు నిలువ

ననుచు జాతివకరణి బాల్యంబు జాతి ఆ ౫

౯ సైరంగధ్రు ల్పయి కెత్తి కజ్జలముఁ బట్టుకొనికం దీర్ప హ
లారుంగన్నల మీఁదుఁ జూచుతటి ఘాదాంచచ్చతుర్థీనిశా
స్సారేందుం గనె వక్త్ర మొక్కనుటఁగా పర్యేందుఁ జాత్యవభా
చోరుండుండఁగఁదన్నుఁ దద్గతవిభాచోరంబనుకొలోకముబ్ ఆ ౫

౯ విను మొకమాట రాత్రిచర వేగిర మేటిని నిష్ఠయింపు
యనిమింపలె న భావనగతాన్నము నేనిఁగి నెందుఁజొయెద

న్యాయగత ప్రాణరక్షణ ముపేక్షయొనర్చుట పాప మిందు కై
కనంకు నాకు మెనియెకొంక్షయలేదిదిన్ పుటేయురుగ్ ఆ ల.

౯ బాసలు బంధింకం నుటి ప్రాణభయంబున బడుచేసిను
గ్రామము కృష్ణలబ్ధ ముకుగ న్నవశేమే యిది నీకడెల్ల నో
భూసురపంశ్య పుణ్యజన పుణ్యజనాంశము తావకినమే
పో సము రాజేరిం గులముపొత్తున దైత్యుల కెల్ల నంకత ఆ ల.

అము కృత్యమల్యదనుబట్టియే కృష్ణదేవరాయలు విష్ణుభక్తుడనియు
వైష్ణవ శిష్యుడనియు వేరుగఁ జెప్ప నక్కఱలేకయే శిలసిగొనవచ్చును
అతఁడు విష్ణుభక్తుడైనను వైష్ణవశిష్యాగ్రేసరుఁ డైనను, ఇతరదేవతల
యందుఁగూని యితరమతములవారియందుఁ గూని వైష్ణవ్యము సేనవాఁ
డయి యుండెను ఈ రాయలవారు విష్ణుదేవాలయములకు మూత్రమేకాక
శివాలయములు మొదలైన వానికేగూ భూదాసములు చేసియున్నాఁడు
వైష్ణవమతాభిమానులను మూత్రమేకాక యితరమతావలంబులై
విద్వాంసులనుగూడ నాదరించియున్నాఁడు అతని యాస్థానములో నల్ల
సాగిపెసన మొదలైన వైష్ణవమత వక్షిపాతులైన కవులుమూర్తిమేకాక,
స్మార్తుడై శివభక్తుడైన నందితిమ్మనార్యుఁడును కేవల శైవులైన
ధూర్జటియు, మాచనగారి మల్లన్నయు మొదలైన కవులునుకూడనప్రమాన
మును బొందియున్నారు అష్టదిగ్గజములని పేరొందిన యెఁగుండ్రు
తెలుగుకవు లీరాజుయొక్క యాస్థానమునందుండి ప్రసిద్ధి గొందిరని చెప్ప
దురు అల్లసానిపెద్దన్న, నందితిమ్మన్న, అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు,
ధూర్జటి, మాచయ్యగారిమల్లన్న, పింగళిసూరన్న, రామరాజుభూప
లుడు, తెనాలిరామకృష్ణుఁడు, అనెఁగి యెఁగుండ్రును అష్టదిగ్గజము లని
వాసుకగలదు కాని యిందుఁ జెప్పఁబడినవారిలో గడవటి ముగ్గురుచు
గృష్ణదేవరాయుని కాలమునందున్నారో లేదో యని సంశయంపవలసి

యన్నది మొదటి యెదురునుమాత్ర మాకాలమునం దున్నట్లు కొన్ని గ్రంథనిదర్శనములు కనబడుచున్నవి వారికో నెలసాని పెద్దనాద్యుడు కాను రచించిన మరుచరిత్రమును, నందితిమ్మయ్య తాను రచించిన సారిజాతాసహరణమును, శృష్టజీవరాయని కంఠితములు చేసిరి లియ్యల రామభద్రుడు శృష్టజీవరాయల కాలమునందు మిక్కిలి చిన్న వాడై త్రేతగాఁ గవిత్వముచెప్పట కారంభించిసవాడు ఇతఁడు శృష్టరాయుని జీవించియుండఁగా నతని యాజ్ఞాప్రకారముగా సకల కథాసారసంగ్రహము నారంభించి తరువాత ముగించెనుగాని యది రామాభ్యుదయమువలె నంత ప్రౌఢముగా నుండక వ్యాకరణదోషములు కలదిగా నున్నది రామభద్రకవి తన్నఁ గృష్టరాయలు కోరుటచేత సకలకథాసారసంగ్రహమును జేసెనని వ్రాసియున్న భాగము నా గ్రంథ మునుండి యొందువాఁరించుచున్నాను —

నీ చినుకపూవల నొనర్చినది త్తకపుడండ దండాలగల వేల్పురొసకొండ
కొండలుములను వ్తులువన్న బడద రి చారిగట్టులరాయు చీరుటలుగు
లలుగుడింతికి వెన్నుఁ దీలకుఁ దెచ్చినచెట్టు చెట్టుగట్టుఁగఁజేయు
చెలువతోను

తోడుచేదెల నేలుదొర ననుదోబుట్టు పుట్టులిట్లుల తేని పొందుగాఁడు
గాడుపూరిని గాంచిన కన్నతల్లి | తల్లిబిడ్డలఁ బెండ్లాడు గొల్లమచికి
మనిశితముదీర్చువిలుకానిఁజెనకవిందువిందునీకి ర్తిరసినావిభునికృష్ణ

వ ట్లు కీ ర్తివిస్తారధురంధరుండగు శృష్టరాయ సరపాలాఖండంబు
నన్నుఁ బిలిచి శ్రీమచ్చీతారమణ చరణశమల కరిచరణాయమా
మానసుండపు బహువిధ కవితా చతుర్మూర్తధుర్యుండపు సకల
పురాణేతిహాస ప్రబంధరచనాదత్తుండపు మన్మథోరధకార్య నిర్వా
హకుండపు నగుటంజేసి పురాణమహాకవి విరచిత ప్రబంధంబు లన్నే

పించి భగవద్భక్తాగ్రాగరిష్ఠులగు రాజప్రేష్ఠుల వృత్తంబులు క్రసి
 ధంబు లగున్లుగఁ బ్రతిపక్షము వివ్వ సంబులుగా సమకూర్చి
 సాహిత్యలక్షణచిత్ర కళిత్యవభావంబు హాస్యకృతకోటఁ గనంబడ
 రచియింపవలయునని ప్రార్థించి మఱియు నిట్లనెను

చ అటవెతగుబ్బదవ్వలె ఎయల్పడనికయు యుగ్ధనారంగరా
 యుగచయుగ్మమువ్వలె నిగూఢముగాకయు నాంధ్రదేశేపుం
 గరితచనుంగవ వ్వలె నొకానొకయింతుక గాఢించినన్
 సకసులు మెత్తు రక్కవితి బాలలకుం గడారంజం బగన్

న కాపుర నతి సుధుర రసాయన ద్రాక్ష వాకంబుగా శృంగ రరసయు కం
 బగునల్లు సోలఁధాసార సర్వగ్రహంబు గ్రంథవిస్తారంబు కాగం
 నట్లుగా రచియింపుచు ని యుపన్యసించిన సంతోషామృతతరంగితాంత
 రంగుండ నగుచున్న సమయమన ”

రాజశేఖర చరిత్రమును రచియించిన మాదయగారిమల్లన్న కృష్ణ
 దేవరాయలు కాలములో నుండి యా రాజు గోలకొంగ చిజాపురపు తురిక
 సంస్థానములను జయించినవ్వు చాతని కీర్తిని వర్ణించినట్లు కచూరధూర్జటి
 కృష్ణరాయనజయముగఁ దీక్షింది పద్యములతోఁ జెప్పియున్నాడు —

గీ అటులు జయలక్ష్మిఁ గై కొని యరులకరుల

హరుల ధనక్షంకులను దనవర సుచేసి

వెలయు శ్రీకృష్ణరాయలు విభవగరిమ

కాంచి కన్నులపంపుగాఁగ నపుడు

గీ సరససాహిత్యరచనవిస్మరణ మెఱయ

సారముధునోక్తి మాదయగారి మల్ల

నాద్యైః డలయల్లసాన పెద్దార్యవరుండు

ముక్కుతిమ్మన మొదలైన ముఖ్యకవులు

క వినిపించిరపుడు వారికిఁ

గణకాంబరభూషణములు ఘనత నొసంగి యా

జననరూఁ డెప్పాజెఁ గనుం

గొని యిట్టని పలికె నపుడు కుతుకం బలరన్ ఆ 3

ఈ కుమారధూర్జటికిందే తాళహస్తీ మాహాత్మ్యమును రచి
యించి తన పెదతాత యొక ధూర్జటికిని కృష్ణదేవరాయలసభలోఁ బ్రసీద్ధి
పొందినట్లు కృష్ణరాయగజయములో నీక్రింది పద్యముచేతఁ జెప్పి
యున్నాఁడు—

చ స్తుతమతి యోయంధ్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కేలగల్గెనో

యశులత మాధురీయహిమ నా మును మీ పెదతాత చాల న

న్నుతిగ నెఁ గృపారాయుమనోజ్ఞసభ నిగ్గున మీపు నట్ల మ

త్కృత్యలహమానవై ఖరులఁ గీ రివహింపుము ధాత్రిలోపలకా ఆ ౧

అప్ప మహాపీఠాధ్యక్షునిను ద్విపదకావ్యముగఁ రచించిన తాళ్ళ
సాక చిన్నన్న యనుకవి మా కృష్ణదేవరాయని కాలములో నున్నట్లు
కొండవీటిచరిత్రములో కృష్ణరాయల దానములనుగూర్చి చెప్పిన యీ
క్రిందివాక్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది —

“వినుకొండసీమలో మిగ్గి కలు తాళ్ళసాక చిన్నయ్యగారి కగ్ర
హార మిచ్చెను ”

“అద్దంకిసీమలో వలకర్ల అను గ్రామము తాళ్ళసాక చిన్నయ్య
గారి కిచ్చెను ”

పీఠుగాక లక్ష్మీనకవులు కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునందుఁ
గాని యాతనికాలమునందుగాని యున్నట్లు తోచదు రామరాజభూషణా
దులు కృష్ణరాయల యాస్థానమునందున్నట్లునే కథలు కానఁబడు
చున్నవి కాని యితరనిగద్యములు లేక యవి విశ్వసీంపఁదగినవి కావు

అరూ కవుల కామును గూర్చియు వారివారి విషయమయి చెప్పబడు
కథలను గూర్చియు నారూకవుల చరిత్రములయందఁగ్రాహ్యములు
అముక్తమాల్యదయందును, మనుచరిత్రమునందును గల యేరితి పద్య
ములనుగూర్చి వహిత మిచ్చట విస్తరించి వ్రాయుట యనవశ్యకము
అయినను దృష్టాంతము చూపుటకయి యొక్క పద్యమునుమాత్ర మిం
దుదాహరించుచున్నాను —

నీ నీలమేఘముజాలు నీలునీయఁగఁజాలు

మెఱుఁగుఁజామఁచాయ మేనిశోధ

నరవిందము కచ్చు లడఁగించుఁగి పొచ్చు

నాయిరెంబగు కన్నుదోయితోడఁ

బులుఁగురాయఁ చట్టుకలవన్నె నొరవట్టు

హఁసంబట్టుజిలుఁగు రెంపెంబుతోడఁ

నుదయార్కబింబంబు నొఱపువిడంబంబు

వొరలంగ నాడుకొన్తుధముతోడ

జయజయధ్వని మాళి నంజలులుచేర్పు

శర్వ శతధృతి శతమన్య శమన శరధి

సాలకై లలిలాది దేవగితోడ

నెమటఁ బ్రత్యక్ష మయ్యె లక్ష్మీశ్వరుండు —

మనుచరిత్ర ఆ ౬

మనుచరిత్రముయొక్క యా ఆవయాశ్వాసమునందు స్వారోచిష
మనువు విష్ణునిగూర్చి తనస్సు చేయఁగా నరేఁడు ప్రత్యక్ష మయి ట్టు
తెప్పబడిన కయిపద్యమునే దీర్ఘపాదముల నేమియు మార్చక యెత్తు
గీతమునుమాత్ర మింత్రీకిందిరితిగా మార్చి యాముక్తమాల్యద ప్రథమా
శ్వాసమునందుఁ గృష్ణదేవరాయఁడు రచనకు శ్రీకాళాంధ్రదేవుఁడు
ప్రత్యక్షమయి ట్టు చెప్పి గుట్టమునందు కేసరియున్నాఁడు —

నీ నీలవేషముచాలు కౌస్తుభముతోడఁ

గీ దమ్మి కే లుంఁ జెఱకేల దుశయిచ్చు

లేము బురిపెను వేణుపులేమతోడఁ

దొల్కు దయఁ బెల్లు బిలువప్పుతోడఁ గలఁద

దంధ్రదలకాఱుఁ దిట్లని మూనతిచ్చె —

అముత్తమాభ్యుద ఆ ౧

కృష్ణవాయలను గూర్చి బహుకవులు చాసపద్యము లనేకములు
కూర్చియున్నారు గాని ప్రథమసాంభీత్యేత వానిచేర్చి నిందు వ్రాయక
యెందుమాడు అశ్యములనుమాత్రము చూపుచున్నాను —

౧ శా శ్రీలీలాత్మజ కృష్ణరాయ ఎమరోర్వి స్నీధివై రిషిసూ
పాలు ర్విఁగి మామాధిరూఢు లగుచుం బాఱు వనీశాళి
బాల్న కాయత కేళి వ శు లయి యూఁగన్ గెక్కిల్లాట్టి యు
య్యిలో జొంపము లంచు బాగుగురు భిల్లాంభోజప్రత్యేక్షణల్

౨ చ పెరిమిటి వేయుపుణ్యజాప్తీవృత్తియుఁ దండ్రీభంగముక
దనయు వనంగభామును దమ్మునికార్యముఁ జూచి రోసి ఎ
జ్జనఁదిరక్షు శౌర్యనిధిఁ జూరకరీరుఁ గళాప్రపూర్ణు న
వృషనిధిఁకన్య వేరె జతవై లినికాయుం గృష్ణరాయనిక

౩ చ కాయమునంగి తా ముదిసెఁగన్నులునుం బొరగప్పెఁ గాలు పే
దాయె నటంచు రోసి వరసాధిపనందన కృష్ణరాయ యీ
భూయువతీలలాట ననుఁ బొందిన నాదిభుజంగ భర్తకు
బొయనిచింతవేరె దలప్రాణము తోఁకకు రాకయుండునే ?

ఈకడఁటి పద్యముయొక్క కర్తృత్వమును తెలియరాదుకృష్ణున
కారోపింతురు రాజు మాత్రమేకాక కృష్ణరాయని కొమార్తలును
సంగీతసాహిత్యములయందు నిపుణురాండ్రనియు, రామరాజభార్యయైన

మోహనాంగి యనునామె “మారీచివరిణయ” మను నై దాశ్వాసముల శృంగారప్రబంధము రచియించెనయు, ఒకరు వ్రాచియున్నారు కాని ఈ కాగ్రంథము లభింపకపోవుటచేత ఇది యిట్లని నిశ్చయింపఁ జాల కున్నాము కృష్ణరాయని యల్లుఁ డయిన రాసురాజు భార్యవేరు మోహనాంగి యెట్లునైతము కావలెదను అయినను మోహనాంగి యున్నదిరు లిరుగులాంబకు నామాంతరముయి యుండువచ్చును

మంత్రియైన తిమ్మరుసుయొక్క బుద్ధిబలముచేతను మంత్రతక్తి చేసిన కృష్ణదేవరాయని కగ్గరివిఖ్యాతి కలిగినది చెప్పదురు ఇంటివేరు సాధువన రయిన ట్లనేక శిలాతామ్రశాసనములవలనను కృష్ణరాజుని యమువలనను దెలియవచ్చుచున్నందున, ఈమంత్రిభానులే త్పత్రియుఁ డైనట్లు కొందఱు తలంచుచున్నారు అయినను కృష్ణమంత్రియగుటలోని కొండకాపురి దేవాలయములోని యొక శిలాదానశాసనములోమాత్ర మాలినివేరు సాధువతిమ్మరుసయ్యంగారని వ్రాయఁబడి యున్నది అయ్యంగారిని యుండుటనుబట్టి కొందఱు నాతఁడు బ్రాహ్మణుఁడని భ్రమపడినను “సాధువ” యనఁడి యింటి వేరునుబట్టియు నిరసనదృక్కు మున బట్టియు నతిఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కాఁడనియు “అయ్యంగ” రని గౌరవార్థముగా నుపయోగింపఁబడెననియు నిశ్చయింపవలయున్నదని స్మరయలేదొని వారు వ్రాయునన్నారు మాదయ్యగారి మల్లుని యాగుంత్రిభానుని యల్లుఁ డగునప్పమాత్యున కంకిత మొనర్చి రాజశేఖరచరిత్రమువలన నతిఁడు బ్రాహ్మణుఁడే యనియు కాటువేలనియోగి యాయు నిస్సందేహముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది ఈసాధువతిమ్మరాజు కృష్ణరాయని తండ్రియైన సరిసింహరాజులమ్ముఁడని కొందఱు చెప్పి ఈసంగతి యథార్థము కాకపోయినను, అతఁడు వృషంహరాయని యొద్ద మంత్రిగా నుండెను ఈయ్యచేత సరిసింహరాయని కట్టరుహాషి సవరికొనుకైన కృష్ణదేవరాయనిఁ జగింప యత్నించినప్పు డాతనిని దనయొద్ద నుంచు

కొని కాపాడిన దీపాభిషేకమును సమీక్షించి యిది పిలుచుచుండుటయు సుప్రసిద్ధము ఈమంత్రితోమఱి ౧౮౧౫ సంవత్సరమునందు రాజు కొండవీటి మీదికి గండ్లత్తి వచ్చి తాను సేనాపతిగానుండి సేనలను సరిగ్గా కొండవీటి దుర్గమును జయించెను ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలకుండు మూల సంవత్సరములు కుందుగా నుండుగా ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలను ఆర్మరును గ్రాహ్యునియు చిత్తరములో విడిచి వీరవారిని విడిచి తిరుగుచుండుననియు చెప్పెడి కథ యొకటి కొంతకాలమును విశరంభగా వచ్చుచున్నది ఆ కథ యొక్క సత్యము దియును కావాలి విశేషముగా నున్నది మొదల యిది సంగతులుగా వ్రాయుచున్నాను —

“తిమ్మరుసు సమోద్రావ్యాలుగా ఈతఁడు గొల్లమునందే రింతములు గోగట్టుకొని రావారు చదువును సంధ్యయు కేరెడు తి సమో మున పనులగాచి బ్రతుకుచు, ఎప్పుడు గుత్తిఁబోయి యచ్చట బుల్లెలుగట్టి కొంత లను జీవించి తరువాతి చంద్రగిరిలో కొంతకాలము మాధుకరవృత్తిచే దినములుపుచ్చి, అంతరము పెను కొండలో సక్రమునో నుద్దోగము సంపాదించి తద్దాగోక్షకుల రాంబూలగోతులు మోచి తదనుగ్రహమువలన గ్రహములు వృద్ధిగొంది కొప్పుయుద్దోగములు నరపాదించి, కలపట తనమిదిబలము కున మంత్రిపదమును బొందెను ఇతఁడు చిన్నతనములో తరువతి సమోదమున బనులలు గాచుచు బడియొక గాటి మధ్యాహ్నము యముపని కచ్చెట్టుకొను ఎత్తొందెను అంతట సూర్యుడు పచ్చిగుమున చ్రాలుటచే సూర్యకిరణము లాతఁడు మీఁదగిడినను మెలఁకవకాక యింక మైమఱచి గాఢనిద్ర పొందుచుండుట చూచి యొక కృష్ణదర్పము చేరవచ్చి తండ్రిగిదిచ్చి యావిగ్నవాని ముఖము

కెంత సోగగుండ గొడుగువలె నుడుముపెట్టెను ఈయకృతవ్యసన్నము
 గారిట్టి పురుషు బట్టుమూరి యనుబట్టాఁ మా యీతఁకు
 వీక్షులములోనే ముప్పైవ్యవసాయం కాగలది తెలిసికొని,
 సమీ ముగఁ గోగా సర్వమాంత్రని విని పాఠియైయు అబ్బటా
 తదువార గాచిన్నివాఁడు క్రొవ్వొనవఱును వియుచి లేచివఱు
 నాచి “బయ్య” నీ కవిరకలములోనే గొప్పయైవ్యవ్యము వట్టును
 అప్పు నన్ను మఱచిపోము’ అని చెప్పి పెంపుగై కొని స్వగ్రామము
 కు బోయెను అటునుగట్ట తిమ్మరుసు యిది వెప్పరవీరి క్రమక్రమ
 ముగా వృద్ధిచంది విద్యాబుద్ధులు సంపాదించి కొంతకాలమునకు మంత్ర
 పదము కొందెను అప్పుడు బట్టుమూరి తిమ్మరుసుద్యుర్ధముపోయి
 యుండఁ లెగిరి యాకరముచూచి గౌరవింపి యుత్తీర్ణుడైచూచి,

శా గుతిం బుల్లెలు కట్టి, చంద్రగిరి గో గూర్తి పెక్కెంతలో
 హత్తివృత్తమునందు గోరీ, బలుదుర్గాశకు తాంబూలపుం
 దితు లోక్కి, ఉదయలై న ఘనుబా దీనించ

అనునంతవఱకు బద్ధము చెప్పకప్పటికి భయపడి తిమ్మరుసు
 తుకు గృహస్థదేవతాయలు కట్టాభిషేకముతోత్సవసమయమునా దిచ్చి
 పచ్చలపతికమును బట్టుమూరి మెడకునేసెను అదియందుకొని యాబట్టు
 తక్కిన పద్ధభాగము నీరీతిని బూరించెను—

దీనించెదన్

మత్తారాతియనుతి నాగమసుతం న్నంద్రీశ్వరు, దిమ్మనకో
 అని చదివి యప్పుడే యీశ్రీంది పద్మయును గూడఁ శొప్పెను —

క అయ్య వనంనుకొంటివి! నెయ్యంబునఁ ప్రవరాయస్సపుంగుచే
 నద్యూ గిరియేరీ! తియ్యనీవిలు గాడపయ్య తిమ్మరుసయ్య

అట్లు గాదుత్పలహరమును బట్టన కిచ్చుటచే నాక్షరధానచంద్రుడని
 “బట్టమూరికి గిన్నె రెట్టిండు బచ్చలహర గుర్పించె దిమ్మరుసుతూట”
 యని ప్రసిద్ధిగాంచెను.

ఈతనికిని బట్టమూరి విగిల కాంక్షతోనము నబట్టి కూడఁ
 బయ్యింధ శాన్వసన్వయినదికాదు కృష్ణదేవరాయానికి బుల్లంతా
 నము లేనట్టి యనేక స్థలములయందుఁ శౌప్పబడియున్నది అచ్చుత
 దేవరాయలే కృష్ణదేవరాయని పుత్రుడని యొక చోటను, సదాశివ
 దేవరాయలు కృష్ణదేవరాయని పుత్రుడని యొక చోటను, చెప్పబడిన
 గాని వానిసత్యమునుగూర్చి యొకను సందేహించవలయున్నది కృష్ణ
 దేవరాయుని మరణకాలముగ దాతని కద్దరిగ మా ర్తయందీరి వారికప్ప
 టిని వివాహముకాలేద లోన తిరుమలదేవీగోమా రెయ రామరాజును
 సిన్నాదేవిగోమారెయ దిగువఁజూచి తిరుగులదేవరాయుడను కరిణయ
 మెరి ఇట్లు కర్ణాటరాజ్యమును సుహృదావృద్ధకయందుంచి కృష్ణదేవ
 రాయలు స్మరణవర్సర జై శాన్వనాసము మొదలుకొని వికృతిసంవత్స
 రము వఱకును ఇరువదియొక్క సంవత్సరములు రాజ్యముచేస హాణ
 శకము ౧౫౩౦ వ సంవత్సరమునందు గీర్తి శేఖరడయ్యను అచ్యుతదేవ
 రాయ లొ సంవత్సరమున రాజ్యమునకువచ్చి, పద్రొండుసంవత్సరములు
 పరిపాలనముచేసి, తిరు ౨౩లి మొదలైన దేశములను జయించి పరలోక
 గతుడయ్యెను

2 అల్లసాని పెద్దన్న

అల్లసాని పెద్దగార్యుడు నందవరీక వియోగిబ్రాహ్మణుడు
 చొప్పునామ్యుని పుత్రుడు, బల్లారి ప్రాంతములయందున్న దూపాడు
 వరగణాల నీ దొరాలగ్రామ మిదాని జన్మస్థలము, కృష్ణదేవరాయల
 యస్థానకనిశ్చేదము గోనెల్ల నికలు ముఖ్యులు ఈతలు కృష్ణదేవ
 రాయల యనంతరమునగునాడ గొంతకాలము జీవించియుండుటచేత,
 ఇంచుమించుగా ౧౭౭౨ వ సంవత్సరము వలకున బ్రతికియుండునని చెప్ప
 వచ్చును కృష్ణరాయలు మృతి నొంది తరువాత ఈతలు చెప్పిన జాలిన
 పుట్టింపటి యీక్రింది ద్వితీయ రాయలయనంతరమున జీవించి
 యున్నట్లు తెలుపుచున్నది —

నీ ఎదురై నవోఁ దన మదికరింపము సిగ్గి

కే లూతె యెడలె యెక్కిం మకొనెయె

మనుచరిత్రం యుగమువేళ బుగ మేగఁ

బల్ల తనకేం బట్టియె

బిరుదెం కవిగంజ పెంజేరమున కవె

తగు దని తానె పాదమునఁ దోలికె

గోకటగ్రామా ద్యనే కాగ్రహరము

బరిగినసేమలయందు నిచ్చె

నాంధ్రకగితాపితామసా మల్లసాని

పెద్దనకవీంద్ర యీ నన్ను బిలుచుట్టి

కృష్ణరాయలతో దివి కేగలేక

బ్రతికియుంకితి జీవచ్ఛవంబ గగురు

అంజ్ఞాక కృష్ణదేవరాయలు హాకాంతరగిగుండు కాగ్రానే కట

కముగంకి గజపతి దండెత్తివచ్చు ట్లును, అల్లసాని పెద్దన యీక్రింది

పద్యమును వ్రాసినట్లుగా నతఁడు సిగ్గుపడి మరిలిపోయినట్లును తెల్పబడుచున్నది —

నీ రాయరావుగఁగఁరానమేనఁగునన్ని
 యారట్లకీ యీ గోరాపవాఁడు
 సంపెటచగని అపార్వశౌముఁగువచ్చి
 సీంహాద్రి జయశీలఁ జేర్చువాఁడు
 పెంగోలుసింహంబు చేరి ధీక్రమిఁ గంచు
 తల్పులఁ గరుల డీగొల్పునఁడు
 సుతతగర్భగఁగఁపెంఠొర మిచ్చి
 యీట రాయలకును యార్జునఁడు
 గొంతు తెఱుంగవొ చచ్చితో యుర్వి లేవొ
 చేరజాలక తొ యోజిత మెవొ
 కన్నదం పెట్టుచొచ్చెదు గజాతీంద్ర
 శ్రీరాచినిలుకుకొ నొచ్చిన తెఱఁగఁతోడ

ఈ కవి రాజనాథ మిక్కిలి గౌరవముపొందినవాఁడని రాజా చెప్పమన్నప్పుడు గాక తనయిష్టమునవచ్చినప్పుడు మాత్రమే కవిత్వము చెప్పి స్వార్థార్థము గలవాఁడనియు, రాజాక గాఁగు కృతి చెప్పుమని వేరొకఁడొ సతఁడొ చెప్పక యీక్రిందివిధమున జెప్పినందు వాడుక గలదు —

నీ నిరుపకారములను రఁగుశీలముదూతిక తెచ్చియిచ్చుక
 యెవఁడొ మూర్ఖు కిగి యింకభోజన ముయ్యెలమంచ మెప్పుత
 యురయురనజ్జా లూహా తెలియంగల లేఖక పరణా త్తముల్
 కొరకెనఁగాక యూరిక కృతు ల్రదియింపుమటన్న కళ్యమే ?
 ఈ కవియే కవిత్వ ముండవలసిన నీతినిగూర్చి యీక్రింది పద్యమును కూర్చెనని చెప్పుదురు —

చ భుజులరఘూర్జరీశుచయుగక్రియ గూఢముగాక ద్రాని²
 ప్రసగతిఁ జేటగాక యరచాటగురాంధ్రవిధూటచోక్కపుం
 ఒకఁగల్గిం గూఢకయుఁ బాటుననంబును లేకయుం³ జె
 వ్వనయగెవో కవిత్వ మనుంచు నగిం చుటగాక యుండచో⁴

ఈ దృష్టు మేంకటనాథకవిశ్రుత మగు ఎంచిత్రమునందు
 గాఁబడుచున్నది పెద్దరఘుఁగు సంస్కృతాంధ్రములయం దుగూన
 సాహిత్యము గలవాఁడు ఇతఁ డి నా⁵ కృష్ణదేవరాయుఁడు స్థాన
 మునో సకలకవిత్వరుటు నుండగా రాజు⁶ మీఁద నభయభాపా
 చాండిత్యము మె⁷ యగుటగా నొక యుష్పలమాలిక నాశు విత్వ
 ముగాఁ జెప్ప సభవాంబందఱి⁸ మెప్పుం బా⁹ విరుదంద చేసి¹⁰ గ్న
 నాఁడు రాజు కింకంజి¹¹ పెం¹² యును బుంకి¹³ వైరమును నని¹⁴ సంస్కృ
 తాంధ్రముం¹⁵ య నముగా కవిత్వము పెక్కుగలనాడు దీనిని ధరింప
 న్నట్లు¹⁶ నుండు పూ పెద్దరఘుఁడు కేది యీ¹⁷ కింద యుష్పలమాలి
 కను ఒడువగా రా¹⁸ మెప్పు తానే¹⁹ ను కనికంజి²⁰ పెం²¹ యును కవిపద
 మునఁ గూశికనట²²—

ఉ పూతకృష్ణుం గుణు బసరుపూ²³ జె²⁴ంగులు చూపుచుట్టివా

కైతలు జగ్గుంగు సాగావతె²⁵ గమ్మునఁ గమ్మవనవలె²⁶

రాజరియున్ బవల్ మజపురా హోయల్ చెలియా రజువుని

ద్రాతిరిక్షిపులంబలెను దారసిలవ్వలె లో²⁷దలంచినన్

చెలిగె²⁸ జె కొన్నలెను జైదలి²⁹ శత్రు³⁰ కోవిల్లటి

కాతె³¹ నవ్వలెన్ సాగనుకోదులు రావలె నాలంబివన్

జేతికొలంది³² కొగిలను జేర్చినఁ గన్నెయచిన్ని³³ గొన్నిమీ

బూరిలచన్నదోయివలె ముచ్చట గావతె³⁴ స్త్రీచూచినన్

కొ³⁵నున్నది³⁶ 19లమిటార్పు మిగ్గుల చమ్మ కమ్మనె

వా³⁷తెదొ³⁸పెడం³⁹ పిలె⁴⁰ వాచె⁴¹ గావతె⁴² ఒంట హుడి⁴³

గాతలఁ దమ్మిచూలిదొరకై నసభుంబవరాలి సిద్ధిపు
 న్నే తెలియబుచ్చరింపుఁగినిబురపుబుచ్చుగబ్బిగుచ్చిపాఁ
 బూఁతలన్నుకాయసరిపోడిని కన్నెర మెట్లబంతి సం
 గ శపు సన్నబంతి బయకారపుఁ గన్నడగౌళవంతుఁడా
 నాతల తానతానల ససం దివుటాను గోలమిటు లె
 మ్రాఁతలునుం బలెక హరువు ముల్లముగావలె ఇచ్చితెన్న లీ
 రీతిగ సంస్కృతం బుఁచరించెవట్టున భారతీవధూ
 టి కపనియ గర్భనికటిధవదానన పరవసి హితీ
 శాంతికనాటకప్రకరభారతభారత సమృత్తిప్రభ
 శీతవగాత్మజా గిరిశ శేఖర శీతిమయాభా రేభాకా
 పాతలనుధాన్రపూర బహుభంగ సుమంసుగు ముంసుమా కృతీ
 జాతకతాళయగ్ని లయనంగతి మంచువివంచికామ్యుగం
 గాతలి తేహిత తవాత హేధిత ఒంధణు ధాఁబదింధిమి
 వ్రాత నయానుకూలపద వారక హూద్యహ హరికంకిశీ
 చూతన ఘల్లులావరణ నూపురి దూకభర్తలీమరంద సం
 కూరివి ముద్దునీ చకచకద్విక బొత్తుల సారవంగ్రహః
 యాతరుమారగంధవహ హరిసుగంధ విలాసయు క మై
 చేతము చల్లనోయవలె జల్లునఁ జల్లవలె నృనోప ర
 ద్యోతి గో సనీఫల మగుద్రవ గోమృత పాయసప్రసా
 రాతి రసప్రసార దుదిరప్రతిమంబుగ సారెష్టా రెకున్

పెద్దవ ర్యుఁడు హరికథాసారిము, స్వారోచిషముచరిత్రము
 మొదలైన పెక్కుగ్రంథములను రచించియుచును హరిహరశాస్త్ర మనుచరి
 త్రము మిక్కిలి ప్రసిద్ధమై యెల్లయెడల వ్యాపించి యున్నది ఈయనకుం
 బూర్వమునం దున్నకపు లెవ్వరును స్వకల్పనమును విశేషముగాఁ జేర్చి
 ప్రబంధములను రచించి యుండువాడు వారు పురాణాదులను

మాత్రము తెనిగించిరి ఈతడే మార్కండేయ పురాణమునుండి స్వార్థోచిత మనుసంభవ కథను గైకొని పెంచి స్వకపోలకల్పనతో మొట్టమొదట మనుచరిత్రమును బ్రబంధరూపమున రచించిన కవి యగుట చేత నీతని కాంధికచిత్రాపితామహుఁ డన్న బిరుదగామును కలిగిచది ఈతనికాఁము మొదలుకొని రామరాజభూషణుఁడ వసుచరిత్రము చేయు నంతకు గల కవులందఱును బాలవఁకుఁ డను ప్రబంధములను మనుచరిత్రరీతి నే చెప్పి ఈ కవి జగముచేత స్పార్ధుఁడై యుంచును, నడవమి నైష్ఠవము పుచ్చుకొని నైష్ఠవాగ్రేవరుఁడయి విష్ణులయములకు భూదానాగులను జేసెను ఈ విషయమే మెకం నారవారు సంపాదించి యుంచిన రాజకీయప్రాశస్త్యమునక భాండాగారమువంటి వ్రాతెత్తునకి ముందుఁ బెలువఁబడియున్నది అందున్న కోకటాగ్రహారమును గూర్చిన యంశము గిందు క్రింద వ్రాయుచున్నాను—

“అల్లసాని పెద్దయ్యంగారు బ్రాహ్మణులు, నందవరీకుఁడు, చొక్కరాజుగారి కొమారుఁడు కోకటాగ్రహమును శ్రీకృష్ణదేవరాయలవారీ కుశ్వరుని కియ్యఁగా, ఆతఁడు నైష్ఠవము పుచ్చుకొని యాగ్రామము శ్రీవైష్ణవుల కగ్రహారము చేసియున్నెను అప్పుడు దానికి పెట్టిన్కొత్తజేడు శరీరోపపురము ఈ కవి శాస్త్రాహారశతకములు ౧౪౪౦ బహుభాష్యసంపత్సర నైశాఘశుద్ధ ౧౫లు నాఁడు ఈ గ్రామమునందు నకశేష్వరస్వామికి నైవేద్య దీపారాధనలకై రెండు పుట్లచేరు భాగవాయిచ్చి సదరు దేవాలయములో శిలాశాసనము వేయించినాడు యిదిసంవత్సరము శా రికశుద్ధ ౧౨ శి నాఁడు పన్ను కేతవస్వామికి నాలుగున్నర పుట్లభూమి భారహాస శాసనము వేయించినాఁడు కృష్ణదేవరాయలతర్వాత సచాశివదేవరాయల కాలములోను, రామరాయలకాలములోను, నుద్యోగరాజైన సుట్టతనింతరాళ కాలములోను కోకటాగ్రహారము బ్రాహ్మణులకుఁ జెల్లెను”

ఈకని కోకట్రాగవారమునకు శరణోపవృత్తమని పేరు పెట్టెటయే
కాక తన పనుచురైతము గోచు హరికథాపారములోనుగూడ శరణోప
యతిని దవగురువునగా స్తుతించి యున్నాడను—

క శాలుతు స్మగ్ధరు నద్యా
నిలయుం గరుశాకటాక్ష వినివశ్యోత్సాన్ని
దభితాశ్రితజనుదురిత
చృలగాధధ్వంతనమితి శరణోపయతిక
మనుచరిత

క శరణోపయతికి శరతరు
మరారశోపమనుతిని గురుమతహృత్క
ర్మరనిరతికిఁ బతురాగను
పరనాయనియతికి నజపాసంభృతిక
హరికథాపారము

లక్ష్మణగ్రంథములయం దక్కడక్కడ నుదాహరింపఁబడిన పద్య
ములు లభించుటయేకాని హరికథాపారము పూర్వముగా దొరికినదికాదు
హరికథాపారములోని యీరెండు పద్యములును రంగరాట్నంబునను
దుదాహరింపఁబడి యున్నవి—

క అంబరముపగుల నార్చి ప్ర
లంబాసురుఁ డాగ్రహము వెలయుఁ గదిరినవే
ఇం బలరాముఁడు చేమున
లంబున నానిరలఁ గ్రుంచె లావు మెఱయఁగి
హరికథాపారము ఆ ౪

క తెంపరియై మది యింత చ
లింపక యునలోనఁదెగియె నెవ్వఁ డతఁడు నై
లింప సభ నుండు ననుడుఁ బ
దంఱి యాచార్యులతోఁ దా ని ట్లనియె
హరికథాపారము

ఈశవియే మొట్టమొదటఁ జెరుగు గ్రంథములలో తురక
మాటలు లేనగు నవ్యభాషాపదములను స్వేచ్ఛముగాఁ బ్రయోగించి
రాగంబించివాఁడు అంగ్రధకగితాపితామసుని యీశ్రుతి చాటునవ్య
ములలో దురుష్కభాషావాక్యమే కేయఁబడినది

మ సమరన్నోటిగి గృష్ణరాయలఘునాశాతానీచే బసటు
ద్దమదోర్దంపునిదకొటియవప్రాతంబు సప్తశృమా
గ్గమును రాది శబాసాహూ హరిహరంకాబు వోదాకి శ్రే
మముబొయిల బొందేమలియందు ర్నింకిరి శోవుచు—

ఈతని జూచి మాకాలమునందలి యితరకవులను దమచాటు
పద్యములలోను గ్రంథములలోను యవనభాషావాక్యములకు జొప్పించిరి
అట్టివారిలో నొక్కఁ డగు నందితిమ్మన్న రెండుచాటుపద్యము గో—
శా రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రహరఖడ్గాహిచే
గాయం బూర్చి కలింగదేశవృథతుల్ కానిర్దురీపోషణి
మాయాభీకుముటుకులోటుకుహుటు మాయాపటా జాహారే
మాయాగ్నేయ తురో యటండ్రు దివి రంభాబారునిక్ యత్తునిన్

అని చెప్పియున్నాఁడు ఈలాగుననే పెద్దనార్యుఁడు గ్రంథము
లలో నవ్యభాషాపదములను బ్రయోగించినందుకు మనుచరిత్రలోని
యీశ్రుతిపద్యమును దృష్టాంతముగాఁ జూపవచ్చును—

నీ పచ్చనిపూరు గుంటిపనివాగెవక్కెర పారసీకల్లంబు పట్టమయము
రాణ నోప్పారు పైరాణంబునంగిణి తళుకులకోరితరకనంబు
మిహి పసింకిపరుంజ మొహదాకెలంకుల రావుగజ్జరివన్నె కేవడంబు
డాకెలంకుననీరాజీకరామరక త్తి కుఱంగటఁ గ్రొవ్వాడి గొఱకలపొది
పీలికందె తలాటంబు పేదొజంబు
మణుల మొగముటుఁ బన్ని సాహిణియొకండు

కర్తయెదుటికిఁ గొనివచ్చె గంధవాహు

బాంధవం బగునమ్మహాసైంధవంబు

పశుచరిత్రము ఆ ౪

ఈయనను జూచి యాకాలపువాఁ డయిచ ధూర్జటికివియఁ దన
కాళహస్తి మాహాత్మ్యమును దీక్షిందిరిలి వద్యములం దవ్యభాషావక
ములు చేర్చి గూర్చినాడు—

నీ విజమాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నాదునాల్ల విడారునీకు
నాకునీపాదార్పనమునీయనడలింగమూర్తి చేతులెత్తన్మూర్తిమాడి
యెడఁబడియెత్తె నాయునికి నీమజ్జనమాడు శివార్చన మాడువేకు
విచ్చేయుఁ దిడి బూదివీరీయం బంబుకో జంగఁగునవ్వరు నానదలముంగ
నోగిరంబులు మంచిమే లోగిరమున

నావటించెడఁ బడుఁడు మీ రారగింపఁ

బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక

దనువు పడనొల్ల రూపకందీర్ష యనఁగ

కాకష్ట ప్రమాదోక్త్యము

ఈయన సునుచరిత్రము సుగూర్చి వ్రాయుచు నొకరు “కొన్ని
యెఁకు నైవధమార్కంఁడేయ పురాణములయందలి వాక్యములకును
నందలి వాక్యములకును సుంతయేనియు భేదముగపడక” యున్నదని
యందుక దోషాతోచణము చేసెనున్నాడు “కూర్కంఁడేయ పురాణము
ంగు విపులముగాఁ జెప్పఁబడిన స్వార్థోద్దిష్టసును సంభవకథనే గ్రహించి
వారసఁ జేసిఁగించిన యా పురాణమును జదివితే పెద్దన మనుచరిత్ర
మును రదియించినందున నందలి కొన్ని వాక్యము లందుఁ బడియున్నవి
అంతేకాక యా కవి శ్రీనాథుని కవిత్వమునం దత్యాదరము కలవాడయి
యిట్లుట్లేలి గ్రంథపరమమువలన స్పష్టముగాఁ గానవచ్చుచున్నది మొట్ట
మొదట తెనుఁగు కవిత్వమునందు సాంస్కృతిక దీర్ఘమనాసములను

విస్తారముగా సుపయోగించిరవాఁడు శ్రీనాథుఁడు అతని కవచరచనయందు తాత్పర్యము కలవాఁడయి పెద్దన యాతని గ్రంథములను బలుమూలు చదివి యొక్క చతుర్థాశ్వాసమునుదగ్గఁ దక్కినపు స్థకము చంపెను అతనివలెనే సంస్కృతపద భోయిష్ఠముగా రచించి యుండుటచేత శ్రీనాథుఁ సుపయోగించిన వాక్యములును గొన్ని యనువర్తితమునందుఁ బడనవి అంతిమాశ్రముచేరి సతనియందు గ్రంథచౌర్యము వారోపించుట న్యాయముకాదు ఈతఁ ఁక్కడను మాత్రమేక యితీవని కవులనే కిలు కొన్ని కొట్ల పూర్వ పుట వాక్యములను దినుకట్టములయందుఁ జొప్పించియున్నందు నుజ్జయు నల్లసాని పెద్దన ర్యుఁడు శ్రీనాథుని నైషధమునందీ కొన్ని వాక్యములను గ్రహించుటయేకాక యాతని ఉద్యములను జదివి యానీతి ఎద్యములచే మెక్కింటిని మనుచరిత్రమునందుఁ జూర్చియున్నాఁడు అందుకు నిదగ్గననుగా కొకటి రెండుఉద్యములు నిందుఁ జూపుచున్నను —

నీ నవిసంభవువాహంమహారునంబులు

కులముసాములు మాకుఁ గనలయఁ డీ

చక్కలేటి బంగారుజలరువాంబులపూర్వ

భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుబోడి

సత్యలోకముదాక సకలలోకంబులు

నాటకట్టులు మాకు నబవదన

మధురాక్షరము లై నమా మాటల వినంగ

నమృతాంధములు యోగ్యు లనుపమాంకి

భారతీదేవి యుండేటి పలుకుచిలుక

నమదగజయిన సర్వహృచ్చాం మాకు

నేడశాస్త్ర పురాణాదిగద్య లెల్లఁ

దరుణి నీమాన ఖంటాఽథంబు మాకు —

నీ చిన్ని వెన్నెలకంటె వెన్నెండ న్నిసుధాల్లిఁ
 బొడచ నడలెన తోఁబుట్టు మాకు
 రహిప్పు జంత్రగాత్రముల తొల్లరలందు
 విమలగాంధర్వంబు విద్య మాత
 వనవిల్ల తొత్త్రంబు మినుకు లావ ర్తిమ
 యని నెన్నెతోడఁ బెట్టివది మాకు
 నాయమేధ రాజసూయము లగఁ జేర్చి
 నవతంత్రంబు లుపసలు మాకు
 గింకనగసీరుఁ గల్పవృక్షములనీఁ
 బుచ్చరాక్షసుని రచ్చపట్టుచూఁ
 యద్రుసంభవనై కుంఠ భర్తృభలు
 సాముగరింతు మాకు గోత్రానుచేద్ర—

మనుచరిత్రము ఆ ౨

ఊ వానిఁ బ్రశంసచేయఁ దగు వాఁడు కృతార్థకరుండు వానిచే
 నీనిభులు పావన మహిమకృపానిభవం బెల్ల నె
 వ్వానిగృహంగణంబునకు వచ్చినత్రావరజంబులందు నీ
 మానితపాదయుగ్మక మహర్షిఁ బ్రపుల్ల సరోజవామముకొ—

వైషణ ఆ ౩

ఊ వానిది భాగ్యనై భవము వానిది పుణ్యవి శేష మెమ్మెయిన్
 వాని దనంధ్యతీవసము వానిదెజన్మము శరీరసేయ కె
 వ్వానిగృహంతరంబున భవ దృశయోగిజంబు పావన
 ప్నానవిధాన్లుల నముల సంకన మొందుచుఁ గోపు నిచ్చలుకొ—

మను ఆ ౪

ఇట్టివాని సంకను బెక్కులు చూపవచ్చును పెద్దన చెప్పిన ద్వి
 ములను గొన్నిటిని తేచి రామలింగకవి యాత్మలందిల్లు కొన్ని

కథలు గలవుగాని యవి విశ్వాస్థములు గావు అయినను దీనిం జడవు
వారికి వివోదకరముగా నుంపచ్చునని యెంచి యందొక పవ్యయును
దానిమీది యాక్షేపణమును నిందుదాహరించు చున్నాను —

క కలనాటిధనము లక్ష్మణ | కలనాటికి దాండు గడులగర్భనివళమా
నెలనడిమినాటివెన్నెల | యలవకునే గానెబోయ నమపనినికి

అనుపద్యమును పెద్దన రచియింపఁగా నందలి ‘యమవనిసి’
యన్నప్రయోగము నవ ప్రయోగమునుగా భివించి రామకృష్ణకివి యగు
భ్రంశబద్ధములతోఁ గూడిన యాక్రిందిపద్యముచేత నాతని నాక్షేపించి
యన్నాడని చెప్పుచున్నారు —

క ఎమిటిని నెఱివి కపిరము

బ్రతుఁపడి వెఱిపుచ్చకాయ వలె దిని నెఱి

యుమెతక్కయ దిని నెఱి

యమవనిసి యన్నమాట యలనని పెదనా

“అమవనిసి” యన్నమాట తక్కు కాకపోవుటచేతను, రామ
కృష్ణకివి యలసానిపెద్దన కాలములో నున్నవాఁడు కాకపోవుటచేతను
ఈకథ కేవలకల్పితమే కాని యిందు సత్య మెంతమాత్రమును లేదు
కృష్ణదేవరాయల యాస్థానమునకు వచ్చిన విద్యత్కవితార్థులను బరిశీలించు
టకయి యాంధ్రకవిత్వాపితామహులైన యయింపఁబడుచు వచ్చెననియు,
అతఁ డావచ్చిన కవితార్థులకు నానావిధము లయిన సమస్యలనిచ్చి వారు
పూరించిన పద్యపూరణములనుబట్టి వారి సామర్థ్యమునను నిర్ణయించుచు
వచ్చెననియు జూత్రుతి గలదు ఒకనాఁడు రాధామాధవుఁ డనుకవి
తదాస్థానమునకు వచ్చినప్పుడు వరిత్కాఠముగా పెద్దన్న ‘నగరు’ ‘కగరు’
‘కొగరు’ ‘వగరు’ అను పదములు ప్రాసస్థానముందుంచి రామాయణ
కరముగాఁ బద్యమును గూర్చు మనఁగా నాకవి యిట్లు చెప్పెనట —

చ నగరు యగాయె నింక నిలినంబుల కేగుడు రాజ్యకంక్షకుం
 దగరు కుమారులార యని తల్లి వగ ల్లిగులంగఁ దోచుగాఁ
 దొగరున రక్షింకట్టి మిడి దోచక గడ్గదాన్న కంఠయై
 వగరు చురున్నఁ నాది రిమువంశవశేన్ముఁగు తల్లి కిటుక్ష
 అని చెప్పగా సంతోషించి యీరాసములతోకే భారత భాగ
 వంశరముగాఁగూడఁ బద్యములను రచించు మన యడుగఁగా నాకవిత్వ
 రుఁకు వరుసగా నీక్రింది రెండు పద్యములను చెప్పి తనప్రావీణ్యమును
 జూపెనట -

చ తొగరుచి కన్నుదోయి గనుదోచుచు గర్జుడు భీమనేనుపైఁ
 దగరు ధరాధరంబుఁ యి దాఁకినభంగిని దాఁకి నొచ్చి తా
 వగరుచు మన వెసం ఒరుగువాఁడీ నచ్చటిరాజుతోకముల్
 నగరు సుయోధవాఁ డుది నాటుటఁజేసి ధరాతితేజ్వరా
 చ వగరుచుమాత్రమే వరుఁడు వస్యఁడుకాఁడు సునీపఖిల్వ మె
 న్న గరువాహనండు ముము నాఁ కటు శిండుటయెల్ల మద్దవా
 తగ రని కాక మోనాపులతామనైన విడంగఁ జూతురే
 తొగరుచి యోషనీశునఁ దోచుగఁజేయునె శివర కంగన్

అల్లసానిపెద్ది న్నది మృకుశైలి, కవిత్వము సలక్షణముగాను
 పుష్కరముగాను నుడును ఈవిషయమునే శృంగారాయలు “కృతి రచిం
 పుము మాకు శిరీషఁగుమవేశల నుహమయోతులఁ బెద్దవార్య” యన్న
 వాక్యము బోధించుచున్నది మనుచరిత్రము శృంగారరస ప్రధానమయి
 నదిగా నున్నది ఆగ్రంథము సాధారణముగా సంస్కృతపద భోయిష్ట
 ముగా నున్నను, కొన్నిచోట్ల మనోహరముగా సంస్కృతాంధ్రపద
 ములు రెండును సమానముగాఁ గలిపినదిగాను చాలవఱు శ్వాసము
 కేవలాంధ్రపదభోయిష్టమైనదిగాను నున్నది ఈరచి కవిత్వమునందలి
 పదవాక్యజటిలత్వముచుట్టి “యల్లసానివాని యల్లిక బిగియుచు” అను

ప్రసిద్ధి వచ్చినది ఈయన కవిత్వారీతిని చెలువుట కయి మనుష్యత్వము నుండి కొన్ని షడ్వర్ణముల నిం దుదాహరించుమన్నను —

చ అటఁజని కాంచె భూమినుదుఁ డంబరమింబిరస్పర్శగీ
పటలముహూర్జువాదురదభంగతరంగమృదంగనిస్పృహ
స్ఫుటనటనానుహాపరిపుల్ల కలాపకలాపిలముఖ
గటకచరత్కరేణకరకగవహంబు శీతశైలమున్ ఆ ౨

మ అకలంకౌషధసత్త్వముం దెలియ మాయూ ద్వార కానంతి కా
ని గురుత్వేత్ర గయీ ప్రయాగముల నే నేవింప ఉద్దండ గం
డక వేదంఁ పరాహ నాహరిపు భిక్షవ్యాక్రమ మిమ్మంచుఁ గొం
డకు రాఁజెల్లుని బుద్ధిబుద్ధిబుద్ధినితోనాదృష్టదా శ్రోత్రీయుల్ ఆ ౩

ఉ ఎక్కడియూరు కాల్పిలువ కింటిఁ బోయెదనంచు బల్కె దీ
వక్కడి మీకుటీరనిలయంబులకు స్వరిరాకపోయెనే
యిక్కడిరత్నకందరము లిక్కడినందనచందనోర్కరం
విక్కడి గంగసై కథము విక్కడియొంపలింకుంజముల్ ఆ ౪

డి చేసెతిజన్మముల్ తక్కుముఁ జేసెతి నంటి దయావిహీనకం
జేసినపుణ్యము ల్ఫలముఁ జేదను పుణ్యము తెన్నియేనియుం
జేసినవాని షడ్గణియె చేకులు భూతదయాద్వైబుద్ధి నో
భూసురవర్య యింత తలపోయెను నీచును వేల చెల్వమా ఆ ౫

ఈ ఎంతగంబు చేసి జనియించినవారొకొ మర్త్యభామినల్
కాంతుఁ డవజ్ఞఁ జేసినను గాయముఁ బాయదు రే నమ ర్హనై
చింతలవంటలం ఎవికి నగరితి వృత్తిలేనినాడ చె
ల్వ్వింతయు శూన్యగోమామున కె తినదీపిం దయ్యె వక్కటా ఆ ౬

ఁ ఓయి దయావిహీనమతి యారక యీబునీబిడ్డఁ గొట్టఁగాఁ
జేయెటలాడె నీకు నిది చేసిన దేని వృథాశంకితురే

బోయవె యాడుతో దుసరు బుట్టవె శాపనీయి ప్రేమే తపం
 వీయె నున్న శాంతిపరు లేమనువా రిక నీచరిత్రున్ ఆ ర
 శా తండ్రి నాకు ననుగ్రహింపగదె పై ద్యం బండు బ్రాహ్మినివన్
 గండ్లలా నటు లాలో ధీక్రతులఁ బొక్కొంటి వోహో మదిం
 దీర్చి లలిసవారి కెకరణినేని నిర్వద్య రాగుండునే
 గుండ్రా బాచిఁ బెండ్లి యేమిటికీఁ జుక్కుం గప్పముప్పింపవా ఆ ౪
 శా నీవె శిష్యము తిట్టల స్మృత్యునే సేకంబె నే దక్కవే
 యీకే కన్యక నీవుగాక మఱి మద్వితాస్వయాచారముల్
 నీవా పేర్కొనుపాటివాడె విటఁ గానీ నిల్చు గాకేమి ఛో
 పో విప్రధను నమ్ముబోల రాక నల్పు లేరు దంభక్రా ఆ ౬

3 నంది తిష్టున్న

ఈకిని శృంగదేవరాయని యాసానమునం దుండి ప్రసిద్ధిగన్న
 వారిలో నొకఁడు ఇలఁదాటువే నీయోగీబ్రాహ్మణుఁడు, అక్షసంబ
 మాత్రుఁడు, శాశికశక్తిఁడు, నంది సింగన్నకును తిమ్మాంబకును
 పుత్రుఁడు, వరాహపురాణాది గ్రంథములను రచించి ప్రఖ్యాతి కెక్కిన
 మలయమారుతికినికీ మేల్లఁడు ఈతఁడు శివభక్తుఁడు అభ్యోర శివ
 గురుని శిష్యుఁడు ఈకిని సాధారణముగా ముక్కుతిమ్మన యని
 వాడుదురు

శా నానానూనవితానవాసనల వానందించుసారంగి మే

లా నన్నెల్లదటందు గంధశలి బలకసం దపం బంది యో
 పానానాశృతిదాల్చి సర్వసుమనసౌరభ్యసంవాసియై
 పూచెం బ్రేక్షణమాలికామధుకరీపుంజంబు నర్వంకలన్

అను ముగ్గునువర్ణించిన యీ పద్యమును శిష్యుకని రచియించె ననియు, ఈ పద్య చతుర్ముఖిని జూచి మెచ్చి రామరాజభూషణుడు నాలుగుకేల వరాచిచ్చి కొని తన వసుచరిత్రమునందు వేసికొనియె ననియు, ముగ్గుమీఁది యీ పద్యమును రచించుటచేతనే యీ కవిని ముగ్గుశిష్యుడై యని యెల్లవారును వాదించు వచ్చినదియు, ఇక ప్రహరము కలదు కాని యిదియుఁ గవులకు గూర్చు పునవారు సాధారిణులగాఁ జెప్పున కన్నకథలలో జేరినదేకాని నిజమయినది కాదు మొట్టమొదట రామరాజభూషణుఁ డీకవితాలలలో చేకవీరిన, కన్న నున్నాచనుకొన్న వసుచరిత్రమువంటి సుకవిబంధము రచియించఁ గలిగి నచిగ్రామణి యింతమాత్రపు కప్పునను నాసీకా స్థి ముఁగూచేయలేకపోయెనుట వరహానాస్పదము కాఁబట్టి యీ పద యథామాత్ర మను నశ్వాసచిత్ర సుయిదిగాదు కాకపోయినయెడల నందివారని యింటిపేరుగల యీ విని ముక్తితిమ్మన్న యగి జనులేలపిలువకొండ అనుగవచ్చును ఈ కవిఁ ముక్కు పెద్దనయు, అందుచేత నీతని నెల్లవారును ముక్తితిమ్మన్న యను నులుచుచు వచ్చినదియు, ఇంకొక వాడుకగూడఁ గలదు ఈతనిని ముక్కుతిమ్మన్నయని రూఢుట కిదియే నిజమయిన కారణము కావచ్చును ఈతనిపలుకులు ముద్దులు గులుకు చుటచేత నతీవనివాడు “ముక్కుతిమ్మనార్య ముద్దులకు” అని గ్రంథములయందీతని పుదుపదరిచనను జ్ఞాపించియున్నారు తిమ్మన కృతిమయిన పారిజాతాపహరణము మృసుమధుర పదములతో రసక జనహృదయరంజకముగాఁ గూర్పఁబడినది

అల్లసానిపెద్దన నొక్కనివిధి నివసన్మునఁ గృష్ణదేవరాయ లీతనినే యెల్ల కవులకంటె నధికముగా గౌరవించుచు వచ్చెనని చెప్పువచ్చును పెద్దనకృతమైన మనుచరిత్రమువలెనే తిమ్మనకృతమైన పారిజాతాపహరణ ప్రబంధమును గృష్ణదేవరాయనకే యంకితము చేయబడినది ఇంచు

మించుగాఁ బారిజాతాపహరణము మనుచరిత్రము రచియింపఁబడిన కాలమునందే రచియింపఁబడిన దగుటచేత హూణశకము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వముననే పారిజాతాపహరణము ముగింపఁబడినది తదనంతరమొకవి కొన్ని సంవత్సరములుపూర్వము బ్రతికి కృష్ణదేవ రాయఁడు జీవించియుండఁగానే మృతినొందెను కాఁబట్టి యితఁడు దాదాపుగా ౧౫౨౬ వ సంవత్సరమునఱకును జీవించియుండెనని చెప్పవచ్చును ఈ కవయోక్త జన్మస్థలము గణపవరమిని యొకరు వ్రాసి యున్నరుగాని దానిసత్యమును స్థావరము చేయుటకు దగినయాధార మేదియుఁ గానరాదు మఱియు నీతని గృష్ణదేవరాయనిభార్య తన పుట్టినింటి యరణ్యపుఁ గవినిగాఁ దెచ్చెనని చెప్పునరుగాని యదియు పుక్కిటి పురాణమే ఈతని పూర్వులు మొదటినుండియు రాయలవారి పూర్వుల వద్దకే విద్యక్రమముగా నుండి వారికిఁ గృతు లిచ్చుచు వచ్చినట్లు గ్రంథ నిగర్భకములు గలవు తిమ్మన పూర్వదై న నందిగుల్లనయు, మేనమామయైన మలయమారుతకవియుఁ గృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నరస రాయల యుస్థానమునందండి యిద్దఱును గలిసి వరాహపురాణమునుఁ దెనిగించి నరసరాజును దానికిఁ గృతినతినిజేసి తిమ్మకవి తన పారిజాతాపహరణమునఁ బ్రథమాశ్వాసములోఁ గృష్ణఁడు పారిజాతపుష్పమును దుక్కిరి కిచ్చుటవలన వచ్చిన కోపమును దీర్చుటకై సత్యభామకు మ్రొక్కెననియు, మ్రొక్కఁగా నాకడఁగి యొకకాల్పితో నాతనితల దన్నెననియు, అందుల కారణముగక ముండవంటి తనగఁగొప్పదిన తలవెండ్రుకలు నోడి కాలు నొచ్చెనని యా ప్రియభార్య మారాద్వేషినియు, ఆమె యంతటితోను బ్రసన్నురాలుగాక నాథుని నిష్ఠురోక్తు లాడెననియు, ముద్దులు గులుకు పలుకులతో నీ క్రింది పద్యములయందుఁ జెప్పెను —

ఈ పాటలగంధి చి తమునఁ బాటిటూకోడభరంబుఁ దీర్చ నె
 ప్పాటను బాటుగామి మృదుకల్పవకోమలతల్పదద్వయా
 చ సులకాంతి నూళినుండోజ్జ్వలి వన్నియ పెట్ట గాజగ
 న్నాటకసూత్రధారి యదుపందచుఁ దర్పి మ్రొక్క మ్రొక్కెనా

మ జలజాతాసనవాసవాదిసుర పూవాభాజనంబై తన
 ర్పులతాంతాయధుకన్నతండ్రికిర మహోప న మహదంబునకొ
 దొలంగం ద్రోచె లతాంగి యట్లయ్యె నాదు ప్నైరివశేషయఁ బే
 రలుకంజెందినయట్టికాంత లుచిత్రాచారము తేల్చుచో

క కోపనపదహారం గుహనా

గోపాలండు గాంచి మెయి గగుర్పొడవంగ ను

ద్వీపమర్మధరాజ్య

ప్రాతఃకాలే కలికే గూర్చి బయలుపడంగ

చ నను భవదీయదాసు) ఎవంబుగ నెయ్యపుడగిన్మఁ బూని తా
 చినయది నాకు మున్నెయె చెల్వకనీపదకల్లవంబు మ
 త్తనుపులకాగ్రకంటకవిశాసము తాఁడన నొచ్చు నంచు శ
 సనియెడ నల్కు మానవుగదా యింకనైక సరాళకంతలా

చ అన విని మానసితిలక మధుడు మేయరదోచ నక్కి వీ
 డినకచంక్రి బృహటు ముడి న్నెడగ్రోవుచుఁ బైచెటంగ గ్ర
 క్కునఁ జనదోయిఁ జేర్చుచు మొగంబున తేజెను రంకురింప జం
 తెన నెఱచూపుచూచి పలికెం జగితాధరపల్లవాగ్రయె

ఈ శాసయగారపుగ్రుచ్చియము లీపన లీమొగమిచ్చమాట లే
 లా నిను నమ్మియుండినఫలం బిదె తోడనె కల్గె నీకు నీ
 యాన స్తుమీ ననుం జెనకీ యూటడివెట్టిన నవ్వువారలం
 గాన మొంగునే కనులకాఁచి భావజమర్మకర్మములే

ఈ ఇంకను గన్న వృత్త నను నేనిటికిం గరిలించె దెంతయుం

కాంతముగాని యీవలని కంకులు మాచవిగావు రుక్మిణీ

పంకజ త్రినేత్రుడు బ్రాహ్మ చంబులుగాని పల్లవీ

కింకిరీ చాలుజాలు నశకింజకు నింపున తేనిహరుముల్

ఈ గట్టివచ్చెఱులుం బసలుఁ గల్గదశంబులు నీవు పుట్టుఁగాఁ

బట్టవ నెందు నేనిఁ బలుబోసి మాయలు నీకు వెన్నుకోఁ

బెట్టివచ్చెఱులుం బసలుఁ బోత నింపున నిన్ను నన్ను నా

గట్టును నేడను చ్చిగులఁ గోల్పోవోయి నేనుచెయును

చ మునిజులవచ్చి పూ మోగి మోముకోవ భక్తత్వీహంకరణ

వినుతి యొక్కగా వినినవిచల మాచవిగాని నూటలు

నింపలసంగదా యిచ్చు ని నిటవచ్చుట పారిజాతీవా

హం బ్రకటించి నాకు నొకప్పుడు చేయనకాదె చెప్పుమా

క మానందె యొడవు నతులకు

మానందె ప్రాణాధికంబు మాన ములను

మానములకు మూలం బగు

మానరహిత మైబ్రదుకు మానివి కేలా?

ఈ దృశ్యములను విన్నపిన్నట్ల లోకమున భార్యభర్తలలో నిట్టి
వివోదము జరుగుట స్వాభావికము కాదని యెంచి రాజుని స్వభావలిరుద్ధ
మన పలికెంట ! కవి యప్పు యేమియుఁ బ్రత్యక్షత మియ్యక యూర
కుండెంట ! అటున్నట్లఁ గొన్నిదినములకే రాజు సూర్యులహాము
సంభవించినప్పుడు భార్యవలనఁ దనకు నిట్టిగొరగఁ మీ పంపాప్రముఖాగా
కామా శీతపరవశుఁ డయి యూరందింది వెంటనే సభకు వచ్చి పుస్తక
ములో నెల్ల సీభాగమే మిగుల స్వభావవద్ధముగా నున్నదని జాక్షించె
నంట ! ఈకథనే కొందఁ జీంకొకవిధముగా మార్చి పాలయలుకలో

నాడెలు తెలియక భార్య త శిరస్సును వామకాదముతో నలంకరింపగా
గోవిందరాజ భార్యతో సవాశయ్యసంభాషణములు మానకేసె
య, కవి యాశంకె తెలిసిన ను దండతులను మరల గలుపు
టకై యాగ్రంథమును జేసి వింకలరాజు బుద్ధి తెచ్చుకొని శృష్ట
నంతటివానికే యట్టి యవిష్ట తస్థించి వ్యస తన కేమిలెక్క యన
మరల భార్యతో గూడె సనియు చెప్పుచున్నారు

ఈ యొక్క దాృప్త్యమునుగూర్చి యొక కథగలదు ఇతడు
సారిశాతావధానిమను రాజున కంకితము చేసివచ్చును రాజు కతురంత
యూనమునగ్రంథమును బ మణికంఠములును బహుమానము
చేసెను ఆయమూల్యముగోలమును ధరించి తిక్కన వాకిట
గూడుమండి యుండిగ రొకబట్టు వచ్చి య తని కనవచ్చు వ్రాసి నిట్లు
స్తుతించెనట ।

క మాకొలది జానదులకె । నీకవితానీవి ? యబ్బునే కావనట

దేవులకు గగ ధునీ । శీకరములచెప్పు ? నంది సింగయతిమ్మా ।
స్తుతింపగానే యతడు తనయొద్ద నప్పుడు మఱియు సమూల్య
వస్తువు లెకపోవుటచేత చెంపనే తనచెవి నున్నయమూల్యకన్నకుండల
మొకటి ను బట్టుకొని చెప్పెనట । మఱునాడు తిమ్మకవి యొంటిచెవి
కుండలముతోనే రాజాపానిమునకుఁ బోయి యుంకగా నచ్చటి కౌబట్టు
కనియు చెప్పెనట । అప్పుడు ప్రసావవశమున రా జ కుంఠదానవృత్తాం
తమును బట్టు చెప్పరవద్దమును ఎ.

క మాకొలది జానదులకె । నీకవితానీవి ? యబ్బునే కావనట

దేవులకు నాకధునీ । శీకరములచెప్పు ? నంది సింగయతిమ్మా

అని 'గగన' యనుటకు మాఱుగా 'నాక' యని యుండినదో
మరింతపరమముగా నుండునని నెల విచ్చెనట । అప్పు డాదైమునకు
వన్నెచెచ్చితిరని చెప్పి తన చెవికంఠమును బట్టుకొనియు, తగచెవికుంఠ

మును తిమ్మకవియ, రాజముందఱఁ బెట్టి నమర్పించిరిట! రాజు వారి యాదార్యమునకును సరసత్వమునకును మెచ్చి యిరువురకును స్వర్గ బహుమతులుచేసి సత్కరించి రివ్వనట!

రాయల యా స్థానమునందుఁ గొంతకాల మొక బట్టుకవి ప్రబలుఁ డుగా నుండి యితిరకవులను సరకుగొనక యవహరించుచుండఁగా పెద్ద నాది కవులందఱును గూడ యొకనాడుఁ తిమ్మకవి వాకిటఁ గూరుచుండి యాలోచించుచుండిరనియు, అప్పుడాబట్టామార్గమునఁ బోవుచు వారిని జూచి వారికి వివరబడునట్లుగాఁ దనభటుఁడైన మాధవునితో

క వాకిటికావలి తిమ్మని | వాకిటివోటి మాధవా కిటికోట

అనిఁచికి పరిహాసించెననియు అదివిని కుఱుతుడయి యాంధ్ర కవితా పితామహుఁడైన యల్లనాని పెద్దన

క ప్రాశస్త్య సంగ్రహం ఘోరం | మూకికృతకువితుంగముస్తాటికిన్
వాకిటికావలి తిమ్మన | వాకిటివోటి మాధవా కిటికోట

అని పద్యమును బూరింపఁగా బట్టుకవి సిగ్గునకీ తలవంచుకొని పోయెననియు ఒక కథను జెప్పుచున్నాడు వాకిటికావలి తిమ్మన నంది తిమ్మన కాడఁగియు అతిండు రామనాథ స్వామిగారినుండి దుర్గసంగీతము చెయుచుండు యితియొక తిమ్మనయనయు, అతఁడొకనాఁడు రాజభవనమువాకిట రావచ్చిన యముల్యునిత్రయమును గప్పుకొని కావలి కామచుండఁగా రాజదర్శనార్థము వోవలికిఁ బోవుటకయి యచ్చటి కల్ల సాని పెద్దనయు ముక్కుతిమ్మనయు, బట్టుమూర్తియు, తెగలి రామ కృష్ణులకును వచ్చి యాతనిజూచి వారిలోఁ పెద్దన మొదట

క వాకిటి కావలితిమ్మా

అని పద్యము నారంభించి వోవలికిఁ బోయెననియు, అటుండుట నందితిమ్మన

ప్రాకటముగ నుకవినరులచాలిటి సామ్మా

అని రెండవచరణమును పూరించి లోనికీ జనియె నియు, అడు
వార బట్టమూర్తి

శి కిదె పద్యము గొమ్మా

అనిపలికి లోలలి కరిగెవనియు, శంకట వికటకవియైన రామ
కృష్ణుడు

నా కివచ్చడమెచాలు నయమున నిమ్మా

అని పద్యము పూర్తిచేయుచుగా నతడు వెంటనే అనగళ్ళును ను
రామకృష్ణునిమీద కె వెనకము, రామాత్మగి ను గి సామాసాదా
ర్యములగు మెచ్చి గొప్ప బహుమానముచ్చె నియు ఇంకొకకిథను త్రొ
చునైనరు ఇటువంటి కథనకము లు నని ఒకాడను రాయలన
రాసామనఁ గొలుపుండి తన పార్శ్వములనున్న తిమ్మన్నను పెన్నను
బట్టుమూర్తిగ జూచి వరుసగా తామరాకులోని నీటిబొట్టును కుక్కి
మును నరాసమును దిరస్కరించుచు పద్యములను జెప్పుచు
వేడిగా మా రాకు విత్వముగా నీమూస పద్యములను జెప్పుచులు —

ఈ స్థాన శిష్యహాత్రమునఁ దామరపాకున శిశిబొట్ట నిక

బూసక మా కింకంబనుచు బోర్చినమాత్రన గర్వి మేటికె

మానవతీభామబలమాలికలందును కూర్పవత్తుకో

కానుక లియ్యవత్తువొ నికాసముఁ దెత్తుమా మేలు చతువో —

ముక్కుతిమ్మ

శా రంతు ల్మాచుము కుక్కటాధము దిరిద్రుద్రుద్రుద్రాదాంగణ

ప్రాంతో లూఖలమూలతండులకణ్ణానంబుచే గ్రొవ్విదు

ద్దాంతాభీలినీశేషబహుభాణాంతిర్మాంససంతోయ

స్వాంతండ్లెన ఖగేంద్రకల్పెనుట నీబంధుమాయు లానగునే—

పెద్దిమ్మ

ఈ తొక్క కేల ముట్టెగొని వ్రవ్వంగనేరు నటంచుఁ దాఁకు తా
నొక్కటెఱిఁగియంచు ముది మొందకు బుద్ధిని వెట్టివంది నీ
నెక్క యాదిభోజియన నెక్కడ యద్రవముద్రక గ్గధూ
ర్భాక్కులంబు నొక్కయరపంటనె మింటికి నెత్త నేరుకే—

బిజ్జమూర్తి

ఈ తొక్కవి కవిత్యము ప్రతికటపుగాక యర్థగంభీర్యమును
అలౌత్యమును గలవయి ఎలఁదఱ మయినదా నున్నది ఈయన
శయ్యలాలిత్యమును సామటగఁ బూర్వోద్దాహృతము లైన పద్యములే
వాలియున్నను బారిజాతాపవారణగఁ బని పుటికొన్న పద్యములను
గూ నిందుఁ బొందుమునున్నాను —

1 అతులమహానుభావ మలి యగ్నిరెఁ దాహకపెద్ది చేలి య
మృతునకు నచ్చకం బొడవ సూరీద యిచ్చిన నచ్చెఁగాక తా
తెఁడు ప్రియంబు గల్గునె కర్పణచేసనఁ జేసెఁగాక యా
మతురీకేలుపుందపసి మమ్ముఁ దలంకఁగ నేఁ యచ్చటకా— ఆ ౧

2 'చెలి తొరి కచ్చెనట యొక్క లతాంతము చెచ్చి నారదుం
దాపవలూఁకి కచ్చెనట యొకఁడు నవ్వెరి యిట్టిమాట లా
హా చెవుల స్వపంబియుఁ బ్రాణము దా ల్పెద మేఁ నింతగా
నోనితి నింక నెట్టిని కనుంగొని నెమ్మొయి నున్నదా నో— ఆ ౧

3 అకదమున్నె కేతెనటాంచలవంచల మెనతాల్పియో
దురగజవంబు ము న్నెవఁద్రోచి కడఁగఁజేతి త్తరంబుకొరఁ
దిరిగెనుబండికంఁగ పగిదికొ భ్రమియించు నుచుంబుకొద నా
హరి చరుచెంచె సత్యముదంచితకాంచనసాధివీధికిన్— ఆ ౧

4 ఎలఁదెలు లమపా మఁగనవ్వపై నిందివరభ్రాంతిచే
మెలఁగం జేరలఁ గన్నకో నలవిగామం జీదఱం జెంది యి

చప్పుఁ గాఁజేరించి విల్లిజేషుజాన్య బ్రాహ్మణత్వం బ ల
య్యళిభీతి న్నయిచీ తాక్షి యగువత్సాకాంత గిక్కించుచు- ఆ

౯ తానెఁ పారిజాతవసుధారు , ముం గొ) వోవువాఁడు క
గ్గ నఁడు యా దపుం ఁబుడుఁ గిన్నలుకేముచు శేపుం , పై
శ్వాసం భక్తి దై త్వవం న రిధి పావల యుత నాచు కే
జానులదిక్కు మాచి 'బ' శెంబు శరం బహ బూర్ని ప్రియక- ఆ

౧౦ సామ్యు నె యే ననఁగ సామ్యున కెక్కఁ గ రి పువు నీ
సా మ్యు లప్రపంచమును హోగ్గులందు లలంకరిం బు నీ
పమ్యుహి నుంకు పంతుం చన్యూరము పారిజాతహ
జమ్మను నుంకు న వి గన్ముఖుఁడై వారి వీరుఁ ల్బుడుక- ఆ

4 చూర్ణ టి క వి

ఇతఁడు పాకనాటి యఁజుక్కే నయోగిశ్రాహ్మణుఁడు , చరి
ద్యాజగోత్రుఁడు, ఆప సంబ్రహ్మత్రుఁడు కాశహస్తపుర లిలయుఁడు, శి
భక్తుఁడు ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయలకాలము గో నున్నందున దాదాపుగా
౧౫౨౦ కిం వ సుమత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడు చెప్పవచ్చును.
ఇతఁడు కాశహస్తమహాత్మ్యుఁడు నాలుగొశ్వాసములుగల పుస్తకమును,
కాశహస్తీశ్వర శతకమును రచించి కాశహస్తీశ్వర కంఠముచేసెను.
ఈయన కవనము సుతఁడ మయి మిక్కిలి మధురముగా నుండును
ఈతని కవిత్వ మధుర్యమున కాశ్వర్యపడి కృష్ణదేవరాయ లొకనాఁడు
సభలో గూర్చుండి తన యాహ్వానకవులకు

౪ స్తుతిమతి యెసయంద్రకవి ధూర్జటిపల్కుల కెల కల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ—

అని పసుచ్యు యిచ్చినట్లును వారిలో నొక కీశిరిదిరీతిని సమస్తా
పూజణయు చేసెట్లును చెప్పచున్నారు

౫ స్తుతిమతి యెసయంద్రకవిఘోషిపల్కుల కేల గల్గెనో
యతులిత మాధురీమహిమ ? ఈ లెస్సెన్ భువనైకమాహనో
ధర్మ సుకుమారవార వనితాజనతా ఘనతాపహారి ఎం
తత మధురాధరోదితసుధాసధారలు గ్రోలుటంజమి

ఇయవద్యమునుబట్టి మిఠాడగా గూర్జటికవి ఎంతటి కేశ్యులయ
గియార రక్తిపురుషుడయినట్లు కనుపట్టుచున్నాడను అట్టి యఖండ శీన
పూజాభరంధరుడైన భక్తాగ్రేనరుని ఎట్టి బారవ్వణి మల ఎవకుం
నో యూహించుటకున్నాము మనదేశముయొక్క చెర్కాగ్నిము
చేరె జరకాలమునుండి యచ్చట విశుద్ధచరిత్రము మతమునుండి విడిపోయి
నది ఎట్టి దుశ్చరితముగలవాడయినను విభూతి, రుద్రాక్షలు మొదల
యిన బాహ్యచిహ్నములను ధరించినచూ త్రముగ భక్తాగ్రేనరుడుగా
బరిగణించఁబడుచున్నాడను అయినను శ్రమముగా నిష్కర్షణము మతము
గల సత్త్వవర్తన మావశ్యకమన్న సత్యము జనల మనస్సులలో నాటు
కొనుచున్నందున తెలియు సంతస్థిలనలం యున్నది ఈ మహాకవియొక్క
కవితాధార తెలియుటకయి కాళహస్తిమహాస్మృతులోని కొన్ని పద్య
ముల నిం దుదహరించుచున్నాను

౬ అమితము లై జంతువుల కక్కడ వత్తమ మధ్య కూడవ
త్తము లరయంగఁ గాన మచవర్గరమాసలిఁ బెండ్లియాడుచో
మతయెకాని తత్పరమునాటిగి నన్యపురంబు లెన్నఁగా
సమరు నటన్లు హాసి కుశకాంతర మంతియ నా చూచిన్ ఆ గ

చ ॥ రితిబంధనైపుణి సపరకశానుభవప్రసక్తి నా
దరసవివేకపంపద సదాశుకవాక్యముధా న భూతి మో
హమాతప్యత్ని ప్రస్ఫురదగంగరహస్య విచారబుద్ధి న
ష్యరమునఁ గామసీజనులు సోలురు యోగిజనంబుచోలిక ॥ ఆ ౧

శా ॥ ఆ కేశం బురపల్లవప్రకరనేత్రానందబొప్పంబుధా
రావర్ణాగమనంచలాలతక దుర్వారక్షమానాన్త్రే
శోవై శ్వాసరసామిధేన రశేనానూత్రిసితిస్వర్ణవే
టినిస్యైచకపర్ది యొక్క కలకిరిరత్న మెంతెంచుకొ ॥ ఆ ౧

మ ప్రణాతు లేయము గాంచె గుంభజాడల లోహముద్రతోఁగూడి ద
క్షిణక్షైలాసము నంబికావారకృత శ్రీవాదుకాన్యాసముకొ
మాశిరుత్రైవిధవాసమునీ భగవంతునివిషయాసమున్
గణన తీత నటివిలాసము సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్ ॥ ఆ ౧

చ ॥ పులులు కురంగము కరటిపోతము తేనులు మున్నచిత్తము దు
ష్టులు కణితుల్ కీటుల్ చెవులసోతులు కొర్పువగల్గ భలుకం
బులు చమరీమృగంబు లెనుకొనులు కస్తూరిలు లాదిగా
గల మృగరాజి బెక్కవిహగంబులఁ గానుక లంపె దంకికిన్ ॥ ఆ ౩

౩ మాదయ్యగారి మల్లన్న

ఈనాడు కొండ పట్టణమున కొలములో కన్న లక్షణముగల
 కవులలో కొకడు అతడు మల్లన్నయని ముఖ్యము కవి ముని
 యుండుటచేత నీయని తిండి వేర్వేరుగా జేర్చి మాదయ్యగారి
 మల్లన్నయని చెప్పుదురు ఇతడు శైవబ్రాహ్మణముల నంగీకరి
 పురమంగీకరించును ఈయన బ్రాహ్మణునందుండి యెంద్రేశ్వరు
 హుస్సయనుగామాంతరము గురుకృష్ణాదిదత్తత్రయమును రచించిన
 మల్లన్న ప్రాధికవి మల్లన్న యనఁబడు మాదయ్యగారి మల్లన్న
 రాజశేఖరచరిత్రను మూర్త్యాస్వాసము గ్రంథమును యావనారంభ
 దశమపద్య రచించెను ఈనాడు శేఖరచరిత్రము నదిగ్లయముగా
 మాత్రము కంఠము చెయ్యఁబడినది ఈ వికృష్టగ్రామమునందు
 గా వీరినియుండుటచేత నిగుమియందుగా సూర్యశకము ౧౫౪౦ వ
 సంవత్సరప్రాంతమువఱకును బ్రతికియుండిన చిట్టచివ్వును ఈతని కవి
 త్వము మృదుమధుర పదగ్రంథము కలిగియు మహాహరముగా నున్నది
 ఈ కవి సరిత్రముచూర్చి ముఖ్యముయొక డెలియక గోవుటచేత రాజ
 శేఖర చరిత్రమునుండి కొన్ని పద్యముల నుదాహరించుచు విరమించు
 చున్నాను —

ఉ చొచ్చిన బోలుపోతు సునుచున్ పూజింపరే తేరు ద్విగ్ధి నీ
 వెచ్చటి శ్రేణి నవ్విడుతుకే పట్టుబాణపరంబరాహతికొ
 బచ్చరి చేయువాడె నని పొనలనప్పగిటికరాణిడై
 యిచ్చ నొకెంతయేరి చొరియింపక తిట్టిలవీగి దూఱగఁజె-అ ౨

ఈ సాహిత్యాగ్రామి నృపన త్రయము డిట్లు తదీయ ఘోరిమా
 య హమికల్ హరింపుచు నిరంకుశ విక్రమశ్రేణి జూప ను

తానాము తక్కు చూత్యపురిచక్కటి నొప్పెకాళికా
 సేకముచొచ్చి లెద్దనుజీటము పటిలుఫీతి పెంపునన్-ఆ ౨
 మ కలమానులు ఘృతంబు బాయిసము శాకవ్రాతము స్పిండినం
 టలు బాస్త్రేయమున్న వెన్నెయిదీ మూలుకైర ల్పశ్శెరర్
 ఫలము ల్పానకము ప్రసాయనము లంబ ఘృతంబుం బ్లూరుగా
 యలు ౨౦ ల్పిండింబులు ౧౦ జావిర్యచింతె న్నెసన్-ఆ ౨
 శాస్త్రకాంక్షనపాధినిధికవశ్శిక్షా ద్వాల్లో బట్టి యో
 ప్రాతే కూపలకన్య కాధనకృపాపరంగణా నిగ్రివో
 కే లానామృతయోనగ్ధీ యనుచు గావికృతమోదంబునో
 నీలల్పాంబు రక్తమారగనకున్ శుభాంతి కాకామ ౩లో ఆ ౨
 స రాహువుగాను నిన్నరగరాని సూలినిగాను నీరగు
 ద్రోహముచేసినట్టి శులరోహితేంద్రనిగాను ద్భగ
 న్నోహిని వీలనీలకర ముద్దులచక్కెరగామ్మై గూర్ప క
 య్యో హాగింశ తానకమయూఖముఖంబుల నీచ నేటికి-ఆ ౨
 వెనుకటి కూర్పులయందు బయివీధిమును బ్రకటించుతరువాత,
 ఈటీసల నాకు రాజశేఖరచరిత్రము సమగ్ర మయిన త్రితియోటి ౧౫ ౧౩
 వది అందలి యాశ్వాసాద్యంతముల యందూదీన ఈక్రిందివద్యములను
 బట్టి కృతివతి యింటిపేరు నాడిండ్ల వారనియు, పేరిచ్చామాత్యు
 డనియు, అతి డాటువేల నయోగిబ్రాహ్మణు డనియు, కృష్ణమాంబా
 గుమారునియు, మంత్రయు దంపనాధుడు నియు, తెలియవచ్చు
 చున్నది —

శాస్త్రైరించప్రతిభా పదావదవదోవై యాత్య సాతత్య
 త్యాగూఢస్థితిపాండవాగ్రజ మహేయస్వచ్ఛక్తిర్నిచ్చటా
 పారావారనగుగ్నశత్రుగణ శుంభత్పూర్వ భూభృద్భిశా
 నారీమన్మథ బంధుర కణచణా నాదింష్ట పంశాగ్రాశీ-ఆ ౧

మూలని పారిచరణపయోజధ్యానసంధానకూర్గా

స్థిరమతిగుణధారా శిక్షితాభిప్రచారా

సురసురభివత్తిరి సోత్రపాత్రప్రకారా

గిరిచరదరివీరా కృష్ణకూటాకమారా! — ఆ ౧

శ్రీరమణేరమణీయవి | ఈరాయితమాత్మనోచనాంభోజయుగా

నోరమితికి రినిరసిత | తారకుభృత్కాత యవ్వదందాధీశా! — ఆ ౨

సుగంధి పారసప్రభావిభాసభద్రకర్తివాహినీ

పూర దానధూతదివ్యభూజకామధేను దు

ర్పార యాఱువేలవశేచార్థిపూర్ణ చంద్రమా

సారముదిజాలనీతశ్రీత్రుభూమిస్మరమా! — ఆ ౩

క శ్రీవిచారకువయుగ | నూచకగోళోపనూనూచితిపులక

ప్రాచుర్య కేతవిత్పర! యాచకసంస్తుత్య సుంద్రయప్పామిత్యా —

ఈ యప్పామాత్యులు కృష్ణదేవరాయని సుంద్రయ్యుల తిరుగుసున

కల్లుల నూదయ్యగారి సుల్లన్న తా నమోరళివశిష్ట్యుడయిన ట్లాశ్వా

సాంతగద్యమున నిలు తెలియగాయములు

‘ఇది శ్రీమదభ్యుదయశివాచార్యుల కరుణావిశేషలబ్ధ సారసారస్వత

మానయామాత్యపుత్ర మల్లయనామధేయ ప్రణీతంబైన రాజశేఖర

చరిత్రంబును మహాప్రబంధంబునందు సర్వంబును దృఢీకరణమునము”

ఈ యప్పామాత్యులకు కవీన,

ఈ శంకరపాదసేన నవశంవదమానన వంశజాతి ని

స్థంకపవోవీలాస దుచితవినిర్జితపూర్ణపూర్ణమై

కాం గురక్షరా నభయంకర శౌనకగోత్రపాత్రి య

అయ్యంకీపురాగ్రహరవిధవాకర మూరయసుల్లసత్కవీ

అని సంబోధించి యుండుటచేత సుల్లన శౌనకగోత్రసంజాతుడనియు,

అయ్యంకీపురాగ్రహరస్వామి యనియు తెలియవచ్చుచున్నది అయ్యంకీ

కృష్ణ మండలములోని చలచల్లిసంస్థానములో ములీపందరుకు పుగా
లుగు మైశ్వదూరములో నున్నది దీనినబట్టి కవి కృష్ణ మండలములోని
చాడ పట స్పష్టము ఈ క్రింద శ్లోకము కృత్యాదియందు

గీ సరిసంస్కృతపుష్పగుచ్ఛప్రభాత
మగు తెనుగునైనా వికటదిశలఁ
ఁ రుణపమానము కవిప్రయవిశేష
చతురవాచానిరూఢి కంజలి యొనర్చి

అని పూర్వకవినుతి చేసి

క చెప్పడగుఁ గవిత రసముల్
చిప్పల నప్పప్పు ఒలిబిళి యన లేదా
యెప్పుడుఁ జేయకయుండుట
యొప్పుఁ జూచి నుకవి తెంతయు విరజ్జుడొక

గా గాధార్థప్రతిపాదకముకథాకాశల్పము లేక వా
చాగ్ కార్పణ్యతోడఁ దాను తము నిర్మూలము మఁ గై వారముల్
ప్రేమిణిజేయుచుఁ బ్రాజ్ఞుల పుగలు గర్విగ్రంథులై యుండు న
మూర్ఖు స్వాంతలు మెచ్చకుండుటయె సమ్యాదంబు మాబోంట్లకున్
సుకరియగువాడు కవిత్వముఁ శెప్పింప రసము లుష్పల్ల
పట్లుగాఁ జెప్పవలయును లేదా యూరకుండవలయు ననియుఁ జెప్పి కేమి
వాగ్బంబరమును జూపువారియెడఁ దిరస్కృతినిజూపెను కవి కృతిపతి
మామగారును కృష్ణ దేవరాయని సుప్రతియు నియత తిమ్మరుసును నిర్ణయించి,
అస్మామాత్యుండు తిమ్మరుసు కూతురైన తిరుమలాంబను పెండ్లియొన
వార్త నీక్రిందిదగ్గములలోఁ జెప్పెను -

నీ ఏమృతిమణి నిజస్వామికార్యక్రమాలిప్సరమానవోత్సాహ శీలి

యెనులమణి మిలిగొనబొంధవాక్రితకరుణాకళాప్రేమి
యేమృతిమణి నవోహేలాత్మినైర్మల్యశీతలతాధికాశీతిరోచి

యేమౌతిమౌతి సుధాధామశౌంభవధామధాశధశ్యసుశుల్యధవశకీతి
 యట్టి మౌతికులో తంస నుహితవృపతి
 యటలకుట్రాగ్రభుటితపత్వద్యయుగళి
 సకలకర్తాటరయోవిచక్ ణండు
 దీనసురశాఖ సాళువతిమ్మమౌతి
 ౧ అమ్మ గుమౌతి కతనియథాంగలమ్మీ
 సకలపుణ్యంగవాజనశోభుగయ
 లక్ష్మణురంబకు నుదయించి లినిమెఱయు
 తిరుసులాంబిక బె డియే తేజగిల్లె

కృతిపతియొక్క తిమ్మయైన గోపనయు గు తిమ్మమునకు దండ
 ౨ యడయి యుండిట్లు కవి యాక్రింది గద్యమునఁ జెప్పయి న్నట్లు—
 ౩ ప్రాచీనరాజ్యజ్ఞ భవ నిరాశృతపాకవిరోధియైన యా
 గోపమౌతి ధర్మధనగోపనమ్మగిత్తిగుర్గల
 త్మి రిపాలనక్రమసమిధభుజాబల శాలి రూపగే
 భావరమత్స్యల రంభను దయూపహార్యధురంధరుం దీలన్

కృతిపతియైన నాదెళ్లయప్పమాత్యుని సుతాతతమ్ముడైన
 చిట్టగంగన్న శృష్టదేవరాముల తాతయగు నీశ్వరరాజునకుఁ బ్రభువుగా
 నుండినట్టియు పైమొసభారతకృతిపతి యయినట్టియు సాళువనారసింహ
 రాజునొద్ద మౌతిగానున్నట్లు చెప్పిన యాక్రింది గద్యము కవికాలనిగ్గయ
 మునకుఁ దోడుపడునదియే యయినను దీనిసాహాయ్య మక్కఱలేక నే
 గృతిపతి తిమ్మరుసుజామాతి యగుటచేతనే కవికాలము నుంకుఁ జెలియ
 వచ్చినది—

౪ సాళువనారసింహ నునుజప్రధుకార్యకర్తాధురంధరుం
 ౫ లక్ష్మణునివేష్టితధరాధిపదర్శితమౌత్రమౌతిశౌం

డాలవిత్తావకేరి యనంగ వనంగసమాసమాపరే

ఘాలిరాంగఁ డట్టచిటిగంగఁ యొప్పు గూఢాన చంగఁడై

రాజశేఖర చక్రతమునందలి పద్యములు వృత్తుభూతాగ్గు భ
సము కలవయి మిద్దుకలుకులచే వీనులకు విందు గొలుపుచున్నవి రాజ
శేఖర చక్రతమునందలి యీవత్తు కుదావారింపఁబడిన పద్యములన్నియు
ద్వితీయ శ్వాసమునందే యెనఁకున ముఖొన్న పద్యముల నందుదాహ
రించుచున్నాను —

ఈ చుంకురువంటి కెమ్మగము చక్రటిదూఁగఁ బుట్టుకెంఁగ్రుకల్
కెదలిరాఁబాడములు గీర్తనఁ జేసె చక్రటిన్పైఁ
చందలు కల్లులుమున నడుచు నల న జేసచ్చి నా
మంగళం కెన్నఁగో ముద్దియప్పుడగుమాదుఁగొంచుబల్ తగ

ఇ రాజవృందకిలాటలొండలతార పుష్పద్రవ్యంబుల

గాజం గుప్పెలలోనియచ్చితరంగగావారి నోలాప్పు గా
రాజు దేవుని మంత్రపూతము హేరాశంఖఁబూఁతులం
బూజ ప్పేయుదు రిచ్చుం శెలఁగి ముప్పుటం బురారాకిక — తి ౧

ఈ పాలిక మేలుకొల్పి వరవాలశిఖ మణి వింటివే ననీ

లాగకి నిన్న రేయి యొకయచ్చుదు వాత్రితిర రిజాతి ను
బ్యాళశాంకచూలి మన గాలిటికొంగుప్పనీగి మందమం
దాలసలీల వచ్చె దిరహంపవిభాసీముగారవిందు రై — తి ౧

ఈ ముంకటి రాజ్యగర్వమున ముందటఁగానవుగాక ధాత్రిక బా

ంపదొ రొంటరాజులు దిలీపవంఖుల్ ముంకటికూఁత లా
లింగొ నొంగరో మనవిల్లికరోరనిజాబ్బుఁబాటముకొ
నంకరో దిక్కటాహముల నిర్మలకీర్తి నిడుధాంశుపెంగ్రికల్ — తి ౨

ఇ ఓరొక కలగంటికో బ్రహ్మగ్రాహవాటోడదు

రావరద్రక్రమమా మనభంజగర్వం బెన్నరో కాక నా

- పే రెవ్వారు నెఱుంగరో యుకట నిర్భీతి న్నుడుండెవ్వఁడే
 తేరస్వచ్చునె నన్ను బెబ్బలింపఁబడి యిం బంబోతునం బంచునే—ఆ ౨
- ఈ రమ్మి న్నచాల నీగువరాక్రమకేళికిఁ జాలమెచ్చి మా
 యమ్మ భవ ని సంయమితులొగ్రహిం రిమిచ్చి నిచ్చి రా
 గొమ్మన వచ్చితిం శిఖిరిపుత్రికి నేవకురా నాడుగే
 హమ్మన నున్న యప్పుడును పువచేసెద నంచుఁ బల్కినా—ఆ ౩
- ఈ స్రన్నునపాదముల్ నీలుక పాటిసఁ గంబెడు మేరుదీఁగెయ్యచే
 వెన్నెలవారునెమ్మెగము గొడపుముమ్మిమెఱుంగుబెక్కులున్
 గ్రొన్నెలవంటి నెమ్మదురుఁ గోనులబాహుమృగాభయగ్గమున్
 గన్నులఁగట్టిల్లు పొడగానఁగొమ్మెడు ౨ కు చెప్పెల్ల—ఆ ౪
- చ అగు గురయ్య యచ్చెయి యుట్టిద యెంత నులింప నంతకన్
 దిగుఁదగు ను ర్వ్యలోకవనితాగినురాం? యానన
 ద్విగఁగితపద్రమంబు రదీయనశాతకటాక్షపాత్రయల్
 తగిలిన నా రుఁ రెవ్వరి హఠాహళిసేయఁడు నాడినూపులన్—ఆ 5
- ఈ కలనయ్యలకారణంబు స్రుతిభాకుట్టాక ముచ్చేగఁగో
 పలతాదోహద మాభవంబవసుఖప్రకృతాహ హాత్యవ్యధా
 జ్వలనజ్వాలిక కాదివీచయవవీక్షోప తస్యరోధి ని
 త్యలఘుత్వాశ్రయభూమి లేమి యది యీహః యేమి గానింపదె—ఆ 6
- ఈ హులు కేళికానవధరాసలికిన్ మును క్రీకనల్ప రా
 రో మనసారఁ గమ్మనిదిరు లవనేత్వలఁ గోనికొంచుఁ బో
 రో సుదవృత్తి నీగతి మరుల్లోని పోరినవారిఁ గాన మెఱు
 రేమనువారమమ్మ తగలేటొని వ్రాఁతప్పుల విఱుండఁగన్—ఆ 7
- చ కొరవసుధారంబు కొలకన్ సరస్వయగ్గాప యలం
 బలికిన శీలకాలమృద బల్లవచ దములె తీ లీలమె

మెలంగ వసంతకాలమగు మించ గనుంగవఁ దేలఁజూచిన—
 దలఁగొనకారుకాలమగుఁ దన్వవిలాసపించిత్ర మెన్నఁగన్—ఆ 3
 కా చాకేసన్ బిడకవ్యకాసులుకంఠశ్రేణి గించి వి
 తేఱింబాతము లాత్మపాదసఖచేఱిందార్చి సంగీతము
 గ్యాకౌతల్యము గానరా సుతికి వాగ్గ—దంబు సంద్భిల్ల నా
 రీకళ్యాణముఁ గాదిర్చుదు పురర్చిత్యము లేవుకన్—ఆ 3

6 తాళ్ళపాక చిన్నన్న

అష్టమవామీకళ్యాణ మనుద్వితీయకావ్యమును రచించిన
 యీ చిన్నన్నదేవరాయల కాలమునందున్నవాఁడ.

గీ చిన్నన్న ద్విపద కేరఁగును
 బర్ముగఁ జెప్పెయిదులయ్య వదమున కేరఁగున్
 మిన్నంది పెరసె నరిసిం
 గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణి—

అని యప్పుకవి తెనాలిరామకృష్ణశర్మ చేట్టిట్లుగా నుదాహరిం
 చిన ఉద్యమునను నిరేడు ద్విపదను నర్థప్రముగాను మనోహరముగాను
 రచించినట్లు కనుపట్టుచున్నది లక్షణగ్రంథములయందు నుదాహరణ
 బోధ చిన్నముక్కలుదక్క నీశనియస్తకము గాకు లభింపలేదు ఈక్రింది
 రెండు పంక్తులు నప్పకవీయమునను నుదాహరింపఁబడియున్నవి

ఇంతను మేల్బొలి యిడిన సేవంతి

బొలి చేనోయి నుపాయన మిచ్చి అష్టమవామీకళ్యాణము

రంగరాట్టండమున దీక్షింపింతు లుదాహరింపఁబడినవి—

ఈనన్నడు రథపుగా నున్నాఁ డెఱుఁగు

కున్నాడు ముమ్మఁ మృగ్నాఁ డటన్న —అష్టమవామీకళ్యాణము

7 సంకుసాల సృసింహకవి

ఇతఁడు కవి¹ సా²య : మను మూఁదాత్మసరిత్రమును రచి
యించి మహాకవి ఈ కవి కృష్ణదేవరాయునికొంఁమునం దుండె నను
టచుగూర్చి యొక్క గలదు గానినిచ్చుట నుండెంచి చెప్పుచున్నాను
ఇదన్న మనుచరిత్రమును రచించిరనువార సృసింహకవి కృష్ణహరి కు
క్కన మఁగమును జేసి, దానిని కృష్ణదేవరాయని కంకితము చేయఁ
గలఁడు, ఎడయగరియుగ వచ్చి తదాస్థానకవియై పెద్దన్నను దర్శించి,
సంగ్రంథము నాఁగూర్చుముగా నాతనికి గినించి, రాజసర్వము
చేయించునె నె నేడొంట! అంగ్రహకామహుఁ డాగ్రంథము
తా³రముగా కద్దుకొని, అట్టిగ్రంథమును రాజునకుఁ జూపయెడలఁ దన
మను⁴రితముమీఁద గౌరవము తగ్గు యెంచి, తన్నుచేత నాతనికి
రాజసర్వమును కా⁵య్య⁶ 'యొక్కో, అగ్గి' అని చిరికాలము నడుప
యొరకి పంకివేసెంటు అతఁడు రాజసర్వమున లాభప్రాప్తి లేకపోగా
మీఁకు మిక్కిలి వెనవెంటఁ వెచ్చుకొన్న కానుగములను సహితము
వ్యయ పెట్టుకొని గివభక్తి బరగ రచన ప్రకముకొని కొన్నికవి
ములను విక్రయి పవలంబనా⁷ యి, తుదకు మిగి రాజులను గూర్చి
చును లేచిపోయి సంగ్రంథమును శ్రీరంగ గాథున కగ్రముచేసి కృతార్థుఁ
డయ్యెనట! ఆపప్పు విక్రయించుబోన పద్యముల⁸ నొకటి రెం
డెక్కో కృష్ణదేవరాయుని కూతురైన మోహనాంజనేయి⁹ బడెనట!
కృష్ణరాయని మనవిదుశ్చియై మోహనాంజనేయిగారి యనుగూఁతురు గల
దనియు, ఆమె యనుఁచు ససాహిత్యము కలదయి మార్చివదిలాయు
మచుకొనారద్రబంధమును రచించి ననియు, రామరాజభార్య
యనియు కొందఱు వ్రాసయున్నది అగ్రంథము నాకు ఎఱివదినది
కాదు రామరాజ భార్యచేరు తిరుగులాంటి అయినను తిరుమలాంటికు

మోహనాంగి యన్ననామాంతర ముంకిఁ
 నిండియుండవచ్చును
 అచ్చిది యొక్కాడు తల్లితో చతురంగ మాము తనబలము
 లోని బంటాకటి మురితియొక్కయు, నేనెగుయొక్కయు సుచిత
 లోగనలన వచ్చివచ్చుడు “ఉద్ధతుల మధ్యమునఁ బేద గుండరి”
 యని చదవెనట! అదివిని రాం హ్యమంతయు జకలుగుచి పుత్రి
 నంగెన రామ విక్రమరసాయనుల మూలవ రా శ్యాసమునందలి
 యొకదర్శము నట్లు చదివె నట—

గీ బతుకా నచ్చటిక చోద్యుతి జూచి
 తరుణిమధ్య మెచటితో నలగిపోయె
 నుం నేనియుఁ గనఁబ కున్నె యవాహ
 యుద్ధమునుధ్యమునఁ జేద కుండరమె?

అక్కల రా జొద్ద్యముయొక్క సమత్కృతి కావందించి
 యొక్కటి దని యిది తెలిసికొని పెద్దన్నచెసిమోసము నెఱిగి భేద
 మానట!

రాజసంహారమునందుఁ గనఁగ గలిగియనావరణచేత కుంతఁ
 డయియే స్మృతివాకవి తనసూంధాత్మచక్రమునం ద్రికించి రాజదూషణ
 వద్యమున జొప్పించెనట చెప్పదురు —

సీ అందోళికలయందు నంతరవరులై సగిక్తత్యాతులపిశాచజనులు
 షరకరాళంబులై ప్రార్థించి గనుఁగోక వాయెత్తటంబుచేవచ్చునమూలు
 వాలపీజనములఁ గ్రాలుచు నీగతు నంటినిఖరవర్తనాంశములు
 వేత్రషరంపరావిలకంటకావృత్తిఁ జేరఁ బోరానబహుభరిదు
 శంఖనాగస్వగవ్వరశ్రవణసమద
 విస్ఫుటచచ్చరనిస్ఫారితస్ఫటిక
 విప్రగిష్టచైద్యవశేష రి దుష్టఫణులు
 ప్రభుదురాత్ముల నెవ్వాడు ప్రస్తుతించు

అందును కయికథ గుటిపలివారిచేత నెవ్వరిచేసినో కల్పంపఁ
గిడియు తోడిచునున్నది అంధ్రకవచమునామమునైన యల్లపాసి
పెద్దన్న యంత యనుమానముగ్రస్తుఁ డగుటచే దగినకారణ మేదియుఁ
గావరానిది కర్తవ్యమయిన మొత్తముమీద మౌనము విధి చేయించును,
పెద్దనార్యకృతి సుయిన నునుపట్రిముకంపె నేపయమునందును గుణా
తిశయము గలదిగాను

౩ యతి వియ్యం గాకకాపు తెప్పస్థదీయ

కావ్యశృంగారవర్ణ కాకర్తనగు?

వియ్యం యతిగాక కాదు వెన నుదీయ

కావ్యవై రాగ్యవర్ణ వాకర్త ము

అనువాదమున కర్తవ్యసాధ్యము ను నార్చి గ్రంథాదీయం
దత్తస్థుతి చేసికొని యున్నాడు సుతీయుఁ దప్పిన కవుల
వలెగాక నుకవిదూషణయుఁ జెప్పవచ్చుములతోఁ జేసియున్నాడు
కావ్యజ్ఞ యితఁడు స్వాశీయభావము గలవాఁ యిట్లు కనుపట్టు
చున్నాఁడు ఇతఁడ నియోగిగ్రామమునందును భక్తిపరాశరాచార్యుల
శిష్యులైన వైష్ణవమతమునం దధికాభిమానము కలవాడై యుండెను
గుంధాత్యచరిత్రము విశేషభాగము దీర్ఘమాన సంస్కృతకవి
భూయిష్టముగా నున్నది బహుస్థలములందును తెలుఁగునందునతఁడు
చక్కని లోకోత్తమతానుభూతి నుజ్జ్వలమునను ది చేసివర్ణనము లచేక
ములు న్నాదయాగ్లదకరములుగా నున్న కవిత్వమునం దక్కిందక్కఁ
గవిత్రియను వారి క్షయోగమునను విరుద్ధములైన ప్రయోగములు
కానఁబడుచున్నవి ఈ కవియొక్క కవితనైపుణి జూల్పించు కవికర్త
రసాయనములోని కొన్ని పద్యముల నందుదాహరించుచున్నాను —

శాస్త్రోపాధి లాత్రవ క్తిరుదిచే నేదొకసౌభాగ్య ము

క్షోణప్రాధి హరింప సౌభాగ్యం రేంద్రసీమాపల

శ్రేణీసర్వలకుట్టమంబులవయిన్ శీతాంశుఁడంబేనయై

ప్రాణాచారము పడయట్లు క్రతిబింబవ్యాపి చూడందగున్—అ ౧

ఉ గర్భమునిల్చి కఠీ యధికంబుగఁ గాఁగవచ్చి గ్రక్కునన్
దుర్భరప్రేదనలఁ దూలుచు సొలుచు నేల వ్రాలఁగా
నర్భకుఁ యొక్కఁ య్యునకులగ్రణేగర్భ మగల్గి కొంచు నా
విర్భవ మొందె భూసులు విష్ణుయమగ్నులుగాఁగ నయ్యెనన్—అ ౧

క కా కేమి తన్నుఁ దిట్టెనే ?

కొకిల తన కేమి ధనము కో కొమ్మనెనే ?

లోకము పగ యగుఁ బరుపని

వాకునఁ బాట్ట మగు మధురవాక్యమువలనన్—అ ౨

ఉ ప్రోడవుగాని నీ పలుకు పోందు కాదనిరాదుగాక యీ

పీడినతాపవేదనల వేఁగెనుచ్చెటిమేఁ బ్రాణముల్

ఁగో వంపనోర్వ వివిగో చనుచున్నవి యేల వ్రీఁముం

గ్రీడయు నాకు హారమును గీరముఁ జూతము గీతముం జేల్చి—అ 3

ను ఎటికి న్నార్చినలీలఁ జందనముఁ బైఁబైఁబూయ నంగారక

చ్చటలం గాచు తొఱంగునం జిగరుసెజ్జి బొగ్గఁ గా నప్పట

ప్పటికిం జేరఁగనిల్చిన ట్లాడలిపైఁ బన్నిరు చల్లంగ ను

త్కిటచుయ్యెం బెనుకాక బంగరుపలాకం గోలు నబ్బెలకున్—అ 3

గీ కొట్టునొను నల్గులును వెడద్రొక్కుపల్కు

లులుముల నీ గైఱంగమియును ఘటించి,

జవ్వనులకును మరల తై శీవముఁ దెచ్చె

వారుణియు నెట్టిదొప్పధీరసంబా—అ ౪

ఉ లజకుఁ బొల్చి శీలముఁ గులంబు వడి నిర్దిశించు సూన్యతం

బుజ్జనసేయఁ జేయు మొగమోటమిఁ దూలుచుఁ బాతకంబులన్

మజ్జన మార్పు నార్పు నభిమానము దోలల కియ్యకొల్పు నీ
ముజ్జగ మైనది ద్రిపున దదిముట్టదు తా ధవతాంక్ష యేరికిన్ ఆ ౫
ఉ సకలజొచ్చునో సుకృత మెచ్చటరాగనో తృ యెప్పుడో
సోకడ శాంతి కెం దడగిపోవునో సౌఖ్యము మాన మేమియా
నో కృప యెట్లు మాయ మగునో యశ మేగహంబుదూటుకో
లోకమునం బెఱుంగ మొగలోభ మెదిర్చిపరమాత్ర బ్రత్రము ఆ ౫
ఉ భండసుధాకరానికలు గాధవిక కిం దానవీశిష్టలై
యుంకిరి పూవుదప్పటకు నుల్లము రోస రతీశుఁ బిలుకొ
దంగము బుష్పబాణములతంగము బాణగవై చ చేతులన్
గండమునం గమండలువు దాలిచి మస్కరి గాకయుండునే ఆ ౫

8 కానె సర్వప్ర

ఇతఁడు సద్భక్తిరచరిత్ర మనునామాంతరముగల ప్రతాపచరిత్ర
మును ద్వివిధకావ్యముగ రచించెను ఈకవీల మెప్పుడో శిష్యు
ముగాఁ జెలియదగిన యితిగ్రంథము మిక్కిలి పురాతన మైనదను
టకు సందేహములేదు ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రుని యనంతరమున గొంత
కాల మయినలేరువారే నుండినవాఁడు ఈతని కవిత్వమునందు లక్షణ
విరుద్ధము లై ప్రప్రయోగము లనేకములు గానబడుచున్నను, చరిత్ర
ముగా నీగ్రంథము మిక్కిలి యుపయుక్త మయినది ఈతని గ్రంథము
నందియే కూచిమంచి జగ్గకవి తనసోమదేవరాజయమునందు విశేష
భాగము గ్రహించి యున్నాఁడు తిక్కన సోమయాజి చరిత్రమునం
దీగ్రంథమునుండి కొంతభాగ ముదాహరింపబడనందున, ఇందుండి
యిష్టము గొన్నింతులు మూత్రమే గ్రహింపబడుచు

ద్వి గణప్రసాదతః గరిగిసమతుని
 గణపతినామంబు యనముగాఁ బెట్టి
 తూర్పుదేశం దేగి యర్పరాజులను
 నేర్పుకో సాధించి యోర్పుమొఱుం
 బాంపదేశాధీశు బాహుబలాభ్యుఁ
 గాంధంబులనుగొని గిం ద్దక్షిం
 చండవిక్రమశిలాసారదుర్వార
 రాండీత్య భనురత్రుభక్రుఁ బాదుడు తిం

క క /

ఇది శ్రీనకలవిద్వద్విభవాదకమల
 సదమలసేవన సభ్యసంస్కరణ
 భానురసాధుభావనగుణానూన
 భూసురాశీర్వాద పూజరీయుండు
 కాసె మల్లనమంత్రి ఘనశివమారుండు
 వాసిగాఁ జెప్పె నర్యపునునందు

9 బాస్కర పంతులు

ఈనవి కన్యకాపురాణమునది యెనిమిదాశ్వాసముల పద్యకావ్యమును రచించెను రాజరాజుశ్రీరంగుని తల్లియైన విష్ణువర్ధనుహారాగోదావరీసుండులకులోగ పెనుగొంట్లోనుండిన కుసుమసెట్టియును సుటియొక్క కొమార్తెను కావించి య మెను తన కిచ్చునీ యగు గంగా తల్లి యియ్యవన్నట్లును, అందుమీఁది విష్ణువర్ధనుఁ బాకన్యను బాతాకరముచేత ప్రహించుటకుఁ బ్రయత్నించుగాఁ గును సెట్టియు కూర్చుండును నూటరెండు శత్రుముల యితరవైశ్యులును నగ్నిహోత్రములోఁబడి నర్చుకొంటుంటును, శత్రువులో నూటకొండులకులు వడలుంటును, ఎరుబడి కొలు బమును నూర్చుకొను ఇన్నాటు కుటుంబములు దక్షిణమువకును, నూటముప్పది కుటుంబములు తరమనకును నూర్చుకొంటును, కన్యకాశాఙ్ముచేత విష్ణువర్ధనుడు శిరస్సు వ్రక్కలయి చావఁగా నాతనిపుత్రుఁ డయిన రాజనాథుని డు వైశ్యులను శాంతిపఱచి కుసుమసెట్టి కొడుకైన విరూపాక్షుని పనునెనిమిదిపట్టముల కధికారినిజేసి మిగిలిన కొమ్మలను పెనుగొంట్లో నుండునట్లు చేసి యును ఇందుఁ దెప్పఁజేసెడి భిష్ణుటిని పెనుగొండ కొమ్మలకు నుల్కసలము అక్కడ కన్యకావరమేశ్వరిపేర దేవాలయము కట్టఁబడి వైశ్యులచే మిక్కిలి గౌరవముతో చూడఁబడుచున్నది గ్రంథకర్తయైన బాస్కరపంతు లనుబ్రాహ్మణుడు పెనుగొండ, కొంట్లూరు, రోజున హేలదవరము మొదలయిన ప్రదేశములయందుండిన కొమ్మలకు గురువయ్యయిండి కన్యకాపురాణమును రచించి, వైశ్యులవిషయములు కొన్ని కట్టచాట్లనుజేసి, నూటరెండు శత్రుములవారి నాకట్టుబెట్లకు లోఁబఱచి, తనయేర్పాటులను మీఁసవారిని వర్ణభ్రష్టులనుగా బహిష్కరించి తనకు వశ్యులయినవారికిఁ దా నాచార్యుఁడను పురోహితుఁడును

నయ్యెను గ్రంథసామగ్రి లక్షవగుటచేత నీతనికాలమిదియని నా కిప్పుడు నిశ్చయముగా చెలియక పోయినను ఇతఁడు పదునాఱవ శతాబ్దమునగు బూర్వదాని తెలియవచ్చుచున్నది ఈతని కన్యకాపురాణమునుండి లేండు యద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను —

ఈ అంతట నింగితోడ డగుగాక సుమాఖ్యుఁడు నాదరం బున్
గాంచన. జూచి యెల్ల ననుకంప దొర్చెగ నీగుండునన్
ంత వహించి యిట్లు కి చెప్పుము నీకు మనోరథార్థమున్
చంతసమంది సతును విచారము నొ టము దైవ మేటికి — ఆ ౨

చ జునిని మేరుదన్య నిశాకరబింబము ప్రసన్నునన్
బలువిడి ధాత్రి గ్రంగించు భాస్కరుఁ డిట్లుద యంబుండొన్
గులగిరి సంచించినను మోక్షము భూమి భుంప కుంకి క్
బలిస బొంక కేరదు కృపాసధులై కుండవై య్యె లెక్కనున్ — ఆ ౩

10 బైచరాజు వేంకటనాదకవి

ఇతఁడు పంచతంత్రమును యద్యకావ్యమునుగా రచించినను ఈ కవి క్షుద్రియుఁడు ఈతని తాతయైన బైచరాజునుబట్టి యీ కవి కీయింటిపేరు కలిగినట్లు తోచుచున్నది. కవి తులవంశక రయైన బైచరాజు నిట్లు వర్ణించియున్నాఁడు —

ఈ ధీరత రాజవంశజులధిం బ్రభవించె మహావిరోధిం
హంకరి హరి సాశ్వతిరువాంకుఁడు బైచప్పాలుఁ డట్టిరి
త్రీరమణీమనోహరునితీవయశస్సృతికిన్ హరాద్రిసి
హంకరపసుంధరాధరము యెయ్యె సమగ్రవిహారై లముల్

ఈ కవిక అమును సరిగా నిర్ణయించుటకుఁ దగిన యాధారము లేవియు దొరికినవికావు తన నిఘంటువునందు బ్రౌణ్ దొరవా రితఁడు ౧౮౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల యందుండినట్లు వ్రాసియున్నారు ఇందుకు విరుద్ధములైన ప్రమాణములు కలఁబడు పత్రము మన మాకాలమున సీహారముగా గ్రహింపవచ్చును ఈ వేంకటాచార్యుడు పూర్వకవి వృత్తి నము నీ క్రిందిగద్యమునఁ జేసియున్నాఁడు—

ను హృదయహృదయం బప్రసాదముం జెప్పెనుఁ జేత్తోమరు
త్పదనాసాగఁ జేతు మానవనభస్మంచారిఁ గానెతు హృ
ద్విదికీరసముద్రభేరినమునం దెంచెను శుభ్రవృష్టవ
స్తుమలం బ్రౌఞ్జలఁ దిక్కయజ్ఞ నమరేశుక నోయ శ్రీనాథునిన్

ఇందు శ్రీనాథుఁ యిక్కొనఁబడియుండుచేతఁ గవి ౧౮౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువాఁడు కాఁడనుట నిశ్చయము కవి కిత పెదతండ్రినిగూర్చి “ఁగిగిఁజేసెనులుండు యవనసైంధవకాననానలుండు” అని వ్రాయుచుండున నతఁడు మహమ్మదీయులకును హిందువులకును దక్షిణహిందూస్థాములో యద్ధములు జరుగుచున్న కాలములో నుండి యుండుననియు ఇతఁడు తన గ్రంథమును హరిహరవాఘస కంకితముచేసి, ఆ విషయమున నిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

క విచువు గలరు హరిహర ! సాచివ్యము నొంద నవ్యజనులకు మది నా
బోగింపఁ ది క్కయజ్ఞకు ! రాఘవసోమునకు మణియు నాకుందక్కన్

హరిహరవాఘసఁ గృతయి యుటచే నితఁడు నెల్లారిమండలము లోనివాఁడని తోచుచున్నది అప్పకవిగాని మణి యే యితర లక్షణ కర్తగాని యీతనిగద్యములను లక్ష్యములనుగాఁ జేకొనయింద లేదు అ సేతువునుబట్టి యీతఁడొధునికుండని యూహించుటకంటె నీతని గ్రంథమునందు లక్షణవిరుద్ధములయిన ప్రయోగము లుండుటచేత నుదహ

రింక మానరని తలచుట మేలు ఇరగ కవిత్వ పెట్టుండవలెనో
యీ క్రిందిపద్యము చదివెలియున్నాడు—

చ కువతరము గర్భికుచయగక్రియ గూఢముగాక బ్రాహ్మీ
స్తనగతిఁ దేటగాక యరచాటగ్నాంధ్రవహటిచొక్కపుం
జన్మగవఁబోలి తేటయును హుందనంబును గాకయుంకఁ బె
ప్పనయదెవో కవిత్వ మనుచు నగిం చటగాకయుంకిననీ

న్యాయరహితము లనేకిము లున్నను ముక్తముమీద నీతన
కవిత్వము పయిపిచ్చెట్లే యుంకి ప్రేమయి హృదయగ్న—విజనక
ముగా నున్నది పర్వతరాజపుత్రుడయిన యీ పోకటనాథకవి కంఠ
లింగములోని కొన్ని పద్యములను ౦౩ చావారించుచున్నాను—

చ పులికచూట నిర్విఁ శాడపందశం శానాకు వచ్చుమె
చ్చుల దిగ్రుంగుఁ దొల్తొలులఁ జూచినచూపులఁ జూడఁ దేర్పడం
జులకదనం బొనర్చు నెరసుల టియించు నదప్పినె చుఁ గే
తలనృపనంధ్రయంబు పగవారలకు న్వల దివ్యసుంధరన్—

మిత్రభేదము

చ ఇట ననుదించి యేరుగత మేగెను చెప్పుగదన్న యెప్పులె
క్కటిని జరింతు నన్న తృటికాలము ని న్నేడఁబాసియున్కి చు
ర్భటముగదన్న నాకడను గల్గిన యాధృతి యెందుఁ బోయె ని
ప్పటికి విచిత్ర మన్న విధి భద్రవిరోధిగదన్న యెన్నెగన్—

మృత్యుభావము

చ సురియ కరంబునం గొనక తూరుఁడు నీతికభావలీనభా
సురుఁడు వధించు వైరి విరసున్ దివ్యదప్పులఁ జెంతి నుంకియున్
సురియ ధరించియున్ గుగువచొప్పున నేరయుఁ జేయలేడు త
నైకలగఁజేయ మా నవ నకృష్టఁడు మాటలు చేయునేటికన్—

నం విగ్ర

ఉ చెప్పిన సంతరంగమున సింగడుబూరఁగనై ప్రయలు పాం
 ప్పొలిలగఁ నలెనది యెయి కృతముఁడ నీవు కావె య
 కృష్ణ సుహృత్తముం గయినయాయన నింటికిఁ దెచ్చి వెల్పు నే
 చొప్పునఁ గొలు రట్లు పరిశుద్ధపవర్యలఁ గొల్పు టాప్పడే—
 లబ్ధవాకము

ఉ నాచిని బ్రాహ్మణుండనియె నన్నఁ బ్రయత్న మొర్పి బట్టికిం
 గావలిపెట్టి పుట్టినలు గాల్చుగ నీ వటువోవ నేను నా
 లో వివరణమాలి మృగలోచన ముంగిన నే కిశో రర
 డాచిని కొప్ప నేర్పటచి జాతీతి సుంది బ్రాహ్మణుని—
 అసంప్రేక్ష్యకార్తికము

11 అయ్యలరాజు రామభద్రుఁడు

ఈవి యాజుకేల వియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, తిప్పయ ద్యుని
 ప్రవాసఁడు, కర్వరన్నపేత్రుఁడు, అక్కయూద్యో పుత్రుఁడు ఈతఁడు
 కలహములములోని యెంటిపెట్ట గ్రామములో బుట్టి పెరిగినవాఁడు,
 పరమ ముమ్మడి పరవాచార్యునకు శిష్యుఁడయి వైష్ణవగుట భిక్షాస
 మును గలిగియుండినవాఁడు ఇతఁ యెంటిపెట్టలో నున్న కాలము నో
 నచ్చటి పరరాఘవస్వామిమీఁద నొక శతకమును జేసెను ఇతఁడు మొట్ట
 మొదటఁ గృష్ణదేవరాయల యంత్రుడతఁడో విజయనగరములోఁ బ్రవే
 శించి కృష్ణదేవరాయలచేతఁ దద్విరచితమయిన పకలకథాసారసంగ్రహ
 మును 'తెఁగింపఁ గోరఁబొను కాని గ్రంథపూర్తి తాకముందె కృష్ణ
 దేవరాయలు పరమపదము నొగింపండున రాగుభద్రకవి గ్రంథము
 నాతని కంటితము చేయక యవతారికయందుఁ కృష్ణదేవరాయల ప్రార్థన
 చేతఁ దానాగ్రంథమును రచించితి నని మూత్రము ప్రాసెను ఈసకల

కా సారసంగ్రహము శ్రీరాను బ్రహ్మచర్యశాస్త్రములనుగల తొమ్మిది
యొక్కానామల గ్రంథముగా నున్నది ఈగ్రంథమునందును రామసత్య
కవి సూక్ష్మబుద్ధిగలవాడని యూహించుటకుఁ దగినమార్గము లనేక
ములు గానఁబడుచున్నను, కవిత్వము ప్రాయముగాక వ్యాకరణాప్త
మయిన బాలవిరచితమని నూచించుచున్నది ౧౫౩౦ నుండుచ్యవమున
కొకటి రెండేండును దీక్షవి గ్రంథరచన తొలగించినట్లు తోచుచు
న్నది ఈగ్రంథకలఁ ధానారసంగ్రహముయొక్క యవతారికయందు
దాసు గ్రంథరచన చేయుఁబోవుటకు వచ్చి యీకొనినద్యమును వ్రాసె
యన్నాడను—

ఈ గ్రంథము తీర్కనాదికవిసాగులు చెప్పినయట్లు చెప్పలే
కున్నఁ గను తీరాంధ్రకవు లారకయందీరె శోచిల్లు ని
శ్శాస్త్రములనుగల గ్రంథములు మోజు రచించుక యందు భావనం
పన్నలకావ్యములే హరిసమర్పణమై వెలువొందు నెంచుచున్

ఈబాలకావ్యములను సకలక సానారసంగ్రహమునుగూర్చి యందు
నిస్తరించి వ్రాయుక యందులి పద్యములను మాత్రము రెంటియూటి నిం
దుదాహరించుచున్నాను—

సీ కావకకన్న సహస్రముండు నేటికి

గానకకన్న సహస్రముఁ దయ్యె

బుజ్జబనోత్కిర్ణ పురుషుండు నేటికి

బుజ్జబనోత్కిర్ణ పురుషుఁ దయ్యె

ద్విజముఖ్యులను కూటితిరుగుబాలుండు నేడు

ద్విజముఖ్యులనుగూడి తిరుగుటయ్యె

గోత్రపావనుఁ డై నకొమరుండు నేటికి

గోత్రపావనుఁ డై నకొమరుఁ దయ్యె

కు తగజదానభార్య) మంగిములను

దరులనీడల నెప్పుడూ దిరుగువాడు

కు తగజదానభార్య) మంగిములను

దరులనీడల నెప్పుడూ దిరుగుటయ్యె

చ చదువు వికేకముల ము) సస్యదున్నుధి ధర్మశాస్త్రముల

చదివి సుభాకరుండు నిజపద్ధతులన్నిని దా రమించుటన్

బడు వనివేకములయియు సంభవ మయ్యె నజేమనందు నా

మదసుగుహాత్వ మెన్న ననమానవరాక్రమ మెన్నిభంగులన్

చ విమతగిజాంముల న్విడిచిపెట్టక కట్టుక నేలవాలి లే

వనిగయును న్నరుండు బలుబాసల నమ్మక విచ్చి గూడరం

బున గరమంది లేవనిది భూతదయాంచితమాననోన్నతిక

చారించుటొక్కవంశకృపంబు వచ్చించిన లేచి వాంగి

నకలకధాసారసంగ్రహమును ముగింపఁమునుజే కృష్ణజేవరా

ములు శృతినిొందినంగున, ఆడంబుప్రభువులులేక బీదవాడయిన రామ

క్రకవి యందంగు దిరిగి గుత్తియప్పలరాము మొదలైనవారి నాక్ర

చి వారినివాడ జూర ద్యములను జెప్పుచు గొంతకాలము వేవ

మునేటి, కడివట కృష్ణజేవరాయని యల్లుడయిన రామరాజయొక్క

మొల్లు దగు గొట్టూరి 10 సరావద్ద జేరి తాను తరువాత రచించి

నిన రామార్థ్యదయము నారాని కంకటము చేసెను ఈకవి గుత్తి

యప్పలరాజుగయిని జెప్పిన చాటుపద్యముకంటే యింగు క్రింద

వొందుకలుచుచున్నాను —

రాజమనోజా! ఎద్య! భోజా దీవార్థికల్పభోజా! రిపుసం

భాజా! వైభవవిజయి! రాజ! రవిలే! గుత్తి యప్పలరాజా!

ఈ వి చితకాలము జీవించి బహుసంతానవంతుఁ డయి దారి
ప్రముచేత బాధించఁవాడు ఈతని సంతానాధిక్యమునుబట్టి యితని

జనులు ఎల్లల రామభద్రయ్య యనియు శిలీచెడువాడుక గలగు
ఇతఁడు కృష్ణదేవరాయని యు స్థానకవి యన్న పేరే కాని యీతనికాల
సుంతయు గింపిమించుగా నారాయణునిసంతముననే గడవఁబడినది
ఇతఁడు కొంతకాలము ఎంగళి నూరన్నకును, తరువాత రామరాజు
భూషణునకును సరుకాలికుఁడుగానుండి కృష్ణదేవరాయు మరణానంతర
ముగ నించులుంచుగ నలుబది యేబది సంవత్సరములు బ్రదికి ౧౨౮౦వ
సంవత్సరప్రాంతమునందు మృతిచొందెను. ఇతఁడు చేసినగ్రంథము
రామాధ్యక్షదయము ముఖ్యమైయుండి ఇది మిక్కిలి ప్రౌఢమయి
కవిత్వాధారణి కలదయి, పదగుంథమునందు పాంతురంగ సుశక్త్యమును
బోలి యగుకానుప్రాసమును గలదిగానున్నది ఈకవి ప్రారంభదశ
యందుఁ గృష్ణదేవరాయల దర్శనార్థముగా విజయనగరము వచ్చిపర్తి
దూరిబయలు రామరాజభూషణునిశిష్యు లొకపృథమును గుర్వాణు
సారముగాఁ జెప్పఁబూని కుదురక యుక్తించుచున్నట్లును, వారు
చలిచెత వడఁకుచు నచ్చటకు రాఁ దట్టించిన యీ కవికి చలిచెరు
వేసి కప్పకొన బట్ట నిచ్చి యతనిచేత

సీ మోహాఙ్గదేశ తమోమునితము లై న

కనుదముల హిమాంబు లునుపరాళ

శ్రీగుబిందుతార కాగమఘన్నకుచకోక

ములఁ బ్రదనాసుంబు దలఁపరాదు

శీర్షవాళావృత శిథిలతానులతాంత

మయఁ లో వీవస ల్విసరరాదు

పటుతాపపుటపాక పరిహీణతను హేను

మింకఁ బల్లవపుటా ర్చిడఁగరాదు

లలన కానంగకీలికీలాకలాస

సంతతాల్లి హృదయపాత్రాంతరాయ

పూరితన్నే హాపూలంబు పోంపొకలఁ

జల్లనక/కవలలంబు చల్ల రాగు

అనుకవ్యమును చేయించి తాము రచించిన అద్వయముగాఁ జెప్పి
తమగురువులను సమర్పి చెట్లును రామరాజభూషణుడొంద్యముయొక్క
ముచ్చాతనంతోఁబడి దానిని తనవసుచరిత్రమునందు వేసికొన్నట్లును,
ఒక పుక్కిటపురాణము కలగు గాని యది యెంతమాత్రమును విశ్వాస
పాత్ర మయినది కాదు కృష్ణదేవరాయలకాలములో రామరాజభూష
ణుడు కవిత్వమును పెప్పుట తారంభించియు కనఁబడక పోవుటచేత
తాని కప్పటికే శిష్యులంద మున్నదన్నవార్త యిచందర్భ మగుటను
కట్టుము, వసుచరిత్రము కృష్ణదేవరాయల యనంతరమున ముప్పదియైదు
శతాబ్దియునునాకును ప్రకటించుటక పోవుటచేత ఎంతటి మహాప్రస్థా
నంధమును రచించిన రామరాజభూషణుఁ డి కృష్ణద్యమును రచిం
చుట కిక్కడఁ జెయి యంతకాలమునకు తరువాత నితరకవియొక్క
కవ్యమును దనదిగాఁ దనవు సకముండు, జేర్చుకొనె నమటకంటె
అవ్యసన్న మయినూట అంతొకటి పోవుటనుబట్టియు ఈగ్రంథ
సాక్ష్యకల్పచనిపుణుడేకాని కనిది కాదనుట స్పష్టము

రామభక్తకవియొక్క కవిత్వానికినునుజూచి రామరాజభూష
ణుఁడు మాతృర్యగ్రస్తఁ డయి యవఁడుచేసిన రామాభ్యుదయము
యొక్క ద్వితీయాశ్వాసము లోని 'సంహ సఖాంకురచ్చిన్నే' త్యాది
అద్వయమునజదివినకవల 'మృగము మట్టన్వరోద్గిలిభిల్లలనాధరాగీతికాక క
రాతిభివరవళాత్మకటీరకోకిలక టీరలీనఫణి' యనుచో వీణాగాదము
కః అంబుల బెదిరుట స్వభావవిరుద్ధమని తప్పుటై ననయు, దాని
కయిని రామభక్తకవి నెనులియొక్క పక్షిస్వరముచేతఁ బాములు
నయఁడుట స్వభావసీద్ధమే యని సమాధానముచెప్పి య తని గర్వ

భంగము చేసె న యు, మఱియొకకథ చెక్కదురు కొంచెము నుంచి
గ్రంథమును రచించిన కవికెల్ల సత్య యిస్త దేవతయో సరస్వతియో
వచ్చి గ్రంథగవనము చేసిపెట్టిగలుగా కునన్, ఎప్పుడో నెఱు వాడుక
ప్రకారముగా రామభద్రకవిని రాజుకొద్ద దా నాఱునెలలో గ్రంథమును
జేసి కైచ్చెననని ప్రతిజ్ఞనుట్టి తేలేక గోయిచ్చు మితికెట్లైన కడపటి
దినమురాత్రి చూడని యిమ్మజే వసుయన శ్రీరామయ్య రియే రామాభ్యు
దయమును జేసిపెట్ట కనియొక్క మానము కాకానని జనప్రీతి
యొకటికలదు సకలకథాసారసంగ్రహమునంద న్నరీతి పద్యములలో
నకకము లీరామాభ్యుదయమునందు కానబడుచున్న వానినొక్క
బాస నం దుగావారిండు నున్నాను—

సీ క కకకన్న సంతానంబుగావునఁ

గానకక న్న సంతా మయ్యె

సరయ గోత్రసదా సమై తోఁగుగావున

నరయ గోత్రనిధానమయ్యె నేఁక,

ద్వివికులాదరణవరి మంఠ గావున

ద్వివికులాదరణవరి మంఠ మయ్యె,

వివిధాగమాంత సంశయంబు గావున

వివిధాగ మాంతసంశయ మయ్యె

గటకటా దాకరణ సముత్కటకరీంద్ర

కటకలితా నధారాత్మకటకమార్గ

గామి యెల్లచరించు నుత్కటకరీంద్ర

కటకలితదాధారాత్మకటకతుల

ఈకి రేఫ కటకగోధముభేదమును పాటింపక యుక్తిపాసము
లందు యథేచ్ఛయగా మైత్రి కలుగజేసినాఁడు ఈకి కవిత్వరీతి
బెలుపుట కయి రామాభ్యుదయము న ని కొన్నిపద్యముల నిందు
ప్రాయంచున్నాను—

చ ప్రమద కెల్ల నగ్రశ్శుగభాధ హరింకగ వేటమై నర
 న్యాయునకు రా నభయ వానవె నక్కట! ధర్మముఁ చాలుఁ గుక్కట
 ట్ట మనుట యెంచి లిలట తటుక్కని ధారుణి వై చి సారమే
 యముల మరల్పఁ బంచె మృగి మాక్రియ మాన విభవండు ఘన్నుడై

అ ౩

ఉ అక్కట! కోనలక్ష్మితిరాత్మజ కాంక్షకన్న ముద్దులే
 జక్కననుచిరాచురుజంధురు డెక్కడ? యధ్వరాననం
 కెక్కడ? దైత్యసంహరణ మెక్కడ? భూరవరాంతరశ్రమం
 బెక్కడ? యెట్లు లంబ్రమనియె న్మృని? నో రెటులాడె నుతకు?

అ ౪

ఈ మిథ్య మధిత్యకాకటకవిస్ఫుటపాదపపుష్ప చచ్చసా
 గంధర్వం హేమధ తుమయకల్పితసంధ్యము బడమేరునా
 గంధర్వము చండకేసరినికాయనిరాకృతిభద్రదంతిద
 రాంధ్యముఁ గుంగఁద్రొక్కితి మహాగుణబోధణ సత్యభాషణ

అ ౫

ఈ చూచుటలే డశోకవనిఁ జొచ్చి యటుంజని చూచెదంగదా!
 యాచపలాక్షి న్జనని యచ్చటనుండియేని లెప్పు కే
 దా చతురాననుఁడు మొదలైన సుర్యు లెఱుంగఁ జిచ్చులో
 వై చడఁగాక యాయెఱులు వానరవీరులమ్రాల వై కునే?

అ ౬

12 వెల్లంకితాతంపట్టు

ఇతఁడు కవిచింతామణి యనులక్ష గ్రంథమును తేనున గొప్ప
కవి ఈతఁడు నైదికబ్రాహ్మణుఁడు, ఈరసి శ్రాద్ధి యబ్బయ్య, తల్లి
యెఱ్ఱమ్మ ఈకవి కృష్ణరాయన రాజ్యారంభకాలమునం దుండి
వాఁడు కొందఱతఁడు కృష్ణదేవరాయన కాలమునకుఁ బూర్వమునందె
యుండినది చెప్పదరుగాని యితఁడు తనకవిచింతామణిలో నైపథ్యము,
భోగినీదండకము జైమినిభారతము మొదలగు గ్రంథములకంటె యుదా
హరిణములు గైకొని యుండుటచేతను, జైమినిభారతమును గమించిన
జిల్లబుట్టి నవీరన్న కృష్ణదేవరాయన చింతితాతలకాలమునోనే
యున్నవాఁ డగుటచేతను, కాళింభట్టు కృష్ణరాయనికాలమునకుఁ
బూర్వమునం దుండినవాఁ యిట్లు తోచదు ఇతఁడు కవిచింతామణి
యందు వ్యాకరణమును, సందస్సును, కావ్యలక్షణమునుకూడఁ గొంత
వఱకుఁ జెప్పయున్నాఁడు ఈలక్షణవేత్త కవిచింతామణియందుఁ దన్నుఁ
గూర్చి నేనొప్పుపద్యము నిం దుదాహరించుచున్నాఁడు —

సీ శుచి యెఱ్ఱగూగర్భశుక్తముకామణి యుబ్బధీమణిమూఁడు దేవభుజ్జి,
పావనవశితశాలావతగోత్రుఁ డహార్యధైర్యుండు రామార్యతమ్ము,
దష్టభాషాక్షత్రీమూలబువర్ధండు పన్నతసాహిత్యచక్రవర్తి,
యనవద్యపర్వవిద్యాపారదృశ్యుండు విద్యజ్ఞప్రవాతశ్రుతాంకు,

సకల గారిదంతరాళవిశ్రాంతిశత
కార్తికకదంబ్రికాయతేక్షిరి శాంతి
హరినిభరం బాప్యవాణివిహారవసతి
తామసోల్లంఘి వెంకటాశ్రమకా

ఈతఁడు రచియించినది లక్షగ్రంథముగుటచే గొత్తవైపులేనిగూర్చి

ప్రాయట యుచితముకాదు అయినను ఇవి స్వరీతిఁ బలుపుట కయి
కవివితానుజమునఁ జేయవచ్చును నిం దాచారించుచున్నాను—

క ఆది బుర్రాశాగమములు

కేవలము సోరఁగాయకేతుక నునువఁ,

వాదలొ కవిచరులకు

మీదిని పెన్నెరు చాటి యుంచినగరిచున్

శా ని న్నాశింసఁగవచ్చు గోపవనయల్ నెయ్యంబుల నేర్పడిపె
నున్నా శీఁశిఁగొమ్ము ఇగులు కదాళోన్నపులై వచ్చెనర్
నెన్న మీగదమున్ ఇలం బొనఁగెద— మేగంబె రా రమ్మ మా
యన్నయంచును క్రేకెప్పై పొరి యో యున్నా నగు గృహిణిన్

13 కు మ్మ ర మొ ల్ల

రామాయణమును కైనుగూర రచియించిన యీ మొల్ల యొత్తు
యారి కేసరప్ప వామరు ఈ మ తపపుస్త కమును దెక్కడను దన
వంశమునుఁబ్రార్చి చెల్లకొనఁబోయినను, ఈమె కుల లవంశజాతయని
అర్థరగ వాడుకవిన్నుచున్నది ఈమె నివాసగ్రామము ఇగుపా
యి ఈమెయు తిక్కన సోమయాజులు భాకరియును చెవిఁగించి
నప్పుడు తేలికైన గుగానుండున కున్నుంగురునాథుఁడను సోమయాజుల
తండ్రియొక్కొమ్మవని రంగప్ప యనుగంధకారునిపుత్రవలన జన్మించి
రనియు, కొందఱు వ్రాసియున్నారాని యావ్రాత సరాధారమయి
నది ఈ మొల్ల తిక్కనసోమయాజులముద్రానే యుండని దయిన
పక్షమున,

“స్త్రాగుగోదాము నాచన సోము భిము
సత్యమంజులవాగుర్వ్య పన్న పాల్కు
రశికుఁడై నట్టి శ్రీనాథుఁడగునాము”

అని తనరామాయణమండలి కవిత్వమిట్టి, దిక్కనగోమయా
కించుమించుగా నిర్మాణసంవత్సరములతరువాత నున్న శ్రీనాథుని
స్తుతిచుట సంభవించనేరదు కాబట్టి మొల్ల శ్రీనాథునికాలమునకుఁ
దరువాత నున్నదనిటకు సంహేయము లేదు ఈయె కృష్ణదేవరాయల
కాలములోని యుల్లసాని పెద్దనాదుల చెప్పరిని గుర్తించి యుంక
పోవుటచెల్ల మొల్ల యాకాలమున కంతో తరువాతిది కాదనియు స్పష్ట
పరుచున్నది ఈయె కృష్ణదేవరాయల కాలములోకే యున్నట్లు కథ
లనేకములున్నవి మొల్ల యాకాలమునందలి కాదని సంశయించుట
హేతువులేయు గావరాచరమచ, ఆకాలపుకవులను స్తుతింపఁగలగు,
ఆయె కృష్ణదేవరాయలకాలమందే యున్నదని నిశ్చయింపవలసి
యున్నది ఇప్పుడున్న తెలుఁగుగ్రంథములను బట్టిచూడగా, ఆంధ్ర
కావ్యములను జేసినవ్రేలలోనెల్ల నీమెయే ప్రాచీనురాలుగా గానఁబడు
చున్నది. ఈయె తన రామాయణములో,

“
గోక్ష
వరపుశ్రీకంఠమలైశువరముచేత
నెఱిగి విత్వంబు చెప్పంగ నేర్పినాను”

అ) చెప్పకొనుటచేత నీమె నివాసస్థము నెల్లారిమండలము
లోని గోపవర మని తెలియనచ్చుచున్నది ఈయె కవిత్వమునుబాది
తెనాలిరామకృష్ణుఁ డింటిపేరును గూర్చి యడిగి యాజ్ఞించిన స్లోక
కథ కలదుగాని యది యిం దుదాహరింపఁదగినది కాదు అక్కడక్కడ
గానిన్నివ్యాకరణదోషము లున్నను మొత్తముమీఁద నీమెకవిత్వము
మిక్కిలి మృదువయి మధుర మయి రసవంతముగా నున్నది ఈరామా

౧౪. ఇందును గొంతకొలముక్తిందటివఱకును విధిబడులలో బాలురకు చమునుగాఁ జెప్పించిరి ఇది పురుషులు దెప్పినగ్రంథములలో ననేకములకంటె మనోహరమై ప్రాశస్త్యమై యున్నది మొల్ల రామాయణము నంతటి కొన్నిపద్యముల నీ చుదాహరించుచున్నాను—

౧౫. రాజులు కాంతియందు, రతిరా లు రూపమునందు వాహినీ
రాజులు దానమందు, నృగరాజులు క్రమకేళియందు, గో
రాజులు భోగమందు, దినరాజులు సంతితేజగుందు, రా
రాజులు మానసుంక, సగరంబున రాజగుచు లంఘు—

దాశా.౧

సుదీగొని రాముని ముఖ నోట ధారా చూచి నాని
౨. ౩. కారత దయ్యెట పన్ను నలిపానరేణుని
యొక కన్యకనో నది యెట్లగునోయని సతయూత్పత్తిడై
శిశిగె గుహుగా రామపదకింబయగుంబు భయంబుపెంపున

అమోఘ

౧౬. చంద్రుడై త్యనాథులు ౭౦దట్ల వందఱు చేసి బ్రహ్మ బా
ధించెద గోతిచాలగుం దెప్పుంగ నేసెచి భూతలంబు గ్ర
క్కించెద తైలమాలముల గీ టపడించెద భూమిచందనన్
గాంచెదఁ దుగ్ధిల్లక్షము కంజహితాస్వయవారిచంద్రమా

అవస్థానం

౧౭. సాలముపొంత నిచ్చి రముపత్నముఁ డి మ్యోవోనీ శబ్దని
స్కాలముగాఁగ విద్దినిచి ముష్టియు దృష్టియుఁగూర్చి గోత్ర భృ
హ్మలము ప్రజచాలిపోఁ గూలునిధంబునఁ నాలనేసె న
వ్వారి బ్రతాపశిలి మృదువందనశీలి సురాలి మెచ్చుగళ

శిష్యుండాశం

శా వీరాలాపము లా నేల విలు నా విప్లవకాశంబుగాఁ
 భారావారముఁ గట్ట రాసువుడు శంకరాని దీపంఁగా
 ఘోరాజ్ఞ మహాసి లాభకవినిన్ శోభింకయుంబుగాఁ
 గ్రూరాత్మంబు మస్తముల్ దానిమి భుక్తులైట్టు భూత ధికిక
సుంకంబం

మ లవఘం దుష్టానాదంశయం బ్రహ్మాత్మంబుసంధించి యొ
 య్యుఁ గర్ణాంతముగాఁ గం దినిచి ప్రత్యాలీ, పాపము
 దనుజాధీశ్వరులైన సుధ్యము వశం దాశంక ఎక్కురాంబుగాఁ
 గాని విజృంభెనె ఎడల్పి తీవ్రతరమాకోపంబు దీపం గళక
య్యు

14 విదుపర్తి నోమనాధుడు

ఇతఁడు శైవ బ్రాహ్మణులు, పిఱవర్తి బసవనారాధ్యుని పుత్రుం
 ఇతఁడు పాల్కురికి సోమనాధుడు రచించిన ద్వితీయ బసవపురాణ
 మును తెనుఁగున శేషాశ్వాసముల చద్యకావ్యముగా రచించెను
 పాల్కురికి సోమనాధుడు రచించిన పండితారాధ్యునిత్రము మొద
 లయిన గ్రంథములను శ్రీరాధాదు లీక్షింపఁ బూర్వముచంకుఁ బద్యకావ్య
 ములనుగాఁజేసిన ప్లవసవపురాణవీరయం దీక్షిని యీక్షింది ధన్యముచే
 తొప్పియున్నాడు —

నీ పరచించె నై నిని శివాదస్తవం క పాదమున శేషయుక్తినిని
 హరభక్తి వైదికం బస శ్రుతు లిశి చెప్పెఁ బ్రదిభ సోమేశ్వర
డారాధ్యపరిత

సరవి శ్రీనాథుఁ డాచరిత్ర పద్మకావ్యముచేసె ద్విపదలు తఱుచునిలిచి
యాతఁడె పద్మకావ్యముచేసె నై ధిష మంచితహం వాక్యములుఁ బెట్టి
సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమనుకవి
గరిమ బసవపురాణంబు గణనఁజేసెఁ
గావఁ మార్చివాక్యము గేఱుగతిర చించు
వారి కాదివాక్యములు వచ్చినెగడు

‘సోమగురువాక్యములు పెట్టి భీమనుకవి బసవపురాణంబు
చేసె’ నన్న పలువాక్యములు పెట్టి వేములవాడ భీమకవి పన్నయధిపతి
కుని పలుములోనివాడుగాక పాల్కురికి సోమనారాధ్యున కెంతో తరు
వాత నుండివాఁ డయిట్లు విన్నవగుచున్నది ప్రతాపరుద్రునిగా
యుగ ప్రతాపరుద్రుని మంత్రులలో కొకఁ డు లే శిష్యుఁ డను నయిత
రంగమూలం యన్నది సాధుని సాహాయ్యముచేత పాల్కురికి సోమ
కవిగారి గ్రంథకర్త పూర్వంక దోకిపర్తియను నగ్రహారవిద్వంశు
ఈయగ్రహారమునకుఁ దరువాతి భాగము కలుగఁగా గ్రంథకర్తయొక్క
యంత్రాతయైన సోమనారాధ్యుఁడు ప్రౌఢదేవరాయన రాజ్యకాలములో
గాని మరల సంపాదించెను ఈసంగతి బసవపురాణములో వ్రీక్షించి
పద్యమునందు జెప్పఁబడినది

అదిన్ బ్రతాపుఁ సిచ్చిన

యూదోశిపురంబు గను నంకిలి సోక

మోదమునఁ బ్రౌఢరాయను

హీదయితునిరలనఁ దెచ్చె నెల్లరు నెఱుంగక

కృతికర్తయైన సోమనాథునితల్లి బసవయ్య, బసవయ్యతల్లి
దేవయ్య దేవయ్యతల్లి సోమనాథుఁడు కాబట్టి ప్రౌఢదేవరాయన
రాజ్యకాలములో దోకిపర్తి యగ్రహారమును పతల సంపాదించు

యీ సోమనాథుడు కవి ముతాత ప్రౌఢ దేవరాయుడు హాణిశకము
 గర. ౨౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని గర. ౪౨ వ సంవత్సరమువఱకును
 రాజ్యము చేసినాడని, అతని రాజ్యకాలములో నుండిన సోమనాథుని
 మునిమనుషుడు తరువాత చతువం బెబ్బది సంవత్సరముల కుండి
 యుండును కాబట్టి యీ కవి గ. ౧౦ వ సంవత్సరప్రాంతములఁ గ్రువ్వు
 దేవరాయని రాజ్యారంభకాలములో నున్నాఁని చెప్పవచ్చును బసవ
 పురాణకథా యక్షణ బసవేశ్వరుఁడు శ్రీశైలమునకు పశ్చిముఖ
 నుండు హింగుళేశ్వరగ్రహారము నందు వాచును చేరుచుండిన శివభక్తుఁ
 ఁ యివ మంశంకి మాదిరాజను బ్రహ్మణుని పుత్రుఁడు ఇతఁల శివుని
 వ హసమైన నందియొక్క అంశముచేత భూమిమీఁది నవతరించెనని
 శైవులు నమ్ముచున్నది తెలియదు. లియన కవనమునను చేయఁ
 బోయినప్పుడు చేపింకి తాను శివునిదవ్వ వేఱకొని గురువునా సంగీ
 రింప న నిరాకరించెను ఇతఁడు పెద్దవాఁడయిన తరువాత మిగిలిన
 శతాబ్దమునందు కళ్యాణపురాధీశ్వరుఁడుగా నున్న బిజ్జలరాజునొద్దఁ జేరి
 మూలిన దం గాయకుని కూతు యన గంగాబను నివాసము చేసి
 కొని కర. ౫౬ బిజ్జలరాజును మృతియయ్యెను ఈతఁ యీ దక్షిణ
 వాందూర్ధామునంగ పీఠశైవమునొద్దారింఁగా చేసినవాఁడు ఈ
 మేనల్లుడయిన చెన్నబసవన్న గొడ వీరశైవమును దేశమునందంతటను
 వ్యాపింపజేసెను బసవపురామునకు బసవేశ్వరని మహామ లనేక
 ములు చెప్పఁబడియున్నవి

సోమనాథకవియొక్క గీత్యరీతిఁ జూపుటకయి కొన్ని వద్యముల
 నిందువాచరించుచున్నాను —

౧ భావశతాంతశేఖరు నఖంకమహ ద్వయెకాని యాత్మ వే
 తొండు దలుపఁ గెన్నును కయోజనవా స్వియదున్దాచుచు

ద్రుంఁ దురత్యయోరుభవనోన్మహారమనప్రచారుఁడై
 మంఁగి నాదిగాఁ గుణమంతవందితుఁ డొక్క చక్కరిన్ - ఆ ౧

ఉ స్త్రీ పట్ట కంక శృంగధం ది మా లలు ల్లొంగుచో
 పైకితి గంగముల్ యీ బీరము తిప్పఁగఁ బట్టి తేనీయుక్
 గొంగుకుగిరింబు ధరిఁచాలఁగ నా బసవన్నయో - చే
 కులఁ గాలుతెల్ల వివభ కులకఁ బిరుదంబుగాపుగ్గ - ఆ ౨

శా ఆ రదాశ్రువయోగి పట్ట గొడువన్ హర్షోత్తరోమాంశవ
 శ్రీ నెమ్మొక భూషణఁబు లుచ్చిర్దగ్గరుదగ్గద
 ధ్వానమున్ గురుకర్త సత్వముటగాఁ గాత్పగ్యముఁ భక్తియున్
 లోవన్ శీర్షానయున్న యాత్మకుకు నాలోకించి మై పెంచుచు - ఆ ౩

15 చిదుపర్తి బసవకవి

ఇదఁ బ శైవబ్రాహ్మణుడు బసవపురాణమును పద్య కావ్య
 ముగా రచించిన సోమనాథుని కమ్మఁగఁగింప పానాద్యుని పుత్రుఁ
 కాబట్టి యీ కాగియు సంచరించుగా సోమనాథుని కాలమునందె
 యున్నవాఁగుటచేత ౧౫౨౦ వ సంవత్సరప్రంతమునం తున్నవాఁడని
 చెప్పవచ్చును ఇతఁడు పాల్కురికి సోమనాథుఁడు రచించిన ప్రభు
 లింగలీలను తెనాలి నైదాశ్యాంముల పద్య కావ్యమునూ రచించెను
 ఈ గ్రంథ వింశతీయందు బసవేశ్వరునిని బసవేశ్వరుని మేనల్లుఁగఁగింప
 చెప్పబసవన్నకును గురువయిన యల్ల శుభ్రభోను పంగముదేవయొక్క
 కథ చెప్పఁబడియున్నది ఎడపర్తి బసవకవియొక్క కవనవిధము తెలి
 యటకై ప్రభులింగలీలనుండి కొంపనూడు పద్యముల నుదాహరించు
 చున్నాను —

౬ పురుషునిన్ని పల్లెయలు నొల్లక సల్లెలితాంరగ్గలై
 ఘోరతరాటగిఁ ఘనసంగమములన్ సయ్యెళ్ళచెంత శృం
 గా వంతున్ భయదగహ్వరినీమఁ దపంబుఁ జేసె పెం
 తరువుహమునీశ్వరుండు త్కలుఁ దిత్తఱు సందె న్నజ్జి ఆ గ
 ౭ ది తనరొజ విష్ణుముఁ జేరిచి మాపులు ప్రాణలింగమున్
 మా తలగఁజూ భవముఁ కంచుత్తెయ్యెనంగి నంగమున్
 రి తలు చేసె యె దును రింపఁగ నేది తేని నినయ
 త్కృతము లంగము రి పిల యొక్కఁ జేయ నుచురానునా ఆ ౭
 ౮ సవరణ్యా భవనీయసుందరమునన్ భక్త సదాభోజుం
 బులారంగ వొనర్చుజంగములు లాక్కొన గణేటిన్
 విడువంగఁ గా కౌతాసు ము రి వాఁడొచ్చి మా
 గుమనస్థి నె రంగంక గదన న్న యుగా జేరితిన్ ఆ ౮

16 కొట శివరామయ్య

ఈకవి సాంకేతి భావన కను గలుగఁజ్వనముల ఎల్లకావ్య
 మును కనుచెను ఇంద్రుడు శూద్రుఁడు, కాశికకోత్రుఁడు, గోట బా
 నయ్య పుత్రుఁడు, కాళవాస్తవుర వాసుఁడు ఇతఁడు తాను కృష్ణ
 దేవరాయల కాలములో నున్నట్లార్జిటించి శిష్యుఁ నని గ్రంథముల్
 శిష్యుకొని యుండుటచేత ౧౫౨౫ ౧౫౫౦ వ సంవత్సరములకు మధ్య
 నుండియుండును నానందోపాఖ్యానమునంగ లక్షణ దుష్టము లైన
 ప్రయోగములు కొన్ని కా జెందువచ్చు కవిత్వము మృదువుగానే
 యున్నది ఈ గ్రంథముగంజలి రెండు మూడు పద్యముల నిం దుగానా
 రించుచున్నాను—

ఓ గారెలు బూరె లిడెనలుఁ గమ్మనిదోసెలుఁ జక్కె లంబులు
జారులుఁ గూరలున్ ఘరసంబులుఁ దేనెలుఁ బాకంబులున్
సారెలుఁ బాయసాన్నములుఁ బక్కెన లప్పకంబులున్
బేరనపతులుం బెత్తగుబిళ్ళలుఁ జల్లపరుచుజ్జగల్

ఆ ౧

ఉ సావము కేయవల్దరుఁ యల్పముఁ బెద్దలు చెప్పిన స్మరణ
కోముకాట వారియెడఁ గుత్తుబంటినిపంబు గ్రమ్ముచున్
బావము గీన మేడది నొం బిడి తీవము చాటిపోయి యె
దాపున నెందుఁ గోవునొ నిదాన మెఱుంగ రివేటిబోధనల్

ఆ ౨

మ జనునెంటం బురసిధుం జనుచు భాస్వత్ప్రకాశవీనో
దము లీక్షింపుచుఁ జూడఁజూడఁ కుటియుం గుండో లింబులై
భ్రమ కల్పించుపురీచి కెములగిం బ్రాజ్యగ్భ్రతాసీతుఁడై
యముం గన్గొని ఎల్కొనె యమి సుకరానందసాద్రోకులన్

ఆ 3

17 కుమార దూర్జటి

ఈకవికి నబి నుయినవేగు కేంకటాచ్యుడు ఇతఁడు పాశచాటి
నియోగిబ్రాహ్మణుడు, కాళియ మాత్యుం పుత్రుఁడు, దూర్జటికి
వాత్రుడు ఈకవి యీతవీటిరా జయిన చినకేంకటాద్రియొక్క శోభిక
మీఁదఁ గృష్ణరాజవిజయ మనుపేర కృష్ణదేవరాయల చరిత్రముచు
శ్రీరామాంకితముగా రచింపెను ఈతని కవిత్వము మిక్కిలి రసనంత
మైనది ఇతఁడు కృష్ణరాజవిజయ మనెడి యీ సూలుగాల్వాసములగ్రంథ
మును నూత్రమేకాక సావిత్రీచరిత్రము ఇందునుతీవీవ హము మొద
లయిన గ్రంథములుగూడఁ జేసెనట్లు తెలియవచ్చుచున్నది కృష్ణరాజవిజ

యమునంగలి యొకింది కవిస్తుతి పద్యమువలననే యొకనియొక్క ప్రాధేయ కైట భుజున్నది—

నీ వాక్కుననుండు గువాని నిక్కంబుగా నల్లబ్రహ్మ దేవుడేయని నతీతరు
గూడలీంద్రసమాఖ్యఁ గొనువొందుకవివిద్రు పనువొంద శేషాహి
యన తఁద్రు

శ్రీ గవిభ్యాతిజెన్నొండుబుధవర్మబుధుతో త్రముడటంచుబుజ్జగింతు
కూర్జటిప్రాధేయే హరితుండు గువాని నాత్మార్చివ్రుండు సంస్మరింతు

నవని మిటియును వెలసన యాంధ్రకవుల

నాధునిక పూర్వకవుల యశోధునిల

సారసాహిత్యసాహిత్యపరిణి వెలయ

వర్ణన లోనర్తు రమణీయవాక్యములను

ఈకవి తన్నుఁగూర్చి కృష్ణరాజవిజయమునం దీక్రిందిరీతిగాఁ జెప్పినాఁడు—

నీ నను భరద్వాజోత్తమ సదాపస్తంబనూత్తమి బాంధవప్రేతనాత్మఁ
బాక నాఁ టాశ్వేపవంశప్రసీద్ధుని కూర్జటిప్రాత్మ బంధునిచరిత్రు
సద్గురుకారుణ్యసంప్రాప్తపద్యాంహారుని శ్రీకాళహస్తినిలయు
చిత్రనూనాంబికాశ్రీనిరానుగ్రహసాదితకవితారసజ్జహృదయు

సారరచనాధునిఁ గుమారగూర్జ

టిప్రధాన గ్రంథుఁ బటింపీర

మహితసత్కీర్తి గాళియా మాత్యపుత్రు

వేంకటాచ్యుని బిలిపించి వేడ్క నయె

క బాలుడ పయ్యును విద్యా | శీలుడవు గభీరమధురశృంగారకళా
లాలితచాతుర్య కవి | త్వలోచననిపుణ వేంకటాచార్యుడే

† చిత్రముగాఁగఁ బిన్నపుడఁ యెల్లివౌ రసము లెప్పంగ సా
విత్రిచరిత్రము మిగుల పేడక నిందుమతివివాహమున్

ప్రాంతమునందు రవియింపబడి యుండును ఈ కవీయు ౧౫౬౦ ౭౦ సంవత్సరముల వయసు జీవించియుండునని యూహించుచున్నది ఈ కవి కవిత్వము మృదుమధుర వాక్యరచనాధురీణమయి కర్ణరసాయనముగా నుండును అతని కవనభార శని దెలుపుటకు గృష్టిరాయ విజయములోని చెండుమూడు వద్యము లిందుదహించింపబడుచున్నవి—

ఉ రీవిగ నొకవారును గడిగిదిరహివ వెలుగోటివార లా
రావెలవారు గూడుకొని రాత్రిగల్ చతురంగసేనతో
సేనగఁ జూచినన్ దివియ నెంతయు శక్యముగాని కుర్చుమా
భూవరశ్రావి కాంచి యొకపూటనే కీసేదనంచు నుగ్రుండె

శా బొరా మాచితిగాదె రాయలబం బొకార యేనుంగు ల
య్యారే యీ చతురంగసంఘము లహఃహః కున్నెవారల్ బభీ
ధీరుల్ రాజకుమారు లంచు మది నెంతేనదృఢం బొందుదున్
బోరన్ శక్యమే యీ చాలమణిగో భూరిస్థిరప్రాశ్నిమృత 3

మ చెలువల్ తోడ్కొనరా మోఖులతమంజరధ్వను ల్మించఁగాఁ
దభుకుండెక్కు మెఱుంగుటద్దములపైఁ దాటంకరత్నదుర్మతుల్
వెలయం దా గజరాజపుత్రి యగురీవిం దెల్పుచందాన వ
వై లతాంగీమణి మందమందగతులన్ శృంగార ముప్పొంగెగన్ ఆర

18 దోనూరి కోనెరుకవి

ఈ కోనేరుకవి కెలుగున బాలభాగవతమును రచించెను
ఇతడు ఏయో బ్రాహ్మణుడు, శ్రీవత్సానుడు, ఆస్థిలాయ
సూత్రుడు, కోనూరి న గయ్యమంత్రి పుత్రుడు కవి తనవృత్తాంత
మును బాలభాగవతమునకు యీ క్రిందిపద్యము నందుఁ జెప్పకొని
యున్నాడు :-

సీ శ్రీమదహోబిల్ద్రవ్యసింహానమగ్రకరుణావిషేషకాశమహితు
భానురసంస్కృతిప్రాకృతాదికశాస్త్ర భాషాకీర్త్య సాభాగ్యనిపుణ
జనపద్మతాశ్వలాయనూత్రపాపన శ్రీవత్సకోత్రాబ్ధిశిరకరుని
సారస్వవినుతు దోనూరి నాగయమంత్రిపుత్రుఁడై కట్టి బుణ్యచరితుఁ
జత రథోనాయకాసాస సకలసుజన
నందితుని పన్నుఁ గోనేరు నాధిపతుని
సరిఁ బిలిపించి సత్కార మాచరించి
కలిక నటని గంభీరభాషణముల

ఇట్లు కవిని బిలిపించి గ్రంథరచన చేయుచున్నది తిరుమలరాజు
ఈ తిరుమలరాజు వసుచరిత్రము కృతినందినయతఃకుఁగాక యాతని పెద్ద
తండ్రి కమారుడయిన ముత్యయోగ తిరుమలరాజు బాలభాగవతము
రంగుఁ జెప్పఁబడిన పంశానుక్రమమునుబట్టి యూర్వీణి బుక్కరాజునకు
తిమ్మరాజనియు, కొండరాజనియు, శ్రీరంగరాజనియు ముగ్గురు కొమార్లు
గలరు వారిలో నగ్రజుఁడయిన తిమ్మరాజునకు భార్యయైన గోపమాంబ
వలన తిరుమలరాజనియు, వీర్లరాజుయు, చినతిమ్మరాజనియు, పాప
తిమ్మరాజనియు నలుగురు పుత్రులు గలిగిరి వీరిలో జ్యేష్ఠుడయిన తిరు
మలరాజు కాలముగల దీ బాలభాగవతము రచింపఁబడినది ఈ తిరుమల
రాజు తండ్రియగు తిమ్మరాజునకు తమ్ముడయిన శ్రీరంగరాజునకు కోన

రాజు, తిమ్మరాజు రాసురాజు, తిరుమలరాజు, వేంకటరాజు అని
యెదుగురు కోసుకులు వీరి కోసుకనవాడైన రామరాజు కృష్ణదేవ
రాయల యల్లుడు ఈ రామరాజువద్దే వసుచరిత్రమును రమించి
రామరాజభూషణుడు మొదట అస్థానవైశ్యరుడుగానుండ యాతని
మరణాంతర కుతని తమ్ముడైన తిరుమలదేవరాయనికి ఎనుచరిత్రము
సంకీర్తము చేసి గు దీనినిబట్టి చూడగా శ్రీరంగరాయల పుత్రులైన
రామరాజ తిరుమలదేవరాయలు, తిమ్మరాజుపుత్రుడైన తిరుమలరా
జును పినతండ్రి పెదతండ్రి పుత్రులగుటచేత సచుకాలికుని యేర్పడు
చున్నది వీరికో రామరాజ స్తుతకము ౧౫౪౨ వ సంవత్సరము మొం
టుకో ౧౬౬౦ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసి యా సువర్స
రమునందు తాలికో యుద్ధములో మృత్యు పుటచేతన, ఆతనితమ్ము
డైన తిరుమలదేవరాయలు ౧౫౬౪ వ సంవత్సరము మొదలుకొని
౧౫౭౩ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేయించుటచేతన, తాలి
భాగవతమును చేయించిన తిరుమలరాజునహిత మిందుమించుగా
౧౫౮౦ వ సంవత్సరప్రాంతమునందవగా నదునాటవత తాబ్ద కుధ్యమునం
నుండియున్నాడనుట స్పష్టము కడవమంతుము కోన కడవ పట్టణము
నకు పశ్చిమోత్తర దిగ్భాగమునందు ౧౬ మైళ్ళ దూరములోనున్న
యెట్టిగుడిచు గ్రామములోని విష్ణ్వలయుములోని శాలివాహనశతకము
౧౪౭౩ వ సంవత్సరమునందవగా హూణశతకము ౧౫౮౦ వ సంవర్స
రమునందు తిమ్మరాజు కుమారుడయిన తిరుమలరాజు దానము చేసి
నట్లున్న శీలాశాసనముగా ఈ యంతమును స్థాపించుచున్నది అయినను
బళ్ళారిమండలములోని విజయనగరమునందలి హాదారరాముని దేవాల
యములో ముఖద్వారముయొక్క దక్షిణపు గోపీమీద తిమ్మరాజు
కుమారుడయిన తిర్మలరాజు శాలివాహనశతకము ౧౪౮౨ వ సంవత్స
రమునందు దానముచేసినట్లు శీలాశాసన మొకటి కానబడుచున్నది

దీనినిబట్టి చూడగా నితఁడు రామరాజు పెదతల్లికిఁగూడఁ జగటుచేత రామరాజుకంటె పెద్దవాఁ యైనట్టును సామంత రాజులైన యీ తిమ్మరాజు ముంగుగా మృత్యుఁడగుటచేత వానిని కుమారుఁ డయిన తిరుమలరా రామరాజుకంటె ఎదిసినవత్సరములు ముంగుగానే రాజ్యమునకు వచ్చినట్టును, ఈసంఘటనగియున్నది అందుచేత నీ తిరుమలరాజు స్త్రీ శకము ౧౫౨౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౪౧ వఱకును రాజ్యముచేసెనట్లు సూఢీగా చెప్పవచ్చును కాబట్టి నోనూరి కోనేరు నాథ కవియు పదునాఱవ శతాబ్దముయొక్క పూర్వార్థముగదేయుండి, తిరుమలరాజయొక్క రాజ్యగంభీరతలోనే బాలభాగవతమును రచించి యుండును బాలభాగవతము తిరుమలరాజయొక్క ప్రేరణచేతనే రచియింపఁబడినను, అది తిరుమలరాజున కంతయు చేయుటచేత యాతని ప్రార్థనమీఁద చుట్టఁ జూచిన యాతనితల్లికి నెమ్మరాజున కంకితము చేయఁబడినది తెలుగు పుస్తకములయందును తెలుగుజానామాలయందును తిమ్మరాజునక, తిరుమలరాజునియు, తిరుమలరాజునకు తిమ్మరాజుయు యశేచ్ఛముగా పరమాయపదములవలె వాడఁబడినవి సంస్కృత పండితులయిన హూణునిద్వా ను లొకరు రామలింగోటలో నొక గ్రంథమునకు దక్షిణముగా నోడలోఁబూర్చిన సుమారు నలువదియొక్కయమగల పాదమును మూలముల వెలయును గల రాతిపలకమీఁద చెక్కిన తెలుగు శాసనములా^క

“శ్రీమతు మీసరగండగొత్తై గింగయ్యశైవారు పెద్దమానపురము నందు ముఖసంకథావిసోదంబుగ శ్రీనివాసరాజ్యము చేయుచుండగాను తద్రాజ్య రక్షణకుఁ జేరిన శ్రీనారాయణజేవ దివ్యశ్రీపాదపద్మా రాధక సకలజు ప్రసిఠులకి సలబలసాధక సకలదముసాధక భుజ్య ణణసనాధ విర్గలనాథ భూన భుండు ఆదానాని తిరిగికి మాగుద హోలుగదుర్గాలు సాధించి తదనంతరంబు రామూరి కట్టణ కట్టినాభి

ముఖుండై సుఖరంగభావినోదంబున కృష్ణవీరాభ్యము నేయుచునుంటే
తళవర్తంబులు ౧౨౧౬ అగు జయసంవత్సర మార్గశిర శుద్ధ దశమి
రవివానరంబునంగు స్వరాష్ట్ర సమస్త ప్రజావృత్తాభిము గిరిగుర్గము
నిచియించెను ”

అని కాకతీయప్రభువుల కాలమునో చాలివానాన తళము
౧౨౧౬ వ సంవత్సరమునం దుగా స్తుతము ౧౨౨౪ వ సంవత్సర
మునందు గొత్త గంగయ్యయు నొకానొక విర్ధిలరాజును ఈ స్తుతి చెప్పి
బడి యుండుటచేతను

ఉ “బొంకనధర్మం దనుగఁబోవని క్షుగశాయి యాఁబో,
గొంకనయర్జునుండు కఱకుండులు లేచితళంపు దెన్నెఁబో
గ్రుంకనిభాషణ్యుని గోరనజిహ్వఁ దవంగఁబొల్పు ధ
ర్మాంకుండు విర్ధిలజీవరాగణి మానధనాగ్రగణ్యుఁడై
మ తనకు న్నెచ్చెలి యెక్కిరింపఁబుం యిర్మోహబంధంబు పో
ననివాఁడై హరి విర్ధిలేశ్వరుండు తద్వంశింబునన్ సంపదల్
తనర న్నెల్లడియే న్నంబు లగువంతం దిమ్మజహాలనం
దవఁడై విర్ధిలరాజమూర్తి పాలించెన్ ధర్మావనోద్యోగితన్”

ఇత్యాది పద్యములతో బాలభాగవతమునం దొకవిర్ధిలరాజు
వర్ణించఁబడియుండుటచేతను, ఆవిర్ధిలరాజు యీర్ధిలరాజని భ్రమించి
యీకలయు విర్ధిలరాజును పగునొల్లవకతాబ్రాహ్మరంభమునం దున్నట్లు
వ్రాసియున్నారు కాని వాని వివరించినకాలము పరియైనది కాదు
కాకతీయప్రభువులకాలములో నున్న విర్ధిలరాజ వేటొకఁడు కాని
యీతఁడు కాదు అతఁ డొకవేళ రంగారామాచార్యకృతిక రియగు
కోనెబ్బధరాజుతోడైయెవ విర్ధిలరాజయిన సంభయమిట్లప్పును కోనేరు
కవి తనబాలభాగవతమునందు నడుననవత తాదారంభమం దున్న శ్రీనా

కుని బూర్ని వినిగా తుతించియున్నాడు శోకరుకగియు విల్లలగా ను
కును పగివాన్గవ శతౌద్ధారంభముననే యుండి పక్షమున తరువాతి
పాముసంవత్సరములకై యిగా ఎదు సేవశతౌద్ధములో నున్నశ్రీనా
థుని బూర్నికవినిగా పరిగణించుట సంభవించి యుండదుగదా శి
తాబ్బి యీకవి యివాణవశతౌద్ధముధ్యమునం గున్నాడనుటయే
విశ్వసనీయము ఈతనికవిత్వ మంగ్రథధర గలిగి స్థానయరంజకము
గానే నానందముచేసి ధిష్ణుడు వాలబాగవతములోని రెండుపద్య
ములనుమాన్ది మిం దుదాహరించుచున్నాడు—

చ కలియును రాజచిహ్నములు గ్రహించి మా భయముతాగ్రము
గ్వలుఁ గయి తిత్సనాబ్జములపై నిజవాస్తము చేర్చి దేవ నీ
లలితకృపాకపుత్రక ధర్మధర్మం బుచ్చి యంతికో
జలములయొక్క ధుళిగ్రాహితసంగతి నుయ్యె చుదీచుచి తమున్ ఆరి
మాన్యుల మిచ్చెఱుంగ కవమాసముచేతకు దుష్టజ్ఞతా
దైన్యము కలె మాకు సనుతాఁము నొదకుఁ గీర లింక నే
య్యము నొల్ల మేమియును నచ్చుటఁ గ్రహ్యణశేరగలు సా
జ్య ముగ్రివాంపుఁ ని సారెక్క బ్రాథననే ను నత్తటిక్ ఆ ౨

19 పింగళి సూరనార్యుడు

పింగళిసూరన్న నియోగిబ్రాహ్మణుడు, ఆవస్తంబసూత్రుడు, గౌతమగోత్రుడు. ఈతనికాత సూరన్న, తల్లి యమరన్న, తల్లి యబ్బమ్మ, అయిన, ఎఱ్ఱన్న కమ్మలు విష్ణుపురాణమును రచించిన వెన్నెలగంటి సూరన్న తరువారే నున్నందున, ఈతని పింగళి (వెనుకటి) సూరన్న యంగరం యోగనాథుడు చెప్పిగాని యగి నది గాదు. ఎంగళి యనునది ఈవియొక్క గృహనామము. ఈతనిపూర్వులును ఎంగళివారనియే చెప్పబోయి వచ్చిరి. ఎంగళియనునది కృష్ణానగరమునని యొకయూరు కాబట్టి యీక్రామనామమువలనైతే యీకవివంశమువారి కంటపంటివేరు గలిగినది. ఈకవి ప్రభావతీత్రప్రద్యమునందు తనవంశమునకు మూలపురుషుఁ డయిన గోంకనామాత్యుని పరిచయము, ఆతనిని ఎంగళిపురాననిగా నీక్రింది పద్యమునందు చెప్పి యున్నాడు—

* ఆగౌతమగోత్రంబున

నాగమనిధి పుట్టె గోంక న మాత్యుఁడు న

గోంకక్షేత్రవామ్యున

మాగతిఁ బింగళిపురాకుండై యతఁ డొప్పెన్

ఈఎంగళి గోంకనామాత్యుఁడే వేకియనుదానిని దానినిగా నేటి నట్లగ్రంథములోని యీక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పబడినది—

ఈ పే ర్పలయంగ నామచుడు పింగళి గోంకబుత్తముండు గం

ధర్వ నాథుఁ డై బెకియనుదానిని దానిగా నేలె యోగితా

గధర్వనుభావుఁడై వెలుపె గోపకుమారునిఖండవర్ణన

బర్హపునిండువెన్నెలలపై నెఱిమూసడుకీలపంపడన్

ఈటింగళివారి పేరికథను ఎరు లీప్రాంతములయందు విశ్వసనీయము వాడుకగా చెప్పుకొనుచున్నారు పింగళి గోంకనామాత్యుఁ ఁకవాఁ ఁరిణ్యములో సంపర్కించుచుండగా, అతని కొకసుందరమయిన పూస దొరికినదట అతఁ డాపూసను పెద్ది తనపెట్టెలోనే దాచె నట ఆదిసముపండ్ల పేరి యనువేదితో నొకతెవచ్చి వారియిటు దాసిగా కుదిరి మిక్కిలి విశ్వాసముతో కనులుచేయ మెదలుపెట్టెనట ఇట్లు కొంతకాలము జరిగిన తరువాత గోంకనామాత్యునిభార్య గర్భ వాయై ప్రసవసమయము సమీపించినప్పు డాపురుటింటిలో వేసిన కాకా పెట్టెరనియు, అది య కావలియున్నదిసముఖలో కొకగాఁదాత్ర తాను కయిగిందినలమునుండి లేవక నాలుకకు దీర్ఘముగాచాచి దానితో గీడ పెంపనప్రసాదించెననియు, అదిమాచి చూచు గార్య భయచేరి ౭౪ ౧ వృత్తాంతమును మఱునాడు పరకొ చెప్పెననియు, అందువారిద వారు దాని కెలాగునైన వదల్చుకొనలేనని యెటువంటి యపార్థము లయిననుట చెప్పెను పేరి ఎనికెల్ల నిమిషములో నిర్వహించుచు వచ్చెననియు, అందువారిద వారు దానిని వదల్చుకొను సాధనములేక కాశికిపోయి గంగ కెక్కుని దానిని దూర దేశమునకు ఎం యది లంట లేనిసమయమందు సమస్తసామగ్రితోను పోరుగూరి లేచిపోయిర యు, ఇంతలో పేరి కాశినుండి గంగతీసికొనివచ్చి యింటివారు పోరుగూరికి ప్రాప్తవచ్చు డంట దిగవిడిచిపోయిన నలుపు రైతలేని పెద్దరాతిరుబ్బు రోటిని నెత్తివారిద పెట్టుకొని యిది మఱిది వచ్చితిరని పోరుగూరికి పోయి వారికి చేర్చినదనియు, అప్పుడు గోంకనామాత్యుఁడు నీవు మమ్మెట్లు విడిచెదవని దానిని మందిమాటలతో నడుగుగా నాడఁబ్రాములో దొరికిన పూస నిచ్చివేసినయెడల పోయెదనని యది చెప్పి ననియు అంతట దానియగిరిమునదీర్చి వారు దానిని పంటి కెరనియు, కథ చెప్పుచున్నారు

ఈకిని పూర్వము మొట్టమొదట కృష్ణానగరములోనివారయినను, అరుచాల దక్షిణదేశమునకు కోరా కృష్ణదేవరాయల యువం తరమునకు విజయనగరరాజ్యము చెడి యనేలై చిన్న చిన్న రాజుల యధీనమయి యున్న కాలములో నితఁడు కంపిచూడు (కర్నూలు) వుండి అములోని యా కినిన, గంధ్యాప, మొదలగు గంధూసముల కో వేరింట్లు కానబడుచున్నది ఈతఁడు కృష్ణదేవరాయనియొక్క యాస్థానకీర్తీయరులైన యుష్మద్గ్రంథములో నొక్కొక్క కొండలు కన్నులు గాని యాకవి యాకాలము పండుగాని యాస్థానముపండుగాని యుష్మద్గ్రంథ నిదర్శనము లేనియుఁ గానరావు ఈమూరించి పునరావృత్తార్థమునం గున్న గ్రంథములకు నేకనిదర్శనములు కనబడుచున్నవి ఈ గ్రంథమున కళా పూర్ణోదయము సంవత్సర సంగ్రహాధి తియై కృష్ణరాజు సంకెరమి చేయఁబడి ది ఈకృష్ణరాజు జ్యోతిబుక్కిరాజుయొక్క గాఢావ సంతతి వారి యొక్క కళాపూర్ణోదయములోని కృత్రిమియొక్క వంశమువల్ల గునువల స్వప్నముగా గానబడుచున్నది ఆర్థిక బుక్కిరాజుయొక్క పెద్ద కుమారుడు కింగరాజు, అతని పుత్రుడు నరసింగరాజు, అతని పుత్రుడు నారసిరాజు, అతని పుత్రుడు నరసింగరాజు, అతని పుత్రుడు కళాపూర్ణోదయము కృతినందిన కృష్ణరాజు అర్జీటి బుక్కిరాజు క్రీస్తు శకము ౧౪౭౩ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౪౮౦ వ సంవత్సరము వఱకు ను రాజ్యముచేసెను అందువలన అచ్చిన యతని సంతతివారు అందు నొక్కొక్క రిరువడెని సంవత్సరము లుండి రనుకొన్నవత్తుము, ఈకృష్ణరాజు క్రీస్తుశకము ౧౫౬౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల నున్న టైచనవలసి యున్నది ఈకృష్ణరాజు విజయనగరమును సమాధివదేవ రాయలు పాలించుచుండిన కాలములో సంవత్సర రాజయి యున్నట్లు కానబడుచున్నది కృష్ణదేవరాయల యనంతరమున ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమున రాజ్యమునకు వచ్చిన యదుర్భుతదేవరాయుడు ౧౫౮౨ వ సంవ

స్వరమునందు మృతినొందెను ఆకాలమునందు సదాశివదేవరాయుడు
 శశివాడ యనువంతున సకలము కైన్మయ ర్థమును దాన క్రమించు
 వాని కృష్ణదేవరాయల యల్లుడయిన రామరాజును రామరాజు శమ్ముడ
 డయిన తిరుమలదేవరాయని బట్టి చెట్టలో బెట్టవలెనని ప్రయత్నింపఁగా
 వారిద్దఱును పెనుగొండకు వత్తితోయి యక్కడ గొంతపైఞ్చమును
 గూర్చుకొని తరువాత కుదిరూలురాజు మొదలయినవారి సాహాయ్య
 మును జూచి విజయనగరము నుండి దండెత్తివచ్చి సలకము తిమ్మయ
 నోడించి వారి గిరిని వ సంవత్సరమునకు నరియై శుభకృత్యంపం
 స్సర జ్యేష్ఠమా సముపందు బాలుడయిన సదాశివరాయని సంహంస
 నొక్కించి ఈకార్యమునకు రామరాజు దాశివరాజ్యసంహారకుఁ డి
 ఁడనొంది, వేరుగా సదాశివరాయుడే రాజయినను నిజమైన యగ్ని
 కాదమునందు దానే నూనచి రాజ్యచరిత్రలనను చేయుచుండి
 గురితర వ సంవత్సరమునందు మహమ్మదీయరాష్ట్రముల వారిసేనతో
 తొలితొటవద్ద జగ్గిం యుద్ధమునందుఁ జంకలుబెను అ న్నామహమ్మ
 దీయక్షభవులు విజయనగరమునందుఁ బ్రవేశించి యనేక ప్రారాకృత్య
 ములను జగ్గి రాజ్యగుంఠయు పాదుచేసి తమలోఁ దమకు సంభవించిన
 అనాయులన రాజ్యమును పూర్ణముగా నాక్రమించుకొనిక నెవరి
 పోయిరి తరువాతి యందు సంవత్సరములనాకు రాజ్య మింనుమించుగా
 నరాజుముఖాఁగా నీలోకల గురితర వ సంవత్సరప్రాంతమున సదాశివ
 రాయుడు స్వర్గముఁ డయ్యెను అనంతరమునందే తిరుమలదేవ
 రాయుడు విజయనగరమును విడిచి పెనుగొండజేరి తానురాజునని ప్రక
 టించి ప్రమోదూతసంవత్సరములో ననగా గురితర వ సంవత్సరమున
 పెనుగొండరాజ్యమునందు నీరపడి గురితర వ సంవత్సరమునందు కోకాం
 తరగతుఁ డయ్యెను గురితర వ సంవత్సరమునకు నరియై ఆంగిరస
 సంవత్సర వై శొభిత్తదనశేమినాఁ డాతనిపుత్రుఁ డయి క్రీరంగరాయలు

రాజ్యమునకు వచ్చి ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి స్వరిసూరి డియ్యెను ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమునకు పరియైన పార్వినసంవత్సర మాఖశుద్ధదశమినాఁ దాతన తమ్ముడైన నేంకటరామయ్యుడు సింహాసనమునకు వచ్చినతోడనే తనరాజధాని పెరుగొండనుండి చంద్రాపటి మార్చి ౧౬౧౮ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యముచేసి సంతానహీనుడయి పరమపరమును గొందెను సంద్యాల రాజైన కృష్ణరాజు వదాళివదేవరాయను శాలివర్షలోనివార్షికుడు, అతని రాజ్యకాలము ౧౫౮౩ వ సంవత్సరమునకు తోప నారంభమై యుండును కాబట్టి ఎంగళి సూరియ్యు సంద్యాలసంహమునందుండి కృష్ణరాజునకు గళాపూర్ణోదయము నంకితముచేశెన శాల మించుమించుగా ౧౫౮౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున చెప్పవచ్చును ఈసదాశివదేవరాయుఁ డయ్యితదేవరాయుని కుమారుఁ డయి ట్లున్న శిలాతామ్రశాసములయందు శివబడినదిగాని కృష్ణామంలములోని నతెనవతామ్రాకాలా దొరికిన శాలిహవాసశకము ౧౮౦౨ వద్దారినవత్సరమునకు నర యైన హూణశకము ౧౬౬౦ వ సంవత్సరపు వదాళివరాయల తామ్రశాసములో నరేణ రంరాసగును తిరుక్కంటకును బుత్రుఁ డయినట్లును రామరామకు మఱుదియెట్లును ఈక్రంది శ్లోకముచే శివబడినది —

“తిమ్మాబై వరిగర్భనూ కి కమణీ రంగఝీతీర్దాత్మజ

అత్రాలంకరణే పాలితసుహృత్కర్ణాటరాజ్యశ్రియా

శౌర్యాగార్వది సూవతా వ్యభిగిసీభర్తా జగత్రాయితా

రామాఖ్యప్రభుగా స్యమాత్మతిలకై విప్రభిషేకమః”

ఈ శ్లోకమునందలి రంగఝీతీర్దాత్మజుని ప్రమాదజనలేమేమో నంద్యాలకృష్ణరాజు వేంకటపతిరాయల రాజ్యారంభదశలోను జీవించి

యున్నాడంటే అందుచేత సరేడు గిరిలో వ సంవత్సరమునకుఁ దరు
వాతఁడ నల్పకాలము రాజ్యమొందును

మఱియును కళాపూర్ణోదయము గో కృష్ణరాజ తాతయైన నారప
రాళు నర్జించుచో నరేడు కుతుబ్ మల్కును కొండవిటివద్ద నోరిం
గివట్లకింది వ్యమునందుఁ జెప్పబడినది

చ నగరక యత్కిలేగ్రున సవాయి బరీదు నంశుకర్జయన్

గుడుచుమల్కుఁ దల్లరిలగొట్టె మహాద్భుతంగరంబులో

నెదిరి కొంగిటికిఁ జెవ్వరు పాటి విచిత్రశైర్యసం

దకన నారంభమవి నుట్టికి న రన్మపాలమాలికి

గోలకొండయందు కుతుబ్ మహమ్మద్ రాజ్య సంస్థాపకఁ డయిన
యొక కుతుబ్ మల్కుఁ ట్రైశుళికము ౧౪౧౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని
౧౪౪౩ వ సంవత్సరమునఁబడును గోలకొండయందు రాజ్యముచేసెను
కృష్ణదేవరాయ గొలసులో కొండవిటివద్ద బరిగిన యొరుద్దము
౧౪౪౩ సంవత్సరమునందునగుటచేత గాతనిగో యుద్ధముచేసిన నారప
రాజు గునుమఁ యిన కృష్ణరాజుగారు పాత యుద్ధవి సలవది సంవత్స
రములైన ఎక్కువ రాజ్యము చేసెనంట సత్యమునకు దూరమయి
యందును కాబట్టి దీనిబట్టియు స్థూలకవి ౧౪౬౦ వ సంవత్సరప్రాంత
ముల యందున్నట్లు నిశ్చయింపవలసి యున్నది ఈ విషయమునే రాఘవ
పాండవీయములోని కృత్తికలిపంశానవ్యవస్థ నము సుంకియు నొకవిధముగా
సూహింపవచ్చును రాఘవపాండవీయము కిన్నూలు చండలము గోని
యొకటి పంసానానివసెయ్యె పెదవెంట్లాది కంకితము చేయఁబడినది
ఆకవిడు గోవిలమంటకు పదమట్ల నాటుగోసులదూరముగో తుంగభద్రా
తీరమునం దున్నది అందు ఎహపాక్షస్వాయి దేహాయమున్నది ఈ
శ్లోకట్లాదియొక్క తాతయైన యిక్కురాజు రాజగుహేంద్రవరమును
జయించినట్లే క్రిందిపద్యమువలనఁ జెప్పియవచ్చుచున్నది

క రాజమహేంద్రవరాధిపు

రీతైత్రవిచిత్రములఁ బరిభ్రాంతిఁజే

యాజఘనం డాయిమ్మ మ

హీణాని ప్రసన్నుఁడంచ నెంతయు సహిమ

రాఘవసాంకవీయ కృతినతికాత యయిన యీ యిమ్మరాజమ,
కహస్ట్రాహోదయ కృతివతితానైన వార రా ను, కృష్ణదేవరాయని
కాలములో నాతనికి లోని సామంతరా లయి యుంగి, ఆతనితో
గలిసి నేర ధివతులుగా సహమ్మదీయులు మొలలయక వారిలో
యదనుచుగలిగెయవచ్చుచున్న కృష్ణదేవరాయనికి సహాయులుగా
నున్నవారిని వర్ణించిన కృష్ణరాజనిజయముగోని యీ క్రిందిపద్య మీ
సంగతిని కొంత స్థానముచున్నది

సీ కోటలు దుర్గముల్ గొనుచు దోలఁబుధాటిచే మించు వార్యటివారు
కంటకాహితకంఠంబునోద్ధరలీల కంటలైతఁ గొంగుటవారు
సర్పరంబుగ శత్రునికరంబు నడిగించి ధీరులైమించు గొబ్బారివారు
చాలదోర్బలలీల వరదారిసంఘంబు దూరింపెలయు సంద్యాలవారు
నదిగాఁగలురాలు మేదిరగతిఁ
దాళువనొరలును బోయలు దురుసుగాఁగ
బ్రతిదివంబును ఘోరహారణ మొనర్చ
నిలిచి బోరాడె గజుతి బలము లభుడు

౧౫౧౫ వ సంవత్సరమునందు కృష్ణదేవరాయలు రాజమహేంద్ర
వరమును జయించెను కాబట్టి యిమ్మరా జాకాలమునం దాతనితో
నుండియుండును దీనిబట్టి చూచినను సూరనాట్యకాలము వయిన
చెప్పఁబడినదే యయి యుండవలెను ఈ సూరనాట్యకాలము విజయ
నగర రాజులకు లోబడినవా రయినందుకు నిదర్శనముగా రాఘవ
పాండవీయములో నుపాధ్యతములో నీ క్రిందివాక్యము కానబడుచున్నది

క పరిగలతనాన నీగిని

విడిచుడిచున బ్రాహ్మణుని విజయవగరి గోఁ

గిడునన్న సేర్వగల మేల్

నడకలఁ బెడ శంకటాది గ్రవరుఁ డొప్పుక

ఈ పద్యమునుబట్టి విజయవగరరాజ్యము చెఱకముండునగా ౧౫౬౨ వ సంవత్సరమునకుఁ జూరవలె రాఘవపాండ్యయము రచియింపఁబడిన దగును నిశ్చయము

కృష్ణదేవరాయని కాలము గోనెన్ని ధూర్జటికవీర్యుఁ డునుమఁ దయిన కుమారధూర్జటి కృష్ణరాజవిజయమును రచింపెను అతఁడు కృష్ణరాజవిజయముతోన యీ కెంఁనపద్యము గది

నీ జగదధిపతి భావ్యజ్ఞులై యగువాఁడు

బ్రహ్మదులదరు దురాయివాఁడు

చరిగల్గురావట్టి సామేరఁ గలవాఁడు

దివిసప్తవేన్మెలల్ చిలుకవాఁడు

వాఁడువీడనక యెప్పుని నెనఁ ప్రోచువాఁ

దక్షిణదైవతగురుం డైనవాఁడు

లిలమై శరాలంబు క్షేపఁ బూనివాఁడు

నలమేనిదొరతూపు గలుగువాఁడు

కలితటంపారటంబు నిలుచువాఁడు

శ్రీవిరాసాక్షిశ్రేష్ఠుడు రక్షించునెప్పు

దక్షిణగుణమణిపేటి యాకవీటి

చిన్నిశంకటరాయన చెనుప్రమాణ

అగి వర్ణించి యీ చిన్ శంకటరాయఁడు రాఘవపాండ్యయములో వర్ణింపబడిన కృతివలె తిష్ఠుఁడయిన శివవేంకటాద్రియే యయినవాఁడు మన, ఈ పద్యమును పయికాలమును స్థిరపఱుచుచున్నది

నిగళిస్తూన్న కృష్ణదేవరాయనికాలుగురో నందెనని యెఱా
నొక రనుచున్నరు ఆరీష్టి బుక్కరాఁజ ముమ్మనుమఁడైన యల్లియ
రానురాజే ౧౫౬౪ వ సంవత్సరమునఱు నుండినకృష్ణ బుక్క
రాజు ముమ్మనుమని మనుమఁడయి కళాపూర్ణోదయ కృత్రితయై
సంద్యాల కృష్ణరా జంతకుఁబూర్వముం దుం ననుట పొసఁగనేర
గందున వారింఱు విశ్వాస్థు మయినది కాని ఇతఁడు ౧౫౬౦ వ
సంవత్సరమునకు లోపలనుండు తటస్థింపదు

ప్రంభిస్తున్నట్లైన యీ నిదర్శనము లట్లంగఁగా మఱియొక కట్టు
కథనాన వాడుకలో నున్నది ఈ సూరనార్యుఁ డల్లసానిపెద్దన్న కుమారు
రాలిభర్త యనయు, చిన్నతనములో నతఁడు చదవ్రతక మూఁగఁజై
తరుగుచుండుటచూచి యితనినిమాత్రమే కాక యీతని భార్యను సహి
తము మూఁగిభర్త కొరకెనని యెల్లవారుచు పరిహంభుచువచ్చెననియు,
అందఱిమీఁద సూరనకు రోషమువచ్చి జేశాంతరముతోయి చదవ్రకొని
పంకితుఁడై వచ్చి రాఘవచంపీయమును చేతు నారంభించెననియు,
అప్పుడా చిన్నది తనభర్తను వెంటఁబెట్టుకొని తాతగారియొద్దకుఁ బోయి
నీ మనుమఁడు రామవచంపీయమును జేయుచున్నాడని చెప్పఁగా నతఁ
డందులోని పద్యము నొకదానిని చదవ్రమని యడిగెననియు, అందు
మీఁద సూరన,

‘తలవం జొప్పో యెప్పె న న్నకు’

అని పద్యమును జనువ నారంభింపఁగానే యల్లసానిపెద్దన్న ‘యింత
లోనే నాకుగ్రవిఱువులో’ యని యాక్షేపించె ననియు, తరువాత సూరన
పైభాగము నందుకొని,

“ తడుదగ్గఁజైత్రయాత్రాసము

త్కలికారింఖదసంఖ్యసంఖ్యజయవత్కంభ గరింభావిశ్మం

భిలసం నాతథరావరాగవటలాక్రాంతంబు మిన్నే రవ

రగభేదీరవార్దభద్రగనశేఖాశేషంకాశ్మిణ్

అగి చదువగా పెచ్చునొనెననియు పెచ్చుదిరు ఈ కథ మొట్టికె
నమ నూగన కృష్ణదేవరాయని తరువాతికాలపువాఁ నై నట్లు సీరక్షయ
చున్నది అల్లసాని పెద్దన కృష్ణదేవరాయని యనంతరము దశరథు
గారి 30 వ సంవత్సరమునకు తరువాతకూడ జీవించియున్నందున, సూర
గార్లు జల్లసాని పెద్దన్న నునుమరాలి మగడయిగాను కావచ్చును
కళాపూర్ణోదయమును రచించి కళాపూర్ణమునం దీకవి యాకాపీటిరాజుల
వద్ద మొట్టమొదటనుండి రాఘవవంశీయమును జేసి వారి కంకితము
చేయుటచే రాఘవపాండవీయము సీకగి ౧౫౫౦ వ సంవత్సర ప్రాంతము
లయందు వుంచి కడుచిత ములో రచియించియుండును ఇంతకు
కళాపూర్ణుడై 3 గారునుపురాణము బాలకవిత్వ మగుటచే నశించినదేమో!
కొన్నిన సోమయ్య తరువాత నిత ప్రౌఢముగా కవిత్వము చెప్పిన
కెనుగకవి ముఖయొక్కను లేడు ఈ సూరన కావ్యరచనయందు సర్వ
కళాముఖ వాతవర్తము కలవాఁడు ఈతని కవిత్వము మృదువదగుంభిత్తి
ద్రాక్షిపాకముగా నుండున ప్రభి పతీ ప్రహ్లాదముములోని యీ క్రింది
శ్లోకమువలన నితఁడు గరుపురాగామును, రాఘవ పాండవీయమును,
కళాపూర్ణోదయమును, ప్రభావతీ ప్రహ్లాదముమును, మణికోన్న గ్రంథ
ములును రచించినట్లు కానఁబడుచున్నది

మ జనములో పెచ్చుగ ముద్రచించితి సదంబుడై ప్రీతిన్ గాయకం

బును శ్రీరాఘవ పాండవీయముఁ గళాపూర్ణోదయంబున్ మదిన్

చెనుగంగబ్బము లెన్నయేనియును ముత్తిత్రాదివంశాభిన

ర్లన లేమిం బరిశుష్టి నాకని యొనర్యంబుల వత్సంబునన్

ఇందు వేర్కొనఁబడినవానిలో గారుపురాణము మంత్రము
యాదు లభించినది కాదు రాఘవవంశీయము నిహారములు లేనిద

య్యుగమునకు సులభపదిముల కో రామాయణభారతార్థములు నిర్మి
నట్లుగా రచియింపబడిన శ్రీకృష్ణావ్యయును రచియించుట మఱియొకరికి
సాధ్యముకాదు ఈ గ్రంథముయొక్క ప్రాథమిక కృష్ణరాజ మెచ్చు
కొన్నట్లుగా కనియే కథాపూర్ణోదయమునకు దిట్లు చెప్పియున్నాడు—

గు థటము న్నాడు సహితాదికృతు లీవింపొందగాఁ జెప్పొన
చ్చట వినొదము చెప్పనేల యవి సంస్తుక్తోభయశ్లేషసం
ఘటనకో రాఘవసంఘనియత్పతి శిక్తంబే విచింగగ ని
చ్చట నెవ్వారికి నీకె చెల్లె నది భావా కావ్యముం శేయంగ

కథాపూర్ణోదయము విచిత్ర మయినకల్పితకథను గలదై తెలుగు
గ్రంథములలో నిరుపమానముగా నున్నది సంస్కృతవాటకములలో
మాత్ర మిటువంటి కథాచమత్కారము కానబడుచున్నదిగాని తెలుఁ
గులో నెక్కడను నిరవీరితయైన కల్పితకథ కనిపించుట కాఁరాదు
ఇది రాలికనికము మృదుమధురశైలి గలదై యున్నది ప్రభావశీ
త్రద్యున్నును చక్కని స్వభావోక్తులను గలదయి లలితఘటితమై
కథాచమత్కృతి గలిగి చదువువారికి కృరసాయనముగా నుండు
ప్రాథకావ్యము ఈతఁడు రచియించినపు స్థితిములలో నది కొంటి
దగుటచే గవి దీనిని ౧౫౭౦ వ సంవత్సరప్రాంతములయందు రచియించి
యుండును ఈకాలమునకే యీరఁడు వయసుమూడినవాఁ ఁగుట
చేతఁ దరువాత శిష్యుకాలములోనే కర్తిశ్రేణుఁ ఁయి యుండవచ్చును
ఈతఁడు కవిత్వశైలి తెలియుటకై పై పుస్తకములందుఁ బెంజేసికావ్యముల
నిం దుదాహరించుచున్నాను

రాఘవసాంధవియము

ఈ హరిమృగవ్యవస్థవిహితాదినఁ జాధరణితేనఁ ద
ద్వారించితశ్రమాకలిమిఁడై కడుపెచ్చె నురావగాజలా

సంగళిసూరన్న గిరిజాకళ్యాణములోని దీని యీక్రందికద్యము
రంగరాట్టంకద్యములో నుదాహరింకఁబడి యున్నదిగాని యీపుస్తకము
నాకు లభించలేదు

క కోపాదోసంబున ధర • జీసాలకవందముఁడు మునశిఖామణులవో
ద్రోపించిన పారు దురా • లాపము లాడుచును బోయి రాసమయమునా

20 అద్వంతి గంగాధరకవి

ఈ గంగాధరకవి సయోగిబ్రాహ్మణుఁడు, వీరనామాత్ముని
పుత్రుఁడు ఇతఁడు గోలకొండనబాట నుల్కిబరారు (ఇబ్రహీమ్
సుల్తు) వద్ద నాస్థానకవిశ్వరుఁడుగా నుండెను యముగిరిశ్రీమును
రచియుందిని పొన్నకంటి సంగవార్యుఁడుగాక తనగ్రంథమును మనామృత
దీయల కంతముచెనన తెలుగు కవి యీతఁడు సొక్కఁడే యెవఁడు కానఁ
బడుచున్నాఁడు ఈకవి రచించిన గ్రంథములలో ముఖ్యమైనది త తీ
సంవరణ మను శృంగారప్రబంధము ఈగ్రంథమునందు కృతినాయకుఁ
డైన చుక్కభరా మీక్రింది రీతిని వర్ణించఁబడెను —

నీ సకలదీపపురాణశాస్త్రుచారగు లై

యొంటరివిద్వాంసు లొక్కచోట

నష్టభాషలయందు నాంధ్యంబు లేఁక

సహంతకారికిపీఠు లొక్కవంక

గజపతి సరస్వతి క్షౌభ్ద ర లంఘన

యొడఁపురాయనా రొక్కదండ

మేరుమందరముల మించఁగల్గినయన్ని

యలు దండరాధు లొక్కొక్కయెడల

జేరికొల్పి భద్రాపనాసీమఁ జగుచు

రవ్యగుణహారి మల్కిభరామశౌరి

భారతక్షీరమయసింధుబంధమధ్య

లలిత పుణ్యకథాసుధాలహరిఁ జేలి

దక్షిణాంధ్రాస్థానమునందు భావినీవంశీయతురుష్కు రాష్ట్రావ
సాసనకయందు స్వతంత్రులయిన యొరుగురు మహమ్మదీయ ప్రభువు
లతో వోడలు గోలనాం రాజ్యసంస్థాపకులయి క్రీస్తుశకము ౧౫౧౨వ
సంవత్సరము మొదలు ౧౫౪౩ వరకు వజ్రగును రాజ్యముచేసిన శివుబోహ
య్యబహుళు చతుర్థ పుత్రులగు గోలనాం రాజ్యస్థాపకుడయిన
వితుబోహ శింగువులగు నూత్రమేశక సుహమ్మదీయులగు పహిత
యశ్వలను జయించి తన రాజ్యమును వ్యాపకజేసెను ఆతని విజ
యమును గూర్చి తపతీనావరణము ౫౩వ యాశ్రింది పద్యము కొంత
వివరించుచున్నది—

నీ ఓ మటను సవాయి బసవసే గాజేసి

యగుట గొయ్యలకొండ నావరించె

గురుదిగుల్లాభాను దక్షిణాంబున గొట్టి

కూరియించె బొంగు లాదిగిరుల

నుండు యువ బరిదోకి చాక్షుగడోలి

మెళుకుదుర్తిం బ్రోయించి మించె

బ్రథమది క్కొన నొడ్డి నాత్రనానంతుల

ధట్టించి కంబముమెట్టు గొనియె

తిల బొంగున గజె యూచుటదనీతి

రూం గిరిదుర్గలుంరన్నాడతేజు

వాహాశిరాధిరోనా రేమితమూర్తి

మలుబుశాహినియ్యెనయ గుణశాలు

అయినను శృంగదేవరాయలు క్రీస్తుశకము ౧౫౧౬ వ సంవత్స
రమునందు కేలంగదేశీయకయ జయించి, ట్రాకొలయిన గజపతుల
కొమ్మారైను తాను వివాహ మూలమనెత తత్సంబంధమును గూర్చి రాజ
గుహేంద్రవరము ప్రధాన నగరముగాగల యాంధ్రదేశమునంతను గజ

ఇతరులకిచ్చెను కాని కృష్ణదేవాలయల మరణానంతరమున ఇతడు కొఱ
కొంపల్లివద్ద జరిగిన యుద్ధమున హిందువుల వోడించి కృష్ణా నీదా
వికి మధ్యరాష్ట్రమునంతను నాక్రమించుకొనెను ఈ యంశమునే
పూర్వోక్తగ్రంథములోని

“కటేశీశ్వరుని దోల్చి నై వనంబుగఁజేసెఁ
గొంపలెజయమునైఁ గొంపల్లి

అను నీసూక్తము చెప్పుచున్నది కుత దీక్షాయొక్క యనంత
రమునందాతని ద్వితీయపుత్రుడైన బామ్మీకు రాజ్యమునకు వచ్చి ప్రస్తు
తకము ౧౫౪౩ వ సంవత్సరము మొగలులొని ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము
వఱకును రాజ్యముచేసెను ఇతఁడు మహావీరుడై, రాజ్యశ్రేణి తన
యన్నగారి నేత్రములకు నీయుంటికిని యాతని నాధునిగాఁ జేసి పాపా
త్ముడు శుతని దుష్టత్వభావము నెఱిగి భయపడి పాటిపోయి యిభ
రామ్మీకు తనయన్నగారి సురణమున శకును విజయనగరమునకు కృష్ణ
దేవరాయని యల్లుడైన రామరాయొక్క సంగతులమునందు జేసె
ఇతఁడక్కడనున్న కాలములోనే రామరాజభూషణులు మొదలయి
కవులతో సహవాసముచేత సంస్కృతాంధ్ర సాహిత్యమును సంపా
దించి కవిత్వమునం దభిరుచిగలవాడయి ప్రస్తుతకము ౧౫౫౦ వ సంవత్స
రమునందు తాను రాజ్యమునకు వచ్చినది మొదలుకొని యౌర్ధ్వపుల
నానరించి పెక్కుకృతుల నొందెను ఇతఁడు తన రాజ్యకాలములో
హిందువులతో మైత్రిగఁబాడయి హిందూరాజులను వారివారి కళిశ్వరుల
తోడఁ గూడ తన యాస్థానమునకుఁ గొలిపించి తఱుచుగా పండితగోష్ఠిని
కాలము గడుపుచువచ్చెను ఈతఁడొకసారి తన యాస్థానమునకు వెమ్మ
సాగి తిమ్మరాయని అనంతపురపు హిందెయస్థయను, మల్లి అనంత
రామ్మను, బుగారేచమరాయనిని, వేరమల్లారెడ్డిని, పిలపించి వారివారి
కవిశ్వగులు వారివారిని స్తుతించిన కవ్యములను ననుచుండఁగా కాపనా

దయనీ సులాలెట్లో కవిత్వమును చెప్పిన యీ క్రింది పద్యమునకు రాజు
లందఱును గోసొంది యుద్ధసన్నద్ధులయింపును మల్లిభరామువారిని
వారింది శాంతపఠిచిట్టాక నృసకమున వ్రాయబడియున్నది —

చ ఎలరిప్పునోగ కృష్ణనరచాలుచేరకుమారముల మీ
కలితయశశ్రుభావములు కన్గొనరే కలకట్టునున్నెముఁ
కలు తల లొల రో విరుదుగడ్డియుమల చదివించుకొందు కా
కొలదియెఱుంగఁజాల కలకుక్కలు చుక్కలఁజూచి నాయవే

నయినపెప్పిన యితరరాజుల కవులు చెప్పిన పద్యములుగూడ నింపుగా
మందవచ్చును గాన వాటిని వరుసగా వీందు క్రందఁ గొందుఁజుచు
చున్నాను —

౯ చాచుగఱాలు మాగడిసంగరిరాజును గొల్వరింపఁ
హరిమహోగపాలదహనాత్ముయంతటిభాటివాఁడు నా
యొక కేంకటాద్రిధిశశునితమ్ముడు పెచ్చుపానిభూ
చాలుడు హెచ్చు ధాత్రి గలచారిపు లెల్లను లొచ్చు వీనికి

౧౦ ముక్తరాఁడు బెట్టరికి సున్నెనుగురు సేమ గూగిగాఁ
గొట్టకమానఁగేగద యకు శతసంసారలాధిరాయఁ
పెట్టినదండు దీఁగు రాఘవ్వుడు నాండియున్నకొరికిం
బెట్టడు శేన దండకులు వింకిము వేటికి శత్రుభూపతుల్

౧౧ కొద్దిసరాఁడు దిండ్రుశి కీలుకుకొమ్మును గొన్నతూరుఁ డా
గడ్డితీగట్టిరావపు గింజరి బెలుఁగు మట్టనంతఁ డే
ప్రొద్దురు వైరిభూభుజలనొంక మడింగి ఎట్టిగఁడు మీ
పెద్దతికాలు నాగ వికఁ బ్రేలకుఁ గడిమన్నభూతుల్

౧౨ తెక్కునఁ గొండతోఁ దగరు దీకొని తాఁకినతోక గాక యీ

* విక్రపకీరుసున్నె పరిచేసిదొరల్ మొన లందు నిల్వ నా

నిక్కము బంగరేచపు నీవు రణధ్వని మోసారించిన
బక్కన లోకముల్ సగిచిపాటువే గొంప నె గగ్గబంబులు

ఈ యిభరారుగుల్కు (ఇబ్రహీం మల్కు) క్రీస్తుశకము
౧౫౬౭ వ సంవత్సరమునందు రాజును హోద్రవరముమీదికి దండెత్తి
వచ్చి దాని జయించి శ్రీశైలము నుండునుగల కళింగదేశమునంతయు
స్వాధీనము చేసికొనెను ఇతఁడు హుళాళేశకము ౧౫౮౦ వ సంవత్సరము
మొదలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును రాజ్యము చేసెనుగా,
తొలిని దుస్సానకర్షియై ౫౦౧ ధరికివియు నతఁడునుండే యున్న
హుళు ఈకవికృత రయిన కవితీసంవరణము సరస్వతియన దియు మంచి
కప్పులఁగలిగి చాచావుగా వసుచరిత్రమునుబోలి పఱలుచున్నది ఈన
కవిత్వధోరణిని దెప్పుటకై తఱతీస వగదములోనుండి రెండు పద్యముల
నింది జూపుచున్నాను —

ఈ లక్కమలాక్షి హస్తములయంగము నేనువిన్నగింట నే
నొక్కొక వేళ నక్కినలయొప్పిపఱుపమునందునున్న వో
నొక్కపుడమ్మిపూవు లనుచుం దరుణభ్రమరాభి వ్రాటుఁ బెం
పెక్కినపల్లవంబు లమనిచ్చన శాయను గండుగోయిలలో ఆ ౨

ను చివునుందానురహులన్ సలలితశ్రీఖం పంకంబులన్
నవనీహారబలాభిషేచములన్ నాళికపాళీమృగా
భవితానంబుల పూర్తికగ్రధితమాల్యదేనులన్ బాలప
ల్లవతల్పంబుల శీతబక్రియలు చాలం తేన రయ్యుతికిన్ ఆ 3

21 పొన్ని కంటి తెలగన్న

ఈ తెలగనాడ్యుఁ డచ్చతెనుఁగు గ్రంథములు చేసినవారిలో మొదటివాఁడు ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, అప సరబసూత్రుఁడు, భావనాద్యుని పుత్రుఁడు అచ్చతెనుఁగునందు గ్రంథములు రచియించుట మక్కిలి కష్టము ఈవికిఁ బూర్వమునం దెవ్వరును శుద్ధాంధ్రభాషలో ప్రబంధములు చేయుటకు ప్రయత్నించిగవారై ననులేరు ఇట్టిగ్రంథరచనకుఁ గుఁ మొట్ట మొదటివాఁడే యయినను, ఈవి రచియించిన యయాతి చరిత్రము నర్వవిధములచేతను కూచించి తిమ్మకవి రచియించిన యచ్చతెలుఁగు పుస్తకములకంటె శ్రేష్ఠతరముగా నున్నది నాయభిప్రాయము ఈయనకుఁ బూర్వమునా దుంగింకపులు కొందఱు తమ కృతులలో నక్కడక్కడ వొక్కొక్క యచ్చతెలుఁగు పద్యమును చేయుచు వచ్చిరి అట్టవానిగా జూచియే జను లత్యాశ్చర్యపడుచుండిరి ఈయనకము కృతిపతి యన్నట్లుగా యయాతి చరిత్రముయొక్క వీరకము దీక్షింపద్యములతో జెప్పబడినది —

అచ్చతెనుఁగుదే మొక పైనను గబ్బమునోనఁ నుండినన్

పొచ్చున యాడు చుండు రదియెన్నఁచు నెద్దలు పొత్త పెల్లన

ట్లచ్చతెనుఁగున నొగువ నంగులచంద మెఱుంగువారు నన్

పొచ్చురొ యబ్బురం ఒసరొ మేననరొ కొనియ డరొ నిమక

ఈవి తనగ్రంథము నమీనుభావనకు కృతి యిచ్చెను ఈ యనా తిచర్తరుగాక యింకొక తెలుఁగు గ్రంథము మాత్రము సహస్యదీయప్రభువున కంకితము చేయఁబఁచెను అమీనుభావ ఇథరాముళాయొద్ద కొలుపు న్నిట్లు యయాతి చరిత్రములోని యాక్షింపద్యము పలకఁ చెలియవచ్చుచున్నది —

తెలివి సింగంపుగద్దియలూ కెఱగంటిగొరిల్ల మా పుచ్చేతులనోల్వఁ
బూని బడియూమునానీ నెలపుంపుడమితేండ్లలోగంబులకుఁజొరగ
గివి మున్నీటిలో దీపు లన్నియు కేలుమన్నెలు పెట్టదామరల కెరగఁ
దనతేజ నుడిగల్గువెనుక చీకటి ల్ల విరియించు తమ్ములగుండుగాఁగ
వెలయు మృకిభరాముఁగా గొలిచినునుచు
కలఁ గనఁచెయ్యి మీఁద గాఁ గడిమిమఱసి
మేలుసిరు లంగు ట్టి యరూముఖన
యొడయఁ దొనఁ డు నింపుకోలగమున

బ్రహ్మీమునే గుఱవారు గ్రంథములలో నిభరామని వాచి
యున్నారు ఈతనిపే నే కృష్ణామంలము లో నిభరామపురమున
కొకయూరు కట్టఁబడినది ఈతని పుట్టామైన సేరు బ్రహ్మీమ కరుబ
నా ఇతఁడు క్రి.శ. ౧౫ వ శతాబ్దమున గోలకొండనవాఁడని
యూహనవారు ఈతని తండ్రిపేరు హమ్మద్ క్రి.శ. ౧౫ వ శతాబ్దము
క్రైస్తవశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము చెబుదుకొని ౧౫౮౦ వ సంవత్స
రము వఱకును రాజ్యము చేసెను కాబట్టి గ్రంథం ద్ద యయిన తెలగ
నార్యుఁడును ఈకాలములోనే యున్నట్లు స్పష్టమగుచున్నది యరూతి
చరిత్రములోని యీక్రింది పద్యములో నమీశుఖానుని కొనుకయిన
ఫాల్ఖాన్ విజయనగరపురాజైన శ్రీరంగరాయుని గోలకొండకుఁ దీసి
కొనివచ్చి మైత్రీచేసనట్లు చెప్పఁబడి యున్నది —

చ కని తను రాజు లెన్నకొనఁగాఁ బెనుపొంజులతో సిరంగరా
యనికడ కేగి మాటలనె రూయనఁ దేజిచి తెచ్చి మల్కునన్
మనుకువ నంటుచేసి యొరిమం దగ మెచ్చులుగొన్న మేటి నే
మని పొగడంగవచ్చు నపునొ నఁక పాజులఖానరాయనిన్

ఇంకుపల్ల శ్రీరంగరాయుని రాజ్యకాలములో యరూతిచరిత్రము
రచియింపఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది తిరుమలదేవరాయుని పుత్రుఁడైన

శ్రీరంగరాయుడు క్రీస్తుశకము ౧౫౭౭ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినట్లు కానబడుచున్నది శ్రీరంగరాయలు రాజ్యమునకు వచ్చినతరువాతను, ఇహిమపా మరణము పొంకకమునుపును, యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడి యున్నందున, ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునను ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమునకును మధ్యకాలమునందు యయాతిచరిత్రము రచియింపఁబడినట్లు నిశ్చయముగాఁ దెలియవచ్చుచున్నది ఈ కవియొక్క శైలి మెదలెనొ విక్రింది చక్కగా నున్నవని యీ వఱకే చెప్పియున్నాను శైలి తెలియుటకయి యయాతిచరిత్రములోని రెండు పద్యముల నిందుదాహరించుచున్నాను—

౯ పిన్నపుగాన నీవు కడు బ్రేము¹ ముంగిటిలోనఁ విఘ్నరన్
 సన్నబలెం దలంబడు నీ విటనిల్చిన పెక్కిలేండ్లు మా
 కన్నుచి వాచు నీ మొగము గానక యెప్పుడు బాడ కున్న వా
 యన్న యిడేటి కీతిమక మారసచూచిన వింతవాడక్కఱ 3

౧౦ గాంధిపువ్వుడేనియలఁ దూఱొన మత్తు తుమ్మెదల్ పయన్
 బొంగుచు వ్రాల కొప్పెరంగఁ బూచినపొన్న గంధికాంది మునీ
 బ్రంగినయ విసంబు వెన మీదికిఁ బిచ్చిలుకేడికంటి ౫
 జంగ మటంచు మ్రొక్కె నో కచాన నెలంతలు చూచినవ్వగ 6 అర

22 రామరాజ సూర్యబంధుడు

రామరాజభూషణుడు వసుచరిత్రకును శృంగారప్రబంధమును రచియించిన కుహాకవి రామరాజభూషణుడగుచు రామరాజ యొక్క యాస్థానమునందుంటుండే వచ్చిన విరుదునామమనియు నటయి పేరు బట్టమగారి యగ్రయుచ్చేదురు ఇతని జన్మభూమి బట్టుకలెయను గ్రామము ఈ గ్రామమును కృష్ణదేవరాయలు విత్తయ్యునందుఁ ద్రప్పణులై ప్రబంధాంకమువారని విరుదుపొంది యాతని పూర్వులగు బట్టు రాజుల కిచ్చెను ఈ బట్టులై సత్కారిమంతులములోని పాలమంతులముగకు సమీపమున నున్నదని యొకరు, కవచమంతులములోని పులివెందుల తాలూకాలో ఉన్నదని యొకరును వ్రాయుచున్నారు ఈ కవి కృష్ణ దేవరాయల కాలమునో బుట్టి యుండవచ్చును గాని యాతని యాస్థానమునందలి యుష్మద్గిజము అనఁడు కవులలో నొకఁడుమాత్రము కాదు ఇతఁడు మొట్టమొదట ౧౫౭౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౨ వ సంవత్సరమువఱకును సదాశివరాయల పేర విజయనగరములో రాజ్యముచేసిన కృష్ణదేవరాయల యల్లుడయిన రామరాజ యొక్క యంత్రగుడశలో నతఁడు యాస్థానమునందుఁ బ్రకీర్ణించి యాతని మీఁదఁ గొన్ని వాక్కుబంధములను చేసి రామరాజభూషణుడని విరుదు పేరొందెను కాఁబట్టి యాతని కవిత్వము ౧౫౮౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందానంభ మయినదని చెప్పవచ్చును ఈతఁడు రామ రాజయొక్క జీవితకాలములోనే యాతనిమీఁద కృతులు వెప్పినట్లు వసుచరిత్ర కృతినాయుండియిన తిరుమొదవరాయలు కవిసూర్యులై కీస యాక్రింది పద్యమువలనఁ జెలియవచ్చుచున్నది

శా శ్రీరామశీతిపుష్పదగ్గఁ జయశ్రీ గోలు నాగాకళా

పారీణన్ బహునంస్కృతాధ్రక్వలలుల బల్మణు మెప్పించితి

త్యాగరాయలు రత్నహారము చేదండ్రగ్రహరాది ౧

త్యాగరం బందిలి రామభూషణకవి ధన్యుం వీరన్నీటన్-౨ ౧

ఈ పోయెను నందఁ జెప్పఁగోగఁడు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁ
లయిన యార్వీటి రాసురాజు కృష్ణదేవరాయని యల్లుఁ యుగంధను
వీరనికి నెలయరామరాజుని సాధారణముగా వాసుకలదు ఈతఁడు కృష్ణ
దేవరాయని యల్లుఁడయి సదాశివరాయని రాజ్యభారమును వహించిన
సంగతి రామభూషణయములోని యనతారికయాదీకింది చద్యమునఁ
జెప్పఁబడినది—

ఈ అపటుల్లి రామవసుధాధిపచంద్రుఁడు కృష్ణరాసుధా

ప్రీతిసారవహిమదుహితృప్రయుక్త విరిత్రైతావసం

తావతశత్రుఁడై యలనగాళిపరాసు ర రాయవి

వృపురరాజ్యలక్ష్మీకై విహనము వా నయి మించె నెంతయున్

ఈ రాసురాజు భాహము చెసికొన్న కృష్ణదేవరాయని గూతురి
వేరు తిరుమలాంబ ఆమెవల నీగినికి కృష్ణరాజు పెదతెమ్మరాజు అని
యిద్దఱువుత్రులు కలగిరి ఈ సంగతి సరవతి నిజయమునందీకింది చద్యము
లలోఁ జెప్పఁబడినది—

గీ అవముఁజొ నై రనేని గీమాధిపేంద్రు

వట్టి దమయంతిఁ జే ట్టాటరీతి

రామభూషణగఁడు కృష్ణరాయుతివయ

యగురుమలాంబ నుద్వాహమయ్యె వేడ్క

చ శతగుణునిం బలోమణును శంకరుని నిరివుత్తి శంబరా

హితు రతిదేవ బోలుము నహింసభా మభివాప్తి రాసుభూ

పతియును దిగ్మలాంబయును భాసునమానుగి గృష్ణపాధ్యు సం

చిదగఁజుఁ దెదలెమ్మవృక్షేభరుఁ గాంచరి పార్వ మొప్పగన్

రాసు రాజయొక్క యనంతరము మాతానువార్జితమయిన
ఎద్దాగిరరాజ్యమునకు రావలసనవారి కృష్ణరాయని దొహిత్రుఁ
డయిన కృష్ణరాజే యయినను, రామరాజ తమ్ములయిన ఆరుమలదేవ
రాయలును కేంకటరాజురాయలును బలవంతు లయి యాతనికి దక్క-
నయ్యక యారాజ్యమును తామే యాక్రమించుకొని యేలసాగిరి

మూర్తి యనియు రామరాజభూషణుఁ డనియు నిద్దఱు వేఱు
వేఱుకవు లనియు నందు మూర్తికని నరసభూపాలీయమును రామరాజ
భూషణుకని వసుచర్చిత్ర, వారిశ్వులది నలోప భ్యాసములను గదియించి
రినియు కొండఱుచు, ఇద్దఱు నొక్కచో యనియు మూర్తి యనుచుది నజ
మయినవేదనియు రామరాజభూషణుఁ డనిది రామరాజయొక్క సభ
కలంకారముగా నుండెటచేతి నొప్పు చిరుగువేదనియు నతఁడు సూరప
రాజున కెరసపుత్రుఁ డయి తద్దగఁగఁగ ను కేంకటరాయభూషణునకు
స్వీకృతపుత్రుఁ డయి గుఱి కొండఱుచు శిష్యుఁడనైనారు “శ్రీరామ
చంద్రచరణారవిందపందన పవనపరివ్రతసాది సమసాదిత సంస్కృ
తాంధ్రభాషానామ్రాజ్య సర్వంకిష చతుర్విధకవితా సంపూర్ణకహిణి
రసహాస రామరాజభూషణుఁడనీ” బని వసుచర్చిత్రములోని గద్య
ముకవిధముగాను “శ్రీహనుమత్ప్రసాదబుద్ధినితానార సావస్థితాలం
కార నిరంకుశప్రతిభాబంధుర ప్రబంధవరస రచనాధురంధర ప్రబంధాంక
కేంకటరాయభూషణపుత్ర తిమ్మరాజప్రసాద పకలభాషావిశేష విదీప
మావధాన శారదామూర్తి మూర్తిప్రణీతిం” బని నరసభూపాలీయము
లోని గద్య ముంకొకవిధముగాను నుండెటను బట్టియు, వారిశ్వులద
నలోప భ్యాసములో “ప్రబంధాంక సింగరాజ తిమ్మరాజ ప్రియతనూ
ధీర సూరవాత్మ్యుఁడ రామనృపభూషణాఖ్య ముక” ననియు పరస
భూపాలీయములో “ప్రబంధాంక సింగరాజసుత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసద్ధి
సంస కేంకటరాయభూషణపుత్రు సను బుద్ధి ధేయు శుభమూర్తి

రామధేయు" ననియు కంఠులను వేటుకేటగాఁ జెప్పటమిట్టియు,
 వేయివేలు కవులయు ట్టు కయికఁ గానవచ్చుచున్నను గొన్ని హేతువులను
 బట్టి కౌంవక్షమువారు చెప్పెడి యంతములుకల ర సావధానముగా
 విచారింపవలసినవిగా నున్నవి ర్థయక్షములవ రును జెప్పెడుయుక్తు
 నను జక్కఁగా గ్రహించులుగుట కయి వంశక్రమమును దెల్పెడు
 పూర్వోక్తము లయిన వెండు పద్యములకు పూర్వముగా నిం దుదాహ
 రించుట యావశ్యకమని క్రింది యట్లు చెయుచున్నాను మొట్టమొదట
 బుద్ధకములను జదివినప్పు డిరువురుకవులను కె కేటనియే కేనున నభి
 ప్రాయవదీనను వెంజవవారి యుక్తులను ఎన్నఁకొట రామశిష్యులకుఁ
 గొంత వంజవాము కలిగి యె, తిన్నె కును గీనిన జగత్తువారి
 విడిచిపెట్టి గ్రంథముల నుత్త మో దుధయుల నొక్కరిగానే
 భావించి ప్రాసదను ఇరువురు భిన్నులయి ను కాకపోయినను
 పరిత్రాగమునందు వేటుకేటగా వ్రాయవలసిన యంతము లేనియుఁ
 గాఁజుచు

౧ నీ కత్తెల్లొద్ద్యసంధానశారేయు ఘటికాశతగ్రంథకరిణధుర్యు

రామ్రుంధులక భిన్నోర్వోష్ణు సచల హోక్తినిపుణుఁ

దన్వమునామవిత న్నామోద్భవసాధితి వ్యసాతరీధురీణు

నేకచంగోచితశ్లోక గావాక్యవృత్తురు నోష్ణునిోష్ణుసంకర

నమితయనుకాశున్దీపవంధాంకంగ

రాజయత తిమ్మరాజపుత్ర ప్రసిద్ధ

వరస కేకటరాయభూషణసుపుత్రు

నను బుద్ధవిధేయు సుభము రిరామధేయు వరసపూచాలీయు

౨ నీ పనిధిలంఘనకృపావర్ధితోభయకలతాకళాంతర్నరత్నాకరుం

నకలకర్ణాబరత్నోద్ధురంధరరామవి సుదతసుభ చిన్నావిభవయుక్తుఁ

వసుచరిత్రాదికావ్యప్రీతబహుస్పృహవితానేకరత్నప్రభం
 శాశ్వత్ప్రీతివేంకటేశ్వరానుగ్రహనిరుపాధితైశ్వర్యనిర్భయశుభం
 శ్రీకరమహాప్రబంధాంక సింగరాజ
 తిర్మరాజప్రయతనూజ శ్రీసూర
 సాత్త్విజుడ రామస్వప్నహాషణాఖ్య సుకవి
 గంకిత మొనర్తు నీకావ్య మనకుభక్తి హరిశ్చంద్రునిలో పాఖ్యానము

మ నను శ్రీరామరూపదాశిందధజనానందం జగత్ప్రీతినం
 దినకారు శ్మకటాక్షిలబ్ధకవితాధారసుధారాశి నం
 జనితైతై కదిన్ప్రబంధభుటికానద్యశ్శ్మిత గ్రంథక
 ల్లును సంగీతకరహస్యనిధి బిల్వంబంచి పల్లెం గృహన్ వసుచరిత్ర

వయవద్యములలో ను యోగింపబడిన విశేషములు కొన్ని
 భిన్నములుగా నున్నను శరస్వరచితుడములయిన శేషయు శేషందున
 వానినిబట్టి గ్రంథకర్తలు భిన్నులని సాధించుట కాధార మేమియు లేదు
 రెండు గ్రంథములను శేషవారాంజనేయ ప్రాదర్భ కవిత్వవైభవుల
 మని వ్రాసికొనుటచేతను, రెండు కవిత్వములు నేకరీతినే యుండుట
 చేరెను, అదినుండియు స్ఫుటిపఱకును బట్టమూ రిసే వసుచరిత్రము
 రదియించెనని జనశ్రుతి వచ్చుచుండుటచేతను, కవికే దరువార నల్ప
 కాలములోనే వసుచరిత్రమునకు వ్యాఖ్యానము చేసినవారు కొందఱు
 ఁట్టుమూరి తాను రచించిన వానారసభాసురమగు ప్రబంధమునందలి
 వివిధాలంకారులులకు లక్షణగ్రంథముగ నుండునట్లు సరసభూపాలీయ
 నును నలంకార గ్రంథమును రచియించెనని వ్రాసియుండుటచేత, అద్దం
 ధత్రయార్థ యొక్కడ యె యుండునేమో యని యెట్టివారికిని సందే
 హము కలుగకమానదు ఇక పైపద్యములలోని యంశములనుబట్టి
 విచారించవలెను సరసభూపాలీయకృతికర్త పేరందలి గద్యమునుబట్టి

‘మూర్ఖునికీ స్వప్నము బానికీ బట్టు మొదలయిన పదములను నేనని జేర్చినను, అవి కులము మునీ బిరుదనామములలో యిటు యిండును కావ్యలంకారసంగ్రహ మనబోడు నరసభూపాలీయములోని పూర్వోదాహృతమయిన పద్యములలో “శుభము ర్నివామధేయ” నని ‘శుభ’ ఎశేషణమొకటి గానబడుచున్నది ఈ శుభఎశేషణ మెట్లు వచ్చింది, ఎవ్వరికేజెందినది, అన్నవిషయము నాలోచింపవలయును పూర్వోదాహృతమయిన హరిశ్చంద్రలోపాఖ్యానములోని పద్యములో రామ భూషణకవి “రామచిభిదత శుభ” చిహ్న విభవయతుల” నని వ్రాసాని యున్నాఁడు కాబట్టి దీనినిబట్టి ముండా శుభ బిరుదమును రామరాజుచ్చెనయు రామరాజభూషణనామము గలవానికీ యెందఱునయు ఎన్నవగుచున్నాఁడు రసభూపాలీయ కృతి ర తనక శుభ విశేషణమును నేనొనటయు, హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యాన కృతిక ర తనక రామరాజ శుభచిహ్న మిచ్చున చెప్పుకొనుటయు, ఈ రెంటిని గాల్చి ఎకాటమునుండి వరంపరగావచ్చుచున్న జాప్రతీతితోజేర్చి విచారించినచేయును గాఁకెందు గ్రంథమును రచించినవా రొక్కఁడేయని గూఢులు కది యొక గ్రంథలసాత్యముగాఁ గనబడుచున్నది రామరాజ భూషణపదము బిరుదనామము యొక్కయును, పైఁబ సకములయందలి నానువ్యత్యసమునుబట్టి కవులు వేఱుచెచ్చుట కవకాశ ముండదు రామరాజభూషణపదము బిరుద పేరుగాక వేరేయె యుండినయెవల నది యంతట నేకరూప మగా నుండునేకాని పై పద్య గద్యములయందు గున్నట్లొకచోట ‘రామరాజభూషణ’ యనియు, ఇంకొక చోట ‘రామభూషణ’ యనియు, వేరొకచోట ‘రామస్మభూషణ’ యనియు నుండవల యొక యుక్తి చెప్పుదురుగాని యదియంత ప్రసల యుక్తి కాదు కట్టకదటఁ జేసిన హరిశ్చంద్ర నలోపాఖ్యానములో ‘వసుచరిత్రాదికావ్య’ “బహు సృష్టప్రపితానేకరత్న’ పదములను బ్రయోగించుటచే నాదిగద ప్రయో

గముచేత రెంటికన్నను ఎంతయు చేసినకావ్య వింశతి యుండులని నందున నదియే నరసభూపాలీయమనియు, బహుశ్చ యోగముచేత గ్రద్ధతీకంటె నెక్కువరాజులుం వలనందున వారే రామరాజు తిరు మురాజు నరసరాజు ననియు, మూలగ్రంథమునను రచించినవారెవ్వారోయనట కింకొకయు కిని శాస్త్రమన్నారు ఈ యుక్తి యెంతయో దరణీయమో బుద్ధిమంతులు తననో దాము నిర్ణయించుకోవలెను ఈవి తన జన్మతను పాలకమనెనుగూ సంతోషపెట్టుటకయి యొక పుస్తకమునందు కన్నకంటెపేరు కేసెననియు, ఒకపుస్తకమునందు మొదటన్న తండ్రిపేరు కేసెననియు, ఒకపుస్తకమునందు యెవ్వరిపేరును కేయక విడిచెననియు, శైవులు ఆ మాపుస్తకములయందు ముద్రాగింపఁ బడిన పదిములే యొకఁడు జనకమతమునకు నొకఁడు పాలకమతమునయు సూచించుచున్నవి చెప్పమన్నారూ మరెక్కడ గోచర భావములొని “సూరపాత్రజుడ” నను వాక్యమువలన సూరపాత్రుఁడని కారముఁడని యాత్మజ శబ్దము ద్విధములు చున్నదనియు, “నరసభూపాలీయములొని “కేంకటరామహంస సుల్పిను” నను వచనమువలన కేంకటరాయ సూరపాత్రుని దత్తుడని ముపుత్రశబ్దము ద్విధములు చున్నదనియు వాదించుచున్నారూ ఈ యర్థములయందు దాల్చిజగ్గెబ్బమునకుఁ దనవలసఁ బుట్టిన వాఁడుకాని దత్తుడను కాలిదనియు, ముల్పిత్రశబ్దమునకుఁ బన్నానుచరితము నుండి రక్షించు దత్తుడనుకాని కష్టవాఁడు కాలినియు గ్రహించవలెను ఈ యర్థముల కనుకూలముగానుండు కథలు కొన్ని కలవుగాని గ్రంథ విసారభీతిచే వానిని విడుచుచున్నాను

మనుసర్పిత్ర క రయు నరసభూపాలీయకృతిక రయు నొక్కొక్కేమో యని నాకు సందేహము కలిగించుటకుఁ గారణములయిన యుక్తిములను ‘మణిక్యపీఠిగూడ నిప్పు డిందుఁ జేర్చుచున్నాను’ వినిన కయినజెప్పిన వానితోఁజేర్చి చదివి బుద్ధిమంతులు తమ యిచ్ఛవచ్చిన సిద్ధాంతము చేసి కొనవచ్చును

౧ గీ తా రచించిన వసుదత్తమునఁ గన్న
తల్లి సూరన వెలయించి తలఁగఁ డయ్యె
నన్ను మన శౌరదామూర్తి నావలంబె
దత్తుఁ డగువాని జేపట్టదరమె వాను

అను చాటుధారాపద మొకటి రామరాజభూషణుఁడు తన నను
చర్మమునఁ జనకవత్తయై సూరసరూపేంద్రుడవారి చి తన్న జేర్చి
నకపోవుటచేత సాంకేతియైన వేంకటరాయభూషణునకుఁ జెప్పఁబడినగని
వాడుకగానున్నది

౨ చురుక్కునాభిపేకము, యువనచర్మము, గంగాగౌరీసంపా
దము అరు ప్రబంధములను రచించి ప్రసన్నుఁ యి ననుచర్మమునకు
వ్యాఖ్యానముచేసిన సోమరాధికవి గ్రంథాద్యైకలో నట్లు వ్రాసి
యున్నాఁడు

౩ ఈరీతిం గీతాచితానవృత్తగౌరీశాసమాప్తలో
దాహోద్దేశుఁడై గ్రామ మె విద్యావంతు లెల్లన్మనో
నాగవ్రక్రియ మూర్తిచేత రచితంబై విశ్రుతింపా వను
తొర్రాట్టిచర్మత్రటికి కయి యుత్సాహంబు వుట్టించినన్

ఈ శాతణజన్మలై కవినికాయము మెచ్చుగఁ గావ్యకర్తయై
భూరికళాకలాపుఁ డయి పొల్పువహించెదం బట్టుమూర్తిచే
నీరితమై సుఖారవదహింపదాన్పద మైనయ వను

తొర్రయప్రవృత్తము సుసాధ్యముకాదు తలంచిమాండగన్

అని యిందలి యురటిపద్యములో వసుదత్తము 'మూర్తి' చేత
రచిత మనియు, 'రెండవపద్యములో' "బట్టుమూర్తిచే నీరిత" మొందనయు,
వ్యాఖ్యిత శ్లోయున్నాఁడు ఈ వ్యాఖ్యిత యేకాలమునందుండిం
వాడో సరిగా తెలియదుగా, అప్పటి కవికిని ననూబలకతికిని డదు
వాత నర్థ్యుకాలములో నె పరునేడవక తాదాంతమున నున్నట్లు తెలియ

వచ్చునున్నది పూర్వకమునందే యిరుండి వ్రాయుటనుగూర్చి
మేలుచెప్పెదదే? ఇరవయ్యే సావధానముగా గ్రంథమును బరిశీలించి ప్రతి
వాడులు తమ వాదమున కనుకూ నులుగా నుదాహరించెడు గద్య
పద్యముల కన్నిటికిని బ్రతికదానిమును ప్రాస వినిపించినవాడేదా?

3 అనేక గ్రంథములను జేసిన గొప్పకవులు సమా సవర్ణములు
వచ్చెడువట్లున తాము మొదట రచించినగ్రంథములలోనుండి పద్యము
లను జేసిని మావశ్యకములైన మూర్ఖులను జేసి తరువాత రచించి
చెప్పగ్రంథములలో జేర్చునాడే య చారముగలదు తిక్కనసోమయాజి
తననిర్వచనోత్తరహమాయణములో మూడవయాశ్వాసమున,

చ గుణమున లస్తకంబు ను గోటియుగంబున కేలఁ జాల భీ
మణముగ నుప్పటిల్లి రభసంబునఁ దేనినమాడ్కిఁ దీప్రమా
ర్గణ వికరంబులొక్కట నరాతిబలుంబులఁ గప్ప శాన్తి
కర్ణావము రోదనీకుహరకర్పరముం బగ్గింప నుగ్రతన్

అని రచించినగద్యమునే విరాటపర్వములో నయిదవయాశ్వా
సమునఁ గొంచెము మార్పుచేసి యాక్రిందిరీతిగాఁ బ్రయోగించు
చున్నాఁడు—

చ గుణమున లస్తకంబునను గోటియుగంబున కేలఁ జాల భీ
మణముగ నుప్పటిల్లి రభసంబునఁ దేనినమాడ్కిఁ దీప్రమా
ర్గణ వికరంబు లొక్కట నరాతిబలుంబులఁ గప్ప గాంధీవ
కర్ణావము రోదనీకుహరకర్పరముం బగ్గింప నుగ్రతన్

ఇందు “తొలి” యనునది “చాల” గను “శారదాభిక్షణ మనునది
“గాంధీవ కర్ణావము” గాను, మార్పబడినవి మఱియు సోమయాజిలు,
మ కలకాం దోయధిపస్తకంబు గిరివర్గం జెల్ల నూటాడె సఁ
చలతంబొందె వసుధాధిపతయ మాళావక్ర మల్లాః గొం

గల మందెం ద్రిశశేంద్రుపట్టాము పాతాళంబు మూర్ఖులై నా
కుల మయ్యెం గ్రహితారకాలము నండ్రిఁభింకె నశ్వేధయున్

అనుపద్యమును మార్చుచేయక యే నిర్వచనోత్తరామాయణ
ములో నైదివ మాశ్వాసముగోను విరాటపర్వముగో గాలవమాశ్వాస
ములోనుగూడ చేసియున్నాడు ఈ ప్రకారముగానే వసుచరిత్రము
బ్రహ్మాశ్వాసములోని,

శా రామశ్మృతదుర్వాక్తయ రటిప్రవాతంబు కల్లోలి

స్వాయిం దెద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గుపరాశర

తామూనాధిరణ్యుల కచటం చక్రాయుధుం డొందు ని

ద్రాముద్రానుగర్త్రవోధములఁ జిత్రం బెక కాలంబునక

అనుపద్యము కొంతయు మార్చిబో నరిసభావలీయము ద్వివీ
య శ్వాసములో,

శా ఆమోదంబున శ్రీవృసింహవిభుగానాంభోమ ల్సాగర

స్వాయిం దెద యశంబు మేఘములఁ బర్వం గల్గుపరాశర

తామూనాధిరణ్యుల కచటం దామోదరుండొందు ని

ద్రాముద్రానుగర్త్రవోధములఁ జిత్రం బెక కాలంబునక

అని ప్రయోగించియున్నది ఇట్లు సోకవులయిన దక్క
నిప్రిప్రయోగముల నెల్లు సాధువుగా సాధింపవచ్చునుఁ ఈగ్రంథద్వయకర్త
యొక్కఁడు కాఁ దనెడుపక్షిమున, ఈసుకాకపునను గ్రంథచోద్యము
చేసెడి యల్పకవులలోఁ బరిగణింపవలసవచ్చును ఈవిధముగానే వసు
చరిత్రను ప్రథమాశ్వాసముగోని,

శా ఆమందాకిరి మూని బూని నను నర్థాంగికృతం జేసిదె

నా మే త్మీలని యార్య యల్లఁ బ్రతుండై రత్నదాంభోజమో

గామర్షంబున గంగయు న్మోరయఁ జూడఁభోగసమ్యక్క్రియ

సామర్థ్యంబున నేడుశంధుడు కృతిస్వామిం గృహం ప్రోవుతన్

అను శివస్తుతి ద్వారమును గొంపెము మార్చి యధికసార
స్వయం గొలిచి

ఇది గంగదాల్చితి వు తిరూదగమున నన్ గైచోలు కావించి త

రాంకీకాంచునం బురింధి నీను వామాంగంబునందాల్చి నే

శ్రీ గారోన్నతిఁ జూచి మంచు గరిజన్ శీరాపగాబులిత

స్వాంగాందితఁ జేయశంయఁడు నృపంకః శివరూఁ బోవుతా

అని నర భూతలీయములోఁ గని ప్రయోగించియున్నాఁడు
ముదిటికడ్యమునోన నొన్ని ముల శేషారముల గుంపన స్థిరయె
ఉభయమ్యము లోను గంగన శిరస్స దాల్చి చన్నరాం ప్రాను
జేరినిని చ ర్విల గుతురాలు గాగా శివుఁ యు శంకును కిర్చుట
కయి సాదములబడె నన్నయ్యము సాహస్యముగాఁ జెప్పఁబడనది
నినిలో మొట్టకడమున నివుఁడు చ ర్వికిఁ గోవశాంతి చేయరేకి
పోవుటయే కాఁ గంగకుఁగూడ కొడము తెచ్చింది యీయెను వేరునో
వలసనవాఁ డయ్యెను రెండవపద్యమున గంగాగ్రతీరినీతిన్వరూపమును
జాగ్రత్తిఁ జూచి తా నామెనుఁగూడ నుత్తమాంగముననే ధరించి భ్రమ
కలిగించి శివుఁ డామెను నాందిచితురాచిని జేయఁగలిగెను ఈరెండు
కావ్యములకు నొక్కరినే క రలనుగాఁ జెప్పకపోయినచో మును వారి
యందుఁ బదార్థచౌర్య మాగోపింఁవలసి వచ్చును

ర రామరాజభావములకాలము లోనే యుండి యాకాలము
లోనే మనుషుల నెత్తిగ వేంకటపతిరాయల విద్యాగారువగ మా
రామానుజాచార్యుల ముగ్ధునుమని మనుమఁ గు లక్ష్మీనిరసింహావా
ర్యులు వాని రచించిన యాంధ్రకౌముదియందు,

“ముక్తత్యయాభి వప్య అల్లసా పెద్దవ ర్మకేశ్మేణ బట్టుమూర్తి
మహాకనా విరచితే వసుదత్తితే”

ముద్రత్యయాభావమున పెద్దవార్యశేష్యుఁడైన బట్టమూర్తి
మహాకవిచేత రచితమైన వసుచరిత్రమునందని వ్రాసి,

“సీ రాజహంసలుగాని రాజహంసలుగారు

సరసకళాసారసారరుచుల’

అను వసుచరిత్రలోని యాసీతపాదమును లక్ష్యమునుగా, జూప
య్యగ్గుడు బట్టమూర్తికి నూజుసంస్మరములతోపలనీ యిట్లు
గ్రంథస్థము చేసినవ్రాతను నిరూపించుటకు ప్రబలప్రమాణము కాదలన
యుండునుగదా?

౫ అష్టకవీయములో నుగాహించఁబడి యిరుచుమిగులు ‘కామ
రాజభూషణనికాలము’తో రి యిరుఁబడి, లక్షాదీపకలో రగిలు వ
డద్యము తరువార,

‘మంజీర శబ్దమునకు బట్టమూర్తి వసుచరిత్ర నొదిటిడద్యము
ప్రథమచరణమున నొలువకుఁ బ్రయోగము ”

అని వ్రాయఁబడి,

“శా శ్రీభూభూత్రివివాహవేళ నిజమిందరాగ్రతన్నస్వలీ ౬౮

ఇత్యాది వసుచరిత్రగద్య ముదాహరింపఁబడియున్నది సరికాల
మువారుకూడ సుక్కుగ్గుడైన రామరాజభూషణుని బట్టమూర్తియని
బ్రమించుట హిందూనేరకుగాన గిరుపురు నొక్కరేయరుట యధిక
విశ్వసనీయము

ఈరామభూషణకవి మొట్టమొదట రచించిన కావ్యము వసు
చరిత్రము ఈసంబంధముతో సరిరాఁదగిన శ్లేషకావ్యము తెనుఁగు
మాణియొకటిలేదు ఇందలివర్ణనలు మిక్కిలి మరొకపాఠము అయి
యున్నవి, పదములకొద్దు మిక్కిలి సుందరముగా నున్నది శ్వార్థా
లంకారము లొక్కటికరముగానున్నవి, రసభావాదులు యథాప్రయోగ్య
ములుగా నున్నవి ఈగ్రంథము రచియింపఁబడినతరువాత నేటివఱ

కును ప్రబంధములను జేయఁబూనినకపు తెలఱు వసుచరిత్రమును ప్రతి
 హుఁడుగాఁ జేసి దాని ననుసరించి తమగ్రంథములను రచియించు
 ఁన్నారు ఈవసుచరిత్రము హలాణశకము ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ
 దరువాతనే రచియింపఁబడినది వసుచరిత్ర కృతివర్తయైన తిరుమలదేవ
 రాయఁడు ౧౫౬౭ వ సంవత్సరమునందు తెలరాజధానిని పెనుగొండకు
 మార్చెను ఈతఁడు పెనుగొండను రాజధానిగాఁ జేసికొన్నతరువాత
 మహమ్మదీయులతో జరిగిన యుద్ధవారి వసుచరిత్రవ్రాసి యాపద్యము
 నందుఁ జెప్పఁబడియున్నది—

చ తిరుమలరాయ శేఖరవిధీరచమూభలరామ మాజి భీ

కరయనవేల్పురప్రహితభూబలంబులఁ జక్కునేయ న

ద్ధరఁ బెనుగొండకొండలు మదగ్విప్లవచర్మకపాలమాలికా

పరికరభూషితంబు లయి ఎగ్గిరి గాంచె గిరీశభావమున్

తిరుమలదేవరాయలు తనవేల్పుపుత్రుఁ డయిన రమువాఁధరాజు
 మృతుఁడయినతరువాత ద్వితీయపుత్రుఁ డయిన శ్రీరంగరాజును యువ
 రాజునుజేసి రాజ్యభారము వారినిమీఁదమోపన విధనూడ సూచనగా
 నీపుస్తకమునందుఁ జెప్పఁబడియున్నది—

చ హరివదభక్తిశీలఁడగు నారయన ధర్మశాలుకూర్మిపో

దరుఁడు సీరంగరాయవస్తుభావరుఁ డాత్మసంతాప్తమోదవ

తిరుమలరాయ శేఖరవిధీర మహాయునరాజపట్టబం

ధరుఁడయి సర్వసాధువనధూర్వహశక్తివహించు నెంతయున్

తిరుమలదేవరాయఁ డవసానదశలో తనరాజ్యభారము నంతను
 కొడుకులమీఁద వర్తిల్లివేసినతరువాత మూడవవాడు కయిన వేంకటపతి
 రాజు అలీ అసీల్ నతో యుద్ధము చేసి పరాజితుఁడయి ౧౭౭౭ వ
 సంవత్సరమునందు రాజధానిని పెనుగొండనుండి చంద్రగిరికి మరల
 మార్చెను వేంకటపతిరా తోడిపోయినసంగతిని జెప్పకపోయినను కవి

వసుచరిత్రములోని యీ క్రిందిఁ దృశ్యములో వేంకటపతి రాజధానిని చంద్రగిరికి మా ర్చనసంగతి సూచించియున్నాఁడు —

మ హారుఁ డాతారక శైలమగ్గమున సథ్యానీపఁడై రాజశే

ఖరవిఖ్యాతి పహించుఁ ఒందగిరికుగ్గంబంగు శ్రీవేంకటే

శ్వరుఁ డొప్పెన్, బహురాజశేఖరసదాసంసేవ్యుడై యౌర యదగ బంజెన్చివాసి తదిరులకుఁ దన్వలభశ్రీలకుఁ

ఈపద్యమున నన్నిటిని బట్టి చూ గా వసుచరిత్రము ౧౫౦౦ వ సంవత్సరము తరువాతనే ముగిం చెనట్లు స్పష్టమగుచున్నది. ఇది గుర్రామఁ శేనవత్సరమునగు మృగంశైవో ష్టమముగాఁ దెలియుచున్నది. ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమున నాతఁ డిచ్చి గౌతమీనదములు కలబడుచున్నది, ౧౫౭౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫ వ సంవత్సరమువఱకు ఆతని రెండువందల యేళ్ల కాలము దానిశాసనములును, ౧౫౮౫ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౦ వ సంవత్సరమువఱకును మూడువందల కంటే వేరకలసతియొక్క దానశాసనములును కావచ్చుచున్నవి. తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౦ వ సంవత్సరమునఁగూడ దువార రాజ్యభారముగంతను పూర్ణముగా కొనుగొని కప్పగించి తాను విజ్ఞానోద్ధిష్ఠి ప్రొద్దుపుచ్చయందయుం వచ్చును. ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునందు ఆలీఅదీల్ షా తిరుమలదేవరాయని పెన కొండనుండి చంద్రగిరికి పాఠుడొలొట్టు సుసాముగిడియులు వ్రాసినచరిత్రమునందున్నది. దీనినిబట్టిచూడఁగా తిరుమలదేవరాయఁడు ౧౫౭౭ వ సంవత్సరమునకల గరువ లోగూడ గొంతశాలము జీవించియున్నట్లు తోచుచున్నది. రామరాజభూగిలుఁడు తిరుమలరాయనికి వసుచరిత్రమునంకితము చేయుచున్న కెరాలిరాసుకృష్ణుల శిష్యులకు వచ్చి “శ్రీసూత్రి”యను మొదటికథమును ఒకవ గారంభించిగానే ఎక్కడో యీ ప్రతిచదువుట కోనే శ్రీసూత్రము గేలచేసె ననయు, అదియెట్లని సభవా రకు

గాఁ నలఁగు నెత్తెలో బూని చేసికొని యంగు శ్రీ యను తురమును
 వ్రాస చేయి నోటిదగ్గఱగాఁ బెక్కి ని బిడ్డగా శ్రీఘృత్ర యను
 (ఘ) ద్వితీయ తుర మొత్తి కనునఁగాఁ గుఁగాఁచేత చేతిలో
 వ్రాసన శ్రీ యెగిరిపోవుట మాపె ననియు, అందుమీఁద రా కృప
 నందక నిరాకరించెనయు ॥ ౬౩ ॥ ని కళయొటి చెప్పెనరు ఈశ్రూ
 రముగానే రాగురాజభూషణుడనాన సూనవతానవాసనలన్న ద్యమిన్
 నందితిచ్చున్న యొద్దను “మోక్షపదేశీ కృత్యముద్రములై న యను
 వచ్చుము నయ్యలరా” రామభద్రుల యొద్దను కొని తెన వసుచరిత్రము
 నందు గూఁచెనని కొందఱు కొన్ని కథలు విల్పించి యున్నారని
 యవి యన్నయి సుశ్చింతనములే అనుగంటి యుద్గంధమును జేయఁ
 గలిగి మహాకవి రెండు నామన్యూనదములను శేషురేక యితరులనలన
 దొంగించి కనవిగాఁ దన గ్రంథముగందు వేసికొనెనని చెప్పటకంటె
 బరిహాసాస్పద మయి గూట సుతీయొకటి యుం దు

రామరాజభూషణుఁ డొకనాఁడు సభలో రాజుమీఁద కివీ
 శ్వురులకు “వింజరయూధము దోమకుఁకుకిఁ జొచ్చెన్” అని సమస్య
 యియ్యఁగా జెప్పి రామకృష్ణుఁడు

క గంజాయి బ్రాగి తురకల

సంజాతులఁ గూడి కల్లు చనిగొన్నావా ?

లంబెలకో శుకా ! యొక్కడఁ

గంజరయూధము దోమకుల్తుకఁ జొచ్చెన్ ?

అని పూరించె ననియు, అదేయే రాజు తానచ్చిట్లు భావించి
 పూంపుమని యనుగఁగా

క రంగన చెడి పాంపు లరి

భుంజనులై వీరటుఁగొల్పు బొల్పి రకటా !

సంజయ! విధి నేమందును?

గుంజరయూధంబు దోమకీతుకఁ జొచ్చెన్

అని పూరించెననియు, రాజులను నమయించియున్నది సంతో
సించి బహుమాన మిచ్చెననియు చెప్పదురు నేనలిరాసుష్మణుడు
రామరాజభూషణునియొక్క కడటి కనములలో గుడ్డవాడగుటచేత
నిది సత్య మయినను కాపచ్చును

సరసభూపాలీయము రచించినకవి యెవ్వరయినను కృతి
రామరాజ తిరుమలజేవరాయలగు మేనల్లుడయిన సునిరాజు ఈనది
రాజయొక్క మాతాగుణాదయితః శ్రీరంగరాజునకు సేనరాజు, తిమ్మ
రాజు, రామరాజు, తిరుమలరాజు కేంకటకతి, అని యయిగురు
గొడుగులును, లక్ష్మ మాంబ, ఎబమాంబ, కోనమాంబ అని ముగ్గురు
గుఱతులును ఉండిరి ఆ కొమ్మలలో లక్ష్మమాంబ కుమారుడయిన
సరసరాజు రావ్యాటంకార సంగ్రహమును సరసభూపాలీయమున కృతి
నొందెను, ఓబమాంబ కుమారుడయిన గొబ్బూరి సరసరాజు రామా
భ్యుదయమును కృతినందెను, కోనమాంబ కుమారుడయిన తిమ్మరాజు
వరమయో గిరిలాసమును రచియించెను వీనిలో సరసభూపాలీయము
ప్రతాపరుద్రీయమునకు తెలుగు నాటక క్రరణమును మాత్రము
విడిచి ప్రతాపరుద్రీయములోని లక్షణభాగమునకును కవి తెనిగించినను
లక్ష్యములను సరసభూపాలునేరఁ గ్రాంతగా రచించెను

రామరాజభూషణుడు సాహిత్యమునందు మాత్రమేకాక సంగీ
తిమునందును మిగుఁ ప్రావీణ్యము గలవాఁడు ఈతఁడు రచించిన
కృతులు కొన్ని యక్కడక్కడ నేటివఱకును పాడబడుచున్నవి ఒక
శేఖ వసుచరిత్రములో తిరుమలజేవరాయఁడు కవిగూర్చి “బహు
సంస్కృతాంధ్రకృతులం బ్రాజ్ఞుఁడు మి ప్పంచితి” వన్న కృతునివయే
యయి యుండునమో!

కవులిప్పటివలెనే పూర్వకాలమునందును విద్యామత్సరము కల
వారయి యెండోరులతో వివాదములు పెట్టుకొనుచూడినట్లు కనబడు
చున్నది ఇట్టి యనుయాయుడరిత్వము రామరాజభూషణునవద్ది సహితము
బాతిగా లేకపోలేదు ఇతఁ యొకసారి యయ్యలరామ రామభద్రకవి కవి
త్వమునందు తిప్పపట్టణోయి యవసూనము నొందెనట రామభద్ర
కవి విరచితిమె రామభూషణయమునందు తప్పుచూపెదనె వంటిము
డట్టి తప్ప చూపలేకపోయియెల తిలఁపినా నా వారినికన్న తినెద
నని రాజపథలో రామరాజభూషణు డొప్పకొనెనట అంతట యధ్య
వర్తుల సమక్షమునంచు గ్రంథకరన మారంభించి చదువుచుండగా ద్వితి
యూశ్వాసారంభముగోని

నీ నంబానఖాంకురచ్చిన్నవారణకుంభజనముక్తాఫలశర్కరీలము
సమదనూకరకర్పరభీకరాఘ తిశ్శిఖిదంస్త్రాచూర్ణ శిశితిలంబు
గంధసంఘరఘటాటకటాహాసప్రవృద్ధసంఘరదా నాంబుచంకిలంబు
దనగంధవహబంధందవ్యామానా నేకకైకాగురుధూపగంధిలంబు
కృదులవడ్డస్వరోద్ధితభిల్లకల
వాధరాగీతికాకణ నాతిభీతి
వరవశాశ్చటరకోటరకటీర
లీనఫణియగు నక్కాన కాన సయ్యె 25

అను పద్యముకడకు వచ్చునప్పటికి రామరాజభూషణులు
రామభద్రకవిగ వారింది “శిశుశ్చేత్తి వశుశ్చేత్తి కేత్తి గానరసం ఘణి”
యనున్యాయముచేత సంగీతమునకు పర్వము లానందించుననియుండగా
భయమో పటీరతతు కోటరములలో దాగి ట్లు చెప్పితినిగాన నిది దోష
మని యాక్షేపించెనట గాక రామభద్రకవి తెను కీవల సంగీతము
నకు భీతిలిసట్లు చెప్పిన పద్యపర్వముతో పాడిబడచగీలికను పాములు

భయపడినట్లు చెప్పిన యు “వంశం గుయారో ఎడలి” గుని యుండుటచేత చక్రస్వరోధికి మొ సీతమును తిని నెమరొకతయని పములు భయపడి పాటి కొట్టులుదూటుట స్వగావమేయనియు, సమా నానమును చెప్పెనుట సభవారా గు తోపని సమాధానములు విని రాసురాజభూషణుడే యోదనని సర్ధారణము చేసెనట ! అంతట భూష ప్రతిజ్ఞ ననుసరించి రాసుభద్రకవి రాసురాజభూషణుని శిరోవేష్టము తీయించి క్రిందఁ బైట్టింపి సభలో నాతనితల దన్నెనట ! కొందఱొకరిని తలకు మూటుగా శిరోవేష్టమునే తన్నెనని చెప్పుదురు ఈ కథ యింకండు క్రొత్తగా నచ్చిపదిగాక యప్పకవికాలమునాటికే యుండునది గా యందుఁ గొంగ నత్యము న్నది యూహించవలసియున్నది అప్పకవి పూర్వకవివర్ణనము చేయుచు తన గ్రంథము కో

“రాసురాజనిభూషణరిన్నిభుదిత

చారుగు స్తులావ పహరినాక్య

గౌరవము పెక్కుభంగుల గణనచేసి”

అని రాసురాజభూషణునియొక్క కిరీటమును దీయించి వాడని రాసుభద్రకవికి ఎశేప పముగాఁ జెప్పినాఁడు

“సరిశ్చంద్రవలోపాభ్యానమును రచించునప్పటికి రాసురాజ భూషణుడు వృద్ధుడయినాఁడు అప్పటికే విద్యావగగసంస్థాన మంతయు పూర్ణ యుగా నశించి గోయి ది సంగతి సూరన ద్వారా రాసువపాండ ఎయుమును జేసినతరువాత రాసురాజభూషణుడు పారిశ్చంద్రవలోపాభ్యానము ను రచించెను ఈ రెండుగ్రంథములలోని గూఢదోషము లెట్టి వై నను రాసువపాండవ సుమునకు వచ్చిన ప్రసిద్ధి యీ గ్రంథములకు రాసెను రాసురాజభూషణు డీ ద్వ్యధికాన్యమును శ్రీరామంకితము చేసెను ఈకృతి పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందు రచియింపబడినట్లు

కనలుడుచున్నది కాబట్టి రామరాజభూషణుడు ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౦ వ సంవత్సరమువఱకును గ్రంథరచన చేయుచున్నట్లు చెప్పవచ్చును పూర్వోక్తములయిన మూడు గ్రంథముల నుండియుఁ గొన్ని పద్యముల నిండుదాహరించుచున్నాను —

పసుపరిత్రము

మ సత్యూరుద్భూతిఁ బంకబూజు బ్రహ్మశర్పావనోద్భవమా
రగఁ బాశ్చాత్యపూర్వీకాదుములై రింధ్రరాస్త్రబులు
స్మతీహన్ పే- మరుద్విహితఁ గడగం దగ్ధోష మాచంపహా
ద్యశుంబాతతిఁ గాయ మయ్యెన్ పోతద్విరమూలం బిం- ఆ ౨
శా రాజవాణుల నేదుపాతకిని చంద్రా రాజవా నీవు? నీ
రాజత్వమునఁ జుకముల్ వనియెనో? రింబల్లి స్త్రీలకుచుల్
లేజం బందెనో? డింనో యహిభయోద్రెకంబు? తా జెల్లచే
రాజై పుట్టుట రశ్మిమా త్రిసమే? రా జొట గోహక్థమే? ఆ ౪

వారిశృంగ నలోపాఖ్యానము

ఉ కమ్మనిపుప్తుఁడేందరులఁ గాఁకి లనంచుఁ బ్రవాళతాళశృం
తమ్ముల నేడదేర్చు విరతాపులపల్కులుగ్రమ్ముమంచుపూ
దుమ్ములఁ బూజనల్పుఁ బ్రతితున్ వ్రరమంజులతాధిరాజ్యయో
గమ్మునఁ బూర్వు నాను నాకల్పకవల్లి వని జరింపఁగన్ ఆ 3
చ కుదురుమెఱుంగునిబ్బరగుబ్బునై నయనాంబుపూరముల్
చెడరఁగ నేల యేడ్చెడవు చెల్వ దురింతవివాదవేదనా
విదగిలమానపాటవము వే తగు నాయువు శౌత్యతంబి నం
వదలు స్థిరంబులే నధిపాకము దాఁట, దరింబె యెరికిన్ ఆ ౫

నరస దాపాలియము

మ బలితంబై నమనోజబాణవాతిచేఁ బల్కాఱు నిల్పొక్కలే
కిలీలాకప్రాణము ల్పెడఁగి నైతాంభోజసూర్యంబు ౯

గలయంబ్రాకుచువచ్చి యన్నెపున్ గన్నీటియే అడ్డమై
 విలుప న్నిల్చె గృహింహభూరమణ మన్నింపంగఁ బొడివెట్టన్ ఆ ౨

ఉ చందనశైలసానువులఁ బాలఁ జెలంగ భుజంగళాలికా
 బృందము శ్రీనృపంపావీరుఁ బెక్కినిపాడఁ దదీయగానని
 స్యందము లామక్కిల్ల జెయంగఁ గురంగతురంగ మేగమిక్
 నుంగితిప్సంగములు మానవు డక్షిణగర్ధవాహముల్ ఆ ౩

23 మల్లారెడ్డి

ఇతఁడు రచించిన పట్టుకపర్వ చరిత్ర గుఱు పెనిమిదాశ్వాస
 ముల పురాతనగ్రంథ మొకటి నాయొద్దనున్నది దీనిని తాలఁత్రముల
 మీఁద వ్రాసికా రేహేతువుచేతకో శృత్యాదివద్యములను వదలివేసి
 పృథ్వీంధ్రములు మొదలుకొని వ్రాసియున్నారు ఈపుస్తకమునందల
 యొక్కసాంఘికదృశ్య మిట్లున్నది

‘ఇది శ్రీమద్భక్తినిశాంకటణ ప్రసిద్ధ పర స్తూనలంబు నీటిరా
 మేశ్వరి వరప్రసాద సమానాదిత సంస్కృతాంధ్రభాషాకవి
 రకాసహస్రణ విశేషతా చమత్కార గురుభక్తివిహార రామభి
 గోత్ర హరిత్ర కావభూపాలపుత్ర బుధుధేయ మల్లారెడ్డి నామ
 ధేయ ప్రణీతంబైన పట్టుకపర్వ చరిత్రంబును సుహృదప్రబంధంబు
 నందఁ—ఆశ్వాసము’

ఈమల్లారెడ్డి యిభరూ గుఱు మనపు సతములలోఁ జెప్పఁబడిన యల్ల
 హీము గోలకొండ సవాబుగా నున్నకాలములో నుండి యొకసారి
 యాతని మానసమునకు జనయ న్నానకశీర్షిరుదితోఁగూడఁ బోయి
 నెక్కడ,

చ బలవిపులతో శావరపాలుగిపెద్దరూర మల్ల నీ
 శత్రుయశ ప్రభ వములు కన్గొనలే కలకట్టు మన్నెమూ
 కలు తు లొల్లలో బిరుగుగడ్డియము ల్బుద్ధిగించుకొందుకా
 కొలది యెఱుంగఁజాల కలకట్టు మిక్కిలఁజూకూయకే

అను పద్యమును దుంకవీచేత చదివించుకొనిగా రాజులందఱును
 గొంబ యుద్ధసన్నద్ధులయియున్నప్పుడు శుల్క్రిభరారు వారినివారించి
 ప్రశంతువును శేసినని యాపఱకే గంగాధరకవిచరిత్రమునందు వ్రాసె
 యున్నను దీనినిబట్టి యీకవి యిబ్రహీము కాలములో నున్నట్లు
 తెలియవచ్చుచున్నది ఇబ్రహీము క్రస్తుశకము ౧౫౫౦ వ సంవత్సరము
 మొగలుకొని ౧౫౮౧ వ సంవత్సరము వఱకును గోలకొండరాజ్యమును
 పాలించెను “శుమారమల్ల” యని పయిపద్యములోఁ జెప్పఁబడి
 యుండుటచేత మల్లారెడ్డి యిబ్రహీముకాలములో కొమారదశయింపుండి
 ౧౬౦౦ వ సంవత్సరప్రాంతము వఱకును జీవించియున్నట్లు బూహిం
 చవలసియున్నది ఈమల్లారెడ్డి కావురంబుఁడు, కావరాజపుత్రుఁడు,
 గోదావరిమండలముగోని విక్రమవంశస్థుఁడగు ఇతఁడు రాజ
 మహేంద్రవరమును పాలించిన వీరభద్రరెడ్డి మొదలై శరణ్యసంబంధుఁ
 ఁని తోఁచుచున్నది ఈతఁకవిత్వము రసవంత మయి సలక్షణముగా
 నున్నది ఈతని పట్టుకవ ర్తిచరిత్రమునందీ కొన్ని పద్యముల నిందుదా
 హరించుచున్నాను—

సీ గోపుర గోపుర గోపురప్రతిమంబు

కల్పదు కల్పదుగౌరవంబు

మానవ మానవ మానవాభిశయంబు

మణిజాల మణిజాలమంజిమంబు

సారంగ సారంగ సారంగనయనంబు

సుమనోబ్ధ సుమనోబ్ధశోభితంబు

బహుధామ బహుధామ బహుధామచిత్రంబు
ఘనసార ఘనసారగంధిలంబు

భవ్యకాసార కాసారంధురంబు
జననసై రంధవ సై రంధవసంకులంబు
బహుభక్తేతన కేతకభస్మలంబు

నై విజృంభించె నీరి నయోధ్యాపురంబు

ఆ ౧

ఈ రాజపు నపు సద్గతి తెఱంగు లెఱింగి బుధానురాగవై
యాజరుచిరి వెలంగి పముగంచితవిష్ణుదానుగరి
గ్రాంతసర్వసంధిని రక్షియొ నొకచో రం
ఈ జంతులకు కువలయుం నొక స్త్రీయుం గల వృత్తి ఆ ౨

చె అతని నయోధ్యాపము నజంగులుం దగి నింకియుం గా
తెన నత్తిపయై సలకధామృత మెంతయుం గ్రోలె చెందునన్
త నెవల న్నెనన్ బర్వము మించె నటంచును నిత్యభిష
ద్వైతము దానికిం వగుచికిత్స న చేయఁ దొడంగి ర త్తతిన్ ఆ ౪

నీ గోరక్షణము చేయుశౌరి యుండుటఁ జేసి

గోరక్షణము చేయుశౌర్య మె నె
బుధులఁబ్రోకెను చతుర్భుజఁ దుండుటనుజేసె
బుధులఁ బ్రోచుచునుగు బుధిమించె
చత్వారకుఁ ఁచక్రి యుండుటఁజేసి
సత్యానురక్తుడై వాల వెలసె
ఎలభద్రయుతుఁడు శ్రీపతి యుండుటనుజేసె
బలభద్రయుతుఁడై ప్రజ్ఞ మొనె
పొకలఁ బురుషోత్తముఁడు పూనియుండుఁజేసె
తాను బురుషోత్తముం డెచ భూతి కొప్పె

భవ్య శ్రీనివా విభ్రము ఎదు

క్రథామూర్తి పురు ల్పచక్రవర్తి

అ ౬

ప సుములదర్శనం లిభ్యక ర్తలగ్రాము లెంకూపు ల
 స్వసథిరంగము ప్పిదలు, న యువుసుంగుల్ దీపముల్
 గనములనుబ్బదంబులు ఒక లలపై ల్లియించువర్త మున్
 తమప్రస, రామరాజు పరితాపము వల్లగు నీనునంబుగన్ అ ౭

ప గరము దెలి పుష్పవంశతిపై గ వ్రాసు చం
 భరము గోలి గారుసుంకుల శ్రీమా గంధ మా
 పరముగ్రో పుష్పితంకాతరు లెక్కిమి నాలి సుల్లగా
 జరిగగలొప్ప పక్షిణపుణ్యలగాలి వ హాళివెంపు న్ అ ౮

24 రామరాజు రంగప్పరాజు

ఈ ప్రతియకవి సాహిత్యాన్ని సునది మైదాశ్వాసములనుబం
 ధమును రచించి శ్రీరంగనాయకున కంతుము చెసెను ఈకవి కృష్ణ
 దేవరాయనియల్లు డేవ రామరాజునకు బెదిలెల్లకొడుగు కోశేటి
 తిమ్మరాజున కౌశితంజై యుండినవారగు కాబట్టి కవి ౧౫౨౦వ
 సంవత్సర ప్రాంతములం దుండినగా తన నిశ్చయముగూ జెప్పవచ్చును
 కోనేటితిమ్మరాజునటును రామరాజునకును కాల యగు నాగ్నీతిరాజు
 రాజును, కృష్ణదేవరాయనియల్లు దగురామరాజును, కవి తనసాంబో
 పాభ్యానమునం దిట్లు వర్ణించియున్నాడు—

ఉ పోరుల నా రువీటిపురముక్కయరామన్మపాలుఁ బాగ్రహార
 దారత వాలు పూచిన సదాగతికంబుజేర వర్ణలీ
 లారిభటిన్ విరోధిసుహిళాంగవిభూషణరాజురాలు దై
 నారఁ బ్రతాపవల్లవశుభద్రభ వర్ధిలుఁ గీ ర్తిపుష్పముల్
 మ దివిజేంద్రదాభుఁడు శృష్టరామధరణీదేవేంద్రబామూత శ్రీ
 ధవపాదాం బుజబంధరం బగురు మేధాకేధ రామప్ప శా
 త్రవశంరాంతరర కశీకరసన్నిధారోర్మిసర్ధాతఖ
 డవసీకి రిలతాంతగంధిలహరిత్కాంతాకచాభోగఁ

క్షేత్రయవంశిజాఁ నయ్యాకవి గూఢ సంబహుత్రాఁడు, ఆత్రేయ
 శోత్రాఁడు, తిరుసుల శ్రీనివాసాచార్యశిష్యుఁడు ఈతఁడు సలక్షణమై
 నిర్గరధార గల కుంచికవిర్విము కవసరీతి తెలియుట కయి సాంగో
 రాఖ్యానములోనినద్యములఁ గొన్నిటి నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ డరమజ్జానిహృదంతరాళసుణిదీపంబుల్ నమన్నాగకి
 స్మరన కంచరవాక నాయకశిరోనాభీకరాగ్రభాం
 ఖరసీరాజితముల్ నిజాంఘ్రులగుల్ గోపాలబాలుండు ని
 త్పై రటద్గోఖురధూర్ణిధోరణుల నాబ్ధందావనక్షోణులన్ ఆ గ

ఉ వల్లవనల్లభుఁడు చెలువ ల్లలహూడఁగఁ దత్కటితిటి
 పల్లవముల్ హరించి తనుఁ బ్రార్థనచేసిన సీత నవ్వు నా
 కల్లతికాలవిత్రమయి పాండవపత్నికీ నెట్టు లిచ్చెకో
 ముల్లర వెట్టుప్రల్లదపుజాదరి సేగువడం ఒటావలికా ఆ గ

శా ఆనియమంబు నాయమము నాదము మాళము మానిరంతర

భ్యాసవిధాన మా బహువిధాననబంధవిదగ్ధభావ మా
 మాచస మెందునున్ జననిమట్టును గుట్టును మాను లొననం
 గాఁ నతఁ డొప్పు భ కీకలికాకిలికించితహోధమాధురిన్ ఆ ౨

- ౯ సరి గాకుండగ నుగనేనపుప్ర భిక్షవృత్తిఁ బట్టంబునం
 దిశి శంపార్జితరత్నకోటులు సుకుహేములు లాండ్కోళికల్
 సూతం ల్పర్వతపన్నిభేదములు యుంపాసంపదావాహముల్
 నడపింపెం దొయింటి కీ వెలుంగకే నారాయణుం బుద్ధవా ఆ ౨
- చ కళలు భజింప వచ్చు శశికాంతవిధంబున నేగు దెంచె ౧
 యెలుంగులజేనీయాజ్ఞఁ గనురేక్షణుసన్నిధికిన్ సభిజనా
 వళి భజియింప జారిబవె వజ్రమయాధరణోఘశం తం
 లులు వదనన్ను నీ వచుచు బుజ్జన మారంగ బలున్ ట్లుగన్ ఆ ౨
- ౯ ఘోషపాత్ర మొక్కిటి యపూర్వము వర్ణరథా ది శిష్యులం ౩
 భో భవ్రహ్మాది యది ఘోషరేఖఁ దలంచుచోజ్యముల్
 యోజననేయఁబాలు సది యోజనమాత్రవిసారికాంతివి
 భ్రాజరగారాశ్వవిసరస్థగితంబు విరాపహరియున్ ఆ ౩
- మ అమృతస్థందము కందళింప దరహసాంకూముర్ లోచనా
 గ్రములం దాండవ మాఁకఁ జంగ్రధరుం బాశంబాతల వీక్షించి యో
 కమలాక్షా సురరీతి నీవు వ్రతదీక్షా దూషితర్యాసలు
 ద్యమముం జూపుదు నయ్య యెయ్యెద సుహృద్భావంబె
 యీచందముల్ ఆ ౪
- చ కమలసహస్రము న్నయనకాంతి యొనర్పంగ ఫాలబింబముల్
 గుముదహితాయుతంబు నొడఁగూర్పఁ జెనంగు మృగాక్షిమోముతో
 గమలనలఁ జంగ్రుం బోల్పుకవిగాధల తెయ్యదిమేరె యుత్తమో
 త్తము సధిము సుమాన మనఁ దారదె బుద్ధి యవచ్చు చేరజే ఆ ౪
- చ ఆనచుం జెగిలి కుండవంగల నయ్యబ్జాక్షి వీక్షించి యో
 యనుగున్నెచ్చెలులార మీరలు నోబోలి నృనోబాతుఁ గ్రా
 స్తులం జిల్కలఁ గోకిలప్రతతి నింద బేయఁగా నేల నా
 తనునే నిర్ణయము ప్రాణ మేరు ద్రువమే తిర్కింపుండి యీదెసన్ ఆ ౫

ఈ పాదపాదము నీల గుండగాఁ గలశీతరయుండు గుండగాఁ
 గారుపనింహములు లగుబాహిశముఖులు కల్గియుండుగా
 పారిక కందె శాటి యోధులచందము శీరపాదమన్
 పారణచేసి సాంబు న) వ్రాలించి లక్షగాఁ దెనుఁ గ్రమ్మితిన్ అ ౪

25 మల్ల అసంతమాపాలులు

ఈశ్వరయ్యగారి కవిచరిత్రయందు సునోయైవాశ్వముల ప్రాంధ
 మును , ఎరులచి తుల్య ప్రయోగములు యెల్లఁగలు కంకితముచేసెను
 తి ల్లరి సగాతము యి ముఖివాంధ్రవికాసతామహుఁ డైయున్న
 గు హరిపురి కేంకటకవిజ్ఞాని శాశ్వతగుగు ధర్మ మ్మయని యడు
 గుగా న్నగ్నికంఠీరవుఁ డిట్లుయెంచి తక్కుత్వాదిని వ్రాసికొని
 యున్నాఁడు—

ఈ కోనయయెల్ల వైరిపక్షుజరభంజన కంఠజశాస్త్రనే
 వా నిరసద్య మూద్యజనవల్లభనితినార యా
 రా నవమంరాజరసనాం గలరంగముల న్నటించఁ ద
 రానవగర్వభుంధ దేవుచ్చి యమర్చిత క రిం రి
 శా భారాపాతము వాన శ్రమ మునర్చి బర్హుడు జంరహ
 పారూధి నివలసిలుగున్నపు న్నేత్తిం బెల్లఁ గాన్పించు రా
 సూర్యద్యుత్పల్లరాజ ముఖిపరింప న్నశంవే మహా
 గ్రావిధ్యులక ముగ్ధ కోనవిదున్ల రాజకంఠవా
 గ ఆమితచారిత్ర పుణ్యమార్గములు గలవు
 పెల్లలయ్యును సత్కిరి కెక్కినవియ
 సప్తసంతాపములు నందు శాశ్వతంబు
 కాన్య మందును సత్కవి కలిగె నీకు

క మహి నీవును ఉండ
 బస మహి నుం శాస్త్రార్థ భవమాళిధను
 లుకారీమమమమిత్రవచో
 మహితమగా నెలతొర్యమాయ భిల్లా

ఈ కవి పూర్వము ఈ వర్ణనము నతఁడు శృంగారమున కలుపఁ
పెట్టెను కవి యిక్కడి నొక శ్లోకము నుద్వేగమున వ్రాసెను—

చ ననజాళాక్షి ఓకరులు పొగ్గికి క్రాడ బోలె గొప్పగా
 యునీ నుంపు ఎల్లడ నై త రుణ వర మహాధవు
 నమిషం పిదమనిగజావ్వం రుక్మా గునా
 హనుకు కౌవలంక ధరాభగణాదక హేతు రియె

కవి తపతంజిని,

పాపములను గాన మెల్ల ధర్మజీవితమును కర్మాని భీషిమై
 నానాధర్మములను కర్మములను గాన మెల్ల ధర్మజీవితమును
 కర్మాని భీషిమై నానాధర్మములను కర్మములను గాన మెల్ల
 ధర్మజీవితమును కర్మాని భీషిమై నానాధర్మములను కర్మములను

ఇత్యాది పద్ధతులలో వర్తించిన వర్ణననుబట్టి యతః పు ఖేత్రియః
 "గుటయో కాక భూప లుండనియ దెలయనచ్చుచున్నది తల్లెఁమోత్రమే
 కాక ఏమారుడ్డున యనంతఃపూజలంఘన గోల గొండి ననాబయిన
 యుప్రహీమమహాకాలములో రాజ్యపరిపాల ము చేయుచుండినట్లు చరిత్ర
 నిదర్శనములు కలవడుచున్నవి కాబట్టి కవి ౧౫౧౦ లం వ సంవత్సర
 ప్రాంతములయందు దిండి-వాడ ౧౦౮ ట్లు కెలియవచ్చుచున్నది ఈవి
 పూర్వవంతః శుభ, రంగారాజ్యోత్సవః, శిరుశుభోపహార్య

శిష్యుండు ఈతినికవిత్వము గ్రద్దబ్బును యి వ్యాదయంగమముగానున్నది
కాసునవిజయములోని కొన్ని పద్యముల నందు బొందుకలు సుమనసును
ఈ మనతనయుండు సంతట సమాధిసమాసవేళయైన లో

చనములు విచ్చి ముంగటఁ బ్రసన్నపరిస్థుటలొబ మొప్పని
ల్చిననొ నిల్వటద్దమువలెన్ మెలయంగ పురుండు మాధవుం
కును నునుగాపు మేనులకు నోచంగ నచ్చర లాట లాశంగన్ ఆ ౧
చ కలువలవిందున కనును గమ్మకొలంగలగాడ్డుస్రంగులై
ల్వలజల్లున్ వసంతవసవాసముఁ గ్రొవ్విరికత్తిలోతలున్
వెలసన నాడుమాధుకరివృత్తి విశిష్టగుణంబు నొంగియో
చెలిమియుఁ బ్రేమయుం గొదలఁజేసె సుహృదుని మానీశేయముల్

ఆ ౨

ఉ నీ విడియెక్కి పద్మధవనిర్జరనామలఁ జూడ నెప్పుడుం
బొవుచు నచ్చుచుండి ననిల్లెట వేల్పుల పాలగల్గి చే
చేయెడికింక చూపు మిది చెప్పి నిరోహితుఁ డయ్యె నయ్యెడన్
పై వల గొకశిల్పి యరడం బటువెట్టి మహాద్భుతంబుగన్ ఆ ౨

చ ఖామికి నీవు రాజ వయి పుట్టిలివెన్నఁడు నాటనుండియన్
గొడవలు గట్టిపెట్టి నినుఁ గొల్చిరి రాజులు కన్నుదోయిన్
బులిగగాక యెడలగాకరణ గజ్జురఁ ద్రేవెడక వ్యధం
దొవులబట్టి చూడనికఠంబున మానెజ మయ్యె వీణయున్ ఆ ౩

ఈ కేల్పులకంటె ము ప్పనురసిరు మేము సృజించుటెంచి న
కల్పము మాప్రసన్నతకుఁగా నొసరించెతి నన్న బీవను
కల్పన కర్థ మేమి యలకయ్యము మాకు నన్నిమంచునో
యల్పులఁ బ్రదుచి లోకిములమూడడఁ దీర్చితి గింతయొప్పుదే ఆ ౩

ఉ వచ్చిన సచ్చల నొల్లది వచ్చితిరే యన నోల లా డుచున్
వచ్చితి మమ్ము యేము నొకవారిరుహాకరవీధి నీజటా

భృష్టగురౌశచుండు మొలసింపగఁ దమ్ములతోడఁబుట్టి మా
కిచ్చె నుగంధగంధి పడపీ రకిరీటము లబ్జనానుముల్ ఆ 3

చ లశవుల నీవుదాల్చునదియాలవుసాము లటుండుఁగాని మా
కొడవులు వెట్టుమంచు గృపత్రో మణిగుంజులహూష లాదిగా
నుసుగర లిచ్చిన న్వేటచు చొయ్యన నంది యతండు సైఁముమీ
విడువనితప్పు కేఁగు వెతఁబెట్టక మానితి వేటకానుకల్ ఆ 4

ఉ ఎల్లరుఁ దృపులైన నొకయిందుకనే ఓట విశ్రమించి రా
గిల్లినమూఁకతోడఁ దమకింపనియానముతోడ భిల్లరా
చ్చిల్ల భుజ్జీతోడ వనవల్లభుతోడ జయంబుతోడ భూ
వల్లభనందనుండు హయవల్లన మొప్పుగ వచ్చె వీటికి— ఆ 5

ఉ ఆరభసంబునప్పు కరినాదులచేఁ దలలేని బొందులక
జూరెఁ గడంక బూరెనని చూడఱుమెప్పుల మూరిఁబోయి రా
సూరెల మున్ను కన్నుడిసహటిని వామ సజాభుజాచలక
వీరముసూచి క్రెళ్లె నవి భీమమహాకీర్తిఁబరాహితంబులై ఆ 6

ఉ అక్కడఁజూడు నిన్ను యొడియం రరదీతెను దల్లిదండ్రితో
నక్కట నేడు కల్మషరినాదులలోపల నొక్కఁడేనియు
ద్రుక్షకపోయెనే యిసుకఁజేతెనె లావికౌర్యవార్ధియం
దుక్కివులై రె కేల్పు లోఁడ మాఱటగా నిఁక నేమిచెప్పుదున్ ఆ 7

26 ఎత్తన

ఈకవి కొక్కోకమును, చకలనీతికథానిధానమును తెనుగనఁ బద్యకావ్యములఁగ రచించెను కొక్కోకమునకు రతిరహస్యమని నామాంతరము దీని కవిత్వము హృద్యముగానేయున్నచు నీతిమంతులు చనువఁ దగినగ్రంథముకాదు ఈగ్రంథము కుంటముక్కుల మల్లయా మాత్యంశ కంఠము చేయఁబడినది కై లిని జూపుటకయి కొక్కోకము లోని రెండు పద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ పెదిమిటిభాగ్యచేఖ గుణబృందము లేసరు లై న ముంగటకా
మినుతులు చేయ సౌఖ్యమొదలించును నాథునియందు ముత్తులం
గనఁగొని సంతసలుఁ గలకంఠిశుణంబుచూడఁ జూచి న
య్యోగఁ దెలియంగవచ్చు మదనాంగురభావముఁ బూడకుండునో ఆ ౧

చ తరుణులు పుష్పకోమలులు తల్లఱపాటున నేమిచేసినన్
విరసము పుట్టుఁ గావున వివేకమునం బురుషుండు తత్సఖి
కరిచితభంగి రాగిరసబంధుఁడై వెంట నేప్రయోజనం
బునఁగి కిష్టహాసదియె పూర్వముగా గెడఁబాటుచేయుచున్ ఆ ౨

ఈకవి యుండిన కాలమునివ్వయమై నున మిష్టము కొంచెము విచారింపవలసి యున్నది కవి కృతిపతియగు నై రవమల్లామాత్యుని వర్ణించుచు—

నీ హరివదధ్యాసతత్పరుఁడు చండలమహాలక్ష్మీక్షనాడి కలబవరుఁడు
రహి గజాతిమహారాయ లిచ్చిసమంచితమహాపాత్రప్రసిద్ధయశుఁడు
నాజమాఖానరాయనచేతనాడయుఁడై వినుకొండదుర్గ మేలినఘనంగు
కృతిపతి నీ పృథ్వుతటాకాలయతనయా దిస క్షనంతానఘనంగు

మునిపరాశ్ గోత్రసంబనితుఁ డార్చ
సేవ్యతిరువేంగళాచార్యశిష్యుఁ డనఘ
మంత్రి పెరుమాళ్ళకొమ్మయనునుమయోబ
మంత్రి తెలగయ బైరవన్నలమంత్రి

అని యతఁడు జమాఖానునిచేతఁ బ్రభువుగాఁ జేయఁబడినట్లు చెప్పియున్నాఁడు ఈ జమాఖాను పదునాఱవ శతాబ్దమధ్యమునం దుండినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది కవికాలమును నిర్ణయించుట కీగ్రంథములో నింకొకయాధారమును డఁ గానవచ్చుచున్నది ఇతఁడు పూర్వ కవులను నర్చించుచు,

సీ	క	క	క	క
	క	క	క	క

ఆ “రావిపాటి తిప్పరాజుదిముఖ్యశ్లోం
గారకవుల నెల్ల గారించి”

అని రావిపాటి తిప్పరాజును బేర్కొనియున్నాఁడు ఈరావిపాటి తిప్పరాజు—

మ సరిబేసై రిపు డేల భాస్కరులు భామానాథపుత్రా వసుం
ధరయం దొక్కఁడు మంత్రియయ్యె వినుకొండన్ రామయామాత్యభా
స్కరుఁడా యా నతఁడే సహస్రకరశాఖ లే వనే యున్నచే
తిరమై దానముఁ జేయుచో రిపుల పేరి న్నేర్పియుచో వ్రాయుచో

కయిపద్యమును రామయామాత్యభాస్కరునివీఁడఁ జెప్పినట్లప్పుకవియుములో నుదాహరింపఁబడియున్నది ఈరామయాభాస్కరుఁ డచ్యుతదేవరాయని కాలమునో నుండినట్లు కొండవీటిలోని గోపీనాథ స్వామివారి దేవాలయద్వారశాఖయందు వ్రాయఁబడియున్న యీశ్రింది పద్యమువలన స్పష్టముగాఁ తెలియవచ్చుచున్నది—

సీ నిర్మించె నేమంత్రి నీరుపపుచాకారవవకంబుగా గోపనాధపురము
 గెంచి నాఁడేమంత్రి లలితవిక్రమమునఁబ్రబలుండై యననులబలమునెల్ల
 నిలిపినాఁ డేమంత్రి నియతవై భవమున గోపికావల్లభుఁ గూర్చివెలయుఁ
 బాలించె నేమంత్రి ప్రకటధర్మభూతి మహిమమీఱఁగ నాంధ్ర
 మండలంబు

నతఁడు భూపాలమంత్రిండ్రనతతవినుతి
 దీవిశారదుఁ డచ్యుతదేవరాయ
 మాన్యహితవర్తనుఁడు శౌర్యమహితయశుఁడు
 భానుశేఖండు రామయభాస్కరుండు

దీనినిబట్టి రావిచాటి తిప్పరాజు ౧౫౪౦ వ సంవత్సరప్రాంతముల
 యం దుండెననుట స్పష్టము ఈరావిచాటి తిప్పరాజును స్తోత్రముచేసిన
 యెఱుఁగవీ యాతనికాలమునందో తదువాతనో యుండియుండవలెను
 కొక్కొకమును రచించిన కొన్ని సంవత్సరముల కీయెఱుఁగవీ సకలసీతి
 కథానాథమును రచించి కొక్కొక కృతిపత్రియైన మల్లామాత్యుని
 యన్నకొడుకగు కుంటముక్కుల పినభైరవామాత్యున కంకితముచేసి
 నందునఁ గవి ౧౫౭౦ ౭౦ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండెనిన చెప్ప
 వచ్చును సకలసీతీకథానిధానములలో గృతిపతి కవినిగూర్చి చెప్పిన
 ట్లున్న యీక్రింది పద్యములు పయియంకమును తెలుపుదు చేయు
 నున్నవి.....

సీ శ్రీవత్సగోత్రవారిధిపూర్ణ శీతాంశుఁ డగుకూచమంత్రికి నాత్మజాడవు
 వివిధావృథాపాకవిత్వవాచాప్రౌఢిఁ బూర్వకవింద్రులఁ బోలినాఁడ
 వఖిలపురాణోపాసకావ్యస్మృతిచయము రచించినచారుమతివి
 మాదినతండ్రియోమల్లమంత్రికిని గొక్కంబు చెప్పినకోవిదుఁడవు
 రసేఁగు లభినుతిచేతఁ బురాణపార | మరుచమంబుగ నా కిచ్చినట్టిద్రోడ
 నట్లుగావున నొకటి నిన్నడుగఁదలఁచియిచ్చుటకీ బిల్వబంచితినెఱ్ఱవార్య

క భావమునఁ దోఁచె గలియుగి | పావనభూపాలభలు బంధురకావ్య
శ్రీ వెలయు నాంధ్రభాషను | గావింపఁగవలయు సుప్రకాశత నాకున్

కయివద్యములనుబట్టి యితఁడు పురాణసారమును గ్రంథమును
గూడ రచించినట్లు కవఃబహుచున్నదిగాని యీ గ్రంథము దొరకలేదు
చ వినుకొయినయెడ నాంధ్రసుకవీంద్రుల నన్నయభట్టు దిక్కయ
జ్వను నమరేశ్వరుం చెడలువామహాత్ముని మూరినాద్య నా
చరసుతునోము భాస్కరుని జక్కయనుం గవిసార్వభౌముని
వసుదహపుత్రసన్నిభుల వర్ణితకావ్యకళావిశిష్టున్

అని కవి తన సకలనీతికథానిధానములతో శ్రీరాధుని పాతకును గల
కవుల నేస్తులించి యున్నాఁడు “చంద్రశేఖర క్రియాశక్తి రాయలయొద్దఁ
బాదుకొల్పితి సార్వభౌము నిరుద” మన యుండుటనుబట్టి యీ ఓద్యము
ఎందుఁ జెక్కొనఁబడిన కవిసార్వభౌముఁడు శ్రీరాధుఁడనుటకు సందే
హము లేదు ఇంచుమించుగా సుకాలికులగుటచేఁ గాబోలు వల్లసాని
పెద్దనామల నితఁడిందుఁ జెక్కొనలేదు

నీ ప్రభవించె నేవీటు బర్వతాగ్రంబున నరిగిశ్వరుఁడు శ్రీనాయకుండు
వసేయించె నేవీటు వర్ణితసాలాంతరముం మూలసానరాజహా
యుడయించె నేవీటు నుత్తరాశాతటభూషణీకృతనింబ పుట్టలాంబ
వరియించె నేవీటు వలదిశాకోణంబునందు గుబ్బుటలమైలారఁమూర్తి
వినతిగాంచె నేవీటును విప్రరాజ | వైశ్యతూద్రాదిబహువిధవర్గ సమితి
యట్టి పురరత్న మొప్పభవ్యాంబుజాత | నుండితామరతరువల్లి కొండపల్లి
క ఇటువంటి కొండపల్లి | పుటభద్రవంత్రి నుకటభూషణ మరె
ట్టుటకవిభేదవస్తుటనో | దృఢుండు కుంటముకుట పిమ్మిరవ్రాహ్మణన్

ఇత్యాది ఓద్యములనుబట్టి సకలనీతికథానిధానికృతిపతి కొండపల్లి
కథికారియైయున్న కవఃబహుచున్నాఁడు ఇట్లొక కృతికవి వినుకొండకును

మఱియొక కృతిపతి కొండవల్లికిని ప్రభువగుటచేత నీ కవి కృష్ణామం
లము గాని కొండవీటిసీమవాఁ డయినట్లు స్పష్టపడుచున్నది కొక్కోకము
నందు కవి తన్నుగూర్చి యిట్లు వ్రాసికొనియున్నాఁడు—

నీ శ్రీవత్సగోత్రప్రసిద్ధసంభూతి నాప సుంబసూత్రప్రస సఘముఁడ
చుదయానిధి యెంకూడఁమంత్రికి నంగవాసుఁకి ముత్తమాంబిక కను
దనయుండ సత్కవీంద్రసుమార్యుచరితుండ శివకృపాసుజ్ఞానశేఖరుండ
నారూఢవిద్యాచలానందయోగీంద్రశిష్టప్రచారవిశిష్టఘముఁడ
సెట్టనామాత్యుఁడను సత్కవీంద్రహీతుఁడఁ
గలితవాక్రొద్దొక కొక్కోకకవిసరుండఁ
జఘరఁచులితోడ రతికళాశాస్త్ర మిదియుఁ
దెనుఁగు గావంతు రసపులు వినుతిచేయ

ఈ కవి యాటువెల నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, శ్రీవత్సగోత్రుఁడు,
కూచనామాత్య పుత్రుఁడు ఇతఁడు తానప్తభాసా విత్ ప్రవీణుఁడయి
సట్లును నవఘంటసురత్రాణ బిరుదాంకితుఁ డయినట్లును, గ్రంథమునం
జెప్పుకొనియున్నాఁడు ఈతఁ కవిత్వము మనోహర మైనదని యీవఱకే
చెప్పుదున్ననుగదా ఇప్పుడీతని సకలగీతి కథానానముమండి నాలుగు
వద్యముల నందుదాహరించుచున్నాఁడు—

ఇా ధారాన్తట మేలు భోజుఁడు మహాదారుండు వాహ్యలిగా
నారణ్యంబున కేగి వచ్చునెడ బ్రహ్మప్రాప్తభూమివనా
శారంభస్థలిచేరువం బనఁగ నైస్యవ్రాతముం జూచి య
ప్పాటుం దిట్లనె తొన్నొచ్చి నలెనా భక్షింపుఁడ బియ్యముఁ బి
ది డొండయెలయుండ మన మోశుకరత్నయి ముస్మదీయసం
చారగి నోదము ల్కలన నల్పుడ మున్ను దొలంగు చేర కో
కరము పూరుపు ల్బహుభక్తిల్పివచారు లసత్యభాషణుల్
క్రూరులు వారితోడ నొడగూడి మనంగలరే వధూమణుల్—ఆ ౨

చ అధిపతి నంబు గ్రద్ద మియు నందఱు నీనగవింధ్యవాపకున్
 వధ యొనరించి మూంసము లవారణగా బలిపెట్టఁజూచె మీ
 రథములువోలెనుండఁ దగదన్న భగంబులుకల్గె మమ్ము నీ
 విధముఁ బాఠఁగాఁడలఁచి వీరఁగనాడుట మీకు ధర్మమే - అ 3

ఉ లంఠట రాగమంజరి గృహంబున నీదురస్థంబు గ్రోలి యే
 కాంతము యుక్తరంబు చిత్తుగ్రంథల నేగఁ దలారిమానుసుల్
 చెంతల డాన పట్టుకొని చేతుల దంపిస వన్నుమిన్న యూ
 ప్రాంతమునందుఁ బ్రెల్చి కళవారయుదూతికఁ గాంచె నాదటన్ ఆర

27 శంకరకవి

ఈకవి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును పద్యకావ్యమునఁగూ రచిం
 చెను ఈకావ్యమును నెఱ్ఱారికావ్య మనియు, కవిని నెఱ్ఱారి శంకరకవి
 యనియు, బ్రాక్రదొరగారు వ్రాసిరికాని యావ్రాత నిరాధారమైనది
 కవి గోదావరీమండలములోనివాఁడు, కృతి గాయకుడైన యీడూరి
 యెల్లనయు గోదావరీమండలములోనివాఁ డియి యీడూరి శరణమును
 కావ్యాలనువాసముఁడు నయియుండెను ఈయంశములను కవి తనప్పుస
 కమునం దిట్లు చెప్పినాఁడు -

గీ మతి వివర్తింపఁ గేవలమర్తమీమాత్రుఁ
 డే ధనంజయుబోహుశౌర్యాధికుండు
 సత్యవర్తనుఁ సహరిశాసకుండు
 హిరవదోగారి బౌవయయెల్లశౌరి

ఎ అమృతమర్తనిధానంబుకఁ జుప్ప నంబు

మ అరవిందానువాసవాద్యమరలోకారాధ్యకర్కటకే
 త్వరకారుశ్యసదాభిరక్షితము భాస్వద్దీ పినుకూసురో
 త్కరనిత్యశ్రుతిపారనస్వస ముదాత్తశ్రీ నజస్రంబు ని
 భరణిం బెక్కొన నొప్పు గొక్కొలను గోదావర్యుల తంబునా
 లక్క కృతిపతిమాత్రమేకాక కృతిపతియొక్క తానముతాత
 లును గోదావరిమంలములోనే పుట్టి పెరిగి యుండనే సంబంధబాం
 ధవ్యములను జేసినుచుండిరి కవి కృతిపతియొక్క ముత్తాతను వర్ణిం
 చుచు నతఁడు గోదావరిమంలములోని యుండి గ్రామములో సంబం
 ధము చేసికొన్న ట్లీడిదిగద్యమును శిష్యువాఁడు --

చ ప్రెగనవంత్రి బంధుజనబృందము చేర్కొన నుండిశాసనం
 డగమతిశాలిమీసచివాగ్రణిపుత్రికఁ దిష్ఠమాంబికా
 దగుమవాను న్వివాహ మయి ధన్యచరిత్రులఁ గాంచె బుత్రులక
 ఒకదభివృద్ధియుల విశాలయశోవిభవాభిరాములక

ఈహూరి రణమునకుఁ గృతి యిచ్చినకవియు తద్ద్రామపరిసర
 మున నవలంచువాడే యై యుండవలెనుగాని యొక్క డనుండి యొ
 క్లూరినంది నెదకునుచు వచ్చినవాడయి యుండఁడు కవి తన గ్రంథ
 ములోనే తానొల్లనర్హునికీ బంధుఁడును విధేయుఁడు నయినట్లును
 తన్నతఁడంటికిఁ బిలిపించి హరిశ్చంద్ర చరిత్రమును దన కంకితము చేయు
 నుని కోరినట్లును చెప్పిన యద్యములలో నొకటి యిందు వ్రాయుచున్నాను--
 మ ననుఁ గొండవ్యయనిండగోరెజు సుధాంధస్సింధుకల్లంబతం
 బ్యునిరామాటవనోధురంధరుని దేవామాత్యసత్పుత్రుఁ బా
 నాహరిత్రు శశాంకమోళిపదసేవాలబ్ధసాహిత్యం
 ద్దనునిక బంధు విధేయు శంకరకవిన్ దాక్షిణ్యపుశ్యాధికుక

కృతిపతియుఁ గృతిక రయు నిరువురునుగూడ నొకవేలవియో
 గులు వారిరువురును కుతుబ్దామో గోలకొండ నవాలుగా నున్నకాల

ములో నున్నట్లు కవికృతివాయకుని గూర్చి పంచమాశ్వాసాంతమున
సంబోధించిన యీ ఐద్యమువలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

క అలముప్రతాపగుతు న ! మలకేంద్రకృపాసముగ్రమసిఘాన్విత కా
ర్కొలనిగ్రామనికేతన ! జనసీమారక్షిణైకకాత్యునిధి

ఈశతబసను కేంద్రుఁడు సాధారణముగా నిర్ధారము చెప్ప
బడి యిట్టిసింఘ సుమారుఁ డయినమహమ్మదు కుతుబ్ షా ఇతఁడు
క్రిస్తుకకము ౧౫౦౧వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౦౧వ సంవత్స
రమువఱకును గోల్కొండలో రాజ్యము చేసినందున, కవియు స్వ
యందే పదునాఱవ శతాబ్దాంతమువనో పదునేవశతాబ్దాదియందో
యిటు సకమును జేసియుండును శంకరకవినిఁచితిమైన వారిశ్చంద్రో
పాఖ్యానము మృదుమధురపాకము గలదయి రసనంత మయి సహృది
యై స్లఘదకరముగా నుండును ఇందలి ఐద్యముు క్కొక్కయాశ్వా
సమునుండి యొక్కొక్కదాని నిం దుబాహరించెదను—

శా అకర్ణింపుము వ కళావన సుపర్వాసకసంసేవ్య భూ

లోకాధీశుఁ డగణ్యపుణ్యుఁడు కృపాలోలాత్మకుం డధిరి

తొకల్పదుగు ముద్దిధీరుఁడు హరిశ్చంద్రవాళిధానుండు ధా

త్రికాంతుం డొకఁ డొప్పు సూన్యతవచశ్రీవై భవోపేతుఁడై ఆ ౧

చ మును ధర యేలీ చన్నవృషముఖ్యులనేకులు చర్చచేసినకా

జంవర వారిలోన విలసత్పరిపారగు లెవ్వరై న సాం

పునఁ దమవెంట ముంటి మొనమోక్షుఁగఁజ వియంతమేరయకా

గొన చనిరే ధరాళలము కొంకకమీ యిల దానయిచ్చుకోక ఆ ౨

సీ పరమసావనశ్రేణి పావని సదహాత్మ హరిణాంకవహాళిపర్యాయకాయ

యనఘపాత్రివత్సమున మనోవాక్పాయకర్మవిస్ఫూరిచే ధర్మనిరతిఁ

బూని చరిందితినే మిత్రాణేశ్వరుండు సూచ్యతవచోరూఢి మెఱుగ

భూనుతకై రివిధూతిశోభితుఁ డని శీతలాకృతి మానిశిష్యునకును

విశదవాత్సల్యమున మున్ను కుశలమొసంగి
 ఎదపఁ గొశికమునము సన్నిధిఁబిల్పిఁ
 గూడునట్లుగఁ జెనియిటిఁ గొడుగుఁ గరుణ
 సరస రక్షింపవయ్య శివోహరునికు

తా ఏణిరోచన న నిమిత్తముగ నీ కచాటు పాటిల్లెనే
 షోణిగృథులరాణివాసములు చక్షు కౌతుకాపాదిన
 శ్రేణిలాలితపార్వత్యాటికలగోఁ గ్రీడానిశేషంబులన్
 బ్రాణేశాన్వితలై నరంతరిసుఖప్రాధిక విసోదింపఁగన్ ఆ ర
 ను లకటా చేతఁగు నేలకుం దగఁగ నష్టాంశోధిశ్శుభవ
 త్వకలద్వీపకల్యాణభూపనుకటాంపద్మరాగోజ్జ్వల
 ప్రకటానర్గనిర్గర్భిరణతుంభత్పదుఁ నట్టిరా
 శుభాదుం పనియేచ్చె గన్నఁగన నశ్రు లుల్లసె పాణిగన్ ఆ ౩

28 కంచి వీరశరభకవి

ఈకవియు శంకరకవితలెనే హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము నయిదా
 శ్యానములపద్యకావ్యముగా రచియించెను కవి కైవల్యానుభవ,
 కాశ్యపగోత్రుఁడు, శోభన ద్రీకునకును పండితారాధ్యుల వీరనారాధ్యుని
 సన్నిధియగు గురవఁగూంబునను బుత్రుఁడు ఈయిరువురుకవులు నిండు
 మిఁచు నేకకాలమునందే తమకావ్యములను రచియించిట్లు తోఁచు
 చున్నది ఇందు శంకరకవిపుస్తకమునకంటె నేబదిపద్యము లధికముగా
 నున్నవి ఒకరు వ్రాయుచున్నకథ నొక రెఱుంగక యిరువురుకవులును
 గౌరవమొక్కివ్రాసెను ద్విపదకావ్యము ననుసరించి తమ పద్యకావ్య

మును జేసి యుండునట్లును శివశాసనమున నొకరు శివ
వాని శాస్త్రమును జూచి తరువాత దగ్ధులగు జేయును
నట్లును ఈయనమును దీని జగత్తువారు నిరారణ చేసిగలగలలు
కటకము యిగురుమించుగా శివశాసనమును శివమున యుదాహ
రించిన పద్యముల యగుమునెచ్చెను కద్యములచే యిగురుదాహరింప
చున్నాను —

చ తరుతరసత్యవాక్యవిమోచితభూరి శివశాసనము
సరవతు లేమిలేక పదునాలుగు శాసనములుందు జూడగి
న్నరసుగయతీతపురమాయకులం గొకఁడెనలేం
రభరసుహితలభావమున బన్నివ మిత్తం బురారంబిన్నిధి త

ఈ మానవాధ యిశావ్యత మాట దీక్షకు గాధిమానునీ
పూనికఁ దప్పఁ జింకఁ గొనియిచ్చె మున్ను ధర్మచేతఁ
జేసె నేతదముఖ్యుల నివాకరంశతయోధిచంద్రునీ
మానితవాగ్ధదావ్యమహిమం బె బాయుటదేమి చూడగన్

అ ౨

చ ధర్మమెఱయంగ చే నిటు కలివత నేని, ధర్మమిహింస
త్వతిశుశసత్యవాక్యనయభానురుఁ డేగి కృత్య నీ నిజే
సితములి శీతలాకృతి వహిం గి ధరామరవర్త్య మావిభూ
మును ను శివశాస్త్రము గయఁజూచి మునిప్రజ్ఞులుంబుదీర్చుమా

అ ౩

చ మనవచ్చు మున్ను ధరయేలిసరాంబుజేవుల్ల స
త్కామవిశోగవై భవముఖప్రదత్తై ననుం, నిన్ను జే
జాములఁ గప్ప కాజడవిపాలుగఁ ద్రిప్పి కృత్యముబుచ్చే
సీమము దప్ప యముకొన నేరుపు నల్లె లతాంబి యేమనా అ ర

శా సప్త ద్వీపముద్రముద్రితముహాసరస్వంఽహాచక్రసం
 ప్రాప్తశ్రీకమనీయలక్ష్మణబగత్ప్రాప్తపీఠ్యాత్మవ్రతో
 దీప్తప్రాథమికై రాజసుతంఽర్థికై నైవ్యభావోదయ
 వ్యాప్తం బైవ్యునైవ్య కై నైవ్య దగ్గరే యంచు బిల్వలూపంచుచున్

౭

29 తెనాలి రామకృష్ణుడు

ఈతని మొట్టమొదట రామలింగ మని పేరనియు, ఆపేరుతో
 చిత్రము శివభక్తిరాయణుఁ డని లింగపురాణమును నిర్దేశించెని యి,
 చక్కమరుఁగి యిది యంతవఱకు నిజమూ తెలియని ఈతనిచే
 గాగ్రీకరింఁగఁబడినదన్న లింగపురాణ మిట్లు వ్రాసెను గాఁబడు
 అప్పుడా మొదలగువారు రచించిన లక్షణగ్రంథములలో నందలివన్ని
 మొక్కటియు నుదాహరింపఁబడి యంతవఱకువుటచే పూర్వకాలము
 నందునహిమవ్రతి గ్రంథ మున్నట్లు తోచెను ఈవి మొట్టమొదట
 శివభక్తుఁ డయినను నిష్కథకులగు చంద్రగిరిరాజులను నంత్రోపఁబెట్టుట
 కయి తరువాత విష్ణుభక్తుఁ డయి నైవ్యులను గురువులనుగాఁ గైకొని
 నియుఁ గూడ నెప్పుడును ఈతఁ డెల్లమైనను గావచ్చును
 ఇతఁడు రఁగియించినట్లు చెప్పెను చాటుబద్ధములలోఁ గొన్నిటిలో
 నీవివేచన రామలింగమని కాఁబడుచున్నది అంతాకడద్యము నిం
 దుదాహరించుచున్నాము—

ఈ లింగగ్రంథము గల్పలతలెరింగని, మేఘకంఠకుం ద్రితూ
 లంగని సంగతాళి లవంగని, కర్ణమహాచిత స్మృత
 లింగగ, కృష్ణచేటు మాలింగని నీలకంఠ విభాత్యనా
 లింగ, రామలింగకవిలింగనికీర్తి హాసించుదిక్కులనె

కొంగ్రపురాజుమనండు రాజరింగ వి కనుమరిచేయుచు “రంగ నాథుని రామలింగకవిని” అని రామలింగనామము నే వాడి మున్నాఁడు ఈరామకృష్ణకవి గృహమంతయులోని తెనాలిగ్రామమునందు శాలి వాహనశతము గెరెర వ సంవత్సరమున నుంఁగా స్త్రీశకము ౧౮౬౨ వ సంవత్సరమున ఒకన మొరచనియు, ఈనియింటిచే రీశ్వరప్రెగడవా రనియు, పయికాలమును పూచించెడి యీతని జన్మక్రికవలన నరేడు పుంపలగ్నమున పుట్టి క్రియ కావచ్చుచున్నదనియు, అటువదిసంవత్సర ముక్రిందట తిరుదిక్షిణాంధూపాశ్రమచరిత్రమునందు కావచ్చి కేంకట రాగ స్వామిగారు వ్రాసియున్నాడు అయినను మన కీతకాలమును పూర్చి యి ౨౫ దొరికి సగర్భనములనుబట్టి చూడఁగా పూర్వోక్త కాలము పరిమై దని నమ్ముటకు వలననుండు రామకృష్ణకవి దని చెప్పఁబడు జన్మక్రమ తీసివారిచేత ప్రస్తావించిన దయి యుండు నలెను అటుగాక యిరేడు పయిని జెప్పఁచిన సంవత్సరమునందె ఒప్పించి యుండినట్లునైన, ఈకవి కృష్ణదేవరాయలు సింహాసనమునకు వచ్చునప్పటికే దాదాపుగా నేలది కుంభప్రాయము గలవాఁడయి యుండవలెను రామకృష్ణకవి యప్పయగీతీతులవారితోను తిరుమల తాతాచార్యులతోను సమకాలికుఁడయి పండిరిరా జగు కేంకటవతి రాయల ప్రభుత్వకాలములో నుండినవాఁడయియు కొన్నినిదర్శనమును కనబడుచున్నది ఈవేంకటవతిరాయలు వసుచరిత్రమును కృతినందిన తిరుమలదేవరాయల యనంతరము తనరాజధానిని విజయ నగరమునందే పండిరికి మార్పుని కీస్మశకము ౧౫౮౨ వ సంవత్సరము మొదలు కొని ౧౬౧౦ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసినవాఁడు కృష్ణ రాయని పురణానంతరమున నేలదియైన సంవత్సరములకు రాజ్యమునకు వచ్చిన వేంకటవతిరాజయొక్క రాజ్యకాలములోనున్న రామకృష్ణకవి నిజముగా నొకవేళ కృష్ణదేవరాయల కాలములోఁగూడ నందుట నే తట

సింధిసేనమును, అతఁ యొక బాటుఁ జేయుదురనివలెనగాగి జన్మ
 శ్రమమునకుఁ జొప్పఁబడినకారము వాయుసూత్రమువారి యాయురందఁ
 జాలఁడు కాబట్టి అంబాపురి మొత్తమునను విశ్వానరాయణ
 కుయిది కాదు ఈకాలవ్యత్యాసమును పరిక్షణముట కయి కొందఁ
 జుష్పయ్యగిడితలవారుహాక్ష కృష్ణగోపాలుకాలమునాటివారే యు
 చేపరున్నారని అష్టయ్యగిడితలవారు చిక్కిలి వృద్ధులగుచటను
 తినిచినచి కగుటచేత బాల్యమున ప్రవృత్తయిన దినములలో నుండిన
 నందఁగున్నునుగాని యీంపట్టెల విద్వత్కవి వేదకటకరాజుల
 యాస్థానముగఁజేయుండి ప్రసిద్ధుఁ డయినవాడు ఈగిడితలవారు
 కాలచిక్కుమునకు నటుబడిమిల్లదూరములోనున్న యవెనోల మను
 నగ్రహమున నీశ్వరాంశితే నాచాయాగిడితలకు పుత్రుఁ యిల్లె
 గిరియు, ఇతఁ తాపంబ్రొననంపురమునఁటికే 'కాధ్యాయము
 చేసి 'శివార్చనంబ్రొన' శివతల్లివిశ్రమ శివమణిదీపిక' అత్తా
 ర్యము' మొదలయు శైవగ్రంథము లనేకములు చేసినవియు, వాగము
 నందు వేదకటకరాజునుంజ్ఞానము రాగురువయిన తాతాచార్యుల
 చాలోచి రాజసమావేశము గాండెనయు కాశీతీర్థమునందనే యాగ
 ములుచేయవహించునందు కాశీవాసము చేయవలెనని యుజువది
 స్తోత్ర నిందితరువాత ప్రయాణమయిపోవుచుండఁగా క్రోవలో ఒక
 బరపురనివాసు లాకెననోనిమితి తమయూరముండువల్ల ప్రార్థించి నిల
 నందున నవరకాశి యగు ఒకబరమునందుండి యుచే యెహియోగము
 కొరవెననియు అతఁడు హాటిగంటై కాక-వపురములు రసించె
 ననియు చెప్పుదురు ఇప్పు యిందుకవి రచించినగ్రంథము లనేకములు
 నశించినవి గవలను నందఁగుచే యులగారకాశ్రమము సుప్రసిద్ధము
 సర్వదేశములయందును వ్యాపించియున్నది తనశిష్యులకే గ్రహింప గలుపు
 లను వర్ణించును నీలకంఠుడయినను సంస్కృతగ్రంథములు జేసిన

యయ్యదీక్షితు లప్పయదీక్షితులవారికి మేల్గు డయి సుధురరాజగు
తిరుసునాయకునియొద్ద మౌత్రిగా నుండినందునన, ఈయనలవారయ
కుడు సుధుర్రావుము రాజధానిగా హూణశకము ౧౬౨౩ మొదలు
శాస ౧౬౫౦ వ సంవత్సరమువఱకును చంద్రదేశమును పాలించినందు
నను, ఆకాలమునందుండి యయ్యదీక్షితుల మేలూమయ్యయి యప్పయ్య
దీక్షితులవారు హూణసంవత్సరము ౧౬౫౦ కు కృష్ణదేవరాయలసభయం
గుండిరనుట నమ్మకమునదికాదు అందుచే దీక్షితులవారికిని నను
కాలింపఁగల రామకృష్ణుడు కృష్ణరావుయ య సానమునంగుండునైది
నుట నిశ్చయము

రామకృష్ణునిగూర్చి తాతాచార్యులవారికి సంబంధించినకథ
లనేకములు చెప్పుదురుగాని నీక్షితులవారి చరిత్రమువలెనే మూచా
ర్యులవారిచరిత్రమును మనకథ కోరకగా సంబంధించినది కాకపోయి
నను తాతాచార్యులవారినిగూర్చిగాడి నచ్చటఁ గొంతయు వ్రాయు
చున్నాను ఈయనజన్మస్థలము కాంచీపురము, ఈతఁడు గొప్పవిద్యాం
సుఁడును, సంస్కృతకవియు, ధర్మాత్ముఁడును అయి యుండినను
అప్పయ్యదీక్షితులవారు శివాంశచేత పుట్టినది చెప్పనక్కఱి యితఁడు విష్ణునికి
చేతఁ గలిగెనని జనులు వాడుకొందురు ఇతఁడు తనధనముతో బిడల
కనేలవాసములు చేయించినందున వీరినింకనామము తిరుమల వారయ
నను రెరువార కన్యాదాంతువా రని మూఁటివది ఈతఁడు గీర్వాణ
భిషగ్ 'సాత్వి బ్రహ్మవిద్యా లాగము అనుగ్రంథమును తేనెను
ఇతఁడు చంద్రచరిత్రములకు వంశగూరువయి తిఱచుగా కాంచీనగరము
నుండి చంద్రచరిత్ర కోయి కేంద్రవ రామలనంధానమునందు వసించుట
చేత, ఈయన కక్కడ రామకృష్ణమహర్షిగారి సంబంధము కలుగుచు
వచ్చెను ఈతాతాచార్యులు మొక్కుమొదట రామర జయోక్త
రామ్యాంతదశలోఁ దలయొట్టి, వైష్ణవచతుమునం దత్యంత భిన్నేశము

గలవాడయి తనశిష్యులయిం రాశిబలముచేత బువంతముగా జనలను బట్టి చంతాంకణాదలు చేయుచు వచ్చెను అందుచేతనే “తాతాచా ర్యుపారిమూల భుజము రిప్పనను వీపులప్పుగు” అన సాచుత నేటిపక్ష కను వచ్చుచున్నది

రాచుక్కన్నకవియొక్క కాలమును సారాళము చేయుటకు దగిన యాధారములు కొన్ని తదిద్విరుచితమైన చ సంకరంగము-హాత్యమునందే కన బడుచున్నవి కవి యీక్రందికద్యముండు శృతప్రయోగ విహారి నేదాద్రయొక్క గురువుయెగా కందాళ యప్పలాచార్యులవారిని వర్ణించి యున్నాడు—

సీ సదహార్గక్షత్రిప్తందే సతిశ్శేషుఁ ధృష్టద్ధర్మవర్ధరాశి
య కరాజరనితగ్ధావ్యగ్రంధ విజ్ఞత యుఖలపురాణేతిహాసకర్త
ఓంభురదివ్యప్రబంధానుసంధాతఁ యపసంసార్-రప్రపంచచణుడు
వాధూలమునిచంద్రవంశ వర్ధనమూరి సకల దిశాచార్యనికరగురువు
• కట్టమేనుంగు శ్రీరంగపతిఁ నణ
గారిగర్భాంబురాశి హారరశ్మి
సారసాహిత్యసర్వస్వకయ్యపేటి
చాళివందాది కందాళయప్పగారు

వై జయంతీలిలాసమును రచించిన సారంగు తమ్ముకలియు నీకందాళ యప్పలాచార్యులవారినే తనగురువునగా ప్రవాణాయణ చరిత్రము యొక్క ప్రథమశ్వాసమునం దీక్రందికద్యముచేత జెప్పయున్నాడు—

క వందారు దాసజనకా

మందారు నేదశాస్త్రమహితక్షా

బృందారకగురు సుదురు

గందాళావ్వలగురు బగ్గితుఁ గొలుతున్

వెలయు మంగయగురువభూవిభవ పై
 సంగభూకలగుణి వ్రాయనక్షవర్తి
 వ్రాయుముతుం దై చరా గానుభయసుతుండు
 భద్రచారి విరూరి వేదాద్రిశౌరి

కృతినాయకుడైన శేడాద్రికి ప్రభువగు సంగరాజు యొక్క తండ్రి గురువరాజు సదాశివదేవరాయ. రాజ్యకాలములో నుండి యాతని నలవృత్తాలివాహనశక్తియు ౧౪౬౦ వ సంవత్సరమునం ననగా హుళాళ శక్తియు ౧౫౪౬ వ సంవత్సరమునందు దెవు. సమీర్తము గాల్గుగ్రామములు సంపాదించియు మెకొడిదొకవారు సమగూర్చి పెన్నపురిలో ప్రాగ్దేశ్ విభాగపు స్తకనిలయమునం దొందిక స్థానికపరిక్రమవ నా దెలియ విచ్చుచున్నది సంగయకొడుకైం దువరాజును బుగి కుత్తముగూడ శైవ గాచరిత్ర కైంత సమీపమునో యాలోచనయముగా నున్నది ఈకాలమును బట్టిమాచిగను గురువరాజు కొడుకయిన సంగభూపాలుడు హుళాళవ శత్రువుయొక్క కక్షటి భాగమునంను రాజ్యము చేసినట్టి యూహించెదగియున్నది ఆతని యాశ్రితుఁ డగుచేత రాసు ప్రజికవియు ౧౫౬౦ ౭౦ సంవత్సరప్రాంతమునుండి కలియె యుండు పచ్చున కవి పాండురంగపువత్సరమును వేదాద్రి కంఠితము చేయు ప్పటికే శేడాద్రికి కొడుకులు మొదలయినవారు కలిగియున్న ప్రేమద్యము వలన దెలియపచ్చుచున్నది

క సోదరులు సుతులు సతులును

శేడాద్రిక గూర్గపర్య విసయము పయము

శ్రీదాంకర్త్యము నెనగంగ

వేదాద్రిమహాక్రూణా మెయుం గృత్తుం

రెట్టగులమున రచియించిన యయ్యలరాజు అయ్యలభాస్కరుల కాలమునుబట్టి చూడగా రామకృష్ణుని సీంకను దదీవాతినాఁడన కై

యవచ్చుచున్నది పొందుకొంగ నా కెత్తెగ్గకృత్తిమియగు విరూరి వేదాద్రి
 కాశ్రీయ నగు పెదసంగభూపాలుని పేనల్లవీక చెట్టునెత్తు నంకెత్తెమీన
 ద్వి ముకప్రభు తగులము క్రిందినగ్గ నుంచే దెలిసికొనియున్నాడు—
 సీ కవియుగ్రహభాగమునాల్గువేయెట్లది నాపై నొప్పియునొకటి
 శాలినామా శకము అకేయగా నొట్ల కొంటగిలెండు కూడి కాంగ
 బ్రభవ దిగిరములు రంగ నిర్వదిమూల పోయ్యె నెంతయు
 నెల్లులునులు

అట్టికాలమున కయ్యల భాగ్య కవయ్య అనాద శుభహేతుని
 చూడఁజూర్చోక శిశువత్కావ్య
 మునునొచ్చరి ముచ్చందముగ నీరి
 వత్తవోతలకనుగల్గ వస్తుభమింద
 నలయనాకోబల స్వహరికి నర్పణముగ

సంగభూపాలుని యనుగ్రహమువలన వేదాద్రిసంగల నొందినా

గీ గుఱుతుకలరాజు మండు గురువగా

పుత్రుఁ జెదసంగభూపాలుశత్రుజైత్రు

భానుపముతేన విద్యావధా భోజుఁ

గొచ్చి వేదాద్రి నత్తలక్ష్మలఁ దలిర్చు

ఇట్లాది పాపరంగమాశక్త్యముతోని కడ్యములు చెల్ల
 చున్నది పెదసంగభూపాలుఁడు గురువరాఁడొక్కఁడు మృదువుపుత్రు
 లలో శ్రోమఁడు ఈతని తమ్ములగానుము ల్కాగింగమునందుఁ జెప్పబో
 యుం కపోవుటచేత గ్రంథరచనకాలమునకు వారు బొలుగునియు సంగ
 భూపాలుఁడు యౌవనదశయందుండినవాఁ నియు స్ఫురించుచున్నది
 పెదసంగభూపాలుని తమ్ములగుగార్చి చెట్టమకములోఁ గృతిపతియొక్క
 తిండి యగు పెదతిమ్మరాజును వర్ణించుసందర్భమున నట్లు చెప్పబడినది.

సీ అట్టి పెదకెప్పురాజు ధైర్యాద్రురాను
మంగవి సుగర్వశౌశియ నుగ్గఁగూఁతు
“ంగనాశిరోమణిఁ బొసంగమాఖ్యఁ
బ్రెమమయిందె విభవాభిరాముఁ గును

క “సవిధి యగు తత్త్వన్యా
మాణిజపకుఁ బోధింపకు నుంజలభావ
ఫణివన రణవిజయార్జునుఁ
బ్రహ్మాండ విరంజె గురువపార్థివవర్చున్

సీ పృథు విక్రమశాసనాం పృథ్వీసమృతము సర్వసంహారకంబుగా
ధర్మరక్షణార్థమై బృహదామునిగారి కథనం దుష్టనుడు
ప్రభునాంగణికితీ నవ శేర్మింగుగారి భక్తిపెట్టమును డు
నఁ గుఱాగిర్చుండు చిహ్నమర్చుండు తత్తద్భక్తుఁడు పట్టిపలకౌ
కలితతేజుండు సావనంకప్రభుండు
చనఁగ బరఁగిన కొమ్మండ్రు తనియవరులఁ
గాంచి విజయసంతోషులై నింపె నొక
సంగరాజ్యపురుషువనమ్రాన్వరుండు

క అగ్రదురాజవరులకుఁ ద్యాగిసముద్రునక నల్లులయి వెలసె ధరా
భాగధురంధరతన నా భాగము పెదకెప్పురాజు ప్రజలు నుతింపన్
కృతివల్లెలియు సంగయగురువరాఁగూతురు నే నె వ ఎసంగ
మాంబ పెదసంగభూపాలదులగు క్రొమ్మండ్రున నెల్లె లయియుండ
వచ్చును అట్లునువో నీమె సంగభూపాలునికంటె నిరుపది యిరువది
యైరేల్లు చిన్నది కావచ్చును కృతివల్లెలియె వేంకటా జినయేడ
యపుత్రులలో మూడవవాడు కావట్టి యితఁడు తల్లి కింను
మించుగా నిరుపదియైగువల్లెరములపాయ మునందు జనించి యుండ
వచ్చును అందుచే నీకేంటరాజు తనమేనమామ యగు పెదసంగ

భూపాలంశంపై నేలబడియేగి చిన్ననాడే శగుట యుంధవము కానే
రని రెట్టచుతముండ కృత్తియొక్క విక్రమధురంధరులైన —
గది కొడుకులు వర్ణించబట్ట గుకాశ కృత్తియొక్క 6 శిష్యులు
తమ్మునిపుత్రులుసహిత పేవురు బహుబలశాలులయి ఎల్ల వర్ణించ
బడియున్నరు అంగుచేత నతడే గ్రంథమును గృతీందినకాలమునకలగా
గదిని ని సంకల్పరమునాటికి నిశ్చిలై పృథ్వి యి యుండవలెను
అతని కష్టం దెనుబడిసంవర్సరములనయ స్ఫురం తనుకొని ము అని
కొన్నిను నేలంబుంగమాహాశ్చర్యము గల రుబులము గలదిని
సంకల్పరమునకలై బూర్వమును యుండని అ ప్తవై బూర్వకృష్ణుడు
పృథ్వి నున్నది, అనియు పృథ్విదేవరాయుని గానమునందలి
కేపుల నాడే గాచె నపు కేపుల న్నయు సంకల్పకృష్ణ మునగుట శ్పష్టము
అది నను సు మూర్తిపులకాముచుకొని యింకను విచారించ వలం
యున్నది

ఈరామకృష్ణుని మూఞ్మన్య బ్రాహ్మణుల, కౌంభవ్యుల
గోత్రుండు, తండ్రి రామయ్య, తల్లి లక్ష్మమ్మ తాను తెనాలిగ్రామం
నందేత యయి ట్టును, ఆశువిక్వాదులయందు మేటియై ట్టును, కృత్తి
తర్కుదేశించి పలికినట్లుగా కవియే పాంశుగమహాశ్చర్యముచేరి దీక్షించి
ఉద్యములతో జ్యోతి నయున్నాడు—

కి నను రామకృష్ణకవీ గవి
జనసహకారావళీవస్తంత్రోత్సవసూ
క్తి గీరి బిలిపించె యహ్వా
సమున గూర్చుండ బనిచి చతురత గనియె

నీ ఎలుదెఱంగులకావ్య సమధాధారలఘునుడరాశువుగందుంగముమేటి
వలలఘాపాలక స్థానక సులూక రోచ్చయతరుణురొదయుండవు

ముందుగా జేసినక సమస్తమును నానాధర్మములను చూచి
యును ఈతనినివాదములను కృష్ణామంతులములను తెనాలియగ్ర
హారము, ఇతనిపూర్వులు కాపుర ముండినదేని తెనాలికి కేంద్రములు
దూరములోనున్న గార్హస్థ్యమును ఇతడు తనవాసము
చేర్చుటమొనరించి గ్రామమునకు సూర్యుని నెననియ నొకరు ప్రాస
య్యులగు ఇతడు చిత్తతముగా బ్రహ్మచర్యమును గ్రామమున
కును ప్రాస నొకరు గ్రామమునను వారిచేరిమిచేత సంస్కృతాంధ్ర
సాహిత్యమును కవిత్వకళలమును అంతదించి బుజ్జముచేసి ప్రబంధ
కోశములను వన్నెకెక్కలు ఇతడు రచించి పుస్తకము
పాఠశాలగ్రామము మును ప్రబుధులము ఇందు గొన్నిపాఠములు
విలక్షణముగానుండును పాఠశాలగ్రామము గ్రామమును అన్ని
ప్రకారములము కడములకునున్నచేత మేలిమి గన్నది అందు అంత
వనము అక్కనోకాని కానబడు

క అటు లేనియు చెప్పెనీ

గొట్టిపాటితలపోత తెల్ల భావ నడువు మా

రట ముడుగు నెమ్మనము నొ

కట్టిగా నొనరించి గట్టిగా విను మధిపా

ఇత్యాదికద్యములలో గట్టిగా నొనరు నడము నొకానొకటి
యక్కడ క్కడి వర్ణములుగానొనరినను మొత్తముమీద బడసందర్భ
మితులకీ గుదిసట్లు నుజ్జియొకకవికీ గుదిరిన దని చెప్ప వలనుపాడు
ఈపాఠశాలగ్రామహాత్మ్యమునకే పాఠశాలగ్రామమును నామాంతరము
గలదు ఇదిగాక పాఠశాలగ్రామమును రామకృష్ణకవిరచితగ్రంథము
జేటొకటియున్నదని కొందఱుచురుగాని యా మాట పాటింప దగినది
కాదు ఈకవికి తరువాత అల్పకాలమునోకే యున్నయొకవి లోనుగా
గలలాక్షణిక లోకమును పాఠశాలగ్రామము నున్నదనిచెప్పి దాని

లోనఁగి యొక్కద్యమున నుద గారిచియుంటేను ఇప్పుడు
పాండవరంగవిజయమున నుద గారిచియుంటేను ఇప్పుడు
ననేయు ౭ తిరుగ్రంథములలో గాన గాన యప్రొవీషిట్టములు
గాను గానఁబడుచున్నవి ఎందుకా,

నీ భుజిలోకాగ్నిశబ్దమున నుద గారిచియుంటేను ఇప్పుడు

మలుల నుకుటర్నితచే రాని రామ ర్చనీయ శ్రీరంగయనుచు

ను రీచుడుభంగి మహిమమహాత్మ్యశరదన్దిలనేత్రశౌరీయనుచు

సముద్రవర్ణనపరయోగన్దిగ్రాణ రిరాజవరద శ్రీకాంతయచుచు

ఎల ను నుకుచు నుద గారిచియుంటేను

ననుచు నుద గారిచియుంటేను

ననుచు నుద గారిచియుంటేను

భవ బ్రహ్మయము గానమున నుద గారిచియుంటేను

ఈ ద్వియు పాండవరంగవిజయమున నుద గారిచియుంటేను ఇప్పుడు

ను ననుచు విజయము గానమున నుద గారిచియుంటేను

గొచుటయు గానమున నుద గారిచియుంటేను

గొచుటయు గానమున నుద గారిచియుంటేను

గానమున నుద గారిచియుంటేను

మలకాతమున నుద గారిచియుంటేను

ననుచు నుద గారిచియుంటేను

అను ద్వియు పాండవరంగవిజయమున నుద గారిచియుంటేను

ను ననుచు విజయము గానమున నుద గారిచియుంటేను

గొచుటయు గానమున నుద గారిచియుంటేను

గొచుటయు గానమున నుద గారిచియుంటేను

గానమున నుద గారిచియుంటేను

మలకాతమున నుద గారిచియుంటేను

ననుచు నుద గారిచియుంటేను

యొక్క సంపదము - యువము - వ్యక్తులను సహితము - గాని
 ప్రపంచమునందును నేటికొక్కటియున్న ఎన్నో కలములను నిశ్చయము
 యొందునని యున్నది. ఇతరుల కెక్కిన గూఢములు మొగలయును
 చిత్రకావ్యములను రచించిన యొక్క వాక్యము కలగూర్చి యున్నదియు
 విజయము యున్నది. ఇతరుల చిట్టపెయ్యము, అనేకుల సనేకకీధ
 ముల వలనచే నియమ, పెక్కు కథలు చెప్పుదురుగాని పాండురంగి
 మాహాత్మ్యము గాటి భక్త్యాత్మకముగ నున్నది. నైష్ఠికవృత్తాంత
 పరుడు పాపములైన కారణములను నైష్ఠికార్థములను గోనగూర్చి
 యున్న సందేహించుటయున్నది. ఈ దేశములో పాపములు కప్పుడు
 రసికులను చూపుట కయి వారికి శివార్థముగ నున్న లాభములను
 చిరకాలమునుండి మాచారి గుండు యున్నది. ఇతరుల వికలయను
 చూపుట కయి యితరుల రచించిన పుస్తకము మొట్టియు లేదు.

‘శివార్థములు చెప్పిన జిత్రంబు’

‘మేకదంతండు నీకెప్పుడు సంతసించు’

ఇత్యదు లగయతీర్థం, కోపాగులను గలిగిన పునఃకూర్చిన
 ఒకరువు సకము నొకదాని నెవ్వరో మహాత్ములు శివార్థము మనది
 యుపాత్రపు పేరేతొరచియుంది. గాని కర్మత్వమును రాసుకొమ్మల
 కారోపించిరిగాని యం గొకగద్యము చెప్పవలసివచ్చినవారి పాపపుస్త
 కములందుఁ బాపయహంభానమునుబట్టి యిది వికలకవులగ్రంథముల
 నాత్మేమిది పద్యములు చెప్పెనన్నదిలేవలగు నమృతవస్తువు.

ఈ రాసుకొమ్మల కిది మొట్టమొదట రాజాస్థానమునందుఁ బ్రవేశము
 కలుగక గోయినను రాజపురుషుల నశ్రయించి పారిమీద పద్యములు
 చెప్పి వారిమూలమున కడపట రాజాస్థానము నుండి దిండుకొనెనట!
 అల్లమున నిలఁడు సాధుస్వభావము కలవాఁడు కానందునను, పరుల
 నందించుటయందును పరిపాసించుటయందును అసక్తి కలవాఁడని నందు

నను, ఏరో కొంటెపనులు చేయుచువచ్చి పలుమఱు రాజుల యాగ్రే
వామునకు పాత్రుఁ దగుచు వచ్చెనట! ఇందుఁ గొంతింత్య 'సుండక'
పోదు అట్లుకానియెడల నిరతగు తనగ్రంథములను వేరుగలరాజుల కెవ్వ
రికి నంకితము చేయక యొకప్రాయపగావి కంకితము చేయుట తటస్థించి
యుండును మహాస్మృదియుల దానిచేత వేరుగల హిందూరాజ్యములు
అశింషగా ధనసంపన్నుడుగాని రామకృష్ణకవి స్వగుంటంబవోషనారథ
నయి ధర్మస్మితముచేసి తనగ్రంథమును సంగరాజులగీరులోని వివూరి
కరణమున కంకితము చేసినను చేపెయిండవచ్చును కృత్రిమతీ యయిన
చేదాద్రుతి వాసస్థానముగా నుండినవిహారు నెల్లారుమగడలములో నా
కిరీడితి వంతెనగట్టఁజలఁచిన సంగమునను రెండు ప్రోసులదూరమున
నన్నుది

రామకృష్ణుడు చేసినయపరాధములను చెలిపెనుకథలలో నొకటి
రెంటి సరి దుదాహరించుచున్నాను—

ఒక్కఁ డితిఁడు రాజగురు వయినతాతాచార్యులవిషయమున
వెప్పరాని మహాపరాధమును జేసినందున, రామ దురాగ్రహగ్రస్తుఁడై
యీతనిని తలవఱగు భూమిలో పాతిపెట్టి యెనుఁగుచేత తల త్రొక్కింపుఁ
డని రాజభటుల కాజ్ఞ యిచ్చెనట రాజభటు లారసిన గొనపోయి
యూరిబయలను కంఠములోఁడు మంటిలోపాతిపెట్టి, త్రొక్కించుటకొఱ
కేనుఁగును దీసికొనివచ్చుటకై వెల్లిరఁట తుల్యల నూనిచాకలివార
లొకఁ బామార్గమును బోవుచు రామకృష్ణుని జూచి యిది యేమని
యడుగఁగా, అతఁడు తనకు సంభవించిన గూను పోగొట్టుకొనుట కయి
వైద్యులయొక్క చోప్పుఁ దా నీచికిల్పను జేయించుకొనుచున్న నలయు
గూను పోయినదో లేదో పయికితీసి చూడవలసిన దనియు వానితోఁ
జెప్పినట వాఁ డాప్రకారముగాఁ జేసి యాతనికి గూను లేకుండుట
కదర్శితమిది తన తాచిత్త చేయుముని కోరఁగా, రామకృష్ణుడు వానిని

చేతిపెట్టి తాను పలాయించుచున్నట్లు అటువలననే రాజభటులేనందున గొనివచ్చి దానిచేత చాకలవానితల క్రొక్కించిరట రాజభటులు పోయి తాము రామకృష్ణుడు జంపినమాట రాజుతో విన్నవించిన తరువాత రామకృష్ణుడు రాజసభకు జోయి సభవారందఱు విస్మయపడునట్లుగా రాజసందర్శనము చేసి తనయందు దీక్షార్థం దనుగ్రహించి చచ్చినవానిని మరల బ్రతికంచి వలెనని రాజునకు నమ్మకము పుట్టునట్లుగాఁ బెప్ప నమ్మించి రాజువలన గూఢచర్యము తీయించునట్లు పగము పొందెనట.

ఇంకొకసారి రామకృష్ణుడు తాతాచార్యులను మోసముచేసినట్లు మూఁపుమీఁద నెక్కించుకొని రాజమందిరము చేరువనుండి మోసుకొని గోవున క్లొంగెఁజేసి ననియు, ఆచార్యులనా రాతినిని మోసుకొని రామిగ్గిలో నడుచుచుండఁగా రాజు మోసమొందనుండి చూచి కోపించి వయినానిని తన్ని యూపుకొనిరంభని తనభటులకాజ్ఞయిచ్చెననియు రామకృష్ణుఁ డామాటలువిని చివాటున తాను క్రింద పడితే గురువర్యులసాక్షములమీఁదఁ బడి తానుచేసిన భాగవతాపచారము తీయింప వేడుకొని పాప కరిషారార్థముగా న తనిని తనవీధిపుమీఁద నెక్కించుకొని మోచెదనని చెప్పి యొప్పించి తాతాచార్యులను భుజములపయ నెక్కించుకొని నడుచుచుండఁగా రాజభటులువచ్చి వయ నున్నగురునే తన్ని రాజసన్నిధి కీడ్చుకొని పోయిరాయు, అందుమీఁద రాజునకు మఱిత యోగ్రహమువచ్చి గురుద్రోహియై యాఖిలుని వెంటనే శిరశ్చేదము చేయఁదని భటుల కాజ్ఞ యొసఁగె ననియు, రాజభటుల కతఁడు లంచముచ్చి తన్ను విడిచిపెట్టి యొకమేనుబంపి దాని నెత్తురు గొనిపోయి రాజు నకు జూపునట్లు వారి కౌడఁబఱచెననియు రాజు కోపములీటి బ్రహ్మహత్య చేయించినందునకుఁ బశ్చాత్తాపపడుచున్న కాలమునోఁ దాను బ్రహ్మరాక్షసుఁ డయినట్లు వేడుముచేసి రాజును

బరిపించి తరువాత నిజమును బట్టి రాముచే మన్నింపఁ బడి హేమమాన
ముల నందెనుయు ముగియొక కవిగారు

ఇట్లే యితఁ యెకకపుంను విద్వాంసులనుగూడ ॥ తేజించినట్లు
పెక్కుకథలుగలవు అవి యెంతటికవి సత్యముతో చెప్పఁజాలము
అయినను నాచిఁ గొన్ని సత్యములు కాననియు ఎటీవలివారిచే
గొప్పఁబడవలయు ముము నులభవఁగా నూహంపవచ్చును తాను
రచియించినపాంశురంగమూర్త్యుత్పత్తి నాయకుఁడు చేదాదియొక్క
గర్వపైఁ కందాగ్ అప్పలాచార్యులువారు సభకు వచ్చునప్పుడు
వ్యాకరణశాస్త్రమునందలి యాయనసాంధీత్యక్తి మును శామించుచు
నొకశిష్యుఁడు

శ్లో॥ 'అ శబ్దభయం నాన | అప్పలాచార్యుఁడగు'

అని చెప్పఁగా రామకృష్ణుఁడు,

| "అన చాభయం నాన | తిష్ఠమాత్మతస్యపన్నిధౌ"

అన శ్లోకపూర్తిచే పరిపాసించెనని చెప్పుదురు దీనిని తెలిసి
గించినవా శిష్యుఁడు చేసిన శ్లోకముయొక్క పూర్వాన్నిము

గీ "అప్పలాచార్యుసన్నిధియందు (వీస

మంతయున) వశశబ్దభయంబు లేదు"

అయ్యు, దానిని పూరించిన రామకృష్ణునియొక్క యుతరాధము

"చిలిచి మూర్ఛించిరైన పలువువాన

వద్దఁ గూడ) ననాచారభయము లేదు"

అనియు నగును శబ్దశాస్త్ర పాండిత్యముచుబట్టి యెట్టి యప
శబ్దము వైన సుతర్దిముకూడా సాధించగల సామర్థ్యముగల తనగుభవు
వద్ద నెవ్వరును నశబ్దముగను భయకరవలసిన యుక్కులేదని యర్థము
గచ్చునట్లు శిష్యుఁడు శ్లోయించినప్పుడు నిలుచుండి మూత్రము విడుచు

వానివద్ద నన చారభయ ముట్లక్కణ లేదో యట్లే శుంకయ్య యీ యాచార్యునివద్ద సనకభయ ముట్లక్కణ లేదా విపరీతార్థము వచ్చునట్లు శ్లోకము పూరించి యున్నది. వైష్ణవకాండ ద్వైత రామకృష్ణుడు భాగవతాపచారము చేయుచు నగుచున్నాడని యిది లేదు.

“కలగ టిథనము లక్కణలనాటి” అను పెద్దనకద్యముపై గామకృష్ణకవి యొక పాదము చేసె. కలగ టిథనము యీయవలెకే యల్ల నాన పెద్ద చరిత్రమునగుచు దెబ్బయిచ్చుముగివా? ఆక్రమముగానే రామకృష్ణకవి ముక్కు శిష్యురాయనియెను. గూ నొకయపరాధము చేసె నయి, తిమ్మలయ (అంక ౧౦) కలగ టిథనమునా రామ కృష్ణకవి దుష్టకొమ్ముతో నూరి కల్గియున్నది. కృష్ణరామసభకు వచ్చి పూనుచుండ రామభూషణుని యెఱిగి రామ “అనిగానిచోడ గవి కాంచునేకదా” యన్న సమర్థ నిబ్బి వాడు.

ఈ ఆరవి సభద్రునపదాహతి నల్లినభూషణకటికే

నేరడు, రామకృష్ణకవి నేలచేబో మనము క్కరిమ్మరాట్

క్రూరపదానాగిం బరిసోక్కిరింపటిక మప్పకొమ్ము

ల్లారచియుండ, నొర! రవిగావనివో గవి గాంచునేకదా

అని పూరించి యులన నవమానవలించెనయి, చెప్పెడికథ కూడ రామకృష్ణకవి ముక్కు తిమ్మలాలములో నుండినవాడు కాక పోవుటచేత నివ్వవలె యిది ముద్ది ముతులచే గల్పించుటనగునయి నిశ్చయింపవలయున్నది. ఇది రామరాజభూషణునితో సమకాలికుడని యయినను, రామరాజభూషణుని వసుచరిత్రములోని “శ్రీ భూవుక్త” యను పద్యముమీఁది రామకృష్ణుడు చేసెనని యాక్షేపము నుండి లులు చేయఁదగినది కా నందున దానిని నూతము సత్యమని నమ్ముట కాభావము కనబడు. ఇతియ రామరాజభూషణుని కవిత్రీష్ణుడు నాక్షేపించుచు,

క చీవగవ పరతీగలఁ | జేపలబు ట్టలివట్లు చెప్పెడు నీయూ

కావుకవిత్వపుమాటలు | బావనకవివరులచెవికి బ్రమనం బిడునే ?

అగ్గి చెప్పవంట నిజముగా రానుకృష్టకవిగఁ చెప్పిన దయిన
యెల 'ర్విచేతిన' చెప్పినదవచ్చును ఒకానొకకవి రాయలయాస్థాన
మునకు వచ్చినప్పుడు

క తున్నంట బాబా, తలపై

పువ్వుంట జల్లి, వల్ల బూడంట, చేదె

బువ్వుంట, చూడఁగను ముఖి

క్కవ్వుంట, యరయంగ నట్టహారునకు జేజే

అను వద్యమునుజెప్పి తాటా (మీఁద వ్రాయుమని యిందలి
'తువ్వ' 'పాఠుక్కి' అను పదములను విశారదులుగా జదివి రామకృష్ణుఁ
డాకవిని పరాభవించి పంపెనని చెప్పుదురు ఈకథ కేవలపామరబసై కా
దరిణియము అప్పకవీయమునం దుదాహరించఁబడిన రామకృష్ణుని
యొక్క చాటుపద్యముల రెంటిలోను,

క బసవగుఁ బుట్టినప్పుడె

పనరము గోవిందరాజు పసరిం బై నె

గన వేటికిఁ దినఁ జనఁగాఁ

గనవుం దిను శత్రు లాది గదిసినవేళక

అను వద్యమువలన నెఱఁడు పరులను దూషించుస్వభావము కలవాఁ
డయినట్లు కనఁబడుచున్నను,

క చిన్నన్న ద్విపద తెరఁగును

ఒచ్చుగఁ బెదలిరుముచ్చు పదమున తెరఁగున్

మిన్నంది మొరసె నరసిం

గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణి

అరు వద్యములన నతః శిలకులకవిత్వమందలి గుణములను
గ్రహించి శ్లాఘించు కులగ్రహణపారీణః డవియు స్పష్టభూచున్నది

తెనాలి రామకృష్ణుని యిందుధరోపాఖ్యానము లోనిదిని,
మ బకనాః డిందుధరుంకు బావ్యతియు లీలోన్మానకేళీపరి
న్నకటానేకప్రదేశముల దైక్షయేంద్రకన్యసరో
నిగ్రహంబంబులు పారిజాతసుమానీకంబు పైఁ బల్ల ది
ర్బకబాణంబుల కెల్ల నెల్లయగ్రసాభాగ్యంబు లోభిల్లంగన

అనెడి యీపద్యము రంగరాట్టనందమునం నుదాహరింపఁబడి
యున్నది అప్పకవి యీపద్యమునే మాదిపురాణములోనిదని యుదాహ
రించి యున్నాఁడు అదిపురాణమును, ఇందుధరోపాఖ్యానమును వేరు
వేరు గ్రంథములో, ఒక్క గ్రంథమునకే రెండును వేరువేరు చేరులో,
మాత్రాగ్రంథములు లభింపకపోవుటచేత మే రుద్రుని చెప్పఁబాలము
ఈపద్యము పోముని హరివంశములోనున్నది కాఁబట్టి యిది పై రెండు
గ్రంథములలోను దేనిలోనిదియుఁ గానట్లు తోచుచున్నది తఱచి
యొక్క పాండురంగమాహాత్మ్యములోని నన్నిపద్యముల నుదాహరించి
యీతని చరిత్రము నింకటితో ముగించుచున్నాము —

మ బొమలెక్కించిన విలువందు నునుఁజూపు ల్బంధలూచంచల

క్రమరేఖ నిగిడింప జాతవిశిష్టాఘంబుల్ మెయిన్నించు నె

య్యమునకొ బల్కంగ నల్కూరితీ చటులజ్యాభరోపముంజేయు న

య్యమప్రా పొంది రతీశ్వరుండు హరు బ్లింప నుట్టుచున్ ఆ గ

చ హరినాయకేశికాఘః డగుసమ్మహిదై వతహూళియందు బం

గరువునకున్ మృగీమదనుగంధము సంధిలుభాతి సంబుఖో

దరచరణారవిందనతస్త్పృతిలోలుప మైసబ్బుయ్యున్

బరిణతి గాంచెపంపదలపై మణియుం జనియించు సంపదల్ ఆ ౨

తా ప్రారంభించిన కవితా ముద్రాను బ్రహ్మకామ్యమునో
యేరా తమ్ముడు కమ్మల హరి జరుజే నన్నాళ్ళనోయుని చ
ఱవూ గాజీన ముగం బ వాచె నిను గన్గోచుచి మోబావయున్
నీరాక న్నది గోరుం బ్రహ్మపూర్వ నీరాకరంబుంబలెన్ ఆ 3

మ వలనా యేటికి న శ్రయించి మనగా నానీరమున్ నీరమున్
నలనెట్టి పచరింపనేటికి నమిద్దానంబు దానంబున
చులనా యేటికి న్నీతి గట్టువావగా పద్యము న్నాన్యమున్
గలిగి దేలు మనీయుధి కరుచి భక్తశ్రేణి కశ్రాంతిమున్ ఆ 4

నీ నిలువున నొసంగె విలువంగడము నెల్ల శరములయొందు

గొరయు కుడిపె

దశబ్రహ్మత్రపాత్రముచేసె గుణలతప్రమాకువ గ్భంజనకాలబలము
గంఘరికవిశేష గాచించెనేన గాధు గ్భంజన సహకరు గట్టియెం
ప్రగ్భావకావ్యము నగొయింబాచె వదలేతమున్ ర్భరమునుటిపె
ధర్మనిర్మలబుద్ధి సుతమ్మ గదిస
గెలువగా లేక చని కోవగించి మడను
దురక తువార లతనిగి నోగు మనలె ?
పటికి గీడొట బండ్లపావం బ గా ?

30 చిత్తరామ

ఈకవి రాజవంశి యెడ, బలరాజు కొడుకు, అనంతరామ మను
 ముగ మంగళగిరి శ్రీనివాసాస్వామి కంఠము చేసి పరమయోగి
 విలాస ము నేటి యెదా న్వాసముల కద్యకావ్యమును రచించెను ఈపద్య
 కావ్యము ఎలఁడు నెంగళనామమచేసిన ద్విపదకావ్యమును జూచియెను
 జేసియుం నచ్చును, లేదా స్వకంఠముగ నైచను జేయునవచ్చును
 ఇరువురుకవులును నంచుచుండుగా సమకాలీను లయినందున, ఎవ్వఁ
 గ్గింపమును ముందుగాఁ జేసిరో సర్ధారము చేయుటకు శక్యము కా
 నా శ్రీరంజనంగఁ జనకం బవిశముక్త సేవింగఁ దస్మాద

బాహుధీం బాటుపొందెనో యనగ యోగానందమాసుర్యుల

క్షీరమాల్యదీ నొప్పమంగళగిరి శ్రీమన్నంహుండు స

త్కార్యమృతవృద్ధిచే దనువు నిత్యంబుం బ్రహ్మవి

ఇది కరమయోగివిలాసముగోని ప్రధిమపద్యము ఈకవిత్వము
 సర్వవిధములచేతను ద్విపదకావ్యమునకంటె శ్రేష్ఠతయుగా నున్నది
 ఈకవి శృష్టి దేవరాయనియల్లుఁడైనయనియరామరాజునకు దోడఁబట్టిన
 పడుచై సకానమాంబకు కుమారుఁడైనందున, పమచరిత్రము శృతి
 నందిన తిరుమలదేవరాయనికిని మేనల్లుఁడే ఆకాలమునం దితఁగు శృష్టి
 మండలములోని కొండవీటిసీమకు ఎరిపాలకుఁడుగా నుండెను కవి తాను
 రామరాజుకులకు మేనల్లుఁడయియును, కొండవీటికి ప్రథమ నయి
 నట్లును, పరమయోగివిలాసములోని యీక్రిందపద్యములలోఁ గావు
 కన్నాఁడు—

సీ నిరాజముత్తారి భూరిపామ్రాజ్యలక్ష్మీధురీని మజుండు పద్మపతి

యేనరాధిపుతాత నానార్థిసంతానసంతానశాఖ యనంతశౌరి

- 1 స్థలం తల వోధం ముగించుచున్నాము నర్వోగో గా
 ధం శివశక్తి ప్రాముఖ్యం సులభం చేసి య్యేన్ ఆ గ
- 2 ఇంతులగూడి చెట్టెని మిల్లిటోనరింగ నిండు కెనయున్
 వింతకొలుగు లేక భావోద్ధగ ముబలె నున్నాము
 స్వాంత్యం నాచి తాపతిమనస్కలగింతువోలె గింటిశే
 రుంతయు రి తవోయే మనయ్యింతిచెట్టలు నంను నవ్వుచున్ ఆ ౨
- 3 దెవుడొ మోనయో యగి మదిం దలనోలెలు నా కి కాగి నిర్
 శివుడు కెయిచంపము నందయ్యులైన్ బ్ర మూగిచున్
 శావులనోడు శీయే సుచారితలమున దిన్నట్లుగా
 సేవక యింత రూపురూప మెవ్వరైన న్న కి మోరరత్నమా ఆ ౩

31 తాళపాక లిరువెంగళనాడు

ఇదియు నందవరీ బ్రాహ్మణులు, ఆశ్వలాయసూత్రము, భర
 ద్వాజగోత్రము ఈవి భవమయోగిలాన మనుషేద సాశ్వాతల
 చరిత్రమును ద్విదశావ్యముగా ననిమిదాశ్వాసములగ్రంథమును రచిం
 చెను ఈగ్రంథరచననుబట్టియే యితరము విష్ణుభక్తుడని స్పష్టము
 చున్నది ఇతరము తాళపాక యన్న ముగ్ధుని మనుమఁడును, ఇరువు
 లార్యునిపుత్రుఁడును అయినట్లు గ్రంథాంభమునందలి యీశిందివాక్య
 ములవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నది—

ద్వి సారిసేవ కాశ్వలాయసూత్ర సంధి
 వరవంసభవ భరద్వాజగోత్ర
 సావనశ్రీతాళ్ళ పాశాన్మయాశ్శ్య

ధీవిశారదసూను తిరుమల చార్య

వినుతిందనుఁ దిరువేంగళనాథు

ఈకవిశారత యొకయన్న యాద్యుఁడు కృష్ణదేవరాయనికాలములో
నం^{ది} కొన్నియగ్రహారముల నందెను కవి తనకు వేంకటాద్రిరాయలు
పిండలములు కేసలు కనగ్రంధమున^{ది}ని యెనిమిదవయ శ్వాసాంతము
నం దీవాశ్యములచేఁ జెప్పకొన్నాఁడు—

ద్వి అలనోడిమతికి కేపాచలరాజు

పతికి బరాముఖ్య భ కసంతతికి

నంతంబుగను శ్రీహరిభ కనకర

పంకజార్యుల జాతృపాతాన్నయ ర్య

తనయ తిమ్మార్య నందన రత్నశుంభ

నశవమ శ్రీకేంకటాద్రిశ ద

మకరకుండలయుగ్మ మండితకర —

ఈకవికి రుకరకుండలములపేస వేంకటాద్రివసుచరిత్రము కృ^{ది}
నందిన తిరుమలదేవరాయని తమ్ముడని వ్రోచుచున్నది అట్లే యొక
శతమునఁ కవి గిరిగి న సంవత్సరప్రాంతములయందు దుండు అట్లు
గా యతఁడు తిరుమలదేవరాయని కొడుకైన వేంకటాద్రి యొకపక్ష
మున అతఁడు గిరిగి న సంవత్సరము మొదలుకొని గిరిగి న సం
వత్సరమువఱకు రాజ్యముచేసినందున కవియు రాజులగుటచే యయి
యుం వలెను కవియుక్త కవిత్వరీతి చెప్పియుటయి ద్విరీయ శ్వా
సముచుగో కొందఱుభాగ ముదాహరించుచున్నాడు—

ద్వి భానుకోటిస్ఫూరిత బ్రహ్మసింహుచున్న

మౌనమందిరఁ గాంచి మది సంతసించి

పిల్లిగా దోరి బాబిల్లి గాఁబోలుఁ

జల్లనవెన్నెలఁ జల్లుచున్నందు,

అనుచు నబ్బలు తిప్పార్ప కెంతయును
గమగొని వేడుకకల నోలాది
యానందబొప్పంబు లానరాబంబు
మెనుండి దిగ మార మై గరుచు
బెన్నిధి గన్పట్టిచేదవగున
గున్నగోన్నతుఁ డైనయాగినందనని
ననయులు లేని యానరమున నెలే
కొని మార్చికోడ వక్తనఁ జేర్చి చేవనఁ
గొనికొని యాత్మతగుంజంబు నెలి
తనవార లెల్ల నెంతయుఁ దద్య గ
మునిపుత్రుఁగొని ఎరంబున కేచుచెంచి
తనమొచ్చెటి కెంతయుఁ ద్రేమ నొనఁగ

32 రాయసము పేంకటపతి

ఇకఁ బాటువేసి నయోగి, అక్కిచూమాత్తుని కమాదుఁ
ఈవి తన వంశమువారిని వర్ణింపుచు తరుది వసిష్ఠగోత్ర మయిల్ల
క్రిందిపద్యమునందుఁ జెప్పెను—

శాశ్రీల న్నింది సునన ధీకలవచే జెన్నొందు గాశ్రీలనం
తంకారకరుల్ వసిష్ఠము గోత్రంకల్ భుధుద్ధుగ
జూలీం బొగ కొచ్చి రంకు వెలసెకొ న్నొప్ప భానప్పది
జూలీద్వైలవిశాలకీర్తుల సుధీసంకోహమందారమై
ఇందు లక్ష్మీవిలాసగునెడి యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును
రచించెను రసజనహృదయంగు సంగీతిసాహిత్యకళాఛారంధర్య
అని గద్యముగో జెప్పకొన్నదానిబట్టి యాకవి సాహిత్యమునంద
మాత్రమేకాక సంగీతమునందును సమర్థుఁ డైనట్లు కనబడుచున్నాడు

ఇతఁడు శ్రీరంగరాయుని య సాహసమునందుండి యాతనిని సంగ్రహించి
రక్తాభరణాదులను బొందినట్లు లక్ష్మీవిలాసము 94వ అంశమున దిద్దివేసి
ములవలన దిద్దికనుగొనినది—

మ అలముగ్రాభరణపుష్పంబు యాతఁడు సేవనమున
గల్గి న్నామలచేత బిరుదుగైకొని శ్రీరంగరా
యలది తా బిగురింప రాయసము వ్రాసె జాలి తానా సుధీ
కానా యశ్శయమెల్ల కేంకటవతి దీప్యకావాత్సలీ
న వ్రాయును రాజ్యవైభవపుంగవభూతి దలిర్పగ రిభా
కేయనరంగరాయమహాభృగ్యుడరాయం ముగ్రహహై
కూయతి లెక్కలు సృజకులు వర్తలియ్య నుబ్బును
కేయనరాయసము వేం బమ్మలెయినన్ యశస్వినై

శ్రీరంగరాయుని పనులకై కృతించి తిరుమల దేవరాయని
సీమందుఁ బెరికిరివ సంవత్సరము మొదలుకొని 1557వ
సంవత్సరము వఱకు రాజ్యము చేసినందున, కనియ నాచారమువందే
యంగీకారము లక్ష్మీవిలాసము పలకఁగల మై మృదుమధురరచనను
గల్గి యున్నది కవితాశైలి జాపుట కయి గ్రంథమునుండి తెంప
వద్యముల నుదాహరించుచున్నాము—

చ తిందునిలాహాసములఁ దాలిని దూలఁగ రాగసాగరం
బునఁ బలుమాణు మారుదెస ముచ్చుమఁ దేలును నచ్చ మెచ్చగా
మునుకొని వారితో భుజనమోహిని ముకుకు నావియచ్చరాం
గన పలికె బిశిష్టర కస్వరసుస్వరభాస్వరంబుగన్ 3
మ హరిణం బట్టపురాణ వీణ యని కర్తవ్యైకవాక్యస్తుతిగ్
కరఁగం బుణ్యుదీనదోదకములం బట్టాభిషేకంబు చే
పరినా సుజ్జ్వలి హేమకంభములచే జేత న్నగంధాంబువుల్
కారిమధ్య లగ్ని నించి నించి జలకం బాదించి రజ్జులయన్ 4

33 తరిగొప్పుల మల్లన

ఈకవి చరిత్రభానచరిత్రనునది యైదాశ్వాసముల ప్రబంధమును
రచించెను ఇతడు నీయోబ్రాహ్మణుడు, దత్తాత్రేయయోగిం
ద్రుని శిష్యుడు, గిత్తిసామాత్యుని తమ్ముడు ఈతడు లాక శిశ
కో, కవిత్వము రసవంతముగా నుండును ఈకవి పసుచరిత్రమును
కృతిగదిచ తిరుగులదేవరాయుని పుత్రులకు పాఠపరిరాయు కాళ
ములో నుండిగట్లు చంద్రానాచరిత్రముగోని యాశ్రమద్వైతములో
బృహద్రు—

౩

అనచు మధులై నుండు రాజాధిరాజ

రాజుగజేత కంకణాటంబు

రాజధానియై నెరుగురాజ్యయ

చంద్రుల కువేంకటపతిశీతలగుణి

ఈవేంకటపతిరాయుని ౧౫౫౪ సంవత్సరము మొదలుగా
౧౬౧౪ వ వత్సరము రాజ్యముచేసినాఁడు యురగిడున్, కవియు నాకాల
ముని యుండినవాఁడే తాలికోట యుద్ధముయితరువార తల్లియైన
తిరుగులదేవరాయుని రాజధానిని విజయనగరమునందఁ పెనుగొరకు
మార్చునొప్పలే కోమారఁ దన యీవేంకటపతిరాయుడును తనరాజ
ధానిని పెనుగొంనుండి చంద్రగిరికి మార్చునెను ఈకవి కవితా
రచనను సూచించెను ద్యములను గెంటిమూటి నిందుఁ బొందు అందు
చున్నాచు—

ఈ లంత దిగ్గజంతురలతాంతవిజౌంఠనితాంతకాళవ

శృంగిక తాంతిపాంఛజనతాంతరసంతతకృంతవ్రధా

త్యంకసమంకవిస్ఫురదాకంఠ పశంతపశాంతిగంకతి
 శ్రాంతదుగంతకంతరతిశాంతయు పాలెన్ వసంత మెంతయు॥ ఆ ౩
 శ తత్తపాటుకోడఁ గనుఁదమ్ముపజాలు దిగంతంబులా
 ఇత్తరు నింక లేఁబయిటచేల కుచంబుఁబొంత జాత నా
 విత్తిరీ గ్రామరాటాదవఁ బిమ్మటిగో నొకకొంతఁ గొంకి లోఁ
 ఎత్తము ముప్పెప్పెకొని చేరి సహూకరుగండ్ల నల్పగళ ఆ ౪
 శ ధరణీతలేంద్రచందనచిధింబులఁ గనుగొనఁ గోరి ముచ్చి ౩
 న్నరవరుఁ డిద్దింట్టి భువనస్తుమైవయదృశ్య నిర్మల
 య్యిరువురు గు నమూర్తు లయి యింకసఁగోకర నందిరం బున్
 దరలకయుఁడి రట్టయొఁ గన్వియఁ జేరఁగ వచ్చి యచ్చట॥
 ల ౫

34 పరిగొండ దర్శనము

ఈకవి నియోగిబొమ్మలుఁడు, ఆత్మసంబహులుఁడు, కొంకివ్య
 గోత్రుఁ ఁ, తిమ్మయపుత్రుఁడు ఇతఁడు చిత్రభారత మనెడియెనిమి
 దాశ్వాసముగ్రంథమును జేసి దాని నిమ్మలపల్లి పెద్దనామాత్యుని కంకి
 తముచేసెను చిత్రభారతమునందు కవి తిమ్మఁగూర్చి యిట్లు చెప్ప
 కొన్నాఁడు—

సీ కొంకివ్యగోత్రదుగ్ధసముదవంధు నాప సంబహులైశోభనగర్వి
 నవ్వవిద్యాభిజ్ఞఁ జరిగొండతిమ్మన మాత్యైగ్రణిమాదమకునుగూర్చి
 నందను సతిశాంకు వారాయణధ్యవతత్వజ్ఞ శ్రీరంగధానువద్యత
 భట్టపరాశంసభురంగగురుపాదసీరేజబంధు నిర్మలాత్మ

ధర్మవాహ్యయు సత్కవిశాధురీణు
దాంతు శతశేఖరీసురత్రాణవిరుద
శశితమనసు శ్రేష్ఠ విలిపించి కరుణమీరాఁ

దెనియులుగుల్కు నిట్లని యాచిచ్చె

ను శతశేఖరవధానపద్మరచనాంధానుగ్రతాణవి
హ్నితనామా చరిత్రాంకభర్తృనుకీపీ నీవాగ్నిలాంబు ॥
శితికంఠోజ్జ్వలనాటకోటరకుటీశీతాంశుశ్రీభాసుధా
న్వితగంగాశనకాజ్ఞనిర్భరిసాగిరూపతమాధుర్యమల్

గీ కావున విచిత్రగతి నలంకారపరణి

మీఱ రసములు చిప్పల మెప్పు లొసఁగఁ

దెనుఁగు గావించు నాపేర ననఘముకవి

ధీరు లరుచందఁగాఁ జిత్రభారతంబు

పైపద్యములనుబట్టి వైకృతవర్ణకునియు, శతశేఖరీసురత్రాణవిరు
దము గలవాఁడై శతశేఖరవధానపద్మరచనయందు సమర్థుఁ డనియు,
తెలియవచ్చుచున్నది కృతిపతియైన పెద్దనమర్రి మాదనకుమారుఁడు,
గయోగిబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రుఁడు అతఁడు మానభూనాథుని
మర్రియైన ట్లీకిందెడద్యములలో జెప్పబడియున్నది—

సీ అనువత్సరంబుబ్రాహ్మణులకు గోసహస్రము లిచ్చు నృగసరేశ్వరుగిరి
కంఠులనెనయుపాకాలచెర్వాదిగాఁదగు చెఱువులు నిల్పు సగరుశరణ
దీప్యత్ప్రీతాపుండ్ర దిగ్విజయంబు గావించు మాంధాతృభూనిభవలీల
దేవభూదేవతార్థిశ్రేణి కగ్రహారము లిచ్చుభార్గవరాముఁగిది
నిందు శేఖరపాదారవిందయుగళ

భావనాపరుఁ డంగనాపంచభాణుఁ

కతులదై ర్మాభిభూతిహిమాచలుండు

మానభూనాథ చిత్రాబ్జభానుఁ డతఁడు

౧౦ ఆరాజేంద్రశిఖావతంసంజయోహోయ క్షవిశ్వంధరా
 ధోరేయుండు విరోధినుంత్రిముఖుఁడ్రాజహం దుష్టదీయా
 పారీణండు షట్పతాకనుధాపాణంధమృతీయశో
 హరుం దీన్ములపల్లిమాదవిరు పెద్దామాత్యుఁ డుల్లాసీయె

ఈమానభూనాథుఁ డెవ్వరో గ్రంథమువలన స్పష్టపడమిగాని
 యెనిమిదవయ శ్వాసాదీయందలి యీక్రింది కృతిపతిసంబోధనపద్యము
 వలన నతఁడు శ్రీరంగరాయని రాజ్యకాలములోని యొక మండలేశ్వరుఁ
 డని యూహింపఁదగియున్నది—

శ శ్రీరంగరాజనేవా ! శరంగతహృదయ! కమలభవ వంశపయ
 హరావారి నుధాకర ! మారసమానావతార ! మాదయపెద్దా !

మొదటి శ్రీరంగరాజు విజయనగరసంపాదమును ౧౫౭౨వ సంవ
 త్సరము మొదలుకొని ౧౫౮౫వ సంవత్సరము వఱకును పాలించెను
 రెండవ శ్రీరంగరాజు ౧౬౧౪ వ సంవత్సరమువఱకు తరువాత రాజ్యము
 నగు వచ్చెను ఈతఁ యిరువురు రాజులలో నొకరికాలమునం
 దుండినందున, పదునాఱవ శతాబ్దముయొక్క యంతయునందో పదునేడవ
 శతాబ్దముయొక్క యుదియందో యుండియుండుటకు సంజేహములెగు
 ఇదిగాక కవియొక్క కాలమును నిర్ణయించుటకు గ్రంథమునందే యిం
 కొక యాధారము కలబడుచున్నది కృతిని యనువదలమును వర్ణిం
 చును కంఠాన అష్టాంగాద్యుల కృతిపతియొక్క తండ్రిని పెంతుండి
 కిని యరునైన ట్లీక్షించిపద్యములోఁ జెప్పయున్నాఁడు—

శా పందారువ్రజదోష మేఘులవనుక వారాశిగంధీరు నా
 నందాత్ముని వారికా కభక్తు నఖిలామ్నాయజ్ఞ విశ్వంధరా
 యందారక్షితికాలమున్ నిగమసన్మార్గక్షతిష్టాక్షరుకా
 గందాశంకరున్ వివేకనిధి లోకభక్తు వర్ణించుచుకా

క ఆదేశికపద ముము

లూగరమున స్వాదయవీధి ననువరతంపున్

మోదమున నిలిపి శ్రీలల

వాధపుగఁ గొలుతరు నారసయు మూగచయున్

ఈపద్యములనుబట్టి యాచిత్రభారతకృతియు పాండవరంగ
మహాకవ్య కృతిపతి కాలములోనివాఁడనివాఁడయిన డైకగుఁజివ్యత్వము
మీనఁ దేలుచున్నందున, ఈధర్మకృతి యించుమించుగా కెఱఁగెను
కృష్ణునికాలపువాఁడే కందాళ లిప్పలాచార్యులుగారు చిత్రభారత
కృతిపతిత్వమును వైకుంఠపురామకృష్ణ వికీ గొన్నసంవత్స
రములుబెరువాత నుండిన సంవత్సరము చిత్రభారతవిత్వ మనంగ
మయిన భారతలదయి నలక్షణముగా నున్నది ఈకవియొక్క చరిత్ర
మునుగూర్చి యిప్పుడు చెప్పినదాకంటె నధిక మెన్నియుఁ జెలియ
రానందున, చిత్రభారతమునుండి కొన్నిపద్యముల నుదాహరించుటతోచు
త్వప్రసాదవలన యున్నది

చ అనిమిషనాథుఁడయ్యునితపోహలల నబ్ధి యింగి

దనకు విపక్షుఁడై యచట దాగిన మూహిమవన్నగాల్మజ్జ

గినిని విపక్షుఁడై యగమఁగించి ప్రవేశమనింట నిర్లమం

బనిపెడువల్లనంగ నవరాళ సురేశ్వరిచాప మెప్పెనుకా ఆ ౨

సీ ప్రవహించుశృంగారంబపూర మమ్మునిమేనిఁ జలకంబుగా నొనర్చి

తళతళలాటించిచే దనరెడుదరహసచంద్రికానితలి వత్త్రముగఁ గొనగె

మువ్వంపుదోయిలో చిత్తవన నిశువాక్యములు ప్రసూనములుగాఁ

బూజచేసి

చొక్కంపునిడువారుఁజూపుమెఱుంగులుబొసఁగెనిరాంబులుగఁజేస

యమృతరసములు చిప్పిలునధరబింబ

మదన నైవేద్యముగను నియ్యగఁ దలంచి

- యడుగుడమ్ముల కెరగి వెయ్యంబుతోడ
రంభ యిట్లను సుభ్రహ్మారంభ యగుచు—ఆ 3
- ఉ హామము భారమై మణిగజాకరబంధురసౌధరంగసం
చారము దూరమై తనువుసంగతి నొప్పెడుచందనాదిశృం
గారము ప్రూరమై వెలియక వడి నెమ్మియొసర్చిచట్టిరా
రము వైరమై నిగిఁగి గేసరిమధ్యకు నొక్కపెట్టునన్—ఆ ౫
- శా ఏమేమీ హరి శూరుడంటి నిజమానే యాజరాసంధుడ
గ్రామప్రక్షియఁ జాటుకొన్న బురమున్ దర్పించు లించెన్ సమి
త్సముం దా యవనుండు ప్రోల గుహఁ జొచ్చెన్ శాఁగా నిన్నెగా
దా ముంజేతులకంకణంబులకు వద్దం బేయకూకా—ఆ ౭
- ౪ హరితో సిధరణీవరాగ్రణినై యాదౌధప్రవక్షన్
బుకొంటి స్వో నేడు మేనులు తృణంబుల్లా విచారించి పీ
రరసాద్రిక్తము స్ఫులై మెఱయవార ల్నిల్వఁ బాత్మన్ శరీ
రరతిం జెందిభావనల్ చనుడు పుత్రభాత్యసంయుక్తులై—ఆ 2

కిరీ సారంగు తమ్మయ్య

- శ్రుతాంతములయందు సారంగువారు సాధారణముగా మాధ్వ
లుగా నున్నారు ఈకవి తననంతమున వర్ణించుచు,
ఉ తమ్మనయంబుఁ బ్రోచుటకు ధారుణింధులు బంధుపారిహ
తమ్మన రామభక్తిఁ గలతార్కికు లెల్లను సీనిదార చి
త్తమ్మన జూపులం దనిసి ధార్మికు లీతని దెంతమంచివృ
త్తమ్మన నాగిర్నిధినితమ్మన మించె నుడందితీర్థికి

గీ తమ్మయ్యుని గొంతుఁ దిమ్మయ్యయందు ను
 దనుట శౌర్యసింహు నారసింహుఁ
 జతురబుదిచంద్రు సత్కించ గణచంద్రు
 గిరిచమూవరేంద్రుఁ గీ రిసాంద్రు

తనతాతను రామభక్తునిగాఁ జెప్పటచేతను, అతనిభార్యను
 తిమ్మయ్యయని చెప్పటచేతను రాజ నిలఁడు మాధ్వనంబుఁ జేయె
 యు యూహింపఁ దగియున్నను,

క సారమతి యాస్పదంబుఁగు
 వారాళిగభీరుఁ డతులవై భవము గొ
 దీరమణి నీశుఁడుంబలె

నాకూర్చుకొని వరించె శక్తమహాద్విజ్

అని తనతల్లిదండ్రులను పార్వతీశరమేశ్వరులతోఁ బోల్పుట
 చేతను తనవూర్వుల కమాత్యాదిపదములను జేర్చుచు వచ్చుటచేతను
 కవి సయోగిబ్రాహ్మణుఁడని బోధించుచున్నది ఇతఁ రాపస్తంబ
 నూత్తుఁడు, భారద్వాజగోత్రుఁడు, వరసింహమునిపుత్రుఁడు, సారంగు
 లిష్ఠ్యూమామూర్త్యవేత్తఁడు ఈకవి వైజయంతీవిలాస మనునాటెఱు
 గావ్యముల పద్యకావ్యములు రచించెను ఇందు విప్రనారాయణుఁ
 డనఁగి యాభ్యాసుచరిత్రము వర్ణింపఁబడినందున, దీనికి విప్రనారాయణ
 చరిత్రమనియు నామాంతరము గలదు ఈవిప్రనారాయణునికే సంధిర
 దివ్యోదయ భాగవత యతిపదేరు ఈపుస్తకమునందలి కవిత్వము మనో
 హరముగానే యుండునుగాని యుండదు కవిత్వమువారి ప్రయోగ
 ములకు విరుద్ధములయిన ప్రయోగములు కానఁబడుచున్నవి కథయు
 విక్రీలి యింపుగా నుండును విప్రనారాయణుఁడను వైష్ణవబ్రహ్మ
 చారి కావ్యకీర్తిముఖందు శ్రీరంగక్షేత్రమునందు వసించుచు మాధుకర

వృత్తిజే నేదించుచు భక్తితో శ్రీరంగనాయకుని. తుంసీమాటల వర్షించుచు కాలము గడపుచుండెను

శా స్వాధ్యాయంబుఁ బఠించు సాంగకముగా సంధ్యాద్యనుష్ఠానముల్
ఎఘ్యక్తియ నాచుంచుఁ దఱిసిో వ్రేల్చు బ్రహ్మతాత్పర్యజ్ఞై
మధ్యరంగశ రూపమూర్తి కీడు సమ్యక్భక్తిఁ దోహులికిల్
మధ్యాహ్నంబునఁ గుఱి బిక్షుఁ దనుపు న్నాథాకరప్రక్రియన్
ఇల్లుండఁగా మధురవాణియు, దేవదేయు ననువేశ్య లక్క
చెలియు ద్రిద్ద తాతగా దేవాలయములోఁ జూచి యాతనిొప్ప కద్యత
పని భక్తితో మ్రొక్కుగా నరఁగ వారిమ్రొక్కు గై గొనకపోయెను
అప్పుడు దేవదేవి యలిగి యప్పుడో

ఉ మ్రొక్కి నెవ్వ రే మనఁడు, మో మటువెట్లక చక్కఁబోయె, నీ
దిక్కును జూడఁజూయె, నొకదీవనమాటయు నాడఁజూయె, వీ
లొక్కరి వై వ్రుండు? మన మేటికి మ్రొక్కితిమిన్నో? యక్కటా!
నొక్కరి వెట్టిబుద్ధి యుని నద్దరవోయివనికొల్పెను
అది యతని నిరాకరించి పలికెను మధురవాణి చెల్లెలి నూరార్చుచు,
ఈ చూచిన నేమి? నీవలచు చూడకయుండిన నేమి? పూజ్యులం
జూచిన భక్తి మ్రొక్కుటయె శోభన, మితఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, ధా
త్రివరులందు బ్రాహ్మణుఁడు దేవుఁడు, దేవుఁడు నీవు మ్రొక్కినన్
జూచునో? పల్కునో? యటుల సుమృతఁడు? నరసిరుహాననా!

అని శాంతది తను తేనీ యతనివై రాగ్యమును గొంతి ప్రశంసించెను అప్పు డప్పుమాట లంగీకరింపక,

చ ప్రకటజితేంద్రియల్ ధరఁ బరాశరకౌశికులంతవారు (స్త్రీ)

లకు వశు, లంతకంటె దిగులన్ దృఢమామగకచ్చ బిగ్గఁ గ

ట్టునొనగ నీరఁ దొరకి శుకుఁడో? హనుమంతుఁడో? భీష్ముఁడో? వినా
యొకుఁడో? తలంచుకో వరసిజాయితెలోపన నెమ్మదింబునన్ ।

క ఈన్దిష్ గొంత్రాగిన | మైదందాకా నెనూ! సదాచాం యటం
 లే, నచ్చినదాకా నె యగు | చూనిజుచింబనములు మనమెఱుంగనిచ్చే?
 క ఇటువంటియ్యలె కాగా
 చిటుకు మనకయ్యుం? సంజెచీకటి శ్రీకా
 ఘట చేటివిల్లులై యా
 కటకంబునఁ దిరుగువారు? కంజదాక్రీ!

* * * * *
 గి నిర్జితేంద్రియుండు సప్తామయం ఉండు
 నప్పు సారెసారెఁ జెప్పెదీవు,
 గునఁ బ్రతిపఁచెడిది లిటుఁజేసి కెచ్చినఁ
 గలదె పంజె మననఁ గాంతలలికె

* * * * *
 క నీ నీవైష్ణవు విటునిం | గావించిన, లంకెరొప్పుగడ నే విడుతున్;
 గావింప లేకయుండిన | నీవు నిర్వోచెడవెయనిం నెలఁతుక యొప్పెన్
 చెల్లె లాపీరవైష్ణవుని విటునిఁ శేయవచ్చు ననయు, అప్పు యతని
 నట్లు చేసయ్యల తాను వేశ్యావృత్తిని విడిచెడి ననియు వివాదముగ
 మోడల దేవదేవి తా నా వైష్ణవప్రవ్యాచారిని విటునిజేసి యింటికి
 శోలేకపోయిపక్షమునఁ దాను వేశ్యావృత్తిని ఎడిచెడనని పంథము పలికి
 తనరత్న భరణములను, కస్తూరీతిలకమును దీసి తులంపూసలవేరులును
 తిరుమణినామములు ను వేసి సానమ్మనుఁ బూసి దాచరిపాని యయి
 తిన్నఁగా విప్రనారాయణ డున్న యారాధనముచకుఁ బోయి యాతనికి
 నమస్కారము చేసి, హేయభాజనమయిన వేశ్యావృత్తిపై నిరకి
 పొడవి నట్టు నటించి,

గీ * * * హేయభాజన మన్నిట నెన్నిచూడ
 వేశ్యజన్మంబు జన్మమే విప్రవర్య

ఈ ఒక్కనిఁ బిల్వనంపి, మణియొక్క నిచేతఁ బసింపివట్టి, వే
ఱొక్కనియింటి కేగుచు, మఱొక్కని నానడుచుక్కి నొక్కచోఁ
బొక్కికొంచి చూడ భ్రమఁబొంది విటులైయంగ లేరుగా
ఇక్కడసగ్గ మేదవల పెక్కినేముము వారకాంతకున్?

గీ అనఘు శ్రేణ్యవిశంబవర్తనము తెన్ను
నినుకపాతతి యీశోలి యేు త్రవన్?
నమ్మదువుఁగూటిపై నిసహ్యత జనించి
నామనసు రోపవట్టిచందంబు గనుము

4 5 6 7

గీ వారసతులైన యీశీరువారినతెనె
మోడిమానిసి నైన నేగోకు నెఱుగ,
హవ్య నాల్గవృక్షాలు నేర్పినకతాఁ
బడివుఁగూటికి మనసు గొల్బక నిట్టెతి

అని వేళ్ళావృత్తిని విందించుచు తియ్యవికూటలు చెప్పి యోతని
చెంతిఁ జేరి పరివర్తించేయుచు దాస్యమిహమున మెల్లమెల్లగా నాతని
యల్లము కలంఛఁ జొచ్చెను ఇట్లు కొంతకాలము దాసురాలిపొత్తు
గలుగునప్పటికి,

శా ఉచప్రోత్తమువజ్రంబరనిభంతై నిశ్చలంవైన స

ద్యానం బంగనసాహచర్యగుణసంపర్కంబుచన్ లోహమై,
గ్రావంబై, దృఢధారువై, తరుణవృక్షంబై ఫలప్రాయమై,
పూవై, తస్యకరందమై, కరగె బోబో నీళ్ళకుం బల్చునై

విప్రనారాయణుని వజ్రకనినమైన హృదయము దివిదినక్రమమునఁ
గరగి నీటికంటెను బలుచనై దేవదేవిమహమ్మలలో నై కన్యమయ్యెను
అంతట గురువే దాసురాకి దాసుడయి పరివర్తించేయ నసేయించి వేదంబు
కొనఁగా మొటమొదట నాటక్కురీవారంగన,

గీ విడువపట్టె తిరుమణియె నైవవముగాని

బూగ లామూటతీరు చూడ

నినఘ నోసలు బత్తుండును నోరుకోశల

టన్నరీతి తోచుచున్న దిప్పుకు

అని నీతులు చెప్పుయు,

క ఓవతి భగవచ్చేవకు | వాసి గణింపంగ బాగవతిసేవయ, త

ద్దామలకై రంగ్యముఁ గృతఁ | జేసన రంగశ్వరునకుఁ శేయుటనున్నా

అని యాతనిచేత ఒతిమానించుకొని భాగవతి కైంకర్యము
నంగీకరించి, తుద కాతని వింటిబయలుదేసి కనయింటికే కొనివచ్చి
పందెము గెలిచెన. ఇట్లావై వనవసుని విటునిజేసి పెచ్చి యిల్లు చేర్చి
తిరునాథ వేద్యకూర తగులుకొని

క నవమదన్ననైన మెచ్చవు, | తనిలితి పీయూష, బోజితలకు వలచికో
ధభాషీ | ప్రియత్రయం | శైవులకు వలచితివో | అనిగకు వలచితివో

అని కూతునకు బుద్ధిచెప్ప మొదలుపెట్టెను తాను పట్టిపరతిజ
నెఱకేటనందున,

క పెదయప్పుయు నేనును

న్నిదమాదోషనకి నీతనిం దెచ్చితి నా

కొదవ యిటదీతై నిక నీ

కొదవయె యున్నదనఁ జల్లి కూతునకనియెకా

కూతురును తల్లిమాటలకు సంగోషించి క్రొత్తయల్లుగ నిల్లు
కొనిండు దల్లిం మరికొల్పెను అనన్నకై కొని వేళ్ళమాత నూతన
జాతునను జేరి,

నీ నీవట్టెరుముణి నీతిరుమార్గంబు గోకికకు వెండిబంగారుతొనె ?

నీప్పుగోచియు నీకావికేష్టముల్ వారకాంతకుఁ బట్టుచీరలానె ?

నీముప్పిగూడయు నీతులసెరులు వేశ్యకుఁ బండుగవేట లొనె ?
 నీవేదశాస్త్రముల్ నీజపసంధ్యలు లంజెపానికే బాఁజలగము లొనె ?
 పెట్టనోపివా యెప్పుటపై యుండు
 పెట్టలేకన్న విచ్చేయు పెండలక
 మొదల రోయింతులకు నొక్కముడుపె కాక
 నీనదాచార మేలయ్య ! దాసరయ్య !

అది కసరి నాగనంపగా నాథాగమోత్తముండు వేశ్యాగృహము
 విడిచి తనకుటీరముచేరి కనహృదయేశ్వరిని తలచి చింతిల్లుచు,
 గీ అతివ వైష్ణవమతరహస్యములఁ జాలఁ
 బరిచయము గన్నయట్టిప్రసన్నురాలు
 తూద్రసంపర్కమున కేల చొచ్చుమరల ?
 నిచ్చటికి కెంత్రొద్దైన వచ్చుగాక
 అని యురాలి గుణసంపత్తిని బ్రశంసించి యడియాసపడుచు,
 గీ తనకు నేమిత్తవ్వి తుకెత్తిరమరు లీ
 యుర్వినును తేమి యొనఁగకైరి ?
 ఎంగివారనతుల నిర్మాతృకలఁ జేసి
 పుడమి మాతృభూతముల పృణించె

అని భూలోకమున శేష్యులకు తల్లులను సృష్టించినందునకు బ్రహ్మ
 దేవుని నిందించుచు పరితపంపజొచ్చెను వేశ్యాసంపర్కమునలన నెట్టి
 దృశ్యమనన్కులకును ననర్థములు వచ్చునని చూపుటకయి యంతవత్తుకు
 గిల్నింపఁబడినకథ నీతిబోధకముగానే యున్నదికాని తరువాతి కథ
 మాత్రము నీతిబాహ్యముగా నున్నది భక్తుఁ డట్లు పరితపించుట చూచి
 భక్తజనార్థివారు డగు రంగేశుండు శిష్యరూపము ధరించి
 క సారముణిఖిల మగు బం
 గారపుడవగిన్నె వారకామిని కొనఁగక

శ్రీరంగదివ్యభామవి

హరుడు స్వయమర్థచోరుడై కొనిపోయెన్

తనగుడిలోని బంగారపుగిన్నెను గొనిపోయి తనగురు వగు విక్ర
న రాయణుడు పంటపట్టుగా శేష్యమాతకు సమర్పించి తనభక్తునకు
మరల వేళ్ళతోఁజిహత్తు నమకూర్చెనట !

చ సతతము బ్రహ్మార్పద్రుద్రసురసంయమిగుఱుల నాత్మమాయ మో
హితులుగఁ జేయుసామి వెలయులని మోహితఁ జేయలేక ప్రా
కృతజనునట్ల తాను దనగిన్నెనొపంగెను బంటుకోసమై
మతకరివేళ్ళమాత్రవేదమాయ లజేయులు ఎఱ్ఱమాయకుఁ

వేళ్ళమాయలు ఎఱ్ఱమాయనుసహితము మించినవఁట ! దేవా
లయములోని స్వర్ణ పాత్రము మాయమగుటకనుఁగొని జియ్యరు రాజ
భటుల కెఱిగించి, వారు వేళ్ళయింట గిన్నెపట్టుకొని విక్రనారాయణుని
చోదగుగా దంఱితుఁ జేయుటకయి కొనివచ్చినప్పు రాలని గుడివెడల
నదవఁ బోవుచుండఁగా, శ్రీరంగేశ్వరుఁడు సాక్షాత్కరించి భక్తవ్రతమోద
సంధానముకొఱకు తానే గిన్నెను వేళ్ళ కిచ్చితి నను చెప్పి రాజభటులు
పట్టుకొన్న స్వర్ణ పాత్రమును మరల వేళ్ళకిప్పించి భక్తునకు బ్రహ్మరథము
పట్టించి శీవమ్ముకి యొసంగెఁట !

గీ బ్రహ్మంభయెల్ల భక్తి నప్పరమవైష్ణ
కోత్తముని బ్రహ్మరథమున నునిచి పట్ట
ణమున నేగించి రిధికసంధ్రమముమీఱ
జియ్య ముంబటికొమ్మునఁజేరి మోవ

లహః ! ఏమి యాబ్రాహ్మణోత్తముని భాగ్యము !

ఉ చోరుఁ యసంగ రా దొరలసాములు మ్రచ్చినిసం బ్రపన్నునిన్
బారు యసంగ రాదు పెలువం బరకాంతలఁ గూఁనిన్, దురా

చారుః జనంగ రాద యనికంబును వేళ్ళలన్తో రమించినన్,
 బోరున మీర లాతనికిఁ బూనుడు బ్రహ్మరథంబు వైష్ణవున్
 ఇటువంటి సదాంతములే మనదేశములో నీతికిని మరమునకును
 కూడ నగుత మైన చెఱువును గలుగఁజేయుచున్నవి నీతిని విడిచివేయ
 నెప్పుడును దేవునికి ప్రీతికరము కానేరదు వై జయంతీ విల సములోన,
 చ ఇనసమతేజులొసపులనెల్ల మహమ్మదుకాహియేలు నీ
 యెనుబుదినాల్గుదగ్గముల నేలినయేరిక గోలకాండ ద
 ధ్నునగంధర్వలిం గరణికిం బాసరించుచు దమ్మగురిలి మా
 జనపతి రమ్మ పొమ్మగఁ బ్రజలయవెట్ట గృహస్థ లొసక
 అను పద్యముపైబట్టి యీతిమ్మకవి మహమ్మదు కాహి గోల
 కండ నవాబుగా నుండి ౧౫౮౧ వ సంవత్సరమునకును ౧౬౧౧ వ
 సంవత్సరమునకును మధ్యకాలములో వై జయంతీవిలాసమును రచి
 యించినట్లీనటకే తెనాలి రామకృష్ణకవి చరిత్రమునందుఁ దెలుపఁబడి
 యున్నది. ఇటువలె పద్యములవలననే కవియొక్క కవిత్వశీలి లేటగునగునక
 నేబుగఁ బద్యముల నుదాహరింపవలసిన యీవశ్యములేదు.

36 తురగా రామ కవి

ఈకవి యామునే నియోగిబ్రాహ్మణుడు ఇతఁడు నూలు
 నూటయేఁబది సంవత్సరముల క్రిందట నుండినట్లును, అశిదము సూరకవి
 లోకి సమకాలికుఁ డయినట్లును ఎల్ల వారును వాడుదున్నారు వేముల
 వాడ భీమకవికిఁ దరువాతఁ ద్వికవిత్వమునం దీతనితో సమానుఁడు
 కుఁడయినఁడు నేడు భీమకవివలెనే యితఁ డాశిశమాట యెల్ల నగుచు
 ఛైనదియు, అందుచే నెల్ల వారు నీతనికి జరియుచు వచ్చినదియు,

చూపుట కనేక కథలు కల్పించివని అందుఁ గొన్నిటి నందుచూహ
రించుచున్నాను—

౧ ఈకవి లేటవరపు పోతురాజును క్షత్రియున యింటికిఁ జోగ్గా
పలేఁడు కవి కేమయిన నియ్యనలనవచ్చునని యింటునుండియు లేఁని
ఎంచెనట అప్పుడు రామకవి,

క కూటికిఁ గాగులు వెడలెడు | నేటావల మూ కచేరి యెడువఁగఁగెన్
గాటికిఁ గట్టెలు చేతను | లేటవరపు పోరరా లేఁజా లేఁదా?

అని ప్రశ్ని పేయునప్పటికిఁ గోతురాజ మృత్యువఁడైనట! దహన
నిమిత్త మయి బంధువు లింటినుండి శవమును గొనిపోవనున్నప్పు
డాశాశ్రావ్యవచ్చి కవికాన్దమీఁదఁ బడి పల్కిభిక్షి పెట్టుమని వేఁచు
కొఁగఁ గఁజేసింది,

క మేటి రఘురాముగమ్ముఁడు | పాటిగ నందీచితే బ్రతికినరీతికొ
గాటికిఁ గా నీ కేటికి | లేటవరపు పోతురాజ లెమ్మా రమ్మా

అని కవి ఎలువఁగానె యరచు బ్రతికితేని పోతురాజు కలుగును
మీఁదనుండి దిగివచ్చెనట!

౨ ఈకవి బావయైన తల్లాగ్రగడ సూర్యక శరావు కంగు
టారను స్వగ్రామమున దొక పెద్దయిల్లు కట్టించి, దాని చూపుట
కయి కవిని చోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యొకగదిలో విడిచి బావిముఱఁది
వరియూచకమున కయి తాను మఱియొకచోట దాఁగియుండునట కవి
యింటఁ దిరిగి తిరిగి దారి కనుఁగొనలేక ఎరిగి,

గీ అంగణము లెన్ని కెల్లగృహంబు లెన్ని

యోశుబ్ది లయిండెన్ని మేల లెన్ని

కన్యఁ గాకేమి సూర్యప్రకాశరాధుఁ

గురిగుటూ రిండ్ల రాకాను లుంపవచ్చు

అనగానే శాస్త్రశాస్త్ర యజ్ఞమును నింట నేమూలఁజూచినను
దామే యిట్లు పట్టకముల విశాచములు సంచరింపఁ జొచ్చినట్లు

3 పెద్దాచారపు సంస్థానాధీశ్వరులయిన శ్రీవత్సవాయి తిమ్మగజ
పతిమహారాజుగారి దర్శనార్థము వోయినప్పుడు రాజు కవికి దర్శన
మియ్యకపోగాఁ గోపించి,

క అద్దిర శ్రీభూసీళలు ! ముద్దియ లాహరికే గలరు ముపురందులలోఁ

బెద్దమ్మ నాట్య మాడును ! దిద్దిస్మని వత్సవాయితిమ్మనియింటఁ

అని కపింపఁగానే రాజు రాజ్యమును బోగొట్టుకొని దరిద్రుఁ
డయ్యెనట !

ర రామకవి యిట్లు కిట్టింపుకొనునప్పుడు చారిని బోవువారి
సంగతిని వినిచి తనకోరికకు లందింపని నియమించుచుండఁగా
ఒకనాఁ డాచారిని అడిగియు సూరకవి బోవుచున్నప్పు డాతనిని విలిచి
తక్కినవారి సరిగిసట్లే యతనిని గొన్న యిటుక లందిచ్చి పొమ్మని
యడుగఁగా సతఁడు కోపించి రామకవి యని యెఱుఁగక,

“సూరకవితిట్లు కింసాలిస్తుకైపెట్టు”

అని చలికి పోఁ బోయెనట! రామకవి యామాట విని కన్ను
లెఱచేసి బిగ్గఱగా,

“రామకవిబొబ్బ పెద్దమరంగిదెబ్బ”

అని కేకవేసెనట అంతట సూరకవి యతఁడు రామకవి యని
తెలిసికొని కొన్నియిటుక లందిచ్చి మఱి వెడలిపోయెనట!

ఇవి యన్నియుఁ గేవల కల్పితకథ లయి యుండునను ఁట ఇట్లు
వంటి మహామహిమగలవాఁ డొప్పు సేములవాఁడభీనుకవి కోమటిపేరఁ
గృతిచేసి స్తుతించినట్లే యీరామకవియుఁ గంసాలిపేరఁ గృతిచేసి స్తుతులు
చేసెను ఈతఁడును నయ్యరికి బాలసరస్వతి యను మఱియొక కవియు
గలిసి రచించిన న గ్రంథండుమనో యైదాశ్వాసముల గ్రంథమొకటి

కానబడుచున్నది ఈయిద్దఱుకవులును నమగ్రంథముయొక్క యాశ్వాసాంతగద్యము స్వీకృతముగా వ్రాసికొనియున్నారు—

“ఇది శ్రీమద్భక్తరామకవీణామూర్తివరప్రసాదాసాదితసారస్వత తురగా రామకవి వరాయణునికి బాలసరస్వతినామధేయ ప్రణీతంబై శ్రీ స్కాందంబను గుహాపురాణమునందు సనత్కుమారసంహితను నాగరఖండము”

ఈనాగరఖండము ధవళేశ్వరపు మార్కండేయుని స్వర్ణకారకులైన కంతితము చేయబడినది ఈవిశ్వకర్మవంశమున బెజవాడకు బ్రభవుగా నుండిన స్త్రీక్రిందివద్యమువల్ల దెల్ల మగుచున్నది—

మ రజతాగం బొక రాజహాలికి గిర్యాణంబు గావించి యి

చ్చె జగంత్పూర్ణ విశ్వకర్మ మును దాఁ త్రంబు గా దిచ్చు శ్రీ

బెజవాడవఘన రియ్య నెంతయును గల్పించున్ ధరిత్రిన్ మహా

రజతస్వర్ణ గృహంబు లెప్పుడు బుధవ్రాతంబు మోనింపంగన్

ఈధవళేశ్వరపుమార్కండేయుడు మహమ్మదు తుతుపచాహీ కాలములో నుండినట్లు నాగరఖండముయొక్క యవతారికలో స్త్రీక్రిందివద్యమునఁ జెప్పబడినది—

క అతఁడు ప్రసిద్ధి వహించెన్

శ్రీతిసగరజహంబు గెచ్చి చెల్లగి జయశ్రీ

సతిఁ జేకొనిన మహమ్మదు

కుతుబశహచంద్రునకును గుడిభరిజనునంగన్

దీనినిబట్టి చూడఁగాఁ గవి పదునాఱవ శతాబ్దాంతమునందో కడు నేడవ శతాబ్దారంభమునందో యుండినట్టును, కవినిగూర్చి చెప్పఁబడిన లిస్సీయు నబద్ధము లయినట్టును కవబడుచున్నది మహమ్మదుకుతంబు సాహిత్రీస్మృతకము ౧౫౮౧వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౬౧౧ వ సంవత్సరమువఱకును గోలకొండనవాలుగానుండి రాజ్యము చేసెను

ఓ. తుబ్బా హాహా నశము ౧౬౮౮వ సంవత్సరములో నీ నశించినది నాగర
ఖంబమునందు గొన్ని వ్యాకరణవిద్వద్ధములగు బ్రహ్మగము లున్నను
మొత్తముమీదఁ గవిత్వము హృద్యముగానే యున్నది నాగరఖంబము
నుండి కొన్ని పద్యము లిందుదాహరింపఁబడుచున్నవి —

ఈ ప్రీతియొనర్ప గ్గిరి విరీక్షయొనర్ప దరీసరత్ప్రవం
తీతలు బాతరూపధరణీర సుతీయ సుతీనమగ్రమై
స్థీతసుధాంబుపూరసంసేదహాశీకరశీతలానిలా
స్వీతవిహార దేవతరణీహారిశీకరణీసమూహమై ఆ ౧

ఉ. అదికి గాదికారణ మువార్యతోటిసమానతేజః ధు
త్వాదితస్సర్వ కోకుంకుమ బ్రహ్మమునై తం విశ్వకర్మ నా
నాదిబాల్మీకిన ధువసంబు నెల్లను హేతుకార్యక
ర్తాదులు తానయై తగు యథార్థమునుమ్ము మయూరవాహనా

ఆ ౨

ఉ. ఇచ్చిన నై దుశాధనము లింపుగ నై కుగురున్ ధరించి యు
ద్యచ్ఛరీత ప్రళప్తయజ్ఞవాదిరతుల్ శివతత్వజోధులై
యచ్చెరు వందఁ జేసిరి సమ సజగంబులఁ దత్తణంబునన్
మోచ్చినయాత్మవత్సల నెన్నికగాఁగ సరోజబాంధవా ఆ 3

చ. కమలముకంటి మున్న శశిఖంబుఖామశీకంఠమున్న శ్రీ
రమణునికంటెనున్నగ విరాజిలు బోధికుఁ డై నయట్టిబ్ర
హ్మముగ మహానుభావుఁడని యాత్మవివేకముచే నెఱుంగుమా
యనితపువిత్యకర్మమ మహాత్ముని బోధకృత్రివీణునిన్ ఆ ౪

చ. కడఁకఁ గనుంగొవంగఁ దొలుకారుమెఱుంగులు గ్రుమ్మరింపఁగా
నభంగిడ గల్లుగల్లు మదు నాంసకనాదము హంసరావమున్
బడఁబడఁ బద్మరాగసముదాయముబాపుప నేపు మాంబ యె
ల్లడలఁ బదాగ్రరాగిరుచు లీనగ వచ్చెను గౌరి వేడుకన్ ఆ ౫

37 చెన్నమరాజు చెన్నమరాజు

ఈకవి చారుచంద్రోదయ మనీ యైదాశ్వాసములప్రబంధమును
జేసెను ఇతఁడు గంధవరక మయోగిబ్రాహ్మణుఁడు, అత్రేయగోత్రుఁడు,
శేషయామాత్యపుత్రుఁడు ఈకవి తాను పెన్నసాని తిక్తురాజుకాశితరుఁ
డయినట్లు చెప్పి తిమ్మరాజు శ్రీరంగగారునికిని శేఖటపతిరాయునికిని
మంజరియైనట్లు కవద్యములలో నీల్రందివాక్యముతోఁ జెప్పయున్నాఁడు—
నీ శ్రీరంగరాయ ధాతృతలాధ్యక్ష దక్షిణాభుజాదండమై మెఁగినాఁడు

రమణ వేంకటపతిరామోద్భవము నుతింపఁ బలుకాగ్యదక్షుడై
| పబలినాఁడు

ఈ కవి రసముత్రాతయవలక్ష్మీవతి శ్రీనాథకవి శిష్యుడై సన్మతించి
పద్యములలో చెలిపియున్నాడు—

క సన్నత కవిత్యవిద్యా ! భృన్మతి శ్రీనాథసుకవిపుంగవుకరుణా
జెన్నమరున్ లక్ష్మీపతి ! చెన్నమరాజుప్రధానశేఖరుఁ శాలమిన్

కవి శ్రీరంగరాయ వేంకటపతిరాయలు కాలములో నున్నవాఁ డగుటచేత కృస్తుశకము ౧౫౭౪-౧౫౮౪ సంవత్సరములమధ్యను ప్రబలి యున్నవాఁడు కనియొక్క కవత్పరీతి తెలియుటకై చారణసంక్రొంద యమునానికడయును రెంటిని నుండువానిండుచున్నాను

ఈ ఏల్లి యవశ్యమున ననీ నేగి మహాగ్రహవం బొనర్చి సంత
పల్లవామనోహరుత్తమన్ వరలాభము గాంచినట్లు నీ
యల్లముంబు బ్రహ్మసము సముల్లిసితంబుగ నిందు నిల్చు మో
పల్లవపాణి యందు బ్రహ్మభావల భూవిభక్తి దాదోంచిన

శా తాపు లుల్లెడుమేనుతీవకుఁ బరీతాంబు గావించునీ
 బీవంజీవముతోన్ మూర్తి యకటా శీతాంతువా కాదు శో
 భానై రూప్యమునకొ బన్మభవదమా భస్మాస్మృతాంగతే
 యవై శ్వానరవిస్ఫులింగమునుమీ చూడకొ దిశానాయకా

38 చెనాలి అస్మయ

ఈకవి సుగంధిజాపరిణయగునె2 యెఱాశ్వాముల బంధమును
 రచియించెను ఇరఁడు లె1 లివురనివాసుఁడు, శైవాచార సంప
 న్నఁడు, రామకంఠిపురుఁడు

శా శ్రీలీలా హరినీలవీరుచరశ్రీవక్రసంపన్నవ
 ద్రోలానిత్యుఁడు కేక పీనుఁడు కృపం గోనేటిరామకృమా
 పాలస్వామిసమ స్తరాజ్యభరణోప యాధికుఁ వ్యాద్యని
 ద్యాలోలున్ బులిజాలరామవి సుసోమామాత్యునిం బ్రోచుటన్

సుగంధిజాపరిణయముగోని యీ ప్రధనుపక్యమునుబట్టియే యీ
 గావ్యము గోనేటి రామరాజు మంత్రయైవ పులిజాల సోమ మాత్యున
 కి కము చేయఁబడి ట్టు తెలిసినోవచ్చును ఆసోమామాత్యుఁ డొక
 10 సభాసేనుఁ యి తన్ను రావించ కృత్రి చేరిన ట్లిద్రేదివన్య ములోఁ
 11 ఎన్నికొనియున్నఁడు—

12 కవులుకొ గాణలు భాణ బాధ్యులు హితుల్ కాంతాసమూహంబులు
 త్సవలీలం ద 13 గొల్ప నిండుకొలువై ఎత్తొవ్వగొప్పివీశే
 పవిత్రోదై కవరాయణత్వమును రాజ్యశ్రీవిహారంబుఁ బ్రా
 బ్యవికేకంబుఁ దనర్చ రామవిభసోమా మాత్యుఁ డత్యున్నతికొ

గీ నవ్యనుగుణాభిరామ తెనాలిరామ
 ంకాగ్రణిసత్పుత్ర భవ్యవిత్త
 హరదాంభోజసాముఖ్య నన్నచ భుక్తి
 నన్ను బిలిపించి యాదరోన్నతి వహించి

చ పలుకులకల్పి కష్టరవులబుల్కులుచల్లీరితే బంపవే
 న్నెలతరుకుల్ విభంకు హవేశించినమించున శంబరారి చెం
 గలువలతూపుకోపు ముఖాముఖ జూపనయేపున గృతున్
 పలుకంగ నేర్తు పూర్వకవిపద్ధతి రామయయన్న నత్కపి

గీ సరససాహిత్యపాహిత్యకరత సేపు
 పరిధవించునుదక్షిణావరాయంబు
 కీ రి విలసిల్ల మాకు నంకితము నేయు
 తేట యసువాగ్నిల సంబు కోటిసేయ

ఇక దీనినిబట్టి కృత్తి రయొక్క కావ్యనిర్ణయము చేయవలసి
 యున్నది కృత్తిపతియొక్క కావ్యము తెలియునేని, కవియొక్క కా
 వ్యమును దెలియును కృత్తినినుండి ప్రభువైన కావ్యరాయొక్క వంశము
 గ్రంథమున దీవిధమున జెప్పబడినది—

గీ చంద్రవంశాద్భూరి మాచంద్రుఁ డారు
 వీటి బుక్కయరామభూవిభవసుతుఁడు
 తిక్కరాజేంద్రుఁ డన్వయదీపకుండు
 కనియొఁ బినకొంఁగూపాలు నవకుశీలు

చ కులనిధి యాస్థపాలకుఁడు కోసమదేవి వరించి యంచె జే
 కొలఁది నరాశులం దునుమునోనెటితిమ్మరేయ భూమిభృ
 తిలకము జన్మతిమ్మవిభు ధీరసుధానిధి నప్పరాజు ని
 ర్దితవిరోధిభూవరకుండుని రంగస్థపావతంసమున్

అల్లార్వీటి బుక్కరాజుకొడుకు రామరా జయినట్లును, రామ రాజుకొడుకు తిమ్మరా జయినట్లును, తిమ్మరాజుకొడుకు చినకొండరా జయినట్లును, చినకొండరాజుకొడుగు కోనేటి తిమ్మరా జయినట్లును, చెప్పబడెను ఈకోనేటి తిమ్మరాజు కొడుకయిన రామరాజువద్దనే కృతివ్రత్యమైన సోమామాత్యుఁడు మంత్రిగానుండెను యిది జెప్పిన వంశావళినిబట్టి విచారింపఁగా గృహదేవరాయని యల్లుఁ డయిన రామ రాజున కరామరాజు పెదతండ్రికొడుకునకు మనుమఁ డయినట్లు స్పష్ట మగుచున్నది అతనియ రామరాజు ౧౫౬౪వ సంవత్సరమువఱకును జీవించి యాకాలమునకే మనుమల నెత్తివాఁ డగుటచేత వారని పెద తండ్రికొడుకును వప్పటికే యెదిగినమనుమలు గలవాఁ డయి యుండ వచ్చును కాబట్టి విమర్శించుచుండగా నునక్షిణాపరిణయకృతీశ్వరుని ప్రభువు పదిసంవత్సరము లీవలావలగా ౧౫౮౦ వ సంవత్సరప్రాంత ములయం దుండెనని వ్రేలుచున్నది ఇదియే కవికాలము ఈకవికిఁ గిందావ శ్రీరంగాచార్యులు గురు వయిన ట్లీనీందికద్యమువలనఁ జెలియ వచ్చుచున్నది—

క కందాళ భావనార్యుల | నందను శ్రీరంగగరుని నరబుధరజ్ఞే

మందారంబు నుతింతును | మందారమరందబిందనుధురారభటిన్

సుదక్షిణాపరిణయకవిత్యము సలక్షణమయి కర్ణరసాయనముగా నున్నది! కవిత్యమాధుర్యము తేటపడుటకయి కొన్ని పద్యము లిందుచా హరింపఁబడుచున్నవి—

చ భటుకఁగ నేర్పుచిత్రములు పాడఁగ నేర్పునపుష్పవల్లికల్

మెలఁగఁగ నేర్పురత్నములు మెల్లన నడవఁగ నేర్పుచంచలల్

నిలుకడ నేర్పువెన్నెలలు నెయ్యముతియ్యము నేర్పుపైఁడికొం

దకుకు లనం జెలంగుదురు రామరసేక్షణ లక్ష్మరంబునకా ఆ ౧

చ వనోకవితయే రఘుకులేశ్వర యాదిమర్జిష్ణుమూర్తివే
యీనఖలావసితలము నేలెఱు సన్ గనుఁగొంటి నేడుగా
నానియమంబు రాజపము నాతపమున్ ధరియించె భక్తిస
న్యాచధురంధరిత్వమున నా జగదాయక యిట్లుపల్కుటన్ ఆ ౧

ఉ ఎఱుకులావతంస వినచే యనుమానము మాని పుత్రకుం
ద్రప్రతిమప్రభావనిధి యన్వయదీపకుఁ డుద్భవిల్లు న
వ్యక్తమరాంగకాంతిభరయౌ వనలక్ష్మీయు నిన్నుఁ జెందు ని
ర్వ్యప్రమదింబు చేఱుమగఁగావధ మొక్కటి నీకు నచ్చెనన్ ఆ ౨

చ నృకవర నిన్ను మీఁ దెఱుగకేరక కేరితిగొక చంచలా
చలము లై నరాజ్యసుఖసౌఖ్యదలన్ మదివెమ్మి క్రియుం
గృహయు వివేకమున్ నయయుఁ గేవలధర్మసర్వమున్ నదా
కపటమతిం దొఱంగుమహికాంతుల కేవల పరోపకారమున్ ఆ ౩

మ ఎలకంబు దగఁగూర్చి నెన్నుదుట రక్షాకాంక్షఁ బాదాంగుళి
స్థలమృతాన్నితిలకంబు దీర్చి రుచులం దట్టాడువజ్రంపుఁ
య్యలపైఁ బొత్తుల నుంచి యొకుధరకన్యాధీశదేవ్యాంశవే
శలమూర్తి నిదురింపవే యను సుతుం జంద్రాస్య లోకొట్టుచున్ ఆ ౪

ఉ వాడినమోముతోడఁ గయివారిఁగూపులతోడ దినతం
గూడినపల్కుతోడ నెఱిగినిగిందపుఁబూఁత్రతోడఁ గీ
లూడినయందెతోడ చిగియూడినతాలిమితోడ వచ్చెఁ గి
గ్గాదియుఁబోలెఁ గామగవిగాడిగలయ్య నృపాలువీటికిన్ ఆ 5

ఉ విన్నుఁడనం బిదేమి నెఱిపీసినచిత్త మిదేమి పేయికా
లన్నులవాఁ దిజేమి శరఘాతల నెత్తు రిదేమి మెఱసిం
గిన్నరసిద్ధకింపురుషభేదరవీరులురా రిదేమి మీ
యున్నవిధం బిదేమి నఖలోన్నతశాసన పాతశాసనా ఆ 6

ఈ భానుమతీకుమారకుడు పల్కు మహేంద్రుని దేవ యె
వ్వానికి నల్లు నోటమియు వచ్చు నొకానొక వేళ దీక్ష
దీనత యింతయేటికి మదీయమజ్రగ ధనుర్విముక్తనా
నానితామ్రపాతముల నాకుల నే సపలీల గానెడక ఆ 3

ఉ మేలు బల్లి చతుర్ముఖుడు మిక్కిలి నేర్వరి యెట్లున్న నీ
బాలక మాదిలీపగుచలకుడేమిగ నిశ్చయించె ల
క్ష్యులనెశునాభిసరసీదుహమందిరవ ర్తి యెవవా
శేల యెవగ్గు శేదజకు శేనియు నీమహారాచేతలనీ ఆ 4

చ కుడిచెవి శేరి మంచుమలకురిమియల్లును తారకంబు మునో
నొడువున గూర్చి పల్కుచు వినోము సల్పంగ నేదిదేటి చె
ట్ట చివర శేరెడనిటలాంబకమూరులు కానవచ్చు నా
మడ ఎరుక త నేల యగుమర్దవర్దయ మైనకాళిక ఆ 5

శా పూంకొపలసాధవిధి లపై నింపొంది చిత్రంబులొ
నిన శ్మేల ధరించి రాగలహారీతస్కూరిమై జ్ఞానము
జాణల్ సాధ్యకుమారు లాగమవిధానస్థగ్గానంబులన్
ద్రాణ ల్మేలగ గాలించెదరు చిత్తప్రీతిమై మిటిగే ఆ 6

ఏ కమలామందమరంగినిదుకణికాకల్లోలడోలావి గో
లసురాగేగుంపులవైవరభాలక్రడప్రహేలన
త్కుముదామోదిపరాగవాసితిదిశామంభేంద్రగంధస్థి
గముదాయం బలదుక్ నృపాల యొకకానాంబు దూరంబునన్ ఆ 7

39 సవరము విసిగారాయణనాయకుడు

ఈశో కువలయాశ్వచరిత్ర మునీశ్వరై ద్మదాశ్వాసము ప్రబంధమును
 కదియించి, తిమ్మసరపాలపుత్రులయి నారాయణభూపాలుని కంకితము
 చేసెను ఈశవి తాను క్షత్రియుఁ ననఁగను, రాయభూపాలుని పుత్రుడో
 కనయు చెప్పొనియున్నాఁ ఁ ఈశుఁడు రాయభూపాలుని, నిరును
 లాంబనలను కలిగిన ట్లిశిందిపద్మమువలన జెలి మనఁబునున్నది —

మ అతఁ డాతి స్మమయంక వేంకట ప్రకాశ్యుఁ డిన్చేర్చెనో
 ధకు రగగాధిపుఁ గిర్మలాంబనల ఁ ధర్మాత్మ గోపా ను
 స్మతక రిం బిసారనాఖ్యుఁ డగు నన్ను గొనిరీంద్రుఁడొ పవం
 చితిక రిన్ రముగాఢుఁ దిమ్మనిభుఁ గాంకె న్జనాధారులఁ

కృపిత యైన నారాయణునిపాలుఁ డ శ్రీకంకరాజ వేంకటపతి
 రాయలకు నహోయుఁ నగుముంకి ట్లు కెచ్చెడి ందువ కని గిగిలం వ
 సంవత్సరప్రాంతములయం దుండిటు కొనసచ్చుచున్నాఁడు మఱియు
 గృహిణయై న నారసరన భుజుల పట్టయంబభూపాలునాల
 ముహూ నుండిన ట్లిశింది పద్మమునందుఁ జెప్పబడినగునను, కవి ఎగు
 నాటవశతాబ్దాంతమునం దుండిటు నిర్ధారణము చేయఁబును—

సీ తనమాటచెరిగితంజాపురీ ముగ్ధరాగినాధుని నెయ్యంబు నెఱవఁ
 దనపి గోలకొంపరేంద్రముఖధిరాధాపద్మబంధు లొకల వహించె
 రినికీ రిన్లు సంతసనృపాలముఖ్యుఁడొకామరేంద్రులు కొనియాడికొంగె
 దవదానము గోదావరీతీర్థభూనిర్జకేశ్వరులు వర్తింతుకొనఁగె
 వెలయు శీదంకం నిర్గతవర్గ
 శమదధారాధుని ధంముదబంధు
 కార్యక్రమింకిమ రావదుర్వసైన్య
 విలేడు ప్రథమాత్రుడే నొననాధి నేత

ఈకవి కాశ్యపగోత్రుడు, శరణోపతాపనేంద్ర శిష్యుడు ఈతని శిల్పము సత్కవిమయ విహంభగా నుండును ఈతని కువలయాశ్వ చరిత్రములోని కొన్నిపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

చ మిడిమిటి యెందవేడి బలిమిం దెలిడమ్ముల జెకునందులం
అటుకుమనంగఁ గూడి నివసించి తదగ్రమరంద ముప్పట
పుటికిని మూతిముట్టి పయిపై నది చల్లబడంగ బ్రోద్దగ్రుం
కుట గని యంతటం బొదలుఁ గోరిమీటారవుడేలు లత్తతిన్ ఆ ౧

చ మునివనితల్ శచీముఖతమోభిభావకుం బత్రివతా
జనతతిఁ వెల్పువో బరవిచారముగాఁగను నేల్పుటాజ్ఞ
నవ్వి మొగ మవ్వలం బొనుప వారలు నవ్వును రామె సీగువెం
పునుఁ డలనంచుఁ జందరుడు పొంగఁగ గయ్యయియొగ వేళలన్ ఆ ౨

చ తలఁపున నెంత మోహపరితాపముగల్గిన దాఁచుకొందురో
యలయిక లేక నీకరణి ఎంగిడిఁబెట్టుదురో వధూటికల్
గలుకపు నిన్ను వంటికుంబాసులఁ గానమె వారి కాశ్చనా
కులవయి బలిలేదొ తమిగొట్టినపట్టున మట్టుపెట్టరో ఆ ౩

మ అతఁ డవోఁ దురగంబు నెక్కి హృదయ బ్రాహ్మణ మో దార్జనాం
చిత్రఁడై వారల వెక్కి ముసుకొని యక్షిణైక్యమాణిగ్గదీ
ధితిజాతామృతిరుగ్వితాన మగుడై తేయాధినాథాయతా
యతనం బల్లన నిరమించి పురబాహ్యక్షోణి కేతెంచుచున్ ఆ ౪

చ వెలువలిరచ్చ నొక్కయెడ కేలుపుసానిఁ వన్నెకానికొ
గలహము కల్గెనేని గుజికానితంబున వచ్చి రోనవుం
బలుకుు వాడు లేచి సిగ్గుటకు డగ్గఱఁజేసి నొవ్వునం
గలకల నవ్వువాఁడు చవుకిట్లసియాడ దుమారువీడఁగన్ ఆ ౫

(40) దామెర వేంకటపతి

ఈకవి ఉద్యమకవులజ్ఞాన శూద్రుడు, ఈవ్యవస్థాపక కుముదిని దేశమునందు వెలమలను వాసుదురు ఈకవితా నంపానాధిపతియై వేంకటగిరినంపానాధిపతులైన వెలుగోటివారితో సంబంధబాంధవ్యములను జేసినవాడు ఈకవి తన మేనత్తయైన వేంకటాంబను వెలుగోటి యాచమనాయకుమారుడు జయన కస్తురిరంగరాయని కిచ్చి నట్లును ఆదంపతులకు యాచమనాయకుని త్రువైనట్లును చెప్పి యాతనిని తనబహుళాశ్వచరిత్రమునందు దిట్లు వర్ణించిగాడు

నీ ఈత్రులల్లారియొద్ద దానలుపాపవిభుని గొట్టిననాటివిజయకలన
చెంగలుపట్టు నీశ్చేంది లగలుపట్టి యాశ్రమించిననాటికేమంబు
పాశెముకోటవెల్పుల నాడి యతిరాజు జనగజేసిననాటిశౌర్యపటిమ
తిరుగులజేరి ధానిమన్నె రాజుల బాజుదోలిననాటిబాహుబలము
మున్నెతోపురా జగ్గరాజ్యముల నొంది
మధురదొరఁ జెంపిమన్నీని మది ముడంచి
తిరుచనాపల్లిదొరఁ దోలుతేజము గల
మేటి వెలుగోటియాచని సాటిగలరె !

కవియొక్క మేనత్తయైన కస్తురి గంగనాయకుడు గోలకొండ మహమ్మదీయులను కొంపవీడు వినుకొండ ప్రభువులను శాసించి, ౧౫౭౯వ సంవత్సరమునందు చంద్రగిరియందున్న విజయనగరపు రాజులకు మును యుద్ధముచేసి వారికీత్రుల నోడించెను కవియొక్క మేనత్తయైన యాచమనాయకుని చెంగల్పట్టుమండలమునొక మధురాంతకముగో వాసముచేసి విజయనగరాధిపతియైన వేంకటపతిరాయలవలన పెరమాణి నీమను బహుమానమందెను, అంతేకాక యితఁడు ౧౬౦౨వ సంవత్సరమునందు కీత్రువుతో యుద్ధముచేసి వారి నోడించెను, ఆవత్సరపురుషులైన వేంకటగిరిని మరల స్వాధీనము చేసికొనెను కవియు

నీతనకాలములోనివాడే యయినందున సత్యము పనునాతివశతాబ్దాం
తమునందును వడు నేడవశతాబ్దాదియందును నుండినవాడు ఈశవి
తాను బహుభాష్యచరిత్రమును జేయకమునుపు కృష్ణకథ రావదాని
జేసి దానిని రాసుధగ్రున కంకితము చేసినట్లు బహుభాష్యచరిత్రములో
రాసుధద్రుడు తన్నుజేసింబిట్టి క్రిందిపద్యములో జిహ్వాకొన్నాను
ఈ దామర కేంకటవభువతుండుని పేరిటభూప మాచయిం

శ్రీమొఱయంగఁ గృష్ణకథ చెప్పి విష్ణును నీడుతగ్గియున్

మామకథకు డాతఁడె మాకును భేదము లేదుగాన నీ

వామహిమార్ధ్యమేర బహుభాష్యచరిత్రము చెప్ప మెప్పుగొ

ఈబహుభాష్యచరిత్ర మయిదాశ్వాసములు కలగయి కష్టమె
మయి సలక్షణమయినదిగా నన్నది అందుండి రెండుపద్యముల
నందుదాహరించుచున్నాఁ—

చ తటమలఁ జుట్టుకొన్న బిగిదన్నకొన్ననపొన్నగున్నలక

అటపొటమంచు మంచుబడి చిత్తెడిగొజగికిన్ రసాలపున్

అటిపొటిత్రేవెనానలకుఁ శేనకాల్పలతేటసీటిప

ల్లటముల నిక్కు నక్కొలఁకులచ్చికి మెచ్చిరి వచ్చినచ్చెలుల్

ఆ ౨

౯ రామునిఁ జూచి కామునిశరంబుల గాసి) చేష్టదక్కి కాం

తామణి యుగిసోరు రఘునందనపాకరజంబుచేర మున్

గోమలిరేఖ తాతి కొడంగుడెకా నెసా యటంచు నెంచి లీ

లాగుహితాంగ మొంద గ శిలామగురూపము దాల్చెనోయనన్

41 విక్రమి పెద్దన్న

ఇతఁ డొకటియో, భారవ్యాజిగోత్రుఁడు ఇతఁడు ఒక
కావ్యకృతాద్భుతమునకు దుండీనివాఁడు ఇతఁడు కొంచుకైన యపరిత
యింకనుతీరిణయమును, మనుమఁడై కనుకవి సాంబిలాసమును
దివిచిరి ఇతఁడు సర్వలక్షణసారసంగ్రహమును కామాంతరముగ
లక్షణసారసంగ్రహమును రచింపఁబ్బు,

సి * ర * లక్షణసారసంగ్రహ

హం జూరించి యుద్యోగి రై బ్రహ్మయోగి నైకవి పెద్దవార్య
సుతఁ " "

అని యీర్ష్యాను హర్షులై యుద్యోగినియు,
సే "సర్వలక్షణసారసంగ్రహం జూరించి తనకె మీతాత పెద్దకమ్మగఁ
దని యీర్ష్య పోత్రులైన రికుణకవియు చెప్పియున్నాడు
ఈ లక్షణసారసంగ్రహము నాగు లభింక రేయిచను యప్పకవియమున
గ్రహింపఁబడిన రెండుపద్యములు నచ్చెట ఈ గాహరించుచున్నాను—

సీ మహిమ నెక్కటివల్లున మరవఁబు

రహిం దమత నీ కయి యెరు రిశ్యవరితి

వనధిగంధీర సుగంధవాసయగఁగ

భంజితాసురముదాయి యాంబునోయ

స ఎఱుగఁగొనగాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనింబ యి

రితి నుడికొదకుం నుచితంబుగ ఒక్కవగోయి బోలి శ్రీ

శ్రీ-జీవకవిన్నచన్నుగవ యింపెనల రఁగ నాచుచితమున్

వజ్రనిసరోవరంబున నవారణఁ గేవి యొనర్చు కోయలీ

42 యాదవామాత్య కవి

ఇతఁడు చంద్రహాసవిలాసము కావ్యమును పూర్వోచితభాగములుగా రచించెను ఈతనికాల మెప్పుడో తెలియలేదుగాని లక్షణగిరోనుడి యనునామాంతరము గలయాదవామాత్య పదములోని,

సీ రగణము శంఖసుగనాపృష్ఠమూడవటాముపలవడపుఁబాయుటజాదు
గ్రహముగావేల్పు హిరణ్యరేతుఁడుఁగఁ దార కృత్తికఁగఁ

జగదురాశి

గా మేవయొసగా గణమాసురంబుగా శృంగారరసముగా సిరఫలంబు
భయముగా గౌళికభద్రగోత్రమున నెఱ్ఱినమేన పృథులమున జనించె
బంధుజనగేయ సత్కనిభాగధేయ

రమ్యచారిత్ర కేంకటరాజవైత్ర

వర్ణితాదార బాహువరకుమార

నుదనసౌందర్య యాదవామాత్యవర్య

ఇత్యాదిపద్యములనేములు సులక్షణసారములో నుదాహరింపఁబడి యుండుటచేత నీయాదవామాత్యకవి ౧౬౨౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వపువాఁడనిమాత్రము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును ఇట్లదేవముత న్ముద్రేణించి పలికినట్లుగాఁ గవి చంద్రహాసవిలాసములో నిట్లు వ్రాసఁకొనియున్నాఁడు—

సీ ఇట్లనిచల్లె మహీసురావ్యయమున వాసి కెక్కినభరద్వాజమహాని
గోత్రపంథపులందుఁగొనురోప్పభాసప్పవంశంబునకుఁజాలవన్నె తెచ్చి
నట్టి తిమ్మకపిండు నన్వయంబునఁబుట్టి మహి మిందు నారపమృతి
పుత్రుఁ

జగువేంకటాద్రి కిల్లాలెని కొందాంబతనయుఁ డాబాహువరములై న

- భువలు కృష్ణయ పీఠన్ కవియై జెన్న
మాంబ యనుసాధ్యయందు ॥ న్నాదరమున
దలచ రామన్న నీపితల్లొకొనుకు
మదనసాందర్య య దవామాత్యపర్య
ఈకవియొక్క విషయశాస్త్రీల్యాదులు కవిమతి మొదలై న యీ
కృత్యాదిపద్యములవలనఁ దెలుకడుచున్నవి—
నీ వాల్మీకి ముఖ్యగీర్వాణకీర్తనలకును సన్నపార్వాదికైలుఁగుకృష్ణ
కును శుభంబు లొవంగు మన భద్రగిరిరామభద్రునిఁ గడుభక్తిఁ
బ్రనుటించి
కవివరు ల్నామిఁదఁ గలదయచేతను గల్పంబు చెప్పఁగాఁగలనటంచు
భావించి నే నేప్రబంధంబు గల్పింపఁదలఁచినాఁడను సతతంబు నియతి
శారదాదేవిఁ బ్రార్థించి గారవమున
వరముఁ గైకొని మీ రంప వచ్చి వాణి
నాదుజహ్నుచలంబునఁ బాడువొన
ధైర్యమునఁ బ్రార్థన గవివర్యులార ।
గీ పెంపుమీఱ వేల్పుఁ బెద్దలు పూజింపఁ బాటుఁజ్జు చేయుభంగిగాను
మీరు కఠిం జెప్పనారని నే నొత్తిఁ చర్య కొనఁజిఁ గవివర్యులార ।
క కదలిపాకముగాఁ జె॥ పొదవఁగ నీ ప్రబంధ మొగి రచియింతున్
గొడవలు మిక్కిలి గల్గినఁ సదయతఁ దగ దిద్దవలయు సర్వవివర్యుల్
గీ లేకయుండినఁ జను వేరులేనవాని
కిట్టి సద్బుద్ధి జరియించు మీరుఁ గలగు
గచ్ఛరిచ్చలు మీ రంప వచ్చి వాణి
పానఁగ నన్నిట్లు పలికింపఁ బూనఁ గాక
గీ నన్నఁ బోలినకవి గల్గున్న భాతి
ఘరకవీంద్రులన్ పే డెట్లు వచ్చు మీకుఁ

బి 2 బుండుటచేగాదె పెద్ద లనుచుఁ

దెలియఁగలుగుట యార్జ్యము తెలిసికొనుట

ఈ నేరిచి యాడుపుత్రులును సెరకే పల్కినవందనుండునుకో

గూరిమిపల్లి కొక్కటియగుం దలపోయఁగ వాగ్విధూటికిఁ

మీరలు నేను నొక్కటియే మీరువదించివశావ్యమండలిం

జేరి మదియవాక్యములఁ జేరకపోవునె యంచు నెంచుచున్

పై పద్యముల కో భద్రాద్రిరాము 1, బేర్కొని యుండుటవలనఁ గని కోదానరీమండలములోనివాడని తేటపడుచున్నది ఈకవి యాఱు వేు నయో బ్రాహ్మణుఁడు, భారద్వాజగోత్రుఁడు, శివరా పోత్రుఁడు, బాపరావ్యపుత్రుఁడు ఇతఁడు కృతు లందుట మొదలైన వానినిబట్టి చూడఁగా 2, 3, 4 పన్నితిపదములగు దుండోజుల త్రోవ చున్నది ఇతఁడు గ్రంథాది 1 కేవలార్థపద్యము చెప్పక నన్నయ కుల వలె సంస్కృతములో క్రిందిపద్యమును వేసయున్నాడు—

ఈ ప్రతిపద్యము సుందరమప్రతిపద్యమనాయు 1

ప్రత్యుభక్తినాయ రవిసూనుసఖ ముఖావరాయ సం

తితిస్సుకారాయ వసుధారతమూర్తికోపజాయ నే

విరివకృత్రజాయ రమపరవరాయ నమోనమోనమ

ఈపద్యపద్యము కవి తాను చెప్పినట్లు కదలికముతోఁ దేకె లోకులునుద్దుఁగుటలతో వినివారి చెవులకుఁ జెవులు గోలుపును హృదయంగమముగానున్నది కవిభంగిని జూపుటకయి చంద్రహాసవిలా సముదోన నాలుగుపద్యముల నిం దుదాహరించుచున్నాను—

ఈ పంక్తిమేడలం జనునపందిరులఁ నెలరాతీరిన్మెలఁ

రింగగ మేలిచ్చయల గుల్లవంతుల నాట్యశాలలఁ

సింగపుమోము లొక్కయెడఁ జెక్కినచక్కనిగోపురంబులఁ

పొలకుడు నన్నరీవరము పొన్ను వహించు ధరాతలంబునఁ పూర్వ

ఈ తప్పుకూ మనుగ్గమును దాటలు కల్పించు శరీరపు మా
యహూని నిద్ర పొమ్మనిన నల్లని బారలు చూచు జేతుల
జ్వరమును జేరి విను సారెను నత్తకుటలము బయ్య నా
యొప్పుబాలు డంత ముద మొప్పును కల్లయును కండ్లకన్నా

చ తిసుటదగ్గ నీవు ననగానకి తక్కిన నిష్ఠా లేదెచ
రమణికి నిష్ఠా వింతు నమరాగము తల్లికిఁ గల్గెకున్నచో
దివి ఎటవు ప్రపంచ దయ రల్లికిఁ గల్గ రావ నంతట
గమల ముదగమై తినుక గాంచును నీవయిఁ జాలెదన్ బ్రో—పూర్వ
లే తేనులమూఁదిప్రేమ లవలేతము నీవు గానదిగ్భము
నేమఁగునో నొన్నగను లెక్క యొనర్చవు శ్రీమహాపుక్
ప్రేమమునోఁ దలంపఁగను రేయిబగ్గుచు బాస పూరకే
సామర మొందు నీ వితరక్షదత్తి గోరెదకేమి కానుమా—దు తరభా

43 కంసాలిరుద్రయ్య

కృష్ణదేవరాయని కాలములో గంపానిభద్రయ్యయని యొక స్వర్ణ
కాకన యుండెననియు, అరిఁప రాయలయ స్థానమునందుండిన యట్టి
దిగ్గజములలో నొకఁనియు కొందఱు వ్రాసయున్నది అతడు పరిస
మనోరంజనమును ప్రబంధము రచియించెనని ఁదియు చెప్పుదురుగాని
యోగ్రంథ మున్న చోఁనను గా రాక్షసేది సరసమనినోరం
నిగని వ్రాసెనొ వారి ఘం ఘృం కీర్తనయ్య ముగ శృంగార
య

ఉత్తరమునకు వెళ్ళి పామును చంపి 'మృత' కడుపుముట్టెను.

అది ఏదో, బయటకు బయటకు వెళ్తుంటే అది ఏదో అంటే,

మొన్నగదమ్మ పిల్లమున మొల్కలు నేల రేవె ముద్దుబాదిలే
జమ్మలు గొప్పలై యింటపంచున దాగె గుమ్మారే లాడెడున్

ఈగద్యమును రాయుచు వారియూహనమునో జదివినవద్దను రామ
కృష్ణకీ మొల్కయని క్రమోగించినందు కాక్షేపించెనయి, అందు
మీఁద నొకరు దానికి సమాధానముగా నీక్రిందిపద్యమును జెప్పరనియు,
త్రాణ దొరవారు సంపాదించి చెన్నపురిరాజధానిలోని ప్రాచ్యలిఖిత
పుస్తకభాండాగారమున కిచ్చిన చాటుపద్యమంగిలో వ్రాయఁబడి
యున్నది—

చ వెలగకు వెల్ల యంచు సరవిణ్ జటిలొం నృసింహుఁ డాడఁగా,
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గనిముఖ్యుఁడు భద్రయపల్క దోసమో?
బలిబలి! మందిరూటయె బ్రబంధముచా జలరాశి చానిలో
వల నెరసు ల్గణింతురె యపారములొ మణు లెల్ల నుండఁగన్?

చలికొం నృసింహుఁడు వెలగకు వెల్ల యనియు, అగసాలె
రుద్రియ యనునాటిఁడు మొలకకు మొల్క యంచు, అప్పవయోగ
ములు చేసిన యప్పకవి చెప్పి యూహయపద్యము నిశ్చింతలో గుంటు
పల్లెభాస్కరునివద్దఁ గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పినట్లేక్రిందిపద్యము
లలో వ్రాయఁవచ్చును—

చ కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ బరికొం నృసింహుఁడు వెల్లయంచు నీ
వల నగపాల రుద్రపనుపాఁసును మొల్క లటంచుఁ గూరిపెం
జెలియక కొండ తీట్లు వికృతిం బడమధ్యమునన్ లకార రే
ఫలతలపై యశారమును బొప్పుదు రాత్యులు నప్పునలుగఁ
వ ఇందులకు నిశ్చింతలో గుంటుపల్లె భాస్కరయ్యగారి సమ్మఖ
మందఁ గందుకూరి రుద్రయ్యగారు చెప్పినపద్యము

చ వెలగకు వెల్ల యంచు సరవిణ్ జటిలొండ నృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గనిముఖ్యుఁడు భద్రయ పల్క దోసమో?

బలిబలి మంచిమాటయె స్రవంధమునా జలరాళి యందులో

పల నెరసు ల్గ్రహింతురె యపారముతో మను లెల నుండగో

అప్పకవీయము వంశపూర్వము

దీనినిబట్టి చూడగా సరసమనోరంజనములోని దన్నె యి
వద్యము భద్రయ చెప్పినదిగాక రుద్రయచెప్పినదనియు, అతఁడు కృష్ణ
దేవరాయలకాలములోగాక గుంటుపల్లె భాస్కరునికాలములో నుండె
ననియు పుష్పబహుచున్నది కాబట్టి కృష్ణదేవరాయనికాలములో
భద్రయ్య యనుకవి యున్నాడో లేడో యనినూ సంతయింపవలసి
యున్నది యిదిజెప్పిన లిఖితపుస్తకభాండాగారములోని చాటుపద్య
ములలోనే సరసమనోరంజనములోని దయిట్లుగా సక్రిందిపద్యముగా
వ్రాయఁబడియున్నది—

సీ కొగ్గవఁ జెట్టినగొజ్జంగినిరదంక నటనతో వీఁపున నాట్యమాడ,
బటువై నముత్యాలపాపట విరజాఙ్గతీరుగాఁ జెంపల దిమరుగట్ట
ధగధగదగలచేఁ దనరుకెంపునకాళి సరులకొఁ దెనఁగొని చాకలింప,
గల్పిగుప్పలమీఁది కస్తూరిచెమటల గరఁగివాసలచేఁ గ్రమ్ముకొనఁగి
వింతమాటల తెటల విధునిఁ కూడి

కాంత రతికేళి నిక్కిలి గారవింప

దప్ప తీరింగ నధరామృతము లొసంగి

చంద్రవీరబాహు మగలాగు పొవె పుగు

ఇతఁడు నిరంకుశోపాఖ్యాన మను నలుగొల్వొసఁముల స్రవంధ
మును సుగ్రీవనిజయమయమగనమును రచియించెను ఈగ్రంథమును
బట్టి చూడగాఁ గృష్ణదేవరాయనికాలములో భద్రయ్య యనుకవి లే
దనియు భద్రయ్య యనుకవినకవి యప్పకవి చెప్పినట్లుగా గుంటుపల్లె
భాస్కరునికాలంలోనుండి రుద్రయ్యయేయనియు పుష్పపహుచున్నది
ఈగుంటుపల్లె భాస్కరుఁడు పదునేడవ శతాబ్దారంభమునగు దుండిన

వాఁడం ను ందాఁగరిణయమునందు గుంటుపల్లి భాస్కరుఁ డట్లు

వర్ణించుచు యున్నాడు

సీ స్థితరక్తజ్ఞావిశేషాతినిష్ఠాతిరస్కృతనిర్జరరాగరుండు

అసదృశ మృతయోగాతివశీకృతసన్మృతదేవతాసముదయుండు

ఎరుకమృతాతికూ కనిర్జితసన్మృతవర్ణోచితాచారవ త్తమండు

భువతరవ నిష్కంఠాఠశోధననందర్శనవృత్తిసాన్నితుండు

సత్యభాషాచారిశ్చంద్రజనవిభండు

సలలితే దార్యనిర్జితజలధరుండు

ఎఱుకూంబొసత్తిప్రాణవల్ల భండు

గుంటుపల్లి భాస్కరుండు సత్కులవరుండు

దీని బట్టి కంసాలిరుద్రయకవి కృష్ణదేవరాయనికాలములో లేక,
౧౫౦౦వ సంవత్సరప్రాంతములయం దుండినట్లు తెలుచున్నది నిరం
కుశోపాఖ్యానములోని,

శా శ్రీభాషారమణాదిమృష్టపదరాశీనో త్తమాంగగ్రాహ

ర్యాభాషా యరిణీత సర్వజగదారాధ్యుండు మూర్తిత్రయా

శోభాకందము కందుకూరిగిరిపోమేశ్వరస్వామి లో

కాభీష్టంబు లొసంగుఁగాతఁ గరుణాయతై కచి త్తంబునక

ఈ మొదటిపద్యమునుబట్టి కవి తనగ్రంథమును కందుకూరి పోమే
శ్వరస్వామి కంకితముచేసినట్లు తెలిసికోవచ్చును ఈకావ్యమును శివుని
కంకితము చేసెదనని కవి యిక్కడ పద్యములో మహానామముగాఁ జెప్పి
యున్నాడు—

ఈ కోమలపర్ణదామయను గోవిదసంప్రసాదయలహరి

స్తోమపదాభిరామయను శుంభదలంకరణప్రసాధన

స్థాయి సుప్రతర్కగుణసీమయు నైగమదీయకావ్యక

న్యామణి నిచ్చి మంచుమలయల్లుని నల్లునిగా నొనర్చెదక

కవి కంపాలియగుటచే ననేకు లాక్షేపించుచువచ్చుటచేకఁ గాఁ
బోలు ద్రిద్రయ్య తనకృతిలో నీవద్యమును వేసియున్నాడు—

ఈ శుక్లవనశ్యాలాతతల సూటిగఁ జూచి మహాకవిశ్రవ
శ్యామ్నశ్రికావిదారణము సల్పఁగ నేర్పిణజాణలార మీ
ముష్కరితానమున్నతికి మొక్కెద నాయెకఁ హాపరాక్షఁ
దుష్కవులార సాధంబనదూషణఘణభూతాత్మలై

ఈకవి స్వర్ణకాదుడు, పెనలింగప్ప శ్రుతుడు ఈకవిత్వము
మృదుమధురవదభూష్టయిమై సలక్షణమయి వినువారివీనులకు వింద
చేయునదిగా నున్నది ఈతని కవిత్వరచనాకౌశలమును జూపుటయి
నిరంకుశోపాఖ్యానములోని కొన్ని పద్యముల నిందు బొందుపఱచు
చున్నాను—

ఈ అరిగిన నేమి దోషమె సను స్రధరాచలనాధ కోరికల్
నుడువుల నున్నవే సునసులోపలఁగాక రత్నిప్రసంగముల్
తడవనియంతమాత్రసే విదారితమోహు ౩ యీవిచారముల్
విడువుము వాగ్విశేషమును విశ్రుతవేషము మోక్షపేతువే ఆ ౧

ఈ పనిజంబు చేసె కొక్క యేదితపం బొనరించి కొక్క యే
మేదిసపర్య లార్జ్యతతి కీర్చిరొక్కో జగదేకపూజ్యులై
తాముఁ దనూజరత్నములుఁ దామరతంపరలై చెలంగువా
రీమహిఁ దొల్లి యందు నులియించి మహీనురుఁ డాత్మలోపలక

ఆ ౧

ఈ అత్తిల్ల సర్వలక్షణసముగ్రగుణాభ్యుప సన్నుఁ డిట్టనున్
మొత్తనెకాని నీొడుకుమూఢత మానువ నేల వాడు గో
అత్తులమాలియై గృహముకొక్కక యొక్కొకదానిఁ బూనికన్
గుత్తుకు నంచు నుంచుకొని కోకలు దూకలు జోక నయ్యుగక

ఆ ౨

మ ధరణీనాథ దర్శితాపిశునవశ్రుస్ఫూర్తి నాభారతి
 షరనంశోత్తమసూతి చింతిలగ నవ్వారాంగన మాత ౧
 ర్భగపాండిత్యముఁ జూపి దీనదశకుఁ రాఁబోలు నీచాటి జే
 వరమేళా యనిపించఁగావలదె విప్రస్వామి నంచు న్మృశికా ఆ ౨

౬ ఓడకు పైఁయి భూసురకులోత్తమ నెత్త మకారణంబు నే
 శోడితి నీవు గల్పితి సమున్నతి న న్మతిరోపవృత్తి ౧
 వానినయంతపట్టు సహజార్థము యర్థమహాభిలాషుఁడై
 యోషించు బన్నిదంబు యడఁపింపఁ జలంపదే ఆ 3

౭ అపరాధంబులు పెక్కుచేసితి మహానాంకార కామిక్రయా
 విపులాంభోనిధిఁ గ్రుంతువెట్టి జడతావేంబున చ్చిమ్ము ది
 వ్యుదోద్వృత్తిని గొల్పు నెత్తిని మనోవాక్యాయకర్మంబులన్
 బడలాత్మ్య స్మరణ బ్రోవుమీ దయయకా సాక్షాత్కృతాక్షేపణా

ఆ

౮ ఎక్కడిపాఁడవోయి యొకయింత యెఱుంగవు బుద్ధికౌశలం
 జెక్కడి కే నాలుకవయి న్నుచ్చగించయు సావపట్టిబల్
 తక్కరినారదుం డతఁడు డై సతమార్గమునందు నేగఁగా
 సక్కడ నన్నుఁ జేర్చొనియె దాతఁడు విన్న నవగ్ధ మొందజే ఆ ౪

౯ నెఱయ విషాదహేతువుగ నీతెలిగన్నుల శ్రువించువుల్
 యోరుగు తెఱుంగ మెన్నఁడు కుసుమాలకాంఠబొప్పజాలముల్
 కురియుతెఱుగి నేడు కనుగొల్కులవెంబడి స్రవపూరిముల్
 వరదిలుగట్ట నెచ్చెదవు వారిజలోచన యేర్పరింపవే ఆ ౪
 నుగ్రీవవిజయముతోని ఈకడఘటిద్విప్రదమువలనఁ గవిగూర్చి
 కొంత తెలియదన్నను—

ద్వి ఆ ౧ కందుకూరి జనార్దనువేర

*

*

*

సంతోతంబుగఁ గాళికాంబోష్ఠపాద
సంకల్పితకపిత్థవాతుర్యధుర్య
యా వీరపెదలం నార్యతసూజ
హోవిది స్తవనీయఁగా రుద్రధీర
విగచితసుగ్రీవ విజయాభిభాస
గరిమ భాసీలు యక్షగానప్రబంధ
యా చక్రవాళశైలావనియందు
నా చంద్రతారార్కమై యొప్పుఁగాత!

ఈగ్రంథము కవియొక్క ప్రథమకవితవ్వ మగుటచే సంతరసవంత
ముగా నుండకపోయినను, ఇట్లుండేయు రెండుపద్యముల నుదాహరించు
చున్నాను—

గీ అనివ విని రాఘవేశ్వరుం డెలరి నప్పు
మొలక మొగముఁ జగు రొత్త నిచ్చి పాద
వనరుహంగుష్యమునఁ జిమ్మె దనుజవరుని
సముదితాంగంబు పదియోజములు కడఁగ

క తారాదినతుష్కరోకము
వారిచి కుమారుఁ డేర్చి వాళికిఁ బరలో
కారోహాదాపత్రికయ
లారవిలసయుండు రామునాసతిఁ జేసెన్

44 ఎలకూచి బాలసరస్వతి

ఈకవి పదునేడవశతాబ్దారంభమునందు మహాకవిమహాపా
భ్యాయబిరుదుఁడు సందినవాడయి పాండిత్యముచేత మిక్కిలి ప్రసిద్ధి
కెక్కినవాడను

క ఆలో నుతుఁగు మొట్టటి

కలకసమ నామతంగగిరికడ నొసఁగె

బాలసరస్వతులకు నతఁ

డోలఁ చెనఁగట్టి దాని కొప్పుగఁ జేసె

అని యప్పుకవి పెప్పటనుబట్టి యితఁ బాండ్రశబ్దచింతామణికి
తెనుఁగుట్టికను ౧౬౦౦వ సంవత్సరమునందు చేసినట్లు కనిబోచున్నది
ఈకవి కట్టకడపట రచించిన రాఘవయాదవచరిత్రయమునందు తాను
చేసిన గ్రంథములనుగూర్చియు తన్నుఁగూర్చియు నిట్లు చెప్పుకొన
చున్నాఁడు

సీ కవిసమీహితరంగ కొనుదీనామనాటకవిధానప్రతిష్ఠాఘనం

సారసారస్యసచ్చంద్రికాపరిణయప్రముఖశతాగ్రసంధకర్త

సంధ్రచింతామణివ్యాఖ్యానభాషావివరణాదిబహుతంత్రకరణమణి

శేషశాస్త్రపురాణవిధనంగీతసాహిత్యాదివిద్యోపబృంహణం

ననఘకౌండిన్యగోత్రుఁడు హరిసదాబ్జ

భక్తిశీలుఁడు నెలకూచి భైరవార్య

కృష్ణదేవరాయుఁడు నేవిచిత్ర

కావ్య మొక్కటి నిర్మించఁగాఁ దొడంగ

ఇ మొదలెన్ని విచిత్రవైఖరులచే మీఁదామహాకావ్యముల్

దండిం వొల్లియె చేసి రాచిములు తత్కావ్యాధికశ్లోకుమై

నుండ ప్రాణువకృష్టతాం వకథాయు క్తప్రబంధంబు వా
శ్వాంధీత్యం బలరాం శ్లేషరచనై కప్రాధీ నే జేసెదన్

ఇతఁడు రచింపిన యీ రాఘవయూదవపాండవీయము మూల్యములు గలది ఇట్లు త్రోర్తికావ్యమును రచింపినవారిలో నితఁడే మొదటివాఁడు పూర్వోదాహృతమునసేనకున్యమునలన నితఁడు రంగకొముదియనునాటఁమును, చంద్రికాపరిణయమును ప్రబంధమును ఆంధ్రశబ్దించితామణివ్యాఖ్యానము, భాషావివరణము నను బక్షణగ్రంథములను రాఘవయూదవపాండవీయ మున్నత్రోర్తికావ్యమును రచింపినట్లు కనఁబడుచున్నది ఇతఁ గాంధ్రశబ్దించితామణికి వ్యాఖ్యానముమాత్రమే చేసిట్లు ధయకద్విముచఁ జెప్పబడిన మూలగ్రంథమునఁగూడ నితఁడే చేసె గౌరవ మకలుకటకయి దానిక ర్తృత్వమును నన్నయభట్టన కారోపణచేసినట్ల కేక హేతువులచేత నశ్చయింపఁ దగియున్నది ఈవిషయమునుగూర్చి నన్నయభట్టారకునిచరిత్రమునందుఁ గొంత వివరముగా వ్రాసియున్నాను నన్నయభట్టనని శృంగాననుఁ డన్నబిరు దీశబ్దాస్త్రనిర్మాణముచేతఁ గలిగినదని కొందఱు భ్రమపడుచున్నారని యది సరి కాదు నన్నయభట్టారకుఁడు మొట్టమొదట లక్షణశ్రాయమైన సత్కావ్యమును రచింపించి యితరకవులకు కావ్యరచనకు దారిచూపుటచేత నాతనికి వాగనుశాసనుఁ డన్నబిరుదము వచ్చినదేకాని వ్యాకరణనిర్మాణముచేత రాలేకు

“భట్టార బాలసరస్వతికవి మహాపాథ్యాయుఁడు” తానురచింపించిన చంద్రికాపరిణయమును పర్తియాల బహిన్ దారుడగు జూపల్లి శేరికట్లాది కంఠముచేసెను ఈ పర్తియాల బెజవాడకు శేరిరామడల దూరమున నిజామురాష్ట్రములో నున్నది ఈకవిని కాకుళాచ్యమృకవి చూచియుంపవచ్చును చంద్రికాపరిణయము కృతిన యగునీతఁడని

జూపల్లి లింగన్న ఈలింగన్నను రంగరాజు లింగన్న హఠముగాఁ దిట్టన
యిరాజేంద్రచాళుషునద్యము పప్పుకవి యుదాహరించెయున్నాడు—

క రవిలోటిభాముయము

సవకాంచనయతము నగుచు నానాటి కొగిళ

భవినీ శివార్జిత మగు నీ

భవనము జూపల్లి లింగ భవగుణసంగ

చంద్రికాకురిణియమునందు కాశిరాజుకూతురై న చంద్రికను
భీముఁడు వివాహమాడినకథ వర్ణింపఁబడినది ఇతఁడు పదునాఠవతా
బ్దారంభమునుండి ౧౬౨౦ రం సంవత్సరములవఱకును పండితకవిగా
పేరుపడియుండవచ్చును ఈతని రెండు తెలుఁగుకావ్యములను¹యు
రెండేండుపద్యముల నీం దుదాహరించుచున్నాను

చంద్రికాపరిణయము

ఈ జంగమరోహితాద్రవ్యశేంబులు తత్పరిఁ గల్గుభద్రదశా
రంగవరేణ్యము ల్పయిక నాస్తము లింతుకసాచి యన్వియ
ద్దాంగగర్భురంబు పీల్చి మరి తద్వమధుక్రకరంబు దప్పచా
యంగ నొనంగు రంగుగ విజృంభవహించినచాకాలికి

ఈ అంతట దుక్కబొహుపసుధాధిపతందన యొక్కర ఁదు తు
ద్ధాంతగృహంబు వెల్వడి విశలగతిం జనుడెంచె నెచ్చెలుల్
చెందఁ గొల్పఁ జంచనశిశింతరంజితకుంజమంజుల
ప్రాంతగిగ్ధలనవరకాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికి

రాఘవ యాదవ పాండవీయము

ఈ భోరన సద్దనంగదచి బో నెడఁయొక చరించుమంచు న
వ్వారిధిగాఁ దలంచి పురివాడలకుం దిగఁబోలు గేహసం
స్కారకధూపధూమముమిషంబున ముబ్బు దివాంతకేళల
వ్వారవధూటు లందుఁ గలవాలు మెఱుంగుటవో గణింపఁగన్

ఈ యక బ్రాత్యయు క్తుడయి భవ్యసుఖంబులు గాంచుచు స్వగ
 జ్ఞేయయగుం డతండు ఎరఁగ వృహిదై వతపూజం బిత్య
 వ్యాయతతర్పణక్రియల నంచితధర్మము నిస్తరిలఁగాఁ
 జేయుచు భూరినిష్ఠ మహిషీయతుఁడై మనుభూతి పల్కుచుకా

45 ముద్దరాజు రామన్న

ఇతఁడు కవిసంజీవని యనులక్షణగ్రంథమును రచించెను, మఱియు
 నితఁడు రాఘవపాండవీయమునకు వ్యాఖ్యానమును గూడఁ జేసెను
 ఇతఁడు నందవరీకనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, గణపయూమాత్మని కుమార
 రుఁడు ఇతఁడు పదునాఱవశతాబ్దాంతమునం దున్నట్లు తెలియవచ్చు
 చున్నది ఈకవి “శ్రీమన్నగగోపాలకృపాకటాక్ష పరిపాపసారపారస్వర
 సంపదానంద” యని గద్యమునందు వ్రాసికొన్నను లక్షణగ్రంథముచు
 బట్టి కవిత్వరటుత్పత్తికయను చేయబూనుట యుచితముకాదు ఇతఁ
 డించుమించుగా లింగమగుంట తిమ్మకవితోడి సమకాలికుఁ డగుటకే
 నీకవిలోకసంజీవనినంటి యతఁడు తనసులక్షణసారములో నేమియుఁ
 జై కొనలేదు

46 చిత్రకవి అనంతకవి

ఇతఁ డాజుగేలనియోగి రామరాజభూషణుఁ డొనర్చిన వారి
 శ్లోద్రవలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్యానము చేయుటయేకాక యీకవి
 యిందామరీశీఖరిణయ ముచ్చద్రులంధమును రచించెను ఇతఁడు ౧౬౨౦వ
 సంవత్సరప్రాంతములందు కవిగాఁ బ్రసిద్ధిఁజెక్కినాఁడు ఇతఁడు చిత్రకవి
 పెద్దగారునిపుత్రుఁడు, భారద్వాజగోత్రుఁడు ఈకవి తన్నుగూర్చి తన
 హరిశ్చంద్రసలోపాఖ్యానములో నిట్లు చెప్పకొన్నాఁడు

సీ శ్రీహనుమద్యర శ్రీలబ్ధనుకవిత్వవతుడుండ లక్షణసారసంగ్ర
హం బొనరించి యుద్యోత్యైర్వి బ్రహ్మతూఁడగుచిత్రకవి పెద్దనాథ్య
సుతుండ

విష్ణుచిత్తీయాదివివిధకావ్యార్థమున్ తెలిసి వక్కాణించుధీరసుతుండ
గంకికోటాఖ్యదురస్థలాద్యుత్పన్నై పృథివి వంతుకు నెక్కి పెమ్మసాని
చిన్నతిమ్మకమావ లక్షేభరుండు
గారవింకుంగ బహుమానగౌరవముగ
మనినధన్యండ సభ్యపమ్మతగుణైక
గరిమ వెలయు ననంతాఖ్య కవివరుండ

ఈవ్యాఖ్యానమును చేయునప్పటికిఁ గవి యిందుకుతీపరిఁబయ
మును తేయలేదు ఇతఁడు చేసిన యిందుమతిఁపరిణయము నాకు లభించి
వదికాదు కవిత్వాశ్రయైరైన పెమ్మసాని చిన్నతిమ్మరాజుయొక్కయన్న
పెదతిమ్మరాజు ౧౬౧౮వ సంవత్సరమునఁజును రాజ్యముచేసిన వేంకట
పరిరాయనికి మంత్రిగా నుండెను

47 లింగముగుంట రామకవి

ఈకవి చతుర్వాటికామాహాత్మ్య మను నై దాశ్వానములనభి
పురాణమును రచియించిన ఇతఁడు మత్స్యపురాణము వామనపురా
ణము మొదలయిన గ్రంథములను రచియించిన ట్టిలేని తమ్ముడైన లింగ
ముగుంట తిమ్మకవి తనసులక్షణసారమందు వ్రాసెను గాని యోగ్రంథ
ములు నాకు లభింపలేదు ఈకవి తెనాలిరామకృష్ణనిఘోషి సమకాలి
కుండ రామకృష్ణుని గురు వైన భట్టరు చిక్కాచార్యులు తనకు గురు
వైనట్లు కవి యీపద్యమున వ్రాసికొని యున్నాడు—

క గురురాయపట్టభద్రుని

నరిహారు శ్రీరంగ నాయకాంశ భవున్ భ

ట్టరు చిక్కాచార్యుని ను

ద్వారు దలఁచును నడుగులకు నతు ల్లావంతకు

ఇతఁడు ౧౬౨౦ - 3౦ సంవత్సరప్రాంతములయందుండినవాఁడు

ఈ రామకవి తన చతుర్వాటికా మహాత్మ్యములో,

నే శ్రీనల్ల భోనేయదేవేంద్రజనకశత్యపణిసిగోత్రాబ్ధినల్లఁడగు ను
వృద్ధకుండికపాంత వెలయులింగముగుంట నేకభోగముగాఁగ నేలినట్టి
చెన్నయామాత్యుని శ్రీరామయత్రినందనుఁ డశ్చపకును దద్దర్శపల్లవి
కమ్మలమ్మకు సుతుఁడనుపంభవుండుతిమ్మనకుగాదనకుఁగప్పనికుఁడై
భవ్యభాగీరథీసతీప్రాణవిభుఁడు

ఘనులు బస్సిన రామ లక్ష్మణులతల్రిడి

మహితవిద్యుండు మత్పితామహుఁడు నైన

సర్వకవిసాగ్విభాము సన్నుతింతు

తనసతామహాంధును గవి యెచ్చు సుతించి యున్నాఁడు
ఇతఁడు యాక్షవల్క్యు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రుఁడు,
లక్ష్మీయామాత్యపుత్రుఁడు ఈతని కవిత్వము సిద్ధప్తయి రసవంత
ముగా నున్నది చతుర్వాటికామాహాత్మ్యములోని కొన్ని పద్యము
లిందుఁ బొందుపఱుపఁబడుచున్నవి—

ఈ చీటికివాటికిన్ సకలసీమలఁ గ్రుమ్మరుమిన్ శ్రవంబున

బాటిల నేల దర్శననిపాటితకల్పవక్రోటికిం బతు

ర్వాటికి నేగి రామున కవశ్యము మ్రొక్కును ముక్తి కామిని

జేరికఁజేయగా వలదె సిద్ధమనోరథుడై నరుం డీలన్ ఆ ౧

మ తలఁపం బూర్వభవంబునం దెచట నేదానంబు లీఁగంటినో

విలసద్భావులు దానపాత్రులు మహావిద్యానిధుల్ మారు ముం

గలి శేతెంచితీ రీట్టితార్థములు వీర శ్రీకు సర్పించి మీ
 వలనక దీవన లందినక భవనము ల్విరింపవే కావునన్ అ ౨
 శా యేల్లప్రభయాబులో యవగ సత్పుడేతమానంబులై
 విద్యద్యర్శుని గుంభపంభవు మహావిద్యావదైర్యున్ మనం
 బుద్ధిగ్నంబుగఁ బట్టి కట్టుటకు నిట్లాకుమ్మనోడాయ భా
 న్నద్విజ్ఞాతుల నాత్మసైన్యముల నాస్తం బైతి మాన్వేషిడికా ఆ 3
 చ ఇవిరై గొలంకు లావగలు నంకుచుఁ గాల్చడ లయ్యె క్రోడమై
 పవనము వీచె భూజములకరము లన్నియు నూద జీవజం
 తువులు తుంచె లోకులకఁ దోచె విదాహము లక్క డక్కడకా
 దవము జనించె శైలములఁ దాసె తనంతట మండువేసవికా ఆ ౪
 చ వరద శిరణ్య సీపు వనవాసము చేయుచు నేగుచెంచి నా
 చరణము లంటి బ్రెక్కిన బ్రసన్నతఁ గైకొని ధన్యు నిమ్మ భూ
 వరు డని యుంటిఁగాని కరవను వటంచు నెటుంగనైతి నా
 యెఱుంగమి సైంధవే తెలియనొప్పడ నీభువనమాయ నన్యతా ఆ ౫

48 లింగమగుంట తిప్పన

ఈకవి సులతాపార మనుగ్రంథమును రచించెను ఇతఁడు
 యాజ్ఞ పల్లవబ్రాహ్మణుఁడు, కాశ్యపగోత్రుఁడు, లక్ష్మీయ్యకును
 తిమ్మాంబకును పుత్రుఁడు ఈకవి యిందుమించుగా తెనాలిరామకృష్ణ
 కవితో సమకాలికుఁడు ఇతఁడు తనకు భట్టరు చిక్కాచార్యుఁడు
 గురు వైన ప్రికిందికద్యమున వ్రాసికొని యున్నాఁడు—
 నీ శ్రీవైష్ణవపీఠండుఁ జిక్కయభట్టరుశిష్యుఁడఁ గవితావిశేషశేష
 తులితసర్వార్థపుత్రుఁడ లక్ష్మణాయకుఁ దిమ్మనకుఁ సుతుఁడఁ
 బెద్దనకు మార

నట రామకవివరునకు నందనమ్మండ నారామకవి చెప్పినట్టిమహిత
మల్లెవురాలా వామంపురాణాది చక్క-విలలకెల్ల తేభగడ వృద్ధ
గుంట-తీరలింగమగుంటనామ

అట్లాసితిమండ సౌభాగ్యయుతుండ

నాది సౌభాగ్యవర్తన సమరువాండ

గాత్యససోత్తరండను దిమ్మకనిగ నేను

ఇందుఁ జెప్పఁబడిన భట్టరు చిక్కాచార్యులే తనకు గురువై నట్లు
జెనాలి రామకృష్ణకవియు పాండురంగమహాశ్వమును నీక్రిందిపద్యములు
జెప్పఁగాన యున్నాఁడు—

క వాక్యాంతాశ్రయభట్టరు | చిక్కాచార్యులమహాత్ముక్తిగరుమూర్తిన్
నిక్కపుథక్తి భజించెద | నక్కావ్యక్తశాకలాప మీడేటుటక్క

రామకృష్ణమఠిలోకి సమకాలీనుఁ డగుటచే లింగమగుంట తమ్మ
కొ ౧౬౨౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములం దున్నవాఁడు ఇతఁడు వృద్ధ
దశలో కాకునూరి యప్పకవికాలములో నహిత ముండియుండవచ్చును
ఇతఁడు బహులక్ష్మలక్ష్మణగ్రంథములను శోధించినవాఁడు అప్పకవి
యదాహరించిన పెక్కు పద్యము లీసులక్ష్మణసారమునందును గానఁబడు
చున్నవి “గడియలోపల మూడుకండ్లికలై త్రాడు ధరఁ గూలఁదిట్టె
మేధావిభట్ట” ఇత్యాదిసేపద్యములను దానక్రింద సప్తకవీయుములో
నుదాహరింపఁబడిన ‘సామవ పదతిమ్మనుసాసాలు’ కీత్యాది సమస్త
పద్యములను సులక్ష్మణసారమునందుఁ గానవచ్చుటయేకా శరభాంకుఁడు
పద్యములుండల చకారమును, ౬వ చోట హకారమును, ౧౧వ చోట
కకారమునుంచి శీలీఘటణమును దిట్టిన చాటుధారయని యీక్రిందిపద్య
మొకటి యధికముగా నుదాహరింపఁబడి యున్నది—

ఈ చాపముగా నహార్యముచు జక్రిని బొటముగాఁగ నారిగాఁ

బావదొరం బొనర్చి తలఁపం ద్రిపురంబులఁ గాల్పవే మహా

ద్వితీతీవ్రకోపమున దేవత లెల్ల నుతింప గాటివిల్
పాపపుణ్యలిమిఁదఁ దెగఁ బాపఁగఁద శరభాంకరింగమా

తిమ్మకవి సులక్షణసారమునఁ దన్నుఁ హర్షియుఁ డపప్రహ్లాది
కమునుగూర్చియు నిట్లు చెప్పుచున్నాఁడు—

క లక్షణశాస్త్రము లెల్లఁ బఠింపఁచుటఁ గొంతకొంత యెఱింగినవాఁడక
లాక్షణికానుగ్రహత స్సు | లక్షణసారం బొనర్చు లక్ష్యము లమరన్
గీ గొంద తెంచులక్షణమును గొంద తెంచ

రంగజుచు నెంచినవికొన్ని యవియు నోయు
దొరయఁగాఁ గూర్చి కవిసమృత్తులను వ్రాయు
దొకటి కొకటికి సంస్కృతాంధ్రోక్తు లెనయ

గీ గ్రంథసామగ్రి గలుగుటఁ బ్రతిపదిమున
కన్నలక్షణములువ్రాయు దనిన నంకు
గ్రంథగ్రాహక మగుఁగాఁ గవితస్మాత్
మెన్నిటను జేలిపడు నన్ని ఎన్నెంతయు

ఈకవియన్నయయిన రామకవిచేసిన మత్స్యవామనపురాణములు
నాకు లభింపలేదు ఈకవిచే నుదాహరింపఁబడిన శూద్రకరాజచరిత్రము,
అనిరుదన్ధచరిత్రము, అదినారాయ శచరిత్రము మొదలయిన తెలుఁగుకావ్య
ములందహిత మిప్పుడు కొన్నిగానరావు ఇప్పుడు ముద్రితమై యున్న
సులక్షణసారమునకును నాయొద్దనున్న యముద్రితపు స్తకమునకునుమిక్కిలి
వ్యత్యాసము కనఁబడుచున్నది కవిసర్వగారుడము, శ్రీధరఁచందస్సు,
కవిగణాంకుకము, వాదాంగదహరామాణి, ఆంధ్రశబ్దవితామణి, సర్వ
లక్షణలిఖితుణి, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, గోకర్ణ ఛందస్సు, ఉత్తమ
గిందఁచందస్సు భీమఁచందస్సు, అథర్వణఁచందస్సు, అనంతఁచందస్సు,
కావ్యనితామణి, కావ్యాలంకారచూడామణి, ఛందోదర్శణము,
ఆంధ్రభాషాభూషణము అను తెలుఁగులక్షణగ్రంథములనుండి యీసుల

క్షణసారమునం దనేకక్షణములు చేకొనఁబడినవి కవిత్వరీతిని జూపుట
కయి లక్షణగ్రంథములనంది పద్యములను జేకొనుట న్యాయము కాక
నోయినను సులక్షణసారమునుండి రెండుపద్యముల నెం దుదాహరించు
చున్నాను—

మ వినుమీరీతియటంచుఁ గావ్యకరుడై వెల్లంకి తాతప్ప చె
ప్పనమాత్రంబులు కల్లగాఁ గనఁబడో వీక్షింపు నెట్లన్నవో
మునుదీర్ఘంబులపై ఆకారముకై పూర్ణ నిత్యజ్ఞ గా
దనియెన్ లింగమగుంట తిమ్మకవి నేఁ దర్కింతు నిప్పట్టునన్
చ అనుచు నదేమెనో మును రయంబున లక్షణసారసంగ్రహం
బెఱచు వచించెఁ జిత్రకవిపెద్దన తెప్పవ్రాధు రోధ్య శ
బ్దనయితగానరో వినరొ ద్దష్టు తెంతయు ధన్యు లయ్యు మే
లన భ్రమ గాంతు రాత్మల నొకానొకచోటఁ బరాతి గ్రమ్ముగన్

49 వెలగపూడి వెంగనార్యుడు

ఇతఁడు శ్రీరీలాళుకయోగివిరచితమైన కృష్ణకర్ణామృతమును
మూఢాశ్వాసముల గ్రంథముగాఁ దెనిగించెను ఈకవి యీజువేల
నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, పెద్దనామాత్యునిపుత్రుఁడు ఇతఁడేకాలమునం
దుండినవాడో నిశ్చయముగాఁ దెలియదుగాని యీతని కృష్ణకర్ణామృ
తములోని పద్యమొకటి సులక్షణసారమునం దుదాహరింపఁబడి యుండు
టచేత నితఁడు ౧౬౩౦వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునం దుండెనని
మాత్రము తెలియును ఈతనికివితర్పము నిర్దుష్టమయి శ్రావ్యముగా
నున్నది కృష్ణకర్ణామృతములోని పద్యముల మూటి నిందుఁ జూపు
చున్నాను—

- శా బోలు స్వంజాలతాలవాలచపలాపాంగోల్ల సల్లీలునిం
 గొల్లిండిపులినాంగళప్రణమిశృంగారై కథేలున్ శుభ
 శ్రీలోలుం గదణాపలోకనసుధాశీలున్ ఎన్నప్రభా
 జాలుం గొల్పెద రామణీయకరసన్వరాబ్జుచాలు న్మదిక్ ఆ ౧
- చ ఉదరము నింపఁగోరె భలు లుంజెదీతావులు చేరి వారిక
 బైదుట నశంక నన్ను సటియింగఁగఁజేసవతకంబున్
 సదయత నోర్వఁగావతె బ్రసన్నమతిన్ సంగన్నతల్లి శా
 రద యదువంశవాయుం ప్రస్తుతి నిష్క్రుతి నే నొనర్చెన్ ఆ ౨
- చ చల్లనివాని శత్రువై వెదజల్లెనువాని దయాతనంబు జూ
 బ్బితెనువానిఁ గెంపును వెంపు చెలంగెనుమోచివానిఁ సం
 పుల్ల సరోజనేత్రములఁ బొల్పినవానిఁ బయోధివిచిత్రా
 కల్లి కలనీరదవనసమద్యుతిరానిఁ గాంచెన్ ఆ ౩

50 రెంటూరి ధంగరాజు

ఇతఁడు భానుమతీరెణయమును నాలుగొప్పసముల్లప్రబంధమును రచించియుచి వేంకటగిరిప్రభునకు వెలుగోటి రామభూపాలున కంఠితిప్పు చేసెను ఈకవి యాటవేలనియోగి బాహ్మణుఁడు, శ్రీవత్సగోత్రుఁడు, చినగంగి నామాత్యపుత్రుఁడు కృతిపతి తన్నుఁగూర్చి పలికినట్లుగా కవి తనకీ ప్రావృత్త్యాదులను భానుమతీరెణయమునం దిట్లు తెలుపుకొని యున్నాఁడు—

సీ వ్యసాక్షరీధుర్యగి స్తీర్ణభావంబు క్రముకసంఖ్యాభాన్యనకౌశలంబు
 నారోహణావరోహణబీజనప్రౌఢి యగ్రవద్యగ్రహణాభిరక్తి
 యనవలోకితశారికాభిభేదనరీతి వరసమసాధూరితై ధవంబు
 సముద్రగివీక్షితచతురంగబలకైచికావిలాసము నేకకాలముననె

యందు బ్రహ్మచర్యము వహించిన కలిత వీధిని పక్కగొట్టె
 నాటినుండి నా ద్రుష్టాటవోళి రాజసభలను పెంబూరి రంగరా
 గోలకొండ నుండియులను, ఇంక వినుకొండ ప్రభువున
 ఎయిది ౧౭వ సంవత్సరమునాగు విజయనగరరాజునకు
 భార్య పక్షి-పక్షింపును నీలిని కన్నుల రంగును గల గృహి
 యై రాజసభలను పెంబూరి నుండి భానుమతిని మున్నె
 నందున పక్షి రాజును నాటికి యున్నప్పుడు చివ్వి
 లు చుట్టచేత గ్రంథి సంకేతములము ౧౭౨౦వ సంవత్సరాంత
 చెప్పవచ్చును

చ అనుకముధురీల నెలగూర్చి వాడ బ్రత లక్ష్యము
 నానందాయతొది జగదేవదాన్యమువలెను కా
 ననుచు నునించుచును దాని భుజి పుష్పభూరిసంపద
 ధనులు గాన పక్షులు దా గ్రహము ద్విభుజులు లుంగ
 ఇత్యది సర్వములతో గవి కృతిపతిని భవానిధముల వర్ణించి
 యున్నాడు ఈలని కనము గ్రాక్షాపాక నులు మనోహరుగ
 మన్నది శైలిని పూవులకయి భానుమతి రిణయను గోని కొన్ని
 మునింది జూపుచున్నాను

ఈ తీరిన జానీసులు తిన్నెలమై బ్రతివి చిరంబులొ
 తారకసాధనా కిరవిత్తాము లొప్పగి జూచి బాలికిల్
 చారున్ముగ్ధమదం బలది పక్షిని కక్షపుష్పముల్లి ౧౨
 ప్చోరచియించు నామను సూటిగ నాన్య దిలగుతు రప్పరిన్ ఆ
 చ సుమముల వ్రాచి వాలి పరిశుద్ధి నసంతకభావము ల్లిరిం
 గములను దేలికేలి యతిశాంతి మధుమధురోల్లసన్నం
 దము చవి గ్రోలి క్రోలి నవదక్షిణగంధవహనుకూలసం
 భ్రమమున సోలిపోలి సదబంధరము ల్విహరించు వామని ఆ ౨

౪ అయిన బ్రహ్మములఁ బలు నా పగగల
 లా దంబులఁ బో ను నలకఁచా
 మాంకజాతముఁ గోలు నత్త ముఖలీల
 సత్త్వముఖలీలఁ బలు శక్తిలఁబడఁము
 మ బిరువుంగుప్పలు గాంగి మాను నలజంగిగల బీకంబు కొం
 జగిమోము లన్ని నగ్గు నవ్వలలు రావీవంబు సీవంబు విం
 తగ భూతేఖలుచూచి భీతి నకఁ గొడంబులు దం బంబు ర
 జగద్రాహుతవ్రాత నన్నచే నం జర్పింఁగా నక్కమే ఆ
 శా క న్విష్టాని మక్కశ్రేణు మో నుభాగశుభింబ్ర భో
 క్షేపంబు ప్రతిం బుకొ కడ ననన్యై జ్యోతి యాకేను చిం
 తాకాలుష్యము చేల నొల ముగిలో ధైర్యం బవార్య బుగాఁ
 గో నోయ్యుతిఁ గుక్కుటంబు బజుచె గోకవిరావార్పటికా ఆ 3

52 చేమకూర వేంకటకవి

ఇతఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు లక్ష్మణమాత్యుని తనాభవ్రాహ్మణు
 ఈకవి సారంగధరచరిత్రము, విజయనరాయణు అను యద్యకావ్యములను
 జేసె తంజాపురీపల్లభుఁడైన రఘునాథరాజున కంకితము చేసెను విజయ
 విలాసమునకు నుభద్రావారిణయనుని నామాంతరము గలది శృంగార
 రాగంబు లిందును మిగిలిన దక్షిణ గాంధూజేశ్వరునియందును కథ
 నీవటకే నూచదునదులు తెలిసిన యున్నది ఆరాజుల యంతర
 ముని తంజావూరు, మధుర, మొదలయిన బ్రాహ్మణ్యములు పాచిం
 చుటకయి తెలుఁగున యున్నది నయంబునది తంజావూరిరాజ్యము
 నకు చెవ్వరాజు పాలకుఁడుగా నియమింపఁబడిన
 ౧ రీతి న స్మృతిరాయలఁడయ్యెన
 తిరుగులాంబకుఁ జెలియలె ష్టజరలు

మూర్తిమూలము బ్రహ్మయై కీర్తి వెలసె

శైవ్యవిమల ముఖోన్నతశ్రీ చలంగ

అను విజయలీలాసములోని కథ్యమునట్టి యాశైవ్యరా-
విజయనగరాధీశ్వరుడై యయ్యుతదేవరాయనికి దోడియై యు-
క్త కవణము ముగ్ధుడై అయ్యును కేంకడ కవి శైవ్యరా- సమసు-
క కృతికతి యగు రమణాధరాస గాతీరవనిండును,

౨ ప్రకృతివ రియలమీ బుట్టి, హరుమూర్ధం శైవ- యంతర ము
సకముం బేర్కొన నెక్కడెవి నవా నేదంచతుల్యోత్పన్ను
యకరత్నం బని యయ్యుతే ద్రవమున నానిశ్వరస్వరూపు
సకలైశ్వర్యములు న్నిజేనువనం దాని క్కలకా శేయుతొ

తొగ్గుగా వర్ణించినందున తొగ్గుకులపంజాయె ౨౪ శైవ్య
రాసమనకు ప్రియవళి జాతు ౨ (య్యుతదేవరాయనికి) బంధువ్వ
ముంసనా యని నందేహము క్రోంచుచున్నది మొట్టమొదట కృష్ణదేవ
రాయలే యు తమతత్రియులు గాక దాసీపుత్రుల యింట్టు వాళిక
౪ ౧ యున్నదిగదా క్షత్రియుడైన సంసింహరాజుకు దాసీయు
శూద్రయు నగు నాగాంబకుబుట్టిన కృష్ణదేవరాయ చికి మొట్టమొదట
అగ్రయుతెవ్వరును గొ నయ్యనందున, అతడు తొగ్గుకాతి శ్రీని
గ ష్యవిధిచె వివాహాది యయ్యుతదేవరాయని పుత్రుడై యుండు
యందువచ్చును అందుచేత యయ్యుతదేవరాయుడు తొగ్గుకన్యక
మెంకి చేసికొనియె నందుచుచ్చును పెక్క శాసనములలో కయ్యుతదేవ
రాయుడు కృష్ణదేవరాయనికి కుమారుడై నట్లు చెప్పబడినను, శాలి
న హాళికము ౧౮గ్గి హేవిళగిది సంవత్సరమున నయ్యుతదేవరాయ
౪౪ క బ్రాహ్మణుల క రాయావులము సగ్గివాకలముగా నుచ్చి, దాని
నా ములో

౪౪ తప్పజి రాగూదేశ్య శాసనాశ్రీయమిత్రయో

జాతౌ వీగ్యునీంపేక్షా కృష్ణరాయ మహీపతి
అస్మాన్ బాంబికాద్యైశ్చ సువ్యక్తేక్షాః సూర్య

అను శ్లోకములయందు సరసంపూర్ణమునకు అర్పణయందు వీర
స్వినంపూరాయఁ నను, నాగలాంబయందు కృష్ణరాయఁడను, బాంబి
యందు దయ్యతిదేవరాయఁడును కలిగినట్లు చెప్పబడి కృష్ణరాయని
పరఁడు తిమ్మఁ గయి యు చెప్పబడియున్నది ఈబంధుత్వ మింకను
విచారణీయము ఎకకై రిందుశ్లోకములలోని ప్రదేశములు
గను, నాగమ్మనలెనే యోబన్ధుయు తూర్వాక్షయై గోగధాన్యై
యందేవర్పును ఈ కారము మునిచ్చి యింక గ్రహంశమును
వలెము

క ఆహూర్త్యంబకు ఖం మ
హిమంబు లవినుటఁ జచ్చుతేంద్రుఁడు సుగం
ద్దాముఁడు జ యిం దెను ద
దూష్టమీపతి రంగధాముపూజనీయఁ

క ఆప్త్యుఫలంబున నే క | సూపానోహిత్యై యాయుష్యుగేహ
మోక్షతికిన్ సముదాధిష్ఠైశ్చ సువ్యక్తేక్షాః సువ్యక్తే
వేద్యుజ్జ్వల్యుతరాజను, అచ్యుతరాజు గి గృహితు యగి
జయిరముసాధిరాజును బుట్టి తిం సురరాజ్యము పాలించిరి విజయ
విలాసము గోని యాక్రి దివద్యములవలన రమునాధరా రంకజనాగ్ర
గణ్యుఁ డయి ట్లును, విద్యులయం దెసఁగానుఁ దయి ట్లును కైయ
వచ్చుచున్నది

శ్రీ అన్న నదీపీ యధోనన శ్లోక మిది
యటలవిద్యానిరంబు గుం గా చి

యజ్ఞుని ఎంతగానూ స్వేదన మచింప

స్థల దొంగిల గీ రికలదని మోక్షలంప

కలిగెనా త నమ్ముఖంబ యు త్కారంబుత శేయ న

దల నెంతే శివనావ గ తురనియు బ గాక శేతుండు సా

ఘటాన్ దిక్కాయుడ దయన్మనుపురీతులొక శక్యంబె వి

గ్నంబుంకగ నచ్చుకేల్లద రముఁ ధహ్మి నెవ్వరికిన్?

రసకావతంసుడగున కృతిపతి తన కంతము చేయబడిన
సాంగభరిచరిత్రముంతను విని యందు కోకరస మత్సర్యభూతముగా
పంపంబు చుటచూచి యది ఎదుముగా నేలగుట్టే యుగ్మదని శలిక
నయ, ఆయిం గని తనశక్తి గుంతు ను ను బ్రతిపత్త రహస్యముగా
యవిలాసమును జేసి జీవించివచ్చి ఎనిమిదిగా నతని యింటిమీదను
పట్టి శ్రేష్ఠిగా చేసుకొన మందిపాకమునకు ఎదిగి మెచ్చుకొనె నియు
కప్పుచు అచ్చుతెమిగ వదములను పొందికా చూర్చి కవనము
నాచే రీకవిక గుదిపెట్టి మఱియొకకవిక గుదిరేదన చెప్ప నలను
అందుచేతనే కృతిపతి,

త్రివిక్రమునందు జను | కృత్తిగలుగగఁ జెప్పనేరు వెల్లయెడలచె
కృతచ రము బాధముగా | ఊతలో నీమూర్తి మెవడినె రాదునుమీ

అ కవిని శామించి యున్నాడు ఎంగళి సూరచాగ్యుఁ బ్రగ
గోష్ఠినిష్ఠుమునకుఁ దరువాత విజయవిలాసమే సర్వవిధములనేకను
నెలఁగఁ గోల్లొప్పుకావ్యముగా నున్నది బాతీయ దిగభుక్తిలగిట్టి
విజయవిలాసమే శ్లోఘ్యురెర సుయందనియు నేను లభిచూచు ను
యన్నరు

న కారసప్యత్తిమే ప్రతిపదంబును జాతియు వాదయు జను

తొక్కరము న్నగారముగల్గ నశేకకృతుల్ ప్రపన్నగం

చ మహా నర పాలుభోగపతివావులు నామిబ నమి యంటు వం

గడిముసలై స్తోమిగఁ గా దట్టుకేరమున్న గాఁ యే

ర్వణితి నన్న జోపుకె న్విభావము కలిపినాకు క్రియం

బహుళక 'పు వాచిచె' మందు మహింగదయ్యరెండ్రును

పొంగవరదర్శిత

ఇందు మొదటిపద్యములో (మేలుబంతి + ఇది =) మేలుబంతిది
యనియు, కెం నవద్యములో (ప + మి =) ఎనేమనియు, ఇకారపం
థులను గూర్చినాడు

చ అగివి పాపపూజపరా లెదలో లఁ వాఁ లేక నూ

లని కె న్న న్నెమ్మగు మఁ క్క కేమిటానికొక్క మా

వుఁ ననవారణాగి గ్రహించి యన్నిటవార నరకే

చ నలగఁ జిగా కలు ననా యొకకూట నె మద్యకర్మముల్

విజయవిలాసము

చ కామిం గొంతు నొప్పును కాళ్ళిన్ని జేతులుఁ గోయుడంచు లో

నూని నన్న రాజు ముగ్ధులంగిర మిచ్చెను వాగు ముచ్చ యే

మాననియింపు మోరనిన స్త్రీలెచ్చెయుడు కొంకనేల రా

గా నొక్కిరియఁ జగుర యని యు ద్ధి, తుం జాదీన నారంగిధి

ఇత్యాది స్థలములయందు (వలన + అంగి =) వలనంగియనయు,

(పోయి + ఇవుడు =) పోయివు నియు, స్వార్థమున సంధి కలిపినాఁడు

చ చండచండ నెవ్వు గురు చంగ రులో పగ పాలు బాలు ము

ద్దం దెంచూపు లంగిజాని వావులలోపల మే లరంబు లం

దిండర వేణిమోవి యలతేనియలో నికరంబుతీట యే

మండుము మందయానముమందము మీఱు నివారమందమున్

విజయవిలాసము

ముఖమందమని యీవద్యమునందును, రాజానయని క్రియకర్మ
యగుచును పక్షితిత్తుడుమమునం న తున కిచ్చు కరంబగునప్పుడు సుగా

‘మముచ్చి’ ‘ముఖమునందను’ ‘హాసనాన’ యని యుండవలసిగూడ
‘హాసనా’ నుగా గుము ప్రోగొట్టి ప్రయోగించినాడు

మ అని హాసనానందంబునందున యుండవలసియుండ

దను నిశ్చింప నెఱిగి యుదియలమోహం గోయన్ రా

జను లేకెంది రటంచు వే మొఱిగి హాసము నివ్వించెనే

దప్పి దప్పించుకొనిన ఘోషము జనుం హాసోదేశం గ్రమ్మకన్—

విజయవి

సీ నలుచుండి చుంకెనెటలపైయు కలిట ములు గలరాజులు కొలువుచేయు
సా

ఇందు ‘తప్పించుకొని’ ‘పెట్టుకొని’ యని యుం వలసిన కోట
కొనుగట మొఱుగా ‘వచ్చి’ ప్రయోగించినాడు

సీ చంద్రాక్షుం వి చేఱుం గూరుచుం

‘దప్పి’ శూరకుండొచ్చు సుమ్ము విజయగి

అచ్చు కరుగుకొచ్చు ప్రకృతాశక్త మధ్యమపురుష మున్నకను
కు గోపము రాంకొచ్చియును ‘కొచ్చు’ అని మువ్వరలోపము
కలిగించి ప్రయోగించినాడు

ఉ ఓవృథ నాగుం హాస నటయున్న నీసుతునికా మనోహరా

మానవిలాసం జూచి నిలు పోవక వట్టిన రాసుగము చెం

గే వెగు లూని వానిం గొలియంగ మాయును ఎన్నె నిట్లు కొం

డేగు ధర్మరా జలుకు నిక్కిముగా మిముఁ జెప్పనేటికించారంగిధ

తెలుగులందు గొన్ని యెవల లులనలు పరిమలనవుగు మువ
ర్తిము రావచ్చి పూర్వముందు యుంమునకు మాత్రమే దీర్ఘము
రావలసియుండగా నివటం గొంఁజొమునకన యుండవలసిన దానిక
మొఱుగా వెకరమునకు దీర్ఘముపైటి కొండేనకన ప్రయోగించినాడు

ఇట్లు అచ్చులము చేపుములకు యతిప్రాసములయందు మైత్రి

కల్పించినను, పూర్వ కవిప్రయోగములకు విరుద్ధములైన ప్రయోగాలు చేసెను, అందుకుంటే ఆంధ్రకవి, కూచిమంచి శిశువు మొదలును అతని శత్రు వేంకటకవిని లావణికకవిగా సంకరించి తన అక్షర గ్రంథములయందీని గ్రంథములనుండి పద్యముల నుదాహరించునన్నారు ఇప్పటివారు కృత్వనాంధ్రమును విరాంధ్ర గ్రంథములకును భేదద్వయము న విశ్రమ్యైతియో యెవో వ్యాకరణదోషమో యుష్మదన్న పాతువుచేరి సవంతములైన యుత్తమ గ్రంథములను సహిత మగ్రామ్ముల సరాళి మమత్వంబున, అట్లు చెయుట యుత్తముకొదవయు ఛందోవ్యాకృత్యదోషములు లేని రచనములగు గ్రంథములకంటె ఛందోవ్యాకరణదోషములకు సంగమును రిపవంతములైన గ్రంథములే యుధితాదర్శయము అనియు జూపుటకయి యాకాశవిషయమున సాధారణము ప్రాసారాజున కవిత్వములందు డక్కడక్కడఁ గొన్ని నెరసులున్నను జాతీయములతోను సామెతలతోను సంశయించి యిర్దిగారవములందు రసవతములు యుత్తములను చేయవలెనని వేంకటకవి కవిత్వము సర్వజనాదరణీయమునదని తలచుచున్నను ఈ కవి యించుమించుగా నదునేన శతాపిముయొక్క సువర్ణభాగమునందున్నట్లు తెలియనగుచున్నది ఆతనియైన రమణాధరాచార్యులకు సుమారుఁడగు విజయరాజువరాజు ౧౬౭౪ వ సంవత్సరమునందు మధురాపురము రాజధానిగాఁగల పాండ్యదేశపురాజగు పాండ్యలింగరాయకుని కోయిదముచేసి సహాయుడయ్యెను అతని కోరికృతపరివంశ మంతరించివది దీనిబట్టి విజయవిలాసమును సారంగధర చరిత్రమును ౧౬౭౦ వ సంవత్సర ప్రాంతములయందు రచియింపఁబడినట్లు కనఁబడుచున్నవి మూడేసి యాశ్వాసములుగా రచియింపఁబడిన యీ పుస్తకద్వయము నుండియుఁ గొన్ని కద్దముల నుదాహరించుచు నీ కవిచరిత్రము నిర్ణయింపఁగల సరిచూపు నొందించుచున్నాను—

విజయవిలాసము

- చి తీతియి ప్త్యూహులు విగిర్చి వచంతఃకు కా రసోగమ
భిరహులీ నెఱు మెచ్చక చగ్గరలు చిన్ను 10 బస
పురమున సౌమహర్షియు గవంబడ తాల్గర గజెచె కే
గతిగ వియింబి లేని సుఖలముగారల మెచ్చకేవా-ఆ 11
- ఉ యిలి యాగతి న్మది తగుల్పం బిమ్మన వ్విభర
గ్రావణిసూను మీ రెచట గంటిరా యుటిని కన్నులూత్రమే
దేను ఇచ్చవచ్చు కి యింక భేదము కి నూయ-
సేమయియున్న వారమునుమీ వికచాంబుజవర్తన-ఆ 12
- చ విప్రు టిటు రమ్మటం బ దయచేసినచో దల కెక్కి తుగ్రవై
భవమునఁ జూచుచో నసుగుఁబట్టి వేగునవచ్చు నీగుణం
పువత్రు దివిదన్ నీగుణు నందకయున్నను గాళ్ళుఁ బట్టుకొని
దివ్ర హుళాంక వేళక లడు ల్గ నీశ-అంపర-ఆ 13
- పారింగధర చరిత్రము
- ఉ చక్కిలిగింతపెట్టినను సారే గికాగికి నవ్వుచున్ బయిం
ఎక్కఁబడంగఁ బక్కనిగురు రుని ముక్కువమీఱు కేప్పురా
జ్జ్యోతిమీటి యెత్తి యెడఁ జేరిది ముచ్చట దీరునటుగా
నక్కట ముద్దుల వవలదా మదా యిటుపంటిభాగ్యమున్-ఆ 14
- ఉ ఆతరలాఱి డెందమున వారట మొందుచు నేమిచేయుదున్
రాత్రుఁ దోపబోయినది రాసుతుఁడము మెత్తగాగు దా
దానికి పచ్చియుంక నెక్క దానిమి చెల్లునె మారుఁ దంటిసూ
మాటుకుఁ దోడ్పరాదు సముఖంబున నేటికి రాసుబారమున్-ఆ 15
- ఉ గందుఁ గదయ్య నీముఠపు కన్నులపండువుగాఁగ నంటిసం
గంగుఁ గదయ్య నీతినుపు కొఱుక మొప్పుఁగ నీదుఱాపు నే
గందుఁ గదయ్య యందు నను గల్గు సొల్లి సహింప నందుఁ బో
కందుఁ గదయ్య యేల ఎనవై నీవి నావచనంబు పులికా-ఆ 16

౩౩ రాజలింగ కవి

ఈ కవి హర్షపురాణ మనో యాతాశ్వాంముల గ్రంథములు
తన కాపుడైన చెఱుగు లక్ష్మణామాత్యుల ప్రకణముచేత రచియిం
చెను ఈ లక్ష్మణామా త్యుల ద్వైవలగుత్రియో చెప్పబడలేదు గాని
గురకప్రభువుల కొలువులో నున్నట్లే కింది పద్యములవలన చెలియవచ్చు
య్యది

‘ సకలవృషకార్యగతౌవిచిత్రతత్త్వ
మధిగమించి యమీరుల ననుచరించి
సప్తసంతానముల బ్రశంసముగనలిపె
నతనికతఁడె సమానుశీతలమున

కొరపుల గ్రామనవాసుఁ డగు చెఱుగు లక్ష్మణామా త్యుఁ
డొసై గూర్చి యూవిధముగాఁ బలికిం గవి వ్రాసిపొనియున్నాఁడు,
ఈ శ్రీగీర్ణధరాదంబీరుకాచింతను వీరతైరళా

ప్రాశమమార్గ సగ యరింపను నిరంతరధీజనాఘసం
యోగమనయును నుతమగుణోచితపల్లగపాధర్మననా
లోగని రాజలింగవిపులగ్రు యంజులభాను నొసై, కా

క విసయంబున రాగించియుఁ | గనకవిభూషణము లంశుకంబులువేద్యం
బుమరక్షనొంగి నొక్కో | ననయె న్నృధురోక్ష లక్ష్య కామాత్యులొగినో
క నీ నతిధన్యుడ వాగమ

తై వపురాణారసారసంగ్రహముడ నలలె
గావుఁ గూర్చపురాణము
భూవిధిముగాఁగ నాల్పమునఁ జెప్పెదగు

ఈలక్ష్మణామాత్యుల తంకు పథుల దైనటు కవిసే గ్రంథ
మునం దిట్లు చెప్పికొని యున్నాఁడు—
చి అతనికి మేలువాఁడనయి యూపుడనై సచివుండనే మహా

హితముతిన్ సమంశము యెల్లపుడుం బె యాయకంఁగ సం
తము మృదుత్తులన్ వివకభాకభనంబులఁ బ్రాప్త పుచ్చుచన్
గుణకముతో ననంతనకుంకెచ్చు త్తిల గుల్మములంగఁగ

ఈశద్వములవలనకే కల వీరశైవుడట పృష్ఠమునుగొనున్నది
ఇతఁడు నలభ్యగోత్రుఁడు, అశ్వలాయనసూత్రుఁడు, సర్వేశ్వరాధ్య
పుత్రుఁడు ఈకవి లెక్కఁబఱచునగు “రంగనాథుని రాసలి గకవిని
సూరకరాసు గౌరనావ్దయు” నని రామకృష్ణుని అంటుచుంటుంటే
రామకృష్ణకవికిఁ దరువాతను క్కూపురాణమునుండి యున్నది పద్యము
నొకదాని గుడాహరించి యుండుటచేత ఇప్పటికిఁ బూర్వమునంగుండు,
ఉన్నట్టు తేటపడుచున్నది అందుచేతఁ గని హుణ్ణశికిము ౧౨౩౦ వ
సంవత్సరప్రాంతములయందు నిన్నట్లు బెప్పయింపవలసి యున్నది ఈతనిది
మిక్కిలి సరసమైన కవిత్వముని కిది రమ్యరాములొని యీక్రింది పద్య
ములవలనకే తెలియవచ్చును—

ఉ భంబుగదె నఖావలి ఇభంబుగదే నశము న్నదద్వితే
భంబుగదే కచంబు దిగిభంబుగదె రుచీరు హేమకుం
భంబుగదే కుచంబు కరభంబుగదే ాడ పూర్ణచంద్రికా
భంబుగదె స్మితం బురుతుభంబుగదే వచనంబు గోటికి— ఆ ౩
చ దురితచినాశనం బమరదుర్గభ మవ్యయ ముత్తమంబు నై
మాటిడుయోగిసంగతి నవశ్యము న్నముచేయు న్నహే
శ్వరుఁడు కనబడకు బరమశాంతి యగు దివమాధియు క్తమా
పరశివయోగిమార్గమున ప్తరిల హూతుము కల్లుఁ గాపునన్ ఆ ౪
ఉ శాంతులు నీతిపాఠగులు సభ్యు లహింసకు లక్షమత్తు లా
గంతకు లాహితాగ్ను లుపకారులు కోవిదు లప్రతిగ్రహుల్
దాంతంబు పావనల్ పర మధార్మికు లాశ్రితు లీశ్వరాస్థుల
స్వాంతంబు సత్యవాదు లసనద్యులు కంకిత యోగ్యులారయన్

54 చిరకవి రమణకవి

ఈకవి సాంబవిలాసమును ప్రబంధమును రచించి సేంకటేశ్వరుని కంకితముచేసెను. ఇతఁడు ౧౬౩౦ వ సంవత్సరపురంతముందు పుట్టు తెలియవచ్చుచున్నది. ఇతని తండ్రియైన యనంతకవి రామరాజు భూపతికృతమైన వారిశ్చంద్రిలోపాఖ్యానమునకు వ్యాఖ్య చేసినందున, అతఁ యనున వశేత్వాద్భారంభమునకు మండుట స్పష్టము. సాంబవిలాసములోని పద్యముల నన్నిటిని లక్ష్యములచుగాఁ జేసి యంగుటచేత గొంతకవి అగుక త సాంబవిలాసమును ౧౬౪౦ వ సంవత్సరమునఁ గొంతకవలము పూర్వము చేయుండవలెను. కవి తన్నుఁజెలిపి యాశ్రింది వాక్యములను తనపాస్తకములోఁ జెప్పకొన్నాఁడు.

సాంబవిలాసము సర్వవిధములను మా ముఖమునఁబాల్చి
శ్రీరమణీయ! నీనిపుడు చేయుఁగ బూసాంబవిలాసము
సారసద్రగ్వివాహము నన్నలి మాణవు దంకితంబుగాఁ
గూర్చును నీయ గల్గు జయ శుభవలాయురభీష్టవస్తువులే
నీ స్వామిని సారసంగ్రహం బొనరింది

తనరొ మీతాత పెద్దనకన్నీడు

దలహరిశ్చంద్రులలాసిత సత్కథా

శ్రీవసత్కృతిక బ్రహ్మిణీగారి

గవిహితమును వ్యాఖ్యానంబు నొనరింది

మరియు నిందును సేనుచరియంబు

మొదలై ససత్కృత్యములు చేసి రహిగాంచె

నరయ మాతండ్రి యనంతసుకవి

చిత్రకవిమంజులస్వయత్కీర్తివార్ధి

చంద్రమూర్తిని సద్బుద్ధిశాలి వీరు

రహస్యశక్తిని సీమానర్థంగిబాను

శ్రుతిసత్యంబు నటన కంకితి మొదలు

సాంబాలాసముండు మర్వోధిప్తిమైత్ర లక్ష్మణాశ్వము
కృష్ణుని కొడుకైన సాంబులికిచ్చి నివాసము చేసినకథ చెప్పబడినది
ఇది సలక్షణమైన గ్రంథము ఇందుండి రెండుమామూల దృశ్యము
నం దుదాహరించుచున్నాను

భక్తానుభవితే గాన తగిలినోసి గడానినీనిచేటలో

నిది నువ్వెచ్చిటి నోడ లెంతయు నారిచ మేచివల్పుచి

ఎవరి దరియు త్రిపాలమున బాగుగ నున్నదికావుదృష్టిగా

ట్టిడిరహ దీవన ల్గులివ హెచ్చుని నారతి లిచ్చి కృష్ణుని ఆం

ఉ జాంబవతీతనూజుడలసాంబులము బృహద్రథమునందు

నం బనుభవ్యచంద్రిక నజ్జలము మాతృమనోంబుజాతహ

ర్నాంబుధి బొంగిజేయుచు నదంచితినై జగమురచుద్రభా

వంబు యథార్థమై తనర వర్తిలు సత్కళలం తెలంగుచు ఆం

మ ఒక భిల్లాగణి వెంబడించి కృష్ణ సుతానా మొప్పంగి వ

చ్చు కలిరాధికగర్వభూర్వహితరీతి శ్రేష్ఠమున్ సాంబు

పకరీంద్రంబు సుతంప మేలితగుటం బల్వాడియందంపునుం

జితారంబడగూల్చి యుర్భటు లొనర్చింబేర్చి శోభింబున్ ఆం

ఈకవి భారద్వాజగోత్రుడు, కాత్యాయనగోత్రుడు, ఓబ
భాంబాపుత్రుడు ఇతనిచే రచింపబడిన రాహుళమునకటిగూడ
గానబడుచున్నది దాని కథాంశ “విద్యవల్లవికర్ణరసాయనపత్రవనా
పూర్ణ రామాయణము” అని పేరు పెట్టెను ఈరామాయణములోని
గద్యముచుట్టి కవి యభిమత్యవిలాసము, కుమారగురువిలాసములొనగు
గ్రంథములనుగూడ రచించినట్లు తెలియవచ్చుచున్నది ఈరామా

యామయోగి విప్రకృతికాంక్షునందీక్షు శంభోషి వద్యముల గిం నుదా
నారించునున్నానె. —

చ బ్రతుకులజలులున్ బురుగుదొలుపెలులు నుల పద్మం
గదాను కేలిసూలికలలులు గుణాద్యక రిబ
ధురమ్మగర్వాత్ములు విహున్న కరములు కలలై తగి
సరివిని గాన్క పచ్చి సుహిజాగి కలది రంధ్రము దగిన్
వలకాండము

శా ౭ హం బలిక కల్గి వార గా భాత్రాగ్నిముం దేబ యి
యోగవోహయ చేతు నీతిని క శ్చతాహియై మునం
చాహో గ్నితి వికలములు పెక్క రగి యి కం రో
నా హేమం గను దీని మ్మి యిటు లేలా మ్మి కల్పగి
వలకాండము

౪ భుగ్నిం దొన్మ క్క కి యెవ్వరై ధరాచలుంకు తొ నేయ త
ద్వ యుగ్మం బు నే గా శీత్రవస్కర్మగ్మంబుచే
ధరితుం ద్రుగల ధరాస్థంబుగ నీన్ బల్లంబు కే గి శ్చగన్
ధరిశీకుంబులి కల నూ వ్రలు మోదం బూన క రింబగి
అయోధ్యాకాండము

౫ నను మున్నెంచి మనాత్మక రమువరున్ చేసెట్లు కి గ్మయితన
నను బెండ్లాని నము సభా మెదనము గ్మిచాత్మక షీతం డం
న నేలంబగుంకు వ రిలిగి గై కా మూర్త్యవంశంబు నీ
దునిమి తింబున పెన్నిభంగుల పెదాన్ నోమంబు నన్ నూగిన్
అయోధ్యాకాండము

౬ తములై హాజవరు లు సుర వాణకృపాణాహులై
హత్తి ధరించు జెన్గ పథ చాత్మకై తరణన్నవారి ను
ద్వ తిలీల గావగ రణాంగి కామం నెదిరించితీయ
గ్మతీపుప్రకాండముల మగ్గినచేయగల గాదె యెన్నగిన్
ల వలకాండము

శా కామాదు ల్గడు సీమదిం బెనగొసంగ నాదు నీరీరిత
 శ్రీమద్వాక్యము నీకుఁ బథ్య మగునే శ్రీరామభీమాగ్నికీ
 లామేయాంబకరాజి నీతలలు నుగ్గాంగ నాశేఖర
 నామాట ల్పది నీకుఁ బథ్య మగు నన్నన్ రావణుం డుగ్రుడై
యుద్ధికాంధము

ఉ సర్వసురౌఘముల్ సను భుజులము ల్విడవడి కొల్చుట
 సర్వవిదుండు విష్ణుడు నిజంబుగ నాతఁ డెఱుంగఁడో మహా
 గర్వితవిష్ణుఁ డొక్కరుఁడెకాఁ డల్పహృ యెదిర్చె నే నే
 నోర్వక యుగ్రసౌంఘుల కొక్కట నాహుతి చేసి వ్రేల్చెనక
యుద్ధికాంధము

55 అందుగుల వెంకయ్య

ఇరఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు, అందుగుల సూరన్నకొమా
 రుఁడు ఈతని కృష్ణదేవరాయల యల్లుఁ డయిన రామరాజుతిమ్మఁడగు
 తిరుమలదేవరాయుని మనము మనుమఁ డగు కోడండరామరాజు కాల
 ములోనుండి యాతని పేర రామరాజ్యము మఱు ౭ మాంత్రికముగల నర
 పతివిజయమును గ్రంథమును జేసెను ఈగ్రంథమునందు రామరాజు
 పూర్వయుగ నరకులులచరిత్రమున విశేషముగా రామరాజుయొక్క
 చరిత్రమును జెప్పఁగియున్నది రామరాజు ౧౫౬౨ వ సంవత్సరమున
 తానొక యుద్ధములో మహమ్మదీయులచేతఁ జంపఁబడెను తదనంత
 రము మూడవతరములు గడచిన తరువాత నీగ్రంథము రచియింపఁబడిన
 దగుటచేత ఇది ౧౬౫౦ వ సంవత్సరప్రాంతమున రచియింపఁబడినట్లు
 చెప్పవచ్చును రామరాజు గుత్తి, పెనుగొం , గంజికోట, కందనూరు,

ఆడవేని మొదలయిన ప్రదేశములు గెచ్చిన ట్లిక్రిందిపద్యమునఁ జెప్పఁబడినది—

గీ సకలవిధు తిమ్మరాజుసేవలకు ద్రుంచి

గుత్తి పెనుగొండ మఱిగండికోట కంద

నూలుపుర కూడకే నవలీల గెలిచి

తోలఁదొలుతి రాచున్నవతి దొడ్లము పెఱిసి

ఈపు సకమునం దీరామరాజు నజామువలన నహమదాబాదు గొనుట మొదలయిన మహమ్మదీయులతో యుద్ధములు కొన్ని నర్తింపఁబడినా ఈరామరాజు పేరునకు సదాశివదేవరాయని మంత్రి యని వ్యవహరింపఁబడినను, సీంహాసనమునకు వచ్చినపుడు సదాశివ రాయలు బాలుఁ డగుటచేతను కర్ణాటకరాజ్యము నయ్యలేదేవరాయల యంగులమున కక్రమించుకొన్న సకలము తిమ్మరాజును పొత్తుదొలి సహాశివదేవరాయల రాజ్యమును స్థాపించినవాఁ డగుటచేతను ద్రుంశకము ౧౫౬౨ వ సంవత్సరము మొదలుకొని ౧౫౬౪ వ సంవత్సరము వఱకును నితఁడే రాజ్యపరిపాలనము చేసెను ఇతఁడు సకలము తిమ్మ యను గెచ్చిన కథను నూంచించు నితనికథాపము నుపలివిజయమునం దీక్రిందిరీతి వర్ణింపఁబడినది—

చ ఎలమిని రామరాజువసుధేశ్వరప్రతాప మహార్యమై మహికో

జెలువుగ నింపఁబర్చిశశి శేఖరదివ్యమహాశి తాళుగ

జ్వలనశీఖాసముత్కరముచందము నందమునొందె నెంతయున్

సకలయ తిమ్మయప్రముఖశత్రువురంబుల నెల్ల నారయన్

ఈరామరాజుతండ్రియైన శ్రీరంగరాజు కృష్ణదేవరాయల తండ్రియైన నృసింహరాజుగారు కర్ణాటకరాజ్యమును నిలుపుటలో సహాయుఁడుగా నుండినట్లు కానఁబడుచున్నది ఈశ్రీరంగరాజుయొక్క శౌర్యము నరపతివిజయములో క్రింది పద్యమున వర్ణింపఁబడినది—

నీ కడుమిజాపురవగళామిరి గిర్భముల్ ఘడింపు నెవ్వనిరెరివము
 దామిరి బోయి నిజాముపట్టణముల గూర్చి గాజేయు నేదొరబలంబు
 గోలగొండవల్ల కోటలకాయముల్ చించు యెర్రాగ్రుచేతికి
 సకలభూపాలస్థానసర్వతీ గాంబ వెలయు శత్రురనివిజయలక్ష్మి
 యతఁడ కేవలస్థపతియే యుభునిదూర
 చర్యఁ దాశ్రితకావచక్షుణంబు
 యర్థకర్ణాటభూస్థివసుగు
 రమ్యగుణశాలి శ్రీరంగరాజువశాళి

ఈనరపతినిజయము కవిత్వముకంటె జరిత్రమను జెప్పయం
 దెక్కువ ప్రసిద్ధమైనదై నను, కవిత్వముకూడ రసహిం మయినదికాదు
 కవిత్వవీరిని వెలుపుట కయి రాసురాజీయములోని రెండు పద్యముల
 నిందుదాహరించుచున్నాము.

ఉ తిమ్మగిరిసోమదేవముజేంద్రప్రతాపము అంకి దిక్కులం
 బమ్మనఁ జూరవోలేనవపల్ల నటించుభలాడుకాంబుజా
 తిమ్మ లటంచుఁ గోకిలకదంబము కీరిచయ్యులు చంచరీ
 కమ్మలు క్రమ్ముచుండు నొడికంబుగ భ్రాంతిగఁబించి పల్కెఱు
 చ అనిరిభవంబునన్ దితిసుఖహితరాజు సుహృదరాక్షసా
 న్నతి మృగరాజు సోయగమున న్మలరాజు సమస్తధర్మప
 ద్ధతి నలధర్మరాజు పట్టుధైర్యమునన్ గిరిరాజు వాక్పర
 స్తతః ఫణిరాజు నిర్దళితశాస్త్రివరా జగుబుక్కరాజులక

56 కాకునూరి అప్పకవి

ఇతఁ యె గ్రామములు, పడునేప శత్రుబ్రహ్మమును
 దుంకిన లక్ష్మణకేత ఈవ యొద్దశబ్దచంతామణి యనుపేరిత సాధా
 రణముగా నప్పకవీయ మని వాడు బాడు లక్ష్మణగ్రంథమును బద్ధ
 కావ్యమును రచించెను ఇతఁ డెనిమిదాశ్వాసుల గ్రంథమును
 జేయునట్లు ప్రతిబి చేసినను, అయిదాశ్వాసములు మాత్రమే యెల్ల
 యెడలఁ గాఁబడుచున్నవి ఇక్కిన యాశ్వాసములు పేయకిమునుపే
 యితఁడు స్మరించెడి యుండవచ్చును ఈయప్పకవీయమునందు ఛందో
 విషయము సమగ్రముగా నున్నను, వ్యాకరణవిషయ మత్యల్పముగా
 నున్నది ఇక్కడ నున్న భాగములో సంజ్ఞా సంధి కరిచ్చేదినములు మాత్రమే
 లెనిగింపఁబడినవి ఇతఁడు బహుగ్రంథములు శోధించినవాడే యయి
 చను పూర్వగ్రంథవలననుండి యితఁడు నాహరించి పద్యములన్నియు
 దాదాపుగా లింగమనంట తిన్నున్న మొదలయినవా రీతనికి ముంగు
 చేసినలక్ష్మణగ్రంథమునఁ గాఁబడుచున్నవి ఇతఁడు తనకాలపువా
 రయి కవుల గ్రంథములకుండి విశేషముగాఁ బద్యములను జేశాని
 యున్నాడు (ప్రక్రియాకౌముదియు) గ్రంథశబ్దచంతామణియు) నని
 నామాంతరములు గలవన్న యభిప్రాయమును నెలసరవ్యతికాలమునఁజూ
 నెవ్వరు నెఱుగరు అది నన్నయభిప్రాయమున విడిచినయ, కేమునాడ
 భీమకవి దానిని గోదావరిలో గలుగగా నేచూడు సగవ త్సరము
 లయిన తరువాత సారంగధరుఁడు దానిని బెచ్చి గాలసరస్వతీకిచ్చె
 ననియు అప్పకవి కలగ నెఱుఁగెను అటు తరువాత నొక గ్రామముఁడు
 దానిని తక్కుఁ బెచ్చి యాఁగా తెనిగింప నారంభింపఁట! ఈగ్రంథా
 రంభమునకుఁ బూర్వమునం దప్పకవి యేదో తెలుగున ఘనకావ్యము
 చేయఁ సంకల్పముపూనిన స్త్రీకింది పద్యములవలన దెలియవచ్చుచున్నది—

క అని యిట్టే దేవతానుతి

యును సకలకవీలై లగుతియును గురునతియున్

వినయముగ సలిపి తెలుగుగ

ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁగాఁ దలఁచుతఁజిన్

నీ భారతేంద్రవపరాధమున నాదివంబుపగట వరాహాల్పంబునందొ
మహితవైవస్వతిగుణవేళి దేశంబు లభింపనై న మహాయగమునఁ
గలిసిమయంబుగ దొంగిలించున మా సతంబగుచాంద్రహాసమృగను
శాలివాహన శకమున గజ తైల శర సుభాకరణులసంఖ్యుపడిన
సంగజాబ్దంబునకుదిక్షిణాయ నమసజలధిర్ద్రువు మొదటియానంబు గందు
బహుళమున దేవతఁ జక్రచాకిపుట్టి | నట్టియప్పమి చనుదేరినకథా
క కల్పాన్నియార్గమున సం | కల్పము గావించి గోపకావిభవపూజన్
స్వీమది సతనిపదిములు | ల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నశ గడపు నడక
గీ నుదుటఁ గన్పూరి తిలకంబు పొదిలువాఁడు
తలఁచిచూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
బొలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
ఎలిసె నొకరుఁడు నాచుముంగలను గలను

క కల్పాన్నియార్గమున సం | కల్పము గావించి గోపకావిభవపూజన్
స్వీమది సతనిపదిములు | ల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నశ గడపు నడక

గీ నుదుటఁ గన్పూరి తిలకంబు పొదిలువాఁడు

తలఁచిచూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ

బొలుచు నాకులదైవంబుఁ పోలువాఁడు

ఎలిసె నొకరుఁడు నాచుముంగలను గలను

ఇట్టదేవతావందనాద లును గురుదేవతానుతియుఁ జేసి తెనుఁగుగ
ఘనకావ్యమొకటి చేయ నుద్ద్యమిం | శాలివాహనశకము ౧౩౭౦ వ
దగు మృగశామవంశత్వగ శ్రావణ బహుళాష్టమినాఁడు సంకల్పముచేసి
కామగల్గెదెహాయమునో రాత్రి పురాణగోష్ఠిని గడపుచుండఁగా
శ్రీకృష్ణుఁడు కలలోనచ్చి యాంధ్రశబ్దచింతాసుని నశించిన కథ చెప్పి—
చ రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసంక్షి కా
వ్యములును దొలియొక సపుష్ట నమ ముంగలనైన దీని సూ

త్రములను దక్క వేటొకవిధమున నాంధ్రముఁ జేయఁబాలమిన్
మమఁ బెఱిగింపు దీని నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగఁక

దానిని తెలిగింప నానతిచ్చెనట! శ్రీకృష్ణుఁడు స్వప్నదర్శన
మిచ్చుటకుఁ బూర్వమే గ్రంథమును జేయ సంకల్పించెనో చెప్పలేదు
ప్రతి యొకముది యనఁబడెడి యీ యాంధ్రభట్టచింతామణి బొంబర
స్వలి కృతమచియు దానికి గౌరవము కలుగుటకయి యీ కథ కప్పించఁ
బడినదనియు నే నీవఱకే చూచియున్నాను ఇయి కద్యములనుపట్టి
యీ పుస్తకము కాలివాహనశతము ౧౫౮౦ వ సంవత్సరమునందనఁగా
క్రీస్తుశకము ౧౬౩౬ వ సంవత్సరము నందారంభింపఁబడ ౧౬౬౦ వ
సంవత్సరప్రాంతమున కింతవఱకుఁ జేయఁబడియుండును అప్పటికప్పుకవి
కవసాకాలము తటస్థించినందున గ్రంథము సమాప్తమై యుండక
పోవచ్చును

సీ జగతి నా ప సంశాసో క్తమట్లర్థవద్ధతిఖండనిబంధించు
కాలబాలార్థ వాఖ్యకౌత్తిమగ్రంథసంహితానుశ్లోకపంగ్రహంబు
శ్రీమదనంత ప్రసిద్ధిమహావ్రతకల్పకథాంధ్రో కావ్యరచన
శ్రీనగాధీశ స్తుతేషణంబానుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
లలితకవిత్వకాఖ్యానలతఁబంబు | మహితసాధ్వీజనౌఘధృద్విపదము
గంభీరావాదనామికయత్నగాన | కృతియుఁజేసితి నీ కుచురికులయవ్వు

అను పద్యమువలన నప్పకవి యీ గ్రంథమును రచించుటకుఁ
బూర్వము కొన్ని సంస్కృతాంధ్ర గ్రంథములను రచించినట్లు తెలియ
వచ్చుచున్నది గాని యిహౌరాగ్రంథమును లభించుట యరుదు. ఈతన
కల్పర్ణము ముగియమైన మృదు సుధురసాకము గలదిగానున్నది అప్పకవికి
బూర్వమునందు రకార జకారములకు యతిప్రాసమైత్రీ కలదు లేదను
నభిప్రాయభేద మున్నను, “నాన్యే హంవై ధర్మ్యం లమ్ములఖియానం

రయోస్తు నిత్యం స్యాత్ ' అన్నది బాలనరస్వతి సూత్రమును లోక నాగము
శాసనసూత్రమని భ్రమమే

గీ చెల్లునని యున్నభీమన చెప్పెననుచుఁ
గలుపుదురు రేఫము బనుకళారములును
ఏ వ్యక్తు లవి యొకటైనఁ దొంటిపెద్ది
లంబమును నేల విభజింతు రని తెలియదు

అగి రేఫఱక రముగఁ బుత్రిసాగ పుత్రిహర్షివారు దివ్యకవు
లని యెక్కచి నూపించి యున్నాఁడు రక రక్తయమైతిని విశేషిం
చిని బాసర్యతి గే తద్వేదము గ్రహిం లేక చంద్రికాపరిణయము లోని
యూక్రింది ద్యమనందు రేఫకళారముగఁ బిత్రము గూర్చిఁగఁచి
కూచిమించి నిర్మలమ వ్రాయున్నాఁడు—

రీ అక్కమలేతఱ న్నచిన ముంబుగఁ గాంగుము న క మాణుగా
మ్రొక్కిము నేనుమా భవనమోహిని నీకనిపల్కు- మా రిచే
జిక్కితి వేగఁగ్రోవుమని చెప్పుము పొమ్మిడఁ దేటిరాయ నీ
నొక్కలనూటన న్నను భరించి లభింపుము కర్తవ్యముల్—

చంద్రికాప

రేఫరకారమైతికి సమ్యక్తంపనివారిని రెండను నేకాక్షరమే
యందురా? భిన్నాక్షరము లందురా? ఏ కాక్షరమేయని లఘులము
రూపములుమా త్రమే యని యెడల, యలవల లఘులము రూపము
లకువలెనే వీనికిఁ గూడ మైతి యేల యుండరాదు? భిన్నాక్షరము
లనెడు ఒక్షమున, రయోస్తు నిత్యం స్యా తనుచోటనేక శేషమైతి యెట్లు
కుదురుకు? అవి యొకటైనఁ దొంటిపెద్దలేల విభజింతురని యవ్వకవి
యంగీన ప్రశ్నిమునకు యలవల నేల విభజించిపో యి హేతువుచేతినే
యని చెప్పటయే తగిన యుక్తమగును

చరిత్రము తెలియని యితరకవుల గ్రంథములు

అప్పకవీయాది లక్షణగ్రంథములతో నుదాహరింపఁబడిన గ్రంథము లన్నిడనేకములు గానరాకన్నవి, కొన్ని గ్రంథముల పేరులు తెలిసిన గ్రంథకర్తల పేరులు సహితము తెలియరాకన్నవి అమరేశ్వరుని గొప్ప కవినగా పూర్వపుస్తకములు నుతించియున్నాడు ఈతఁడు చేసిన గ్రంథము తేలియో తెలియరావుగాన కూచిమంచి తిమ్మవి ౩౪ సర్వ లక్షణసార సంగ్రహమునందుఁ జిహ్వాపూరి యనురేశ్వరుని విక్రమనేపము వ్రాసినది యీ క్రిందికథ్యము నుదాహరించియున్నాడు—

గీ సీర వగ్గయు కి యారయ నిష్కయం

బనుచు బావొగ్గి కలి యుచ్చ

రంబుజొచ్చెన్ కొరతొక్కరమను ౨

లవగ జెలువ నునుచునాఁడములు

ఈ ప్రకారముగానే హూణశివము ౧౭౫౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బూర్వమునందున్నట్లు నశ్చయముగా తెలిసిన కొందఱకవుల గ్రంథనామములు తెలిసినవ, నా కాగ్రంథము లిప్పుడు లభింపనందున గ్రంథకర్తల చరిత్రమును గూర్చికొని వా రుండినకాలమును గూర్చికొని నేనొక రోమియు వ్రాయుటకు శక్తున గానన్నాను గ్రంథకర్తల నామములు సహిత మనేకములు తెలియరా లేక తెలిసినవారు నా కావిషయమును తెలుపుదురన్న యపేక్షతోను ఇతరు లట్టి గ్రంథసంపాదకమునకయి కృషిచేయుదురన్న విశ్వాసముతోను, ఆ గ్రంథముల పేరులను మాత్ర మిందుఁజెప్పి వానిలో నొక దొరికిన పద్యము నుదాహరించుచున్నాను—

౧ కవులషష్ఠము—ఇది యెవ్వరు చేసినదో తెలియలేక. పుస్తకముయొక్క పేరునుబట్టి యిది యనేక కవులుచేరి చేసినట్లుహింపఁ దగ్గియున్నది “త్రితీయవర్గసరళమునకు రావమల్లునారి వీషస్కంధ

ముఖో బ్రయోగ' మని యప్పకవి వ్రాసియుండుటచే నది రాచగుల్లు
వారను నింటివేరుగల కవులచే రచియింపఁబడినట్లు స్పష్టమగుచున్నది
ఆకవులన్నదమ్ములయి యుండవచ్చును

శా శ్రీరామామణి వీత న ధునియురస్సీమ న్నజచ్చాయఁ గ
న్నారం గిక్కిని య త్మ న్మవసలేర్పఁ బూనఁ దక్కింభరన్
హరిం బున్నచు నింకఁ జూడుమనఁ దా నొటం ద్రంశే దఁ చే
లొవ్వుర- రామఁడు ప్రోచుఁకాక మింకఁ దమ్మాధీశుగిహృధివున్

శా చందాంశుప్రభ చిక్కలిమ్మయనమాజా తిన్న విధ్వంస
షం యె న్నత్రీలింగ భాగవతమృతస్కంధకావ్యంబు నీ
శుం శ్చైవ జతిరాసనర్వగుణయుక్తు స్త్రియ వాణీ సునో
ధాందారోద్భత చూరకారబిరుదప్రఖ్యాతి స్థాంబుగన్

అని కవిసంశయవిచ్ఛేదములొనఁగి, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము
గోను గవలవృత్తమునుండి యుదాహరింపఁబడిన పద్యములనుబట్టి
యీగ్రంథము తిన్నయపుత్రుఁడైన శిష్యులు కంకితము చేయఁబడి
నట్లు తెలియుచున్నది ఈతిమ్మయ యశ్వరదేవరాయని సంతతులలో
కొకఁడయిన స్థానానంద ప్రాసయుగ్గురు అదియే నిజమైనదట
ముగ బమ్మెరపోతరాజశ్వరభాగవతము నిధిలముకాగా పోయినభాగము
లలో పోకటియైన యీపద్యగ్రంథమును ౧౫౩౦-౩౨ సంవత్సరముల
గుర్భును రాచమల్లువారు చేయించుదురు దనియందు శృంగారరస సుఖ
కముగా వర్ణింపఁబడినందున దీనికి శృంగారిష్కమున నా మంతరిము
కలి యున్నట్లు కనఁబడుచున్నది అప్పకవిపాదులుదాహరించిన శృంగార
పద్యమున నొన్నిపద్యముల నందుఁ గాంచుటచున్నాను —

శీ తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుఁడ

కాకాకి యిరుఁడేనుచేసిఁ గనలఁ దగుని?

నా పాదము యోరి యహ్మయవృత్తి

రా సక స్వం గుర్రోః పరమ్మనఁగ విసవె (అష్టావి)

ను పదము ల్పాట్రీలఁ గొనుదీగఁ చలియిం నేళము ల్తులఁ
యొడ వన్నోర హాహిఁ జేరఁ గనుదోయిన్ బాష్పము ల్లిమ్మి గ
ద్దదంరమ్మన వాక్యము ల్నబడితఁ తదేహముం జొచ్చి యా
సుదతీరత్నము కాంచె కాలుని మువళ్ళోక నలబ్ధులున్ (తిమ్మన)

చ వయస్సునఁ బిన్నవఁ నభివంద్యుడఁ నొడునె మీఁనంచు నం
శయ కలువరించె దేని మునిపత్తమ కార్యములందునాగమా
ధ్యయినములందు ముద్రిముయందుఁ గనఁగఁ నేని పెద్ద
శ్చయ మిది వానియం దిహి సముత మై నువిన్య గల్గిరన్
(అ సూరిప్ప)

అ శ్రీరంగసుహృత్సము ఇది శైరవకష్టఁడీతము కవిగణం
శమున రవియందొస పై రవకవి యితఁ నేడుయి యుండవచ్చును —
చ పరిపరుగాఁగ కేత నిరహయచరిత్రునిఁ బాఠకానన
స్ఫురదురుపీతి హూత్రుని సముల్లస్విమేరుసమానాత్రునిన్
ఒరముపఁత్రునిన్ మునసుంధరివరస్తుతిపాఠునిన్ మనో
హరిఫల శేముషేకబిత్తంబుజనిత్రుని వాముపుత్రునిన్
(అష్టావి)

ఉ గండపుఁగొం నెత్తములకందున నేలకిలివయిండ్ల వోఁ
గెండలిరాకుచి మృన సుఖాచి నితాంతితత్తమంబునం
శెందినచెంచుగఁ బైలిలచెక్కులఁ ముల్ల జవాదివాననల్
విండులుచేయును న్నెలఁగు వేకువఁ గోమలగంధవాహముల్
(తిమ్మన)

ఉ ఆకులవృత్తి రాఘవశరాగ్రమునందుఁ ద్యజాగ్రలగ్ననీ
రాకృతి వార్ధి నిల్పుట దిశాననఁ డీలుట మిధ్యగాదె వ

ల్పీకులు చెప్పకన్న గృహిణిసరేశ్వరవర్తనంబు ర

త్నాకరశీష్టతాపని వినంబడఁ దాతఁడు మేరు వెత్తిసన్

(హా తిమ్మప్ప)

3 ప్రైశ్లోకాపూర్ణము — దీనిని సింగరన్న రచించినట్లు
బట్టికవి చెప్పుచున్నాఁడు ఇంకు హరిశ్చంద్రానికథ చెప్పఁబడి యుండు
వలెను—

4 యువకేతుర్వివరకుఁ గి

ల్పిసకర్వతప్తవంశ కమ్మచివనిధిజానూ

త్రివిధము ఋషి పూజకు

విషమాక్షున కింద్రముఖదివిజ్ఞానానంద

5 ఉంకిరన్తే నతి

కంఠ విశాలాక్షి దంశకరు జాహ్నువి వై

కుంభిరతి గుహాని లోలా

రుక్మిణి కనలుమీఱు భూవరుఁడు మోగినయెన్

6 శ్రమంతిమణి పరిశ్రమ—ఇది వజ్రకుారి గుర్వారాచే
జేయఁబడినదని యప్పకవి వ్రాయుచున్నాఁడు—

7 కాయవచోనుస్థులసకల్పితదోషము లెల్ల బాధుఁగా

నాయెదిలోన నత్యము పనాతనధర్మముఁ బూని యర్పిలిం

బయికి లు రామరమానిరంకరసౌఖ్యదాయి సీ

తాయి సమస్తశోభాధాయి మహాఫలచిద్ధిదాయి గణ

8 శశిబిందు చరిత్రము—

9 నాకొకను లెవను నీ

—కాని నిల్వెదరె కటకటా మముఖాంట్లక

జీకొన సంరక్షింపక

శీటలు మచితంబె యురవణింప నరేంద్రా

క నూపుంబూపును సంపెగ

పూవుగలిచి బిరుగుము శైవుంజల్లి దిగం

దా వై దే నచగ ముంగిర

తో వనరుహనేత్రుగా అల లే కొన్నా

౬ వాదభేష్టచక్రము—

గీ అచ్చరలు నందనంబుగ మచ్చునను

రాయసుగుములు హర్షవాతాయనముల

చేంతి గా లూచి కప్పురస్త్రియ కొనగి

శ్రీడికొనిపోవుమరు కన్దనియుములు

క ఈలలన కలుపుంజవ | రాలో యచ్చరయె కప్పురవధూమణియో

వ్యాఖ్యానినయో కా | భూలోకస్త్రియ క్షిప్తహంకము కలదే ?

౭ భేతాశంకచింతి—

ఉ చోరగ్రాహగంధశంబు నలినీశుంభశ్శుదేధంబు ది

క్వాదీమూర్తికదర్పణంబు రజనీకాంతానోహరి వి

స్ఫారాంభోధితరంగి కారి గిరిజానీతేశభాస్వజ్జిగా

శ్రీరమ్యాభరణంబు చంద్రుడు డుడయించెన్ సుప్రభాభాసీయె

ఉ ఆవిభవాశిరోమణి రయంబున శోయి రహస్యరేఖ బ

ద్భావతి గాంచి రాజసుతుఁ బాడినమూటలు విన్నవింప ల

జ్జాత దాని జూచి సునహరకరంబుల గం సాళింల్

వామి ప్రేమిణ జగరవారిజుల చవ వచ్చె బుల్లలేవ్

౮ చనిత్యారరామా యోగము—

క ఓకశిముఖ లోనాము

ద్రేవుడు కలకేభవుఁ డుండు నట సఖుఁగు తపో

రాశి మహాత్ముఁడు మును వా

పోశనముగఁ గొనియె సాగిరాంబువు తెల్లన్

క నిన్నుఁ జెల్లఁగొప్ప మోహయు
కన్నన్ దోర్నియ్య మొట్టుడగుభారవు ॥

ల స్మరించి రామున
కన్నను శూరుండు ముగ్ధుంబులఁ గలఁజేరి
క శేషధర్మములు—

క పెట్టఁడు నారకమార్గం
బెట్టి సుహృద్రులకట్టుఁ జేసియుఁ దుద న
టటనక నెక్కుంబున
నెట్టవ వారిఁ దలఁపఁ గలిగెనే । సుహృత్
౧౦ విజయశేషము—

౮ నల్లభుఁ ఁకేసు నుల్లభుఁగు వాడెనెడల బూడి యిమ్మొయి—
నల్ల మందఁ దేల యుచితోభికి ప్పినఁ బాపజూనిన్
దల్లియు బంధులోకమును ద్రోసియు కే నరువా రెఱిం రే
మల్గవు యిట్లునీకుఁ దగునో ॥౧౧౯॥ ఎరికించిచూగుమా
౧౧ దేవీవిజయము—

౪ వాకి శ్రీతొంగనాశచీకతు లగిక
సంభ్రమింబునఁ సంభ్రమింభ దెత్తి
హృత్రిఁ బూజింపుదురు ప్రయాసంత్రములను
స్తోత్రములుచేసి యంగిళాత్రికృతి
౧౨ మధుసేనము—

క పోసిదోర్నిగను చేసె । ప్రాణంబొ యింకనీకుఁ బాశేయం ఏ
మానినీ సుందస్మితమధు । రానవచిత్రికలు గ్రోల నిరుగుము ఎడన్
౧౩ అనిరుద్రపరిత్రము — కన్న రి యబ్బ మామాత్మప్రకీర్త
సుయిన యాపెరుల యాధునిక ప్రబంధ మొకటి కలదుగాని యాత్మరది
కన్యము పూర్వగ్రంథములోనిది—

చ నలపుల వచ్చుల్లి వరినిక్కి మొస లల లెత్తి క్రావ్విలో
బలికి ననుంబులై బిగిసి వట్టువలై మెఱుఁ గెక్కి చక్కనై
కలఁకలఁ బొక్కిల్లి చెలికిం గగునొప్పె గుచంబు లొక్కగు
ప్పలుగను నున్నభండు పరి వాలగఁ ద్రాసుగఁ దూపెనీయనక
౧౪ శూద్రకరాజచరిత్రము —

ను సమశ్శాది నునంగిపై నుఱుకొన శంకించి భాగముఁ గో
ము గన్న గని దాని శూద్రుఁడు లీలంగుంచె నె న్న
స్యమోద్వర్జింపవార్థికి నునుమగొధస్రావలు భ్రష్టగు
ద్భ్రమరగ్రాజులచ బలీవిటపక భక్తియు నై చూచితిక
౧౫ ఆదికారాయ చరిత్రము —

ఉ శ్రీయత్రోచచోద్భవమరీచియు భానుశరీచివిన్దుర
త్తోయజకాంశ్చోడఁ దులఁదూఁగెడుపచ్చనికట్టు గట్టి య
త్యాయతశంఖ శక్రరుచిరానగదాధరుఁ డే నెం
రామణుఁ డరక్షణరామణుఁ డాశరీరాజపాలిక
౧౬ పంచభాణ లాసము —

క చిత్తంబుల రంజిలును
ముక్తై దున లపువ గదిస పూనిలుగకొ
బీతరికఁ బలుదెల్పుగల
నెత్తిరి వందతులు పొదులెలఁ నెలంగక
౧౭ కద్యమ్నా పాఖ్యానము —

క ఒండశరం డపు నుచా
లించి మహావిధవమామ నీయీచి మదో
దంచిత్రాఁడై శంఖము పూ
రించెం గులగిరులు చిక్కనివజ మదరక

